

**MAKEDONYA ÜSKÜP'ÜN TARİHİ KENT DOKUSUNUN İNCELENMESİ
VE KORUMA ÖNERİSİ**

Ammar İBRAHİMĞİL

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

MART 2018

Ammar İBRAHİMGİL tarafından hazırlanan “MAKEDONYA ÜSKÜP’ÜN TARİHİ KENT DOKUSUNUN İNCELENMESİ VE KORUMA ÖNERİSİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Işık B. AKSULU

Mimarlık Anabilim Dalı, Okan Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Başkan: Prof. Dr. Gediz URAK

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Üye: Prof. Dr. Zuhal ÖZCAN

Mimarlık Anabilim Dalı, Çankaya Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

.....

Üye: Prof. Dr. Prof. Dr. Can M. Hersek

Mimarlık Anabilim Dalı, Başkent Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

.....

Üye: Prof. Dr. Sare SAHİL

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

.....

Tez Savunma Tarihi: 20/03/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Sena YAŞYERLİ
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ammar İBRAHİMĞİL

20/03/2018

MAKEDONYA ÜSKÜP'ÜN TARİHİ KENT DOKUSUNUN İNCELENMESİ VE
KORUMA ÖNERİSİ
(Doktora Tezi)

Ammar İBRAHİMĞİL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Mart 2018

ÖZET

Türkler'in Horasan'da temellendirdiği Türk-İslâm Medeniyetini Avrupa'nın içlerine kadar ulaştırmıştır. Fuad Köprülü'nün "İstanbul-Osmanlı Medeniyeti" diye kavramsallaştırdığı bu *özdeşleşme*, 1392 yılında Üsküp'ün alınmasıyla Rumeli'de kendine alan bulmuş, 1453'te de İstanbul'un fethiyle özgün kimliğini oluşturmuştur. Avrupa'nın içlerine yayılmış Osmanlı Devleti, Avrupa'da yalnız siyasi değil, aynı zamanda derin kültür etkileri olmuştur. Bu bağlamda özgün kimliği ifade eden kentsel kimliğin, devamlılığının koşulu ve güvencesi olan kültürel miras değerleri, şehre özgü belirleyiciler olarak değerlendirilmelidir. Çalışma alanı olarak belirlenen Üsküp Türk Çarşısı'nın günümüz yaşam ve kültürü içinde ekonomik ve sosyal olarak doğru yerini bulması ve dönüşümünü daha insanca ve hakça gerçekleştirilmesi için çarşının kültürel sürdürülebilirliğini esas alan koruma yöntemleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çarşısı özelinde geleneksel Türk şehir oluşumu ve gelişiminden bahsedilip çarşı içindeki mimari bileşenlerinin tipolojisi özetlenmiştir. Ayrıca çarşının toplumsal ve ekonomik boyutu da şehir kültürünün yaygınlaştırıldığı ahilik ocağı ile vakıf kültürü irdelenmiştir. Üçüncü bölümde bölgenin coğrafi ve iklim özellikleri açıklanmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde Üsküp'ün planlamasıyla ilgili günümüzü de ilgilendiren kısmıyla Osmanlı öncesinden başlayarak yakın döneme kadar gelişen tarihsel süreç aktarılmıştır. Tezin beşinci bölümünde Üsküp'teki anıtsal eserler, kullanım türüne göre sınıflandırılmıştır. Altıncı bölümde günümüzde çarşının sosyal analizi açıklanmış ve anketlerden gelen bilgiler paylaşılmıştır. Yedinci bölümde daha önce çerçevesi çizilen mimari bileşenlerin, fiziki özellikleri, yerleşimleri, fonksiyonları, strüktürel özelliklerine göre dükkân dizileri halinde tipolojik araştırması aktarılmıştır. Sekizinci bölümde, Çarşı'nın özelinde kentsel korumanın zayıf noktaları belirlenmiştir. Bir sonraki bölümde de Osmanlı döneminde Anadolu ve Balkan coğrafyasında Üsküp Çarşısı benzerinde kurulan şehir çarşıları ile kıyas yapılmıştır. Son bölümde ise alan çalışmasının bulgularıyla birlikte tüm sonuçlar özetlenmekte ve ileride yapılabilecek araştırmalara yön verilmektedir.

Bilim Kodu : 80106
Anahtar Kelimeler : Üsküp, Geleneksel Türk Çarşısı, Osmanlı Şehri, Kentsel Koruma, Kentsel Bellek, Yenileme
Sayfa Adedi : 269
Danışman : Prof. Dr. Behiye Işık AKSULU

TRADITIONAL URBAN PATTERN INVESTIGATION AND PROTECTION
PROPOSAL IN SKOPJE, MACEDONIA

(Ph. D. Thesis)

Ammar İBRAHİMĞİL

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

March 2018

ABSTRACT

The Turkish-Islamic Civilization, which the Turks have based on in Khorasan, has reached Europe. This identification, which Köprülü conceptualized as "Istanbul-Ottoman civilization", took its place in Rumeli with the acquisition of Skopje in 1392, and in 1453 it created its original identity under the conquest of Istanbul. The Ottoman Empire, has settled in Europe, of course, was not only political, but also deep cultural influences. In this context, the values of cultural heritage, which is the condition and safety of the continuity of the urban identity, which expresses the original identity, should be evaluated as city specific determinants. The protection methods based on the cultural sustainability of the bazaar have been tried to be determined so that the Skopje Turkish Bazaar, which is determined as the study area, finds its economic and socially correct place in today's life and culture and the transformation is done more humanly and rightly. The traditional Turkish city formation and its development in the bazaar is mentioned and the typology of the architectural components in the bazaar is summarized. In addition, the social and economic dimension of the bazaar has been examined in the culture of the foundation by means of the "ahilik ocağı", where the city culture spread. In the third chapter, the geographical and climatic characteristics of the region are explained. In the fourth part, the historical process that developed from the beginning of the Ottoman period to the near turning was passed with the part which concerned the present about the planning of Skopje. In the fifth chapter, monumental Ottoman heritage in Skopje is classified according to their usage type. In the sixth chapter, social analysis of today's bazaar is explained and the information from the questionnaires are shared. In the seventh chapter, a typological survey of architectural components, settlements, functions and structural characteristics of the architectural components, which were previously drawn in frame, are presented. In the eighth chapter, the weak points of urban protection, in particular of the bazaar, have been identified. In the next section, Skopje Turkish Bazaar was compared with the city bazaars in the Anatolia and Balkan cities. In the last part, all the results are summarized together with the findings of the field work and directions for future research are given.

Science Code : 80106
Key Words : Skopje, Traditional Turkish Bazaar, Ottoman City, Urban Conservation, Urban Memory, Renovation
Page Number : 269
Supervisor : Prof. Dr. Behiye Işık AKSULU

TEŞEKKÜR

Balkanlar'da kurulan ve fethedilen her şehirde Türk karakterine uygun yeni bir çarşı oluşturulurken insan kaynağı ve yapılanma biçimi hep Üsküp esas alınarak oluşturulmuştur. Bunun için Balkanlar'daki diğer çarşılar eski çarşı denilirken Üsküp'teki çarşı, yakın zamana kadar Türk Çarşısı olarak anıla gelmiştir. Türklerin çekirdek olarak kullandığı bu çarşının incelenmesi ve korunması hedefi ile hazırlanan bu çalışmada tez danışmanım Prof. Dr. B. Işık AKSULU'ya katkısı, sabrı, yönlendirmesi, desteği ve yaptığım çalışmaya inandığı için çok teşekkür ederim. Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Gediz URAK ve Prof. Dr. Zuhâl ÖZCAN'a çalışmanın her aşamasında sabırla dinleyerek gösterdikleri titizlik için teşekkür ederim. Tez savunma jürisine katılan Prof. Dr. Sare SAHİL'e tez dönemi boyunca bir idareci olarak gösterdiği anlayış, sabır ve değerli katkıları için, Prof. Dr. Can HERSEK'e tezin tamamlanması için verdiği manevi desteğe ve değerli yorumları için teşekkür ederim. Bunun yanında lisans döneminden bu yana desteğini hiç eksik etmeyen Doç Dr. Özlem SAĞIROĞLU'ya ve çalıştığım süre boyunca bölümde işlerimi hep kolaylaştıran Arzu EKİCİ'ye teşekkür ederim.

Üsküp Türk Çarşısı ile ilgili bu tezin oluşmasında şüphesiz teşekkür etmem gereken birçok isim bulunmaktadır. Onların desteği ve yardımı olmasa tezin tamamlanması mümkün olmazdı. Bunların başında Mak. Kültür Bak. Kültür Varlıkları Koruma Kur. (Uprava Za Zaštite Na Spomenicite) Başkanı Zoran PAVLOV'a ve kurum çalışanlarına, Üsküp Şehir Anıtlar Kurulu (Gradski Zavod Za Zaštita Na Spomenicite) Müdiresi Ema PETROVA'ya ve çalışma arkadaşlarına, Çayır Belediye Başkanı İzet MEXHİTİ'ye çarşı içinde rahatça çalışmam için verdikleri izinler ve gösterdikleri anlayış için teşekkür ederim. Ayrıca çalışmayla ilgilenen ve sahip çıkan Murat Paşa Camii imam ve hatibi Süleyman BAKİ'ye ve İrfan SABAN'a teşekkür ederim.

Bunun yanında yorgun düştüğüm ve zor anlarımda bana verdikleri gayretle bu çalışmanın tamamlanmasında en büyük katkıyı çarşı esnafı sunmuştur. Çarşı içinde çalışırken bana destek olan, muhabbetini ve ikramını eksik etmeyen çarşı esnafına minnettarım. Çarşı esnafından özellikle Salahattin MANİ'ye, Cengiz MÜRTEZAN'a ve İmer Sefa KOKA'ya bana güvendikleri ve "bizim evladımız" diyerek çarşıda önümü açıp, dükkânlarda rahatça çalışmama vesile oldukları için çok teşekkür ederim. Bunun yanında uzaktan da olsa yeri geldiğinde kişisel dostluklarıyla bana kapılar açan Gostivar esnafına çok teşekkür ederim.

Üsküp'te kaldığım süre boyunca bana evlerinde çalışma ortamı sunan kuzenlerim Azam ve Ehad KÖRBAYRAM'a ve çalışma dönemimde verdikleri moral ile destek olan akrabalarım ve dostlarıma teşekkürü borç bilirim. Ayrıca dükkânların lazermetre ile cephe ölçüm işinde her türlü kolaylığı gösteren ve destek sunan Kemal GÜLCEN'e teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde maddi manevi desteklerini esirgemeyen ve hep yanımda duran çok sevgili annem Hatice, babam Mehmet Zeki İBRAHİMGİL sadece bu çalışmanın değil, yaptığım her güzel işin isimsiz kahramanlarıdır. Bunun yanında manevi desteğini ve dualarını eksik etmeyen anneannem Hurişah VEYSELİ'ye ve beni hiçbir zaman yalnız bırakmadıkları için kız kardeşlerim Sevda, Ayşenur ve Seher'e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tezin son döneminde ailemize tatlı telaşlarla renk katan nişanlım Sine ZABUN ve ailesine teşekkür ederim.

Bu tezi, doktora süresi boyunca beni gayretlendiren Gostivar ve Üsküp Çarşısı esnafına ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xv
RESİMLERİN LİSTESİ	xviii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xxii
1. GİRİŞ	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. Osmanlı Kentinde Kültürel Süreklilik.....	6
2.2. Tarihi Çevrede Koruma Kavramı.....	14
2.2.1. Koruma kavramının gelişimi	15
2.2.2. Koruma kavramının Balkanlar ve Türkiye'deki yansımaları	20
2.2.3. Tarihi çevre korumanın sosyokültürel boyutu.....	23
2.2.4. Tarihi eserlerin korunması ve tarihi çevrenin yaşatılması.....	29
2.3. Türk Sanatı ve Geleneksel Çarşının Bileşenleri Üzerine Kuramsal Çerçeve.....	33
2.3.1. Türk Sanatı	34
2.3.2. Osmanlı-Türk mimarisi	37
2.3.3. Fatih devri mimarisi	39
2.3.4. Vakıf kurumu ve imar sistemi bağlamında Osmanlı dönemi Türk kentlerinin kuruluş ve gelişim ilkeleri	40
2.3.5. Çarşı formunu oluşturan faktörler ve mekân teorileri	44
2.3.6. Kapalıçarşı	48

	Sayfa
2.3.7. Ahilik	50
2.4. Geleneksel Çarşı Bileşenlerinin Mimarlık Üzerinden Değerlendirilmesi.....	52
2.4.1. Sokaklar	52
2.4.2. Camiler	54
2.4.3. Bedesten ve arastalar	55
2.4.4. Hanlar ve kervansaraylar	57
2.4.5. Hamamlar ve su mimarisi.....	58
2.4.6. Kamu binaları	60
2.4.7. Üslup, Malzeme ve Süsleme	62
3. BÖLGENİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE SOSYAL YAPISI.....	65
3.1. Bölgenin Coğrafi ve İklim Özellikleri.....	65
3.2. Demografik Yapının Tarih İçinde Değişimi	66
4. TARİH İÇİNDE ÜSKÜP'ÜN GELİŞMESİ VE PLANLAMASI	73
4.1. Osmanlı Öncesi Şehir Yerleşimi	73
4.2. Osmanlı Dönemi Şehir Yerleşimi ve Gelişimi.....	74
4.3. Osmanlı Sonrası Üsküp Şehri.....	82
4.4. Kenzo Tange Etkisinde Modern Üsküp'ün Planlanması	85
4.5. Günümüzde Üsküp'te Yapılan Mimarlık Eylemleri	91
4.5.1. Koruma alanlarının çeperlerinde yapılan yapılar	92
4.5.2. Tarihi eserlerin restorasyonu	93
5. ÜSKÜP'TEKİ BAŞLICA OSMANLI VAKIF ESERLERİ.....	101
5.1. Dini Yapılar	102
5.2. Eğitim Yapıları.....	110
5.3. Ticari Yapılar	113

	Sayfa
5.4. Sosyal İşlevli Yapılar	116
5.5. Askeri Yapılar	121
5.6. Kamu Yapıları	123
6. GELENEKSEL ÇARŞI İÇİNDE SOSYAL VE FİZİKİ YAPIDAKİ DEĞİŞİMLER	127
6.1. Demografik Yapıdaki Değişim	127
6.1.1. Anket çalışması	127
6.1.2. Zanaatlar ve meslekler	133
6.2. Sosyal ve Kültürel Yaşamdaki Değişim	136
6.3. Üsküp Koruma Planının Günümüzdeki Yansımaları	137
6.4. Dükkânların İşlevlerindeki Değişimler	139
7. ÜSKÜP TÜRK ÇARŞISI'NDAKİ DÜKKÂNLARIN TİPOLOJİK ARAŞTIRMASI	143
7.1. Dükkânların Yerleşimi ve Dizilimi	143
7.2. Kat Adedi ve Yükseklikleri	146
7.3. Çatı Biçimlenmesi	148
7.4. Yapı Malzemesi	150
7.5. Vitrin Biçimlenmesi ve Doğrama Malzemesi	152
7.6. Bina Çıkma Durumu ve Üst Kat Biçimlenmesi	159
8. BENZER NİTELİKTE DİĞER ÇARŞILARLA KARŞILAŞTIRMA	163
8.1. Bursa Çarşısı	163
8.2. Edirne Çarşısı	165
8.3. Tokat Çarşısı	167
8.4. Filibe (Plovdiv) Çarşısı	169

	Sayfa
8.5. Selânik (Tessaloniki) Çarşısı.....	171
8.6. Görice (Korçe) Çarşısı.....	173
8.7. Manastır (Bitola) Çarşısı	175
8.8. Yeni Pazar (Novi Pazar) Çarşısı.....	178
8.9. Saraybosna (Sarajevo) Çarşısı.....	180
8.10. Karşılaştırılan Çarşıların Değerlendirmesi	183
9. DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	187
9.1. Değerlendirme	187
9.2. Sonuçlar.....	190
9.2.1. Sosyal yapı ile ilgili sonuçlar	190
9.2.2. Fiziki yapı ile ilgili sonuçlar	191
9.2.3. Sonuçların genel değerlendirilmesi	194
9.3. Alanın Korunması İçin Geleceğe Yönelik Öneriler	194
9.3.1. Koruma organizasyonu ile ilgili öneriler.....	196
9.3.2. Sosyal dokunun korunması için öneriler	198
9.3.3. Mimari dokunun korunması için öneriler.....	199
KAYNAKLAR	213
EKLER.....	233
EK-1. Çalışma Alanı Paftaları	233
EK-2. Dükkân Kataloğu.....	239
EK-3. 1909 Çarşı Yangını Sonrası Yazışmalar	258
ÖZGEÇMİŞ	269

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Tarihi kentlerin koruma planlama süreci	32
Çizelge 2.2. Osmanlı döneminde kurulan İmar Meclisleri	44
Çizelge 2.3. Çarşı içinde fonksiyon çözümlemesi	46
Çizelge 2.4. Osmanlı şehrinde görülen çarşı tipleri	48
Çizelge 3.1. Yıllara göre Üsküp şehrindeki nüfus değişimi.	68
Çizelge 3.2. Yıllara göre Üsküp şehrindeki tahmini nüfus değişimi	68
Çizelge 3.3. Üsküp'te yıllara göre değişen yüzdelik nüfus dağılımı	69
Çizelge 4.1. Üsküp'te kuruluşu bilinen vakıfların yüzyıllara göre dağılımı.....	78
Çizelge 4.2. Yukarıdaki haritada numara ile belirtilen yerlerin isimleri	82
Çizelge 4.3. (a) 1914 planı; (b) D. Leko plan düzenlemesi, 1914; (c) J.Mihailoviç planlaması, 1929	83
Çizelge 5.1. Osmanlı döneminde inşa edilen eserlerin günümüzdeki durumunu.....	101
Çizelge 5.2. Osmanlı döneminde inşa edilen eserlerin günümüzdeki durum grafiği	102
Çizelge 5.3. Dini yapıların günümüzdeki durumu	103
Çizelge 5.4. İshak Bey Camii plan ve kesiti	106
Çizelge 5.5. Eğitim yapılarının günümüzdeki durumu	111
Çizelge 5.6. Ticari yapıların günümüzdeki durumu	114
Çizelge 5.7. Sosyal yapıların günümüzdeki durumu	118
Çizelge 5.8. İsa Bey Hamamı kuzey cephesi	119
Çizelge 5.9. İsa Bey Hamamı erkekler bölümü planı	120
Çizelge 5.10. Davut Paşa Hamamı planı	120
Çizelge 5.11. Askeri yapıların günümüzdeki durumu	122
Çizelge 5.12. Kamu yapılarının günümüzdeki durumu	125

Çizelge	Sayfa
Çizelge 6.1. İşyerine nereden gelindiği.....	129
Çizelge 6.2. İşyerine nereden gelindiği ve işyerinde bulunma yılı ilişkisi	129
Çizelge 6.3. Çarşının onarım nedenleri ve yerlilik durumu ilişkisi	130
Çizelge 6.4. Çarşının onarım nedenleri ve yerlilik durumu ilişkisi grafik gösterimi	130
Çizelge 6.5. Çarşı ve çevresinin olumlu yanları	131
Çizelge 6.6. Çarşı ve çevresinin olumsuz yanları	131
Çizelge 6.7. Kullanıcıların bölgeye gelme amacı	132
Çizelge 6.8. İkamet ve kullanıcının bölgeye geliş amacı ilişkisi.....	132
Çizelge 6.9. İkamet ve kullanıcının bölgeye geliş amacı ilişkisi grafik gösterimi	132
Çizelge 6.10. Çarşıda bulunan zanaat dükkânları ve sayısı	134
Çizelge 6.11. Dükkânların işlev türleri grafiği	139
Çizelge 6.12. Dükkânların işlev türlerini gösteren tablo	139
Çizelge 6.13. Çarşıda bulunan dükkânların işlevlerine göre belirlenmiş ticaret türleri..	140
Çizelge 6.14. Hazır giyim / tekstil sınıfındaki farklı ticaret türlerinin kendi sınıfında ve geneldeki yüzdesini gösteren dağılımı.....	141
Çizelge 6.15. Hazır giyim / tekstil sınıfındaki dükkânların ticaret türlerinin dağılımı...	141
Çizelge 6.16. Gastronomi sınıfındaki farklı ticaret türlerinin kendi sınıfında ve geneldeki yüzdesini gösteren dağılımı.....	142
Çizelge 6.17. Gastronomi sınıfındaki dükkânların ticaret türlerinin dağılımı.....	142
Çizelge 7.1. Çarşıda dükkânların kat yükseklik dağılım grafiği.....	147
Çizelge 7.2. Çarşıda dükkânların kat yükseklik dağılım tablosu.....	147
Çizelge 7.3. Çarşıda dükkânların çatı biçimlenmesi dağılım grafiği.....	149
Çizelge 7.4. Çarşıda dükkânların çatı biçimlenmesi dağılım tablosu.....	149
Çizelge 7.5. Çarşıda dükkânların yapı sistemi dağılım tablosu.....	150
Çizelge 7.6. Çarşıda dükkânların yapı sistemi dağılım grafiği.....	151

Çizelge	Sayfa
Çizelge 7.7. Vitrin Çıkma Biçimi ile Vitrin Cephe Biçimi dağılım tablosu.....	156
Çizelge 7.8. Dükkânların vitrin çıkma biçimlenmesi dağılım grafiği	156
Çizelge 7.9. Dükkânların vitrin cephe biçimlenmesi dağılım grafiği	158
Çizelge 7.10. Dükkânların vitrin doğrama malzemesi dağılım grafiği.....	158
Çizelge 7.11. Üst kat çıkma durumu dağılımı	160
Çizelge 7.12. Üst kat pencere biçimlenmesi dağılımı.....	162
Çizelge 9.1. Yapı Nitelik Paftasında Özgün yapı örnekleri	204
Çizelge 9.2. Yapı Nitelik Paftasında Uyumlu yapı örnekleri	205
Çizelge 9.3. Yapı Nitelik Paftasında Uyumsuz yapı örnekleri	206
Çizelge 9.4. Yapı Nitelik Paftasında Aykırı yapı örnekleri	206
Çizelge 9.5. K-D-Y Paftasında Korunacak yapı örnekleri	207
Çizelge 9.6. K-D-Y Paftasında Düzenlenecek - Korunacak yapı örnekleri	207
Çizelge 9.7. K-D-Y Paftasında Düzenlenecek yapı örnekleri	208
Çizelge 9.8. K-D-Y Paftasında Yenilenecek - Düzenlenecek yapı örnekleri	209
Çizelge 9.9. K-D-Y Paftasında yapı örnekleri	209

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Fatih Sultan Mehmet döneminde Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti.....	11
Şekil 2.2. Değerlendirme sürecinin modeli.....	24
Şekil 2.3. Kentsel kimlik oluşum şeması	27
Şekil 3.1. Makedonya bölgesinin 1892 yılındaki nüfus yapısı	67
Şekil 4.1. Osmanlı öncesi bölgenin siyasi durumu	74
Şekil 4.2. Üsküp Kalesi planı.....	75
Şekil 4.3. Üsküp'ün 1594 yılındaki görünümü.....	78
Şekil 4.4. Osmanlı döneminde Üsküp şehir dokusu	81
Şekil 4.5. (A) 1998 yılında çarşı ve çevresi; (B) Bölgedeki ticaret merkezleri; (C) Ana bağlantı yolları - kırmızı, ikincil bağlantı yolları - turuncu, yaya aksı - yeşil noktalı; (D) Yol aksları ve ticaret odakları çakıştırılmış harita.....	91
Şekil 4.6. Paşa Yiğit Türbesi ve yakın çevresi planı.....	96
Şekil 4.7. Paşa Yiğit Bey Türbesi, AA Kesiti.....	97
Şekil 4.8. Paşa Yiğit Bey Türbesi, BB Kesiti	97
Şekil 4.9. İshak Bey Türbesi rölöve plan çizimi.....	98
Şekil 4.10. İshak Bey Türbesi rölöve kesit çizimi	99
Şekil 5.1. Sultan Murad Camii plan ve kesiti	104
Şekil 5.2. İsa Bey Camii plan ve kesiti	107
Şekil 5.3. Yahya Paşa Camii'nin restitüsyonu	109
Şekil 5.4. Yahya Paşa Camii'nin restitüsyonu	110
Şekil 5.5. Bedesten restitüsyonu (Tunçel) ve günümüzdeki yapının planı.....	115
Şekil 5.6. Üsküp Kalesi'nde Vardar Nehrine bakan tarafta Fatih sultan Mehmet döneminde yapılan burç	123
Şekil 6.1. Çarşının bölgeleme haritası, 1970	135

Şekil	Sayfa
Şekil 6.2. Üsküp Türk Çarşısı 1965 Planı.....	138
Şekil 7.1. Dükkânların yerleşim tipolojisi	143
Şekil 7.2. Çarşı içinde dükkânların kat biçimlenme tipleri.....	146
Şekil 7.3. Çarşı içinde dükkânların kat biçimlenme tipleri.....	148
Şekil 7.4. Farklı çatı tipleri	149
Şekil 7.5. P.6336 ve çevresindeki yapılarda volta döşeme kullanılmıştır.	151
Şekil 7.6. Dükkânların vitrin çıkma tipolojisi.....	155
Şekil 7.7. Üsküp Türk Çarşısı'nda farklı çatı biçimlenmelerini gösteren eskiz çalışması	159
Şekil 8.1. Bursa şehrinin kaleden nehre uzanan ticaret yapılarının gelişimi	164
Şekil 8.2. A. Gabriel tarafından hazırlanan Bursa çarşı merkezinin restitüsyonu	164
Şekil 8.3. Hanlar bölgesinde bulunan yapıların plan düzleminde görünümü	165
Şekil 8.4. 15. yüzyılda kervanyolları odağında ve nehir kıyısında Edirne'de oluşan yerleşim alanı	166
Şekil 8.5. 1898 yılında Edirne Kaleiçi'nde yapılan yeni planlama.....	166
Şekil 8.6. Edirne kale ve kent merkezinin Osmanlı'nın son dönemindeki dönüşümü....	167
Şekil 8.7. Tokat Kalesi ve şehir gelişimi	168
Şekil 8.8. Tokat Çarşısı merkezi	169
Şekil 8.9. M. Kiel ve G. Schneider hazırladığı rekonsrüksiyonua göre Filibe Çarşısı'nın 19. yüzyıl sonlarındaki görüntüsü.....	170
Şekil 8.10. Filibe'nin tarihi şehir ve günümüzdeki gelişimi	170
Şekil 8.11. Filibe 1891 yılına ait yerleşim alanları	171
Şekil 8.12. Selânik 19. yüzyıl sonundaki yerleşim plânı	172
Şekil 8.13. Selânik şehrinin tarih içinde gelişimini gösteren harita.....	173
Şekil 8.14. Görüce Çarşısı ve hanlar.....	174

Şekil	Sayfa
Şekil 8.15. Görüce'de Manastır Hanı ve Stavros Hanı plan şeması.....	174
Şekil 8.16. Manastır, şehir planı	176
Şekil 8.17. Davut Paşa Bedesteni, onarım öncesi planı, onarım sonrası planı ve kesiti	177
Şekil 8.18. Yeni Pazar Eski Çarşısı'nın çekirdeğini ve gelişim yönünü gösteren harita.....	180
Şekil 8.19. 1948-1953 yılları arasında çarşmayı anıtsal yapıları dışında yok edecek proje önerisi.....	182
Şekil 8.20. Başçarşı'nın dönemlere göre yapılaşması	183
Şekil 9.1. Çarşı ve yakın çevresinin tescilli bölgeleri, araç ve yaya aksları ile odak noktaları.....	188
Şekil 9.2. Çarşı ve yakın çevresinin diyagram gösterimi.....	189
Şekil 9.3. Çarşının kuzey tarafından çarşı girişinin niteliksiz görüntüsü	192
Şekil 9.4. Çarşı ve yakın çevresi için çevresel ölçekte öneriler	201
Şekil 9.5. Çarşı ve yakın çevresi için çevresel ölçekte öneriler diyagram anlatımı.....	202

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Tarih içinde İsfahan Çarşısının gelişimi	8
Resim 2.2. Gostivar meydan, 1930	22
Resim 2.3. Gostivar meydan, 1970	22
Resim 2.4. Gostivar meydan, 2010	23
Resim 2.5. (a) Van, Gevaş, kültürden uzak korunan kültür varlığı (b) 1993 yılında Saraybosna Milli Kütüphanesi bombalandıktan sonra yıkıntılar içinde verilen konserle korunan kültür	26
Resim 3.1. Makedonya fiziki haritası	65
Resim 3.2. Osmanlı egemenliğinde Balkan yarımadası	66
Resim 3.3. Makedonya yollar ve önemli yerleşimler haritası	70
Resim 4.1. Üsküp, Burmalı Camii ve yıkıldıktan sonra yerine yapılan Ordu Evi.....	84
Resim 4.2. Deprem öncesi çarşının genel görünümü	85
Resim 4.3. (a) L. Kubeş, 1948 planlaması; (b) Üsküp şehir merkezinin 1965 planlaması	86
Resim 4.4. 1963 Üsküp Depremi deprem hasar haritası.....	87
Resim 4.5. Yıkılan Ordu Evi (sol) ve deprem anı durmuş saatiyle yıkılmış hâli günümüzde anıt olarak korunan istasyon binası (sağ).....	87
Resim 4.6. Deprem sonrası kale bölgesinde kurulan yaşam alanları.....	88
Resim 4.7. Eski ve Yeni şehir merkezleri arasında odak noktası olarak düşünülen köprüden çarşı silüetini gösteren eskiz.....	89
Resim 4.8. Kenzo Tange ve ekibinin önerdiği yeni gar binası ve yakın çevresinin maketi.....	89
Resim 4.9. Üsküp 2014 Projesi ile yapılan imar çalışmalarına Üsküplüler tepki göstermiştir.....	90
Resim 4.10. (a) Üsküp Türk Çarşısı Giriş Kapısı; (b) Üsküp'ün yeni şehir meydanı giriş kapısı.....	93

Resim	Sayfa
Resim 4.11. Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün Osmanlı dönemi ve 2002 yılında yapılan restorasyon çalışmaları	94
Resim 4.12. Mustafa Paşa Camii restorasyon projesi ile beden duvarları güçlendirilmiştir.....	94
Resim 4.13. Mustafa Paşa Camii restorasyon projesi ile minaresi sökülüp, çürük taşlar ayıklandıktan sonra tekrar örülmüştür, beden duvarlarında da çürüyen taşlar çıkartılıp yerine aynı özelliklerde yeni taşlar konulmuştur.	95
Resim 4.14. Mustafa Paşa Camii restorasyon projesi iç süslemesinde iki farklı döneme ait süsleme de korunmuştur.	95
Resim 4.15. Paşa Yiğit Bey Türbesi eski hali ve rekonstrüksiyon çalışması	96
Resim 4.16. Paşa Yiğit Bey Türbesi ve çevresini yenileme projesi	97
Resim 4.17. Meddah Baba Türbesi kazı çalışmasında ortaya çıkarılan türbe temeli	98
Resim 4.18. Paşa Yiğit Bey Türbesi rekonstrüksiyon öncesi ve sonrası	98
Resim 5.1. Sultan Murad Camii Osmanlı dönemi ve günümüzdeki durumu	104
Resim 5.2. İshak Bey (Alaca) Camii'nin deprem öncesi ve günümüzdeki durumu.....	105
Resim 5.3. İsa Bey Camii Osmanlı dönemi ve günümüzdeki durumu.....	107
Resim 5.4. Mustafa Paşa Camii Osmanlı dönemi ve günümüzdeki durumu.....	108
Resim 5.5. Yahya Paşa Camii'nin 1960'lardaki görünümü ve günümüzdeki iç mekân görünümü	109
Resim 5.6. Günümüzde evsizler tarafından işgal edilen medrese yapısının 1960'lardaki hâli	111
Resim 5.7. 1940'lı yıllarda Üsküp, İsa Bey Medresesi müderrislerinin çektiği hatıra fotoğrafı.....	112
Resim 5.8. 1800'lü yıllarda yanan bedestenin yıkılmış halinin gravürü ile daha sonra yerine yapılan bedesten	114
Resim 5.9. Çarşının kuzey tarafında bulunan Sulu Han (sol); çarşının güney tarafında bulunan Kapan Han; çarşının batısında bulunan Kurşunlu Han (sağ) genel görünümleri	115
Resim 5.10. Davut Paşa Hamamı restorasyon çalışmaları ve genel görünümü.....	118

Resim	Sayfa
Resim 5.11. Davut Paşa Hamamı dış ve iç görünümü.....	119
Resim 5.12. Üsküp Kalesi'nin çarşıya bakan tarafı ile Kale'nin Vardar tarafı	122
Resim 5.13. Üsküp Kalesi'ndeki kışla ve asker hastanesini gösteren kartpostallar	123
Resim 5.14. 1900'lü yıllarda yapılmış tiyatro binası.....	124
Resim 5.15. Üsküp Kalesi karşısında bulunan Vilayet Binası.....	124
Resim 5.16. Telgrafhane binasının dış ve iç görünümü.....	124
Resim 6.1. 1960'lı yıllarda sobacıların dizildiği sokakta günümüze ulaşabilen tek sobacı dükkânı.....	134
Resim 6.2. 1960'lı yıllarda yorgancıların dizildiği sokakta günümüze ulaşabilen birkaç yorgancı dükkânı.....	136
Resim 7.1. Han etrafında sıralanan dükkânları gösteren eskiz ve benzer niteliğe sahip bir dükkân	144
Resim 7.2. 9018 parselde bulunan dükkân ile Sulu Han etrafındaki diğer dükkân örneği	145
Resim 7.3. Kapan Han'ın batı cephesinde sıralanan dükkânlar	145
Resim 7.4. Dükkân sırası diziliminde farklı biçimlenmelere sahip dükkân sıraları	145
Resim 7.5. Farklı biçimlenmelere sahip dükkânlar	146
Resim 7.6. Çarşı silueti	147
Resim 7.7. Farklı yüksekliklere sahip zemin + 1 yapı örnekleri	148
Resim 7.8. Çarşının genel çatı görünümü.....	148
Resim 7.9. Çarşıda farklı yapı sistem ve malzemesiyle yapılmış yapı örnekleri	151
Resim 7.10. Çarşı içinde farklı işlevlere sahip dükkânlara ait vitrin örnekleri.....	152
Resim 7.11. Çarşıda aynı işlevlere sahip dükkânların vitrin çeşitliliği.....	152
Resim 7.12. 1960'lı yıllarda çarşı içinde en yaygın vitrin örnekleri	153
Resim 7.13. 1960'lı yıllarda çarşı içinde ilk çıkmalı vitrin örneklerinden ve tipik bir dükkân vitrini eskizi.....	153

Resim	Sayfa
Resim 7.14. 1970’li yıllarda çarşıdaki dükkân vitrinlerinden örnekler	154
Resim 7.15. Günümüze kadar özgünlüğünü koruyabilmiş dükkân vitrinleri; P.9161, P.9167, P.9008	154
Resim 7.16. Vitrin biçimlenmesi tipoloji örnekleri: (a) P.9159 - Çıkmasız, Ara Boy; (b) P.9163 – Ön Tek/Yan Çıkma, Yarım Boy; (c) P.6287 – İki Cephe Tek Çıkma; (d) P.6308 – Ön İkiz Çıkma, Tam Boy.....	157
Resim 7.17. Yüksek ücretle yaptırılan bazı vitrin örnekleri çarşının bütününden aykırı biçimlenmeye sahip olabilmektedir	157
Resim 7.18. Basit müdahalelerle özgün biçimini koruyan dükkân vitrinlerine örnekler: (a) P.9162, bar, gece kulübü; (b) P.9456, antikacı dükkânı; (c) P.6312, kozmetik dükkânı	158
Resim 7.19. (a) P.9312, balkonlu; (b) P.9485, teraslı; (c) P.9438, ikiz çıkma; (d) P.9110, orta çıkma; (e) P.9107 ve P.9108, tam çıkma; (f) P.6392, köşe çıkma örnekleri.....	161
Resim 7.20. (a) P.6330, balkonlu kapı pencere; (b) P.9145, cephe pencereli; (c) P.9303, dikdörtgen pencereli üst kat biçimlenme örnekleri.....	161
Resim 7.21. (d) P.6362, kemerli pencere; (e) P.9266, penceresiz; (f) P.6394, kare pencereli; (g) P.6318, küçük pencereli; (h) P.9395, büyük veya geniş pencereli (i) P.6340, yıkılmış üst kat biçimlenme örnekleri.....	162
Resim 8.1. Geçmişte Bursa çarşısındaki dükkânlar ve günümüzde çarşı içinde arkeolojik kalıntı olarak korunan Bali Bey Hanı	165
Resim 8.2. Görüce Çarşısı’nda bulunan hanlar	175
Resim 8.3. Manastır’da İshak Çelebi Camii yanı başındaki Davut Paşa Bedesteni.....	177
Resim 8.4. Yeni Pazar Çarşısı’nın geçmişte ve günümüzdeki yapısı	179
Resim 8.5. Yeni Pazar’da 20. yüzyılın başında vitrinler ve tezgâhlar	179
Resim 8.6. Sebil Meydanı’nda bulunan Ali Paşa Camii ve Bedesten ile Başçarşı’nın çekirdeğini oluşturan Gazi Hüsrev Bey Külliyesi.....	181

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
COE	Avrupa Konseyi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Yüksek Kurulu
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
İ.M.	İmar Meclisi
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı
M. K. B.	Makedonya Kültür Bakanlığı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
P.	Parsel
RZZSK	Republički Zaštiten Zavod Spomenici i Kultura
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, bilim ve Kültür Kurumu

1. GİRİŞ

Göçebe bir kavim olarak bilinen Türkler'e dair ilk tarihi kaynaklar Hunlar'a ait olup M.Ö. 300'lü yıllara dayanmaktadır. Bu tarihten sonra Türk sanat eserlerine ait izler Orhun havzasından Manş Denizi'ne kadar çok geniş bir coğrafyada karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı kültür medeniyetine temel olan gelişim ise Kaşgar, Fergana ve Maverâünnehir havzasında başlamıştır (Aslanapa, 1984: 1). X. Yüzyıldan itibaren geleneksel olarak Asya'nın merkezîyetçi kültürüyle yaşayan (Akın, 1990: 7) ve göçebe hayat süren bir kavmin İslâm'a geçmesiyle Kaşgar'dan (Ordu) Bağdat'a kadar çok geniş bir coğrafyada ahlâk, edebiyat, sanat, mimarlık, fen ve tıp ilimlerinde büyük bir birikim elde etmiştir.

XI. yüzyılda Horasan'da, İran, Hint, Yunan fikirleri ve İsevilik tesiriyle İslam tasavvufu şekillenmiş hatta Horasan bu akımın merkezi konumuna yükselmiştir (Köprülü, 1981: 16). Bu yüzyılda güçlü devlet otoritesi ve itibarlı eğitim kurumları ile Türkistan'da iyice temellendirilen Türk-İslâm medeniyeti Selçuklu fetihleriyle gerçek mecrasını batı yönünde bulmuş, bu fetihlerle İslâm öncesi Hazar'ın kuzeyinden akan, İslâm'la şerefledikten sonra ise Hazar'ın güneyinden batıya doğru akan Türkmen göçüne Malazgirt Zaferi (1071) yeni bir alan kazandırmıştır. Fetihle birlikte geniş yaylalara ve mümbit topraklara sahip Anadolu, konar-göçer Türkmenler ile Orta Asya'nın yerleşik Türk ahalisi tarafından yurt edinilmiştir (Gündüz, 2016: 21). Selçuklu idaresindeki Anadolu dünyanın en zengin ve nüfuzlu, en güvenli ve kudretli dönemini yaşamıştır. Özellikle Büyük Alaeddin Keykubat (1190 – 1220/1237) döneminde Anadolu, Türkiye tarihinin hiçbir döneminde bir daha göremediği bir refaha kavuşmuştur. Öztuna, bu seviyeye Kanunî devrinde bile erişilemediğini belirtmektedir. XII. yüzyılda, o çağ dünyası için çok yüksek sayılan 15 milyon gibi aşırı nüfusun biriktiği Anadolu'da büyük Türk şehirleri kurulmaya başlanmıştır (Öztuna, 1996: 29). Türkistan'daki Moğol baskısı bu bölgede imar, sanat, zanaat, ticaret faaliyetleriyle daha önce yerleşik hayata geçmiş büyük kitlelerin de Anadolu'ya gelmesiyle sonuçlanmıştır (Turan, 2015: 39). Anadolu Selçuklu hâkimiyetinde Diyarbakır, Erzurum, Sivas, Erzincan, Kayseri, Tokat, Konya, Manisa ve İznik önemli birer ticaret ve kültür merkezi olarak yükselen şehirlerdir (Gündüz, 2016: 61). 1243 Köseadağ felaketinden sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi ve iktisadi düzeni derinden sarsıldı (Gündüz, 2016: 65). Ancak bu dönem Anadolu'nun uç noktalarında yarı bağımsız hareket eden Türkmen beyliklerinin doğmasına neden olmuştur (İnalcık, 1999: 42).

1300'lerin başlangıcından itibaren ise Batı Anadolu'da yer alan beylikler denize açılarak hem ticari faaliyetlerini kuvvetlendirmiş hem de Anadolu'nun karşı kıyılarında yer alan Mora ve Makedonya'ya seferler düzenlemeye başlamıştır. Bunların içinde en göze çarpanı Gediz Vadisi'ni tutan Saruhanoğulları Beyliği olmakla birlikte İzmir ve Aydın bölgesini tutan Aydınoğulları Beyliği ile Muğla ile Antalya'da hüküm süren Menteşeoğulları Beyliği de denizlere açılarak Balkanlar'a akınlara başlamışlardır (Öztuna, 1996: 71). Bu uç beyliklerinden Osmanoğulları Beyliği ise Karesioğulları Beyliği'ni de egemenliğine alarak 1352'de Gelibolu'ya yerleşerek, Batı Anadolu'da ortaya çıkan bir Türkmen Beyliği'nin yarım yüzyıl içinde Tuna'dan Fırat'a kadar uzayacak imparatorluğun ilk adımını atacaktır. Bu dönemin diğer bir özelliği de Orta Anadolu'dan itibaren yüksek ahlak değerlerine sahip ve terbiyeli meslek erbabı yetiştiren yaygın bir eğitim kurumu olarak Ahilik teşkilatının etkinliğini her yerde hissettirmesidir (Çetin, 1996). 1330'lu yıllarda Batı Anadolu'yu ziyaret eden İbn-i Battuta, Denizli'yi "yedi cami ve güzel çarşılarıyla Anadolu'da en güzel ve büyük şehirlerden biri", Balıkesir'i "güzel pazarları olan kalabalık güzel bir şehir" ve nihayet Bursa'yı da "güzel pazarları ve geniş caddeleri olan büyük önemli bir şehir" diye kaydetmiştir (İnalcık, 1999: 47).

Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçip Balkanlar'da Bizans mirasını ele geçirerek bir imparatorluk durumuna yükselmesinin temel dayanağını gaza geleneği ve kitle halinde göç oluşturmuştur (İnalcık, 1999: 37). Bunun da insan kaynağını Âşık Paşazade tarihinde belirttiği üzere Alpler veya Alp Erenler, Anadolu Ahileri, Horasan Erenleri ile kadın örgütlenmesi olan Bacıyan-ı Rûm teşkilatları oluşturmuştur (Barkan, 1942: 11). Balkanlar'daki fetih hareketi I. Murad'ın (1326 - 1362/1389) 1389 Kosova Zaferi ile Osmanlılar, Trakya'da Makedonya'da ve Bulgaristan'da oldukça yüksek nicelikte nüfusu buralara yerleştirmiştir. Bu zaferden sonra Sırbistan ortadan kaldırılmış ve orta Balkanlar'da Türk hâkimiyeti sarsılmaz şekilde yerleşmiştir (Köprülü, 1984, 104). Böylece Horasan Türklüğü, Osmanlı Beyliği üzerinden Balkanlar'da Maverâünnehir'den başlayan ve onlarca yerden birkaç asır süren göç hareketinden sonra tarihi yürüyüşünün birikimini, fethettiği topraklardan devraldığı miraslarla kavrayıp kültür, ticaret, sosyal hayatı kapsayan edebiyat, sanat, mimari ve şehirleşmede (medeni olma) yeni bir öz çıkaracaktır. Fuad Köprülü'nün "İstanbul-Osmanlı Medeniyeti" (İnalcık, 2002: 14) diye kavramsallaştırdığı bu *özdeşleşme*, 1392 yılında Üsküp'ün alınmasıyla Rumeli'de kendine alan bulmuş, 1453'te de İstanbul'un fethiyle de özgün kimliğini oluşturmuştur. Nihayetinde bu öz Tanzimat'a kadar Balkanlar'da yine Üsküp üzerinden yaygınlaştırılmıştır.

Balkan coğrafyasında, zengin bir kültürel çeşitliliğe sahip şehirler, artan nüfus ve göçlerle yozlaşmaya ve karakteristik kimliğini savaş tahribatı kadar yıkıcı bir şekilde hissetmeye başlamıştır. Üsküp'ün bu güne kadar, birçok olumsuz duruma rağmen XVI. yüzyıl dokusunu muhafaza edebilmesi, şüphesiz şehirde yaşayan insanların davranış biçimiyle ilgilidir. Bu anlamda Üsküp'teki eserleri en geniş anlamda inceleyen Lidiya Kumbaracı-Bogoyeviç'in yapmış olduğu çalışmalar çok değerlidir. Lidiya Kumbaracı-Bogoyeviç'in "*Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*" adlı kitabında Üsküp Şehir Anıtlar Kurumu'nda görev yaptığı süre boyunca yapılan çalışmalarını özetlemiştir. Bunun dışında Yugoslavya döneminde Üsküp ile ilgili çıkmış çok sayıda makale de bulunmaktadır. Ancak Üsküp Türk Çarşısı'nı bütüncül olarak ele alan akademik bir çalışma yapılmamıştır. Bu tezin amacı da bu alandaki eksikliği gidermek ve çarşının hak ettiği değer ölçüsünde karakteristik özelliklerinin belirlenmesi ve mimari öğelerinin değerlendirilmesidir. Bu sayede, yapımı 15. yüzyıla dayanan bu çarşının, özünü koruyarak tekrar tanımlanabilmesi için kaynak oluşturulmuş olacaktır.

Araştırmanın amacı, kapsamı ve kullanılan yöntem

Yukarıda çizilen perspektiften yaklaşıldığında daha önce en batıda Rum-ili olan Anadolu'da tesis edilen Türk medeniyetinin, XV. yüzyılda yeni Rum-ili Balkanlar'da tekrar edilmesiyle kurulan Üsküp Türk Çarşısı'nı sadece mimarlığın biçim, form, malzeme çerçevesinden değil, sosyal, ticari ve hatta ahlaki boyutunun da ihmal edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Bunun için de giriş kısmında aktarılanların yanında tezin ikinci bölümünde yer alan araştırmanın kuramsal çerçevesi, kültürel süreklilik ve gelenek üzerinden çizilmiş ve kentsel korumada temel ilkeler vurgulanmıştır. Ayrıca Üsküp Türk Çarşısı özelinde geleneksel Türk şehir oluşumu ve gelişiminden bahsedilip çarşı içindeki mimari bileşenlerinin tipolojisi özetlenmiştir. Ayrıca çarşının toplumsal ve ekonomik boyutu da şehir kültürünün yaygınlaştırıldığı ahilik ocağı ile vakıf kültürü irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bölgenin coğrafi ve iklim özellikleri açıklanmış ayrıca nahiye defterlerindeki kayıtlardan faydalanılarak yüzyıllar içinde bölgenin değişen demografik yapısı ve egemen kültürler hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Üsküp'ün planlamasıyla ilgili günümüzü de ilgilendiren kısımıyla Osmanlı öncesinden başlayarak yakın döneme kadar gelişen tarihsel süreç

aktarılmıştır. Özellikle SFRJ¹ döneminde Üsküp Türk Çarşısı, hukuki olarak en savunmasız dönemini yaşamıştır. İdeolojik nedenlerle özel mülkiyetin reddedildiği, Türkiye'ye göçlerin yaşandığı ve Müslüman mülklerinin yağmalandığı bir dönemde meydana gelen 1963 depremi Üsküp tarihi kent merkezi için bir dönüm noktası olmuştur. Modern dönemin kendini sorguladığı bir aşamada dünyaya kendini ispat etmeye çabasında olan Tito SFRJ'si modern Üsküp'ü uluslararası tartışmalara açmış ve nihayetinde Kenzo Tange'nin cüretkâr Üsküp tasarımı kabul edilmiş, plan bütünüyle uygulanmasa da alınan kararların son döneme kadar geçerliliğini korumuştur. Burada alınan kararlar Üsküp'ün tarihi kent merkezi üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. Bu plan, bir yönüyle eski kenti törpülemiş, ancak eski kent merkezinin sınırlarını net bir şekilde çizip koruma altına aldığından günümüze kadar ulaşmasını da sağlamıştır.

Tezin beşinci bölümünde ise çarşı içinde dükkânları oluşturan vakıfların Üsküp'teki yaptırdığı anıtsal eserler, kullanım türüne göre sınıflandırılarak estetik ve mimari özellikleri incelenmiştir. Burada Üsküp'teki bütün eserlerden ziyade Osmanlı "yüksek kültürü" nün (tavr-ı Osmanî) yarattığı özgün yapılar sıralanmıştır. Altıncı bölümde günümüzde çarşının sosyal analizi açıklanmış ve anketlerden gelen bilgiler paylaşılmıştır. Yedinci bölümde daha önce çerçevesi çizilen mimari bileşenlerin, fiziki özellikleri, yerleşimleri, fonksiyonları, strüktürel özelliklerine göre dükkân dizileri halinde tipolojik araştırması aktarılmıştır. Dükkân dizelerinin kendi içinde ve birbiriyle olan uyum durumu yorumlanmıştır.

Sekizinci bölümde, Üsküp Türk Çarşısı özelinde kentsel korumanın zayıf noktaları belirlenmiştir. Burada Çarşı'nın sosyal, ekonomik, kültürel değişimin ayrı ayrı ele alınarak, bu değişimlerin fiziki yapıdaki etkileri örneklerle açıklanmıştır. Bir sonraki bölümde de Osmanlı döneminde Anadolu ve Balkan coğrafyasında Üsküp Çarşısı benzerinde kurulan şehir çarşıları ile kıyas yapılmıştır. Son bölümde ise alan çalışmasının bulgularıyla birlikte tüm sonuçlar özetlenmekte ve ileride yapılabilecek araştırmalara yön verilmektedir.

¹ Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija / Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde tezin kuramsal çerçevesi belirlenmiştir. Geleneksel nitelikteki yerleşmeler, kendi özgün niteliklerinin yanında zaman içinde yerel kültür ve kimliğin bir simgesi de olduğundan korunmayı hak etmektedirler. Bu da kültürel gelişimi ve zenginliği yansıtan bir kuramsal çerçeveye dayandırılmalıdır. Kuruluşu 15. yüzyıla dayanan Üsküp Türk Çarşısı'ndaki geleneksel dükkânların korunması için mimari ve sosyal yapının birlikte korunarak sürekliliğinin sağlanması gerekliliği kuramsal çerçeveyi biçimlendiren ana belirleyicidir. Bunun için mimari birim olarak ele alınan dükkân ile sosyal birim olarak esnaf (usta, kalfa, çırak) ilişkilendirilmiştir. Literatür taramasında mimari birim ve sosyal birim arasındaki ilişkinin araştırıldığı Gül Asatekin'in (1994), Neslihan Dalkılıç'ın (2004), Meral Halifeoğlu'nun (2005) doktora çalışmaları incelenmiştir. İncelenen bu tezlerde mimari birim olarak konut, sosyal birim olarak ise aile alınmıştır. Ancak tezimize konu olan eski kent dokusunun korunduğu Üsküp Çarşısı'nda konut bulunmamaktadır. Bunun yanında eski kent merkezlerindeki dükkânlarda icra edilen faaliyetlerin çoğunluğu usta çırak ilişkisi çerçevesinde nesilden nesile aktarılmaktadır. Dolayısıyla tezimizde mimari birim ve sosyal birim arasındaki bağlantı kültürel süreklilik kavramı ile açıklanmıştır. Çok geniş tanımları ve yorumları içeren kültürel süreklilik kavramı kent dokusunda sosyal ve fiziki alanda kendini göstermektedir. Kent belleği ile doğrudan ilişkili olan bu durum 1999 yılında Burra'da yapılan toplantının sonucunda ortaya konan tüzükte (Burra Charter) özellikle tarihi çevre koruma süreci, bütünleşme, sunum ve yorumlama kavramları öne çıkmıştır (Yurdugüzel, 2017: 14).

Üsküp Çarşısı'nın benzeri Üsküp'ten önce kurulan Bursa Çarşısı'nda, Üsküp fatihlerinin fethettiği Saraybosna, Yeni Pazar, Görice'de ve daha küçük çekirdekleri Balkanlar'ın diğer birçok şehrinde günümüze kadar ulaşabilmiştir. Özetle ticari merkez olarak kurulan bölge Balkanlar'da kurulan diğer Türk şehirlerine ilham olduğu gibi nihayetinde de döneminin en gelişmiş ticaret yapısı olan İstanbul Kapalıçarşısı'nın oluşmasına öncü olmuştur. Üsküp Çarşısı'ndaki mimari birim ve sosyal birim arasındaki bağlantı kültürel sürekliliği yansıtan bir medeniyet anlayışı olarak değerlendirilmelidir. Ahmet Rıfat sözlüğünde medeniyeti "Zanaat ve sanatın gelişmesi, ticaret, maarif ve bütün güzel duyguların terakkisi, nizam ve intizamın meydana çıkıp kararlı bir ortama bürünmesidir." diye açıklamıştır (Rıfat, 1892). Teze konu olan bölge de 15. yüzyılda zanaat, sanat, ticaret ve geleneksel maarif temelinde kurulmuş ve günümüze kadar bu özelliğini yitirmemiş bir bölge olması sebebiyle tezin

kuramsal çerçevesi Fuad Köprülü'nün "İstanbul-Osmanlı Medeniyeti" diye kavramsallaştırdığı özdeşleşme esas alınarak oluşturulmuştur (İnalçık, 2002: 16).

Tezde kuramsal çerçeveyi daha iyi ifade edebilmek için Bölüm 2.1'de "Osmanlı Medeniyeti" kimliği kent üzerinden kültürel süreklilik ve gelenek ile birlikte açıklanmıştır. Bölüm 2.2'de ise koruma kuramsalı oluşturulmuş, koruma kavramının gelişimi incelendikten sonra Üsküp Çarşısı'ndaki dükkânların korunması için izlenecek koruma yöntemi belirlenmiştir. Bölüm 2.3'te de Üsküp Çarşısı'nı incelemek için kuramsal çerçeve oluşturulmuş, bu bağlamda, çarşı bileşeni olan dükkân birimi Bölüm 2.3.1'de tez kapsamındaki sosyal boyutuyla, Bölüm 2.3.2'de yine tez kapsamındaki mimari boyutuyla birlikte ele alınmıştır.

2.1. Osmanlı Kentinde Kültürel Süreklilik

"İnsanlar kentlere yaşamak için gelirler; iyi bir yaşam için bir arada kalırlar" (Aristoteles).

Aristo'nun bu sözünden kentlerin, bir toplumun kültür ve medeniyet tasavvurunu yansıttığını söyleyebiliriz. Özellikle tarihi bir kenti anlamak için o kenti oluşturan çekirdekten, günümüze kadar şehirdeki, bölgedeki hatta dünyadaki kültür ve medeniyet gelişimini doğru okumak gerekmektedir. Halil İnalçık da kültür ve medeniyet kavramlarını açıklarken Emile Durkheim ve onu izleyen Radcliffe-Brown'ın sosyolojik teorilerine başvurmuştur. Durkheim'a göre organik bir bütün olan toplum yapısı; bir iletişim, iki insanın iradesi dışında toplum yaşamını belirleyen dış koşullar ile örf ve üçüncü olarak adet, ahlâk ve hukuk gibi normatif kurallar olmak üzere 3 temel olgudan oluşmaktadır. Durkheim'i izleyen Radcliffe-Brown da sosyal ilişkileri ve toplumu yapısal-işlevsel kavrama dayandırarak toplumu tümüyle bir sistem olarak ele almaktadır. Buna göre, sistemin parçaları arasında işlevsel bağımlılık, sosyal ilişkileri tayin eder. (İnalçık, 2002: 13). Durkheim'den oldukça etkilenen Ziya Gökalp ise kültür ve medeniyeti birbirinden net bir şekilde ayırmakta ve 19. yüzyıl evrimci yaklaşımıyla medeniyeti bir çizgide gelişen kültürün bir aşaması olarak görmekteydi. Gökalp'e göre organik bir kimlik oluşturan kültür, başka bir kültürle özdeşlenemez (Gökalp, 1976: 22).

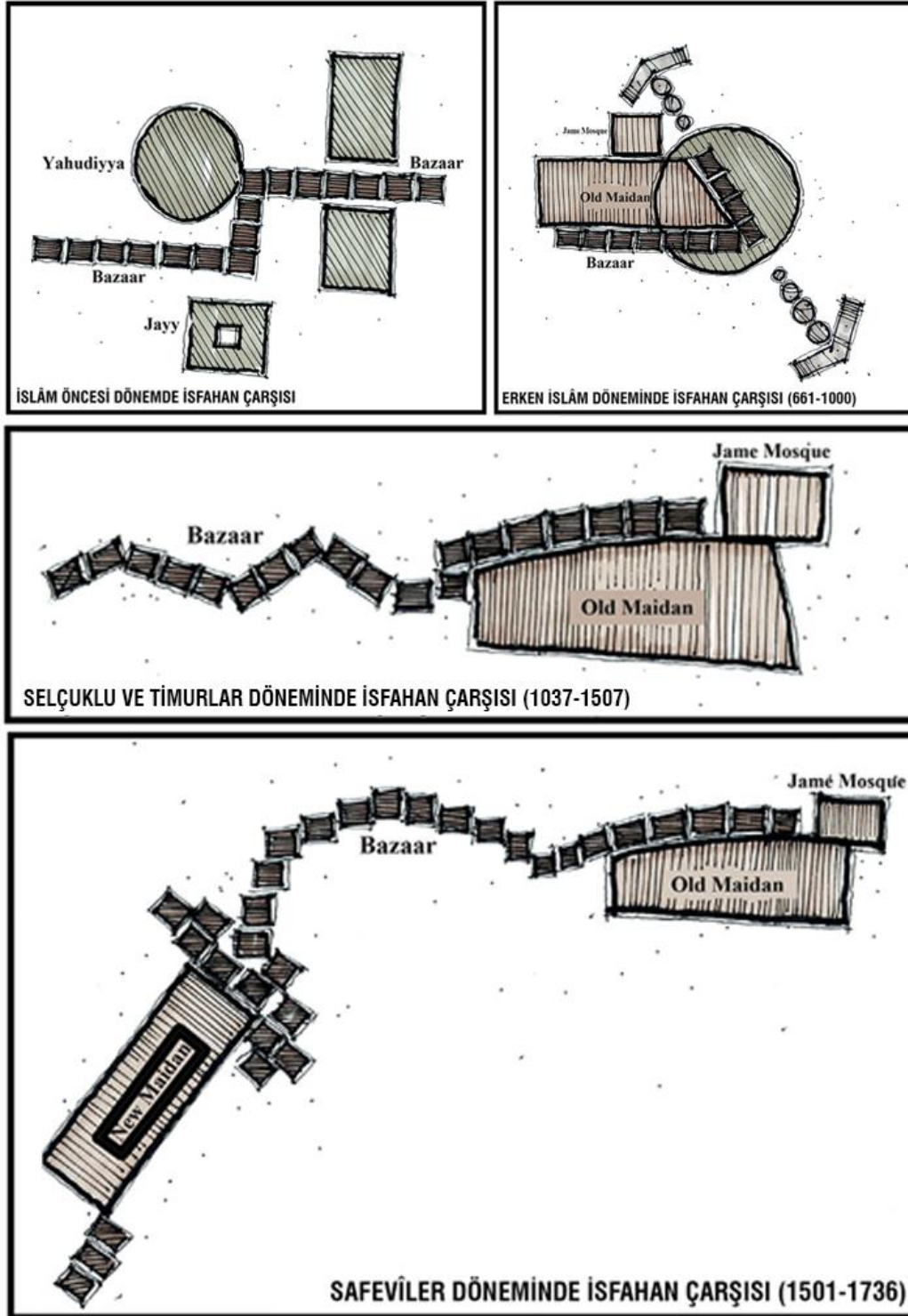
Ziya Gökalp ile aynı dönemde yaşayan ve Türk kimliği konusunda beraber çalıştığı Fuad Köprülü, milli kültürü farklı bir biçimde ele almıştır. Kendi deyimiyle "İstanbul ve Osmanlı

Medeniyeti”; 16. yüzyılda, kaynağı olan Orta Asya Timurîler medeniyetini gölgede bırakacak bir düzeye varmış, tüm Türk dünyasında çekiciliğini göstermeye başlamış, kendi özgün kimliğini kazanmıştır (İnalçık, 2002: 14). Bunun yanında T. Gökbilgin’in savı Osmanlı müessese, teşkilat, sanat, mimari ve toplum konuları, tarihi sorunları, bir yönüyle genel Türk tarihi, diğer taraftan İslâm medeniyeti tarihi ile sıkı bir şekilde ilişkili olduğu yönündedir. Türkler’in İslam’ı kabul etmeleriyle Türk tarihinin çok geniş bir devri, İslâm medeniyeti çerçevesinde gelişmiştir (Gökbilgin, 1977). Bu gelişim sadece Osmanlı coğrafyası için geçerli değildir. Aynı şekilde Orta Asya, İran ve Hint coğrafyası için de geçerlidir. Bunun en bariz örnekleri olarak Fatih Sultan Mehmet’in Semerkant’tan Ali Kuşçu’yu İstanbul’a davet etmesi ve onun da 200 kadar âlimle İstanbul’a gelmesi, Yavuz Sultan Selim’in Tebriz ve Kahire’yi aldığıında yüzlerce sanatkârı İstanbul’a sürmüş olması gösterilebilir (Uzunçarşılı, 1986).

Böylece 15. yüzyılda Orta Asya ve İran’da Timurlar döneminde ortaya çıkan göz kamaştırıcı medeni gelişme, yüksek ilim ve sanat rönesansı, 16. yüzyılda Osmanlı başkentine oradan da Avrupa’ya taşınmıştır. Bu kültürel süreklilik sadece Osmanlı Devleti’nde sınırlı olmayıp diğer Türk devletlerinde de görülmektedir. Tarihi İsfahan çarşısının gelişimi de Selçukluların attığı temel ile başlamış ve o doğrultuda günümüze kadar ulaşmıştır (Pourjafar, Amini, Varzenah ve Mahdavinejad, 2014). Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı’da da çeşitli sanat kollarında Osmanlı üslubunun kaynağı Osmanlı sarayıdır. Bunun için sarayda ehl-i hiref (sanatkârlar) grupları bulunmaktadır. Saray ehl-i hirefi en beğenilen eserleri verdiğiinden, çarşı esnafı, onların taklidi ürünler ortaya koymuşlardır. Ayrıca çarşıda pazarda belli bir sanatta şöhret yapan zanaatkârlar saray hizmetlerine alınırdı. Esnaf ile saray etkileşimi de bu şekilde gerçekleşmiştir (Uzunçarşılı, 1986). Bu sayede sarayın yüksek kültürü, bir itibar kültürü olarak halk tabakalarına aktarılmıştır. Beşir Ayvazoğlu, Osmanlı’da İslâm Sanatı çerçevesinde değerlendirilen geleneksel sanatların istediği özgün eseri şu şekilde ifade etmiştir:

İlk şart, sanatçının kendisinden önce yapılanları bilmesi, özümsemiş olmasıdır. Sanatçıların kendilerinden öncekilerin ortaya koydukları birikimi “temellük” (*kendine mâl etme*) ve “temessül” (*özümleme*) etmeleri bir çeşit hırfetti. Sanatçı öyle bir eser yapmalıydı ki, hem yapılmış olsun, hem yapılmamış. Ancak bu ince ayrımı yakalayabilen sanatçı aradan sıyrılabilir; onun ortaya koyduğu eser özgündür. Aşağı yukarı aynı malzemeler kullanılarak vücuda getirilmiş, kendisinden öncekini hem tekrarlamayan hem de onu inkâr etmeyen eser. Tenevvü’ün (*çeşitlilik*) bir anlamı da budur ve tekâmül (*gelişim*) içe doğru derinleşmek suretiyle gerçekleşir. Bu da üslûp ile olur. Eğer üslup olmasaydı ve sanatkârlar geleneğin kendilerine verdiği hazır

biçimleri şuursuzca tekrarlamakla yetinselerdi, özgün sanat eserleri ortaya koyamazlardı (Ayvazoğlu, 1999).

Resim 2.1. Tarih içinde İsfahan Çarşısının gelişimi (Pourjafar ve diğerleri, 2014)

Balkanlar'da Osmanlı'nın fetihleriyle birlikte buradaki şehirlerin Osmanlı idaresinde birer Türk Müslüman şehri olarak hızla imar edilmesi ve gelişmesi, bu yolla gerçekleşmiştir. Tipik Osmanlı şehirlerinde cetvelle çizilmiş benzeyen tek bir sokak ya da birbirine tıpatıp

benzeyen iki yapı göstermek çok zordur (Tankut, 1972). Şehirlerde aynı malzemeler kullanılarak vücuda getirilmiş, kendisinden öncekini hem tekrarlamayan, hem de onu inkâr etmeyen eserlerle sonsuz bir görüntü zenginliği yaratılmıştır. Türk Osmanlı toplumunun en benimsediği ve kendini bir bütün olarak en iyi ifade ettiği sanat dalı mimarlık olmuştur (Ayverdi, 1985: 26). Denebilir ki birçok şehir sadece bir hisardan ibaretken, Türkler tarafından imar edilen, Üsküp gibi kat kat büyütülen şehirlerde Türk sanatının bütünlüğü ve devamlılığı, mimaride kendini en iyi şekilde ifade etmiş ve sosyal, kültürel, ekonomik yapı estetik, biçim, form ve malzeme özellikleriyle bütünleşmiştir.

Şehir imarında öncü olan bu mimari eserler özellikle sultanın ve ricalinin kurduğu vakıflar sayesinde olmuştur. Şehirler, cami, medrese, imaret, darüşşifa vb. yapıları ile bu hayır tesislerinin etrafına, gelir getirmek üzere yapılan hamam, kapan, han, bedesten ve çarşı gibi ticari tesislerle hızlıca donatılmışlardır (İnalcık, 2002: 93). Ayrıca bu yolla kamu hizmetleri de büyük ölçüde ifa edilmekteydi. Burada temel ölçüt olarak dönemin mimari zihniyetini oluşturan sadelik, açıklık, vakar, ferahlık, iç ve dış kıvam, bütünlük, bina edilen yere ve vazifeye uygunluk arayışıdır (Ayverdi, 1985: 27).

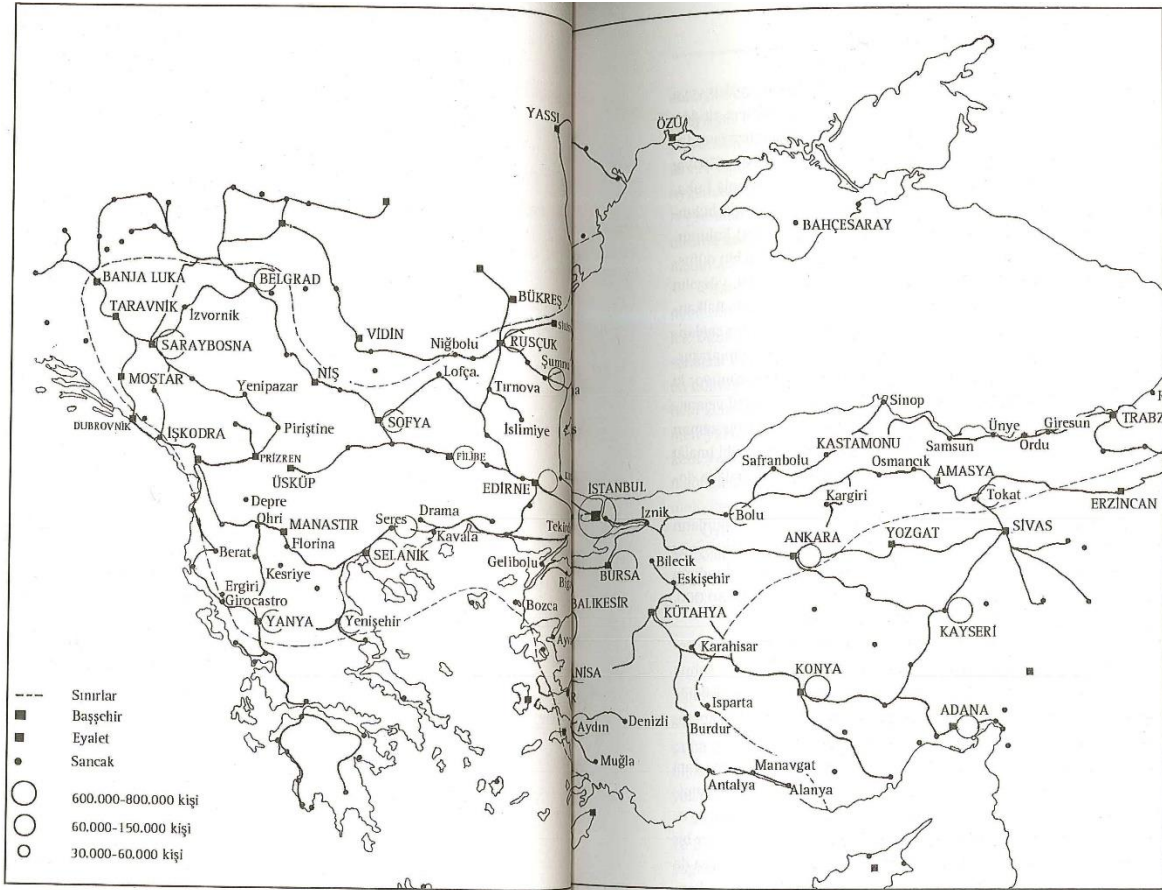
Şehirlerde yapılacak bu yapılar için, yukarıda bahsedilen sarayın ehl-i hiref (sanatkârlar) grupları arasında olan Hassa Mimarlar Ocağı'nda hassa mimar başı emrinde çalışan hassa mimarı, yapım ve onarım işlerini örgütlerdi (Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, 1988). Bunun yanında şehirlerde bulunan şehreminleri Hassa Mimarlar Ocağı'nın teknik işlerine karışmaz, daha çok idari işlerden sorumluydu (Dündar, 1999: 13). Cami, köprü, su yolu ya da konak yapılacaksa veya tamir edilecekse malzemenin temini, harcamaların ve ücretlerin ödenmesi, satın alma ve muhasebe gibi işlemleri yürütürdü (Ergin, 1977: 1364). Osmanlı mimar akademisi olarak çalışan bu grup Osmanlı mimarisinin temel estetiğini temsil etmektedir. İmparatorluk ölçüsünde bir Osmanlı mimari stilinin yaratılmasında ve yaygınlaşmasında Hassa Mimarlar Ocağı öncü olmuştur (İnalcık, 2002: 27). Topkapı Sarayı Arşivi'nde E.9495 nolu belgeye (15. yüzyıl) göre hassa mimarlarının isimlerini ön plân çıkarmamalarına rağmen banilere, çizim, hesap gibi ayrıntılı döküm yaptıkları anlaşılmaktadır (Arslan, 2001: 190). Bunun yanında belgelerden anlaşıldığına göre yapı yapım işlerinin organizasyonunda 16. yüzyıl itibarıyla inşaat işinin büyüklüğüne göre başta nakkaş, taşçı, kireççi, sıvacı, neccar, demirci, duvarcı, horasancı, camger, kurşuncu, lağımçı, su yolcu ve rençber vb. olmak üzere 33 esnaf grubu katılmaktadır

(Erdenen, 1965: 19). Burada belirtilen sanatçılar için daha geniş bilgiye N. Sönmez'in Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü'ne bakılabilir (N. Sönmez, 1997).

Üsküp de 15. yüzyılda neredeyse onunla eş zamanlı kurulan Edirne, Sofya, Filibe, Serez, Manastır, Yenişehir ve İstanbul ile aynı yolla Türk şehri olarak yeniden imar edilmiştir. Geniş ölçekte Makedonya bölgesi, özellikle de Üsküp, fethedildiği 1389 tarihinden itibaren her anlamda Osmanlı'nın Balkanlar'daki genişlemesinin hem sınırını hem de çekirdeğini oluşturacaktır. Üsküp fethedildikten kısa bir süre sonra Sırbistan (1459) ve Bosna'nın (1463) fethiyle Osmanlı'nın ticaret yolları Adriyatik şehirlerine ulaşmış ve Üsküp, Balkanlar'daki ticaretin canlı bir merkezi olmuştur.

Paşa Yiğit Bey buraya uç beyi olduktan sonra Saruhan bölgesinden getirdiği Türkmenlerle şehri kısa sürede imar ve iskân etmiştir. Büyük bir akıncı bey olan Paşa Yiğit'in bir oğlu Bosna ve Arnavutluk'u diğer oğlu ise Teselya ve Mora'yı fethetmiştir (Arslan, 2001: 110). Bu bölgelerdeki mimari gelişimin ve dönemsel yapı tiplerinin birbirine benzemesinin bir nedeni de budur. Bölgedeki yapı tipleri 5. bölümde ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Ayrıca çarşıların karşılaştırmalı örnekleri de bu bölgelere göre seçilmiştir. Akıncı beyleri Osmanlı kültür yapısının Balkan topraklarında genişlemesinde ve yaygınlaştırılmasında başkent İstanbul'un Rumeli topraklarındaki siyasi gücünü temsil etmekteydi (Arslan, 2001: 234). Akıncı beylerinin gaza ve fetih yoluyla elde ettiği ganimeti kurdukları vakıflarla şehirlerin ve yolların imarına akıtmasıyla Osmanlı'nın Balkanlar'daki imar ve iskân hatta güvenlik ve ticari üstünlük sorunu kendiliğinden çözülmüştür (Pala, 2007: 138).

Merkez idarenin küçük bir modeli şeklinde imar edilen akıncı üs merkezleri aynı zamanda kültürel merkez olma özelliği de göstermiştir. Nitekim inşa edilen medreseler, tekke ve zaviyelerde çağın önemli şair ve ilim adamları yetişmiş, isimleri günümüze kadar ulaşmıştır. Balkanlar'da Türk kültür ve kimliğinin yayılmasında ve yaşatılmasında Filibe, Sofya, Dimetoka, Yenice Vardar, Üsküp, Prizren, Taşlıca, Saraybosna ve Şkodra önemli kültür merkezleridir (İsen, 1997: 80). Bugün dahi Balkanlar'da Müslüman olmanın Türk olma anlamına gelmesinin temel nedenlerinin başında kırsala kadar örgütlenen bu kültür merkezlerinin bıraktığı izlerdir.

Şekil 2.1. Fatih Sultan Mehmet döneminde Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti (Cerasi, 1999: 26)

Balkan topraklarında en ücra yerlere yapılan tekke ve zaviyeler Anadolu topraklarından yüzlerce şeyh ve dervişin, sanat ve ilim adamlarının Balkan topraklarında Anadolu'yu tekrar eden dokuların oluşmasına katkı sunmuştur. Bölgede yapılan ilk camilerin zaviyeli cami tipinde olması Anadolu'dan göç eden bey ve dervişlere boş toprak bulmak, kendilerine yer ve yurt edindirmek gayesi taşıyan iskân siyasetinin devam ettiğini göstermektedir (Barkan, 1942: 17). Orta Asya'dan izler taşıyan bu tip camiler aynı zamanda cami dışında işlevleri de barındırmaktadır (Eyice, 1962). Bu dönem mimarisinde yansıyan Asya kökenli biçimler, Osmanlı merkezileşme süreci ve Osmanlı merkezinin kimliği ile açıklanabilir (Akın, 1990: 7)

Balkanlar'da üç asır boyunca tipik Osmanlı kentini oluşturan bu geleneksel düzen 18. yüzyıldan itibaren Batı etkisinde sınırlı bir dönüşüme başlamıştır. Ancak, kırma çatılı ahşap ev, kubbeli camiler, kent yollarının özel düzeni, çarşısı, ekonomik işlevler ile kent işlevinin ayrımı, kentsel kompozisyonun doğaya açılımı ile gelişen kentleşme kuralı bozulmamıştır. Bu yüzyılda Batı etkisi daha çok cephe biçimlenmesi, duvar süslemeleri gibi yapı ölçeğinde

gerçekleşmiştir (Cerasi, 1999: 24). İdari ve mimari düzen bakımından şehirlerde artan nüfusa rağmen köklü değişiklikler görülmez. Ancak 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı ile şehirlerin görünümü temelden değişmeye başlamıştır. En nihayetinde Türk şehirlerini yeniden organize etmek için ilk belediye 1856 yılında kurulmuştur (Kuban, 1968).

Bu tarihten sonra hırfetler çerçevesinde şehirlerde küçük dükkânlarla oluşan ilk yapılaşma dokusu, yerini yavaş yavaş daha geniş mekânlara sahip yüksek tavanlı büyük atölye tipi yapılara bırakmaya başlamıştır. Osmanlı'nın batılılaşma - modernleşme hareketiyle şehirlerde idari ve askeri binalar, tiyatrolar, fabrikalar ve tersaneler yükselmeye başlamıştır. Ancak bu dönemde ticaretin daha çok deniz yoluyla olmasından dolayı, liman şehirleri hızlı bir şekilde gelişmiş, iç bölgeler ise bu durumdan daha az etkilenmiş ve tipik şehir dokusunun daha fazla korunma fırsatı olmuştur. Selânik ve İzmir, yeni yapılaşmaya uygun dönemin en hızlı gelişim gösteren Osmanlı şehirleridir. Bunların yanında 3. Ordu'nun ikametgâhı olan Manastır da bu şehirlere paralel gelişim göstermiştir. Osmanlı kentlerinde daha önce görülmeyen cetvelle çizilmiş gibi düz bir sokak ya da planlanmış bir meydan bu şehirlerde uygulanmıştır. Üsküp ve Saraybosna gibi ticari merkez kimliğini kaybetmemiş iç bölgelerdeki şehirlerde ise batılı tarzda gelişim, eski dokunun çevresinde gerçekleşmiştir.

Bütün olarak şehir planlaması, 19. yüzyıla girerken Sultan Abdülhamid döneminde Selânik'te uygulanmıştır. Bu dönemde endüstrileşen şehirde birçok yeni bina yapılırken, sur dışında Vardar Kapısı'nın karşısında dikdörtgen planlı yeni yerleşim alanları planlanmıştır (Traskopolou, 2008). Şüphesiz bu durum Orta Asya ve İran'a kadar uzanan ve Anadolu'da gelişen tipik Türk şehri yapılanmasına ters bir durumdur. Türk devrinde 19. yüzyılın ortalarına kadar bütün olarak şehir planlamasından ziyade, ferdi "performance" bu alanda Türk toplumunun geleneksel görüşüdür (Kuban, 1968).

Bir durumun gelenek olarak ortaya çıkması başlangıç ile bitiş arasında -süreçselliğinin ayırdına varılamayacak kadar uzun süren dönemde- süregelen tekrarlardır. Bu süre zarfında arka plan ve ideolojik bağlam silikleştikçe geleneksel nitelik, simgeselliğe dönüşür (Akin, 1990: 8). 19. yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı Devleti'nin kendine özgü tipolojik ve yönetici özelliklerine sahip 400 yıllık geleneksel kent yaşamının temel öğeleri olan vakıf kurumları, loncalarını kurmuş küçük-orta halk sınıfları ve yüksek bürokratlar ile varlıklı sınıflardan kurulu düzen; batılı tarzda yönetim, ekonomik sistem ve imar anlayışıyla gelenekselden uzaklaşıp evrensel kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu geçiş uzun bir sürede

gerçekleştirdiğinden vakıflar ve meslek loncaları, zanaatkârları ve küçük orta kentli sınıfları yeni doğan kapitalizm ve yabancı ekonomik sömürden korumuştur (Cerasi, 1999: 48). Bugün modern bir başkent olan Üsküp'te küçük bir alana sıkışan Üsküp Türk Çarşısı da hemen hemen aynı araçlarla gittikçe zorlaşan bu mücadelesini sürdürmektedir.

Kültür ve medeniyet teriminin düşünce tarihi boyunca kazandığı anlamların ortak noktası şehir hayatının sosyal, siyasal, entelektüel, kurumsal, teknik ve ekonomik alanlarda mümkün kıldığı birikim, düzey ve fırsatları ifade ediyor olmasıdır. Bununla birlikte kelime çeşitli zihniyet dünyalarında farklı şekilde kavranmış ve tanımlanmıştır (Kutluer, 2003: 296). Ancak en temelde kültür, insanlığın faaliyetlerinden oluşur. Bu birbirine kenetlenen ve birbirini kesen eylemler dizisi, geçmişten süregelen işlevsel bütündür. Özel olan parçalardan oluşan bu bütünün imgelerini mimarlar oluşturur. Suzanne Langer, mimarlığı, bütün bir çevrenin görünür kılınmış biçimi olarak özetlemiştir. (Langer, 1953: 96). Lynch'e göre de kent kendisini meydana getiren olaylar dizisiyle, geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılanabilir. Bu durum da kentin bazı kısımlarıyla ilgili kişiye göre değişen kentin çevresel imgelerini oluşturur (Lynch, 2010: 1). Birey kendi imgesini yaratsa da yaş, cinsiyet, kültür, millet, din, meslek ve aşinalıklara göre kendi grubu arasında tutarlı bir uzlaşma vardır. Algıyı şekillendiren bu uzlaşma imgesi, Üsküp Çarşısı özelinde büyük bir fırsat sunarken, aynı zamanda onu yok eden bir durum da oluşturabiliyor. Çevresel imgeyi oluşturan üç bileşenden biri olan kimlik, tekilliği ve özgünlüğü ifade ederken, diğer bileşen yapı da uzam ve doku ile ilgilidir. Ancak imgeyi oluşturan üçüncü bileşen olan anlam ise kimlik ve yapı gibi fiziksel düzenlemelerden farklıdır (Lynch, 2010: 9). Üsküp'ün de hem modern yüzü hem de çarşısının kırmızı kırma çatılı, kubbeli, minareli, küçük ve yoğun yapı silüetinin imgesi; geçmişe ait duygusal bir anlam taşır. Babası son Üsküp Şehremini olan Yahya Kemal şiirlerinde “millet hayatına karışan mimariyi” ifade etmiştir. İşte çarşının korunmasında fırsat ve risk de bu anlam üzerinden karşılık bulmaktadır. Üsküp 2014 Projesi ve Burmalı Camii tartışmaları da hep bu anlam üzerinden ancak bu anlamı göz ardı ederek yapılmış, bu da bölgeyi duygusal birikimlerin ve tarihin gösteriş alanına çevirmiştir. Sonuç olarak da imgeyi oluşturan kimlik ve yapı bileşenleri ya yok edilmiş ya da örtülmüş veya sahip çıkılamamıştır. Geçmişten geleceğe uzanan bu kültürel sürekliliğin yitirilmesi ile Üsküp, karakterinden uzaklaşmaya başlamış, makyaj ve dekorlarla, tarihsiz ve kimliksiz bir kent olma riski ile karşı karşıya kalmıştır. Dördüncü bölümde bu durum daha detaylı işlenmiştir.

2.2. Tarihi Çevrede Koruma Kavramı

Koruma kavramının ilk sorusu “neyin” korunmaya değer olduğunun belirlenmesidir. Bir memleketin belleğini oluşturan bu varlıklar bazen bir küpe, bazen bir mezar taşı ya da bir orman olabiliyorken, bazı durumlarda tüm bir kent, bazen de su altı varlıkları olabilir (Asatekin, 2004). Tarihi kentler de otantik, estetik ve pitoresk değerleri yanı sıra medeniyet izlerini yansıtan geçmişle, kültürel birikimi ve kimliğiyle korunmayı hak etmektedirler. Bu anlamıyla “tarihi çevre”, sadece malzeme, biçim ve form olarak değerlendirilmemelidir (Steinberg, 1996). Tarihi çevrenin korunması mekânın geçmişle, soyut ve somut mirasıyla, toplumun ihtiyaçları ve özlemleri ile birlikte tanımlanmalıdır (Nasser, 2014). Diğer bir taraftan genel olarak “çevre” tartışmalarının bugün ulaştığı aşamada sıklıkla kullanılan terminoloji, kalkınmaya referansla tanımlanan ve konunun sadece çevresel değil toplumsal ve ekonomik boyutunu da içine alan sürdürülebilirlik kavramıdır (Ş. G. Beyhan, 2004). Tarihi çevrede sürdürülebilirlik de geleceği ihmal etmeden gereksinimler ve amaçlar doğrultusunda sosyal, ekolojik, ekonomik, mekânsal ve kültürel açıdan kavramsal ölçütlere sahiptir. Tez kapsamında da belirtilen bu ölçütlere sık sık değinilmiştir. Bunun dışında sürdürülebilirlik kavramı çok geniş bir alanı kapsadığından özel olarak değinilmemiştir. Özetle tarihi çevrede sürdürülebilirlik için tek yapı yerine tarihi çevrenin sadece fiziksel değil aynı zamanda sosyal yönünü de koruyacak ve geliştirecek planlar yapılmalıdır (Sağiroğlu ve Aksulu, 2011).

20. yüzyılda değişen yapım teknikleri ve malzemeler şehirlerde göçle birlikte, hızlı bir yapılaşma sorununu başlatmıştır. Bu durum ilk başta, en çok eski yerleşim merkezlerini etkilemiştir. Bunun yanında modernizm ile kentlerin tarihi ve doğal alanları da sınırsız yapılaşmaya açılmış ve hızlı bir değişim süreci yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ise kentlerin kırsal ve yapılı çevrelerinin korunması ve hızlı değişimini denetleyebilmek için, çeşitli kuruluşların öncülüğünde, tespit edilen sorunlar, farklı yönleriyle ele alınarak çözüm için uygun seçenekler oluşturulma çabaları yaygınlaşmıştır (Ahunbay, 2016: 3).

Bunun için öncelikle koruma kavramının açıklanması gerekmektedir. Koruma kaygısının ülkemizde yaygınlaşmaya başladığı 1970’li yıllarda konuya eğilen Erder, çevre ve anıtların korunmasını kendinden önce yapılmış ve her türlü yapı ve çevrenin geleceği için gereken müdahale ve bunun şekline karar verilmesi diye açıklamıştır (Erder, 1999: 79). 1980’de Ruşen Keleş tarafından hazırlanan “Kentbilim Terimleri Sözlüğü”nde ise kentsel korumayı kentlerin belli kesimlerinde yer alan tarihsel ve mimari değerleri yüksek yapılarla, anıtların

ve doğal güzelliklerin kentte bugün yaşayanlar gibi, gelecek kuşakların da yararlanması için, her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı eylemler karşısında güvence altına alma olarak tanımlamış ve korumanın hukuki boyutunu da işaret etmiştir (Keleş, 1980). Uzun yıllar ICCROM'da görev yapan Feilden v. Jokilehto, korumayı en kapsayıcı şekilde “yapının duygusal, kültürel ve kullanım değerlerini saklamakla görevli, bozulmayı önleyen bir müdahale” olarak tanımlamıştır (Feilden ve Jokilehto, 1993: 17). Akçura da kentsel sit alanlarının sahip olduğu farklı yapı türlerine dikkat çekmiş ve korumanın içeriği ve kapsamının bu çeşitlilik göz önüne alınarak yapılması gerektiğini belirtmiştir (N. Akçura, 1992).

Asatekin, koruma için “bir varlığın anlaşılması, tarihinin ve anlamının bilinmesi, fiziksel olarak kullanılmasının sağlanması ve gerekirse onarımı ve niteliklerinin yükseltilmesi için tasarlanan tüm işlemler” (Asatekin, Türkiye'de Kuram ve Uygulama İlişkileri II, 1995, s. 23) demiştir. Kuban ise tarihi çevre ve tarihi yapı korumayı, çağdaş toplumun kültürel bir isteği ve korumanın temelde bozulmayı önleyen müdahale olduğunu, bunun da ne kadar sınırlı ise o kadar iyi olacağını belirtmiştir (Kuban, 2000: 41). Yaklaşık 50 yıllık sistematik tanımlama sürecinde koruma kavramı özünü korusa da evrimini günümüzde de sürdürmektedir. Bu gelişim sonraki başlıklarda daha detaylı incelenmiştir.

2.2.1. Koruma kavramının gelişimi

İnsanların, benliğine ilişkin izgilerin ve katkılarının sürekliliğini yaşatma arzusu, insanoğlunun temel hislerinden birisi olarak kabul edilir. Bu, tarih boyunca çok farklı kültürlerde kendini göstermektedir. Tarihi olayların geleceğe aktarılması için yapılan piramitler, tümülüsler, heykeller, dikili taşlar, türbeler ya da bir zaferi geleceğe taşımak ve anlatmak için yapılan anıtlar, bu içgüdünün en belirgin mimari örnekleridir (Erder, 1999: 9). Bu bağlamda ilk anıtın dikildiği günden beri koruma kavramı da ortaya çıkmıştır. Bu çok geniş ve farklı bir ilim sahasına girdiğinden, çalışmamızda koruma kavramı, 18. ve 19. yüzyıllarda gösterdiği gelişim olarak ele alınmıştır. Mimaride koruma olgusu, Avrupa'da 19. yüzyılda eski eser hukukuyla doğduğu kabul edilmiştir. Bunun için ilk tedbirler anıtsal nitelik taşıyan eski eserlerin korunmasına yönelik olmuştur.

Avrupa'da koruma hukukunun oluşması özellikle 1789 Fransız İhtilâli sonrasında prensler ve devrimciler arasındaki mücadeleye dayandığı görülmektedir. Hatta Victor Hugo'nun

“Guerre aux Démolisseurs” (Yıkıcılarla Savaş) adlı eseriyle, tarihi eserlerin ve anıtların korunması için yapılan mücadeleye destek olmuştur. Böylece 1830’larda Fransız Devleti, eserlerin korunması için bütçe oluşturmuş ve eserlerin bakım onarımı için maddi destek vermeye başlamıştır. Bu güçle de Viollet-le-Duc önderliğinde koruma bir disiplin haline gelmiştir. Viollet-le-Duc’ün eser hakkında özü ve özgünü arama esası üzerine oturduğu tutum², bugün dahi bu konudaki çalışmaları etkileyen olaylardan biridir (Erder, 1999: 75). Bu bağlamda Fransızlar kendi benliklerini yansıttığını düşündükleri eserleri Fransa toprakları dışında da tamir ve onarma yoluna gitmiştir. İtalya ve Osmanlı coğrafyasında yaptıkları çalışmalar buna örnek olarak gösterilebilir.

1900’lerin başında dünyada değişen koşullar mimarlıkta da kendini göstermeye başlamıştır. İnşaat teknolojisi, yeni malzemeler ve tekniklerle tasarımı etkilemiş, yeni mimarlık anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eski ile yeninin karşılaşmalarını da içeren bu tartışmalarda eskiyi değersizleştiren anlayışın yanında, kutsayan anlayış arasında süregelmiştir. I. Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkisi eskinin değerini hatırlatmış ancak, sanayileşme ve endüstrileşme yayıldıkça kentleşme formları değişmiştir. Bununla birlikte kentlerde artan nüfus ve hızlı yapı üretimi, yapılaşmayı arttırmış, yeniyi dahi çabuk eskitmiştir. Bu süreçte eski yapıların tamir, onarım ve yenileme tekniklerini ve yöntemlerini kapsayan “restorasyon” kavramı gelişmiştir.

Kentsel koruma ise ilk defa 1931 yılında Uluslararası Müzeler Örgütü’nün Atina Konferansı’nda dile getirilmiştir. Bu konferansta anıta fon oluşturan kentsel dokunun korunması ve tarihi anıtların etrafına saygı gösterilmesi, yerleşimlerin kişiliğine önem verilmesi açısından dönüm noktası olmuştur. Ancak koruma olgusunun sadece anıt etrafında şekillenmiş, kentsel koruma kavramı yeterince önemslenmemiştir (Yurdugüzel, 2017: 13). Bu fikir daha çok II. Dünya Savaşı’ndan sonra gelişecektir (Ahunbay, 2016: 116). Koruma fikrinin ve olgusunun mimarlık ortamında kronolojik gelişimi şu şekilde gerçekleşmiştir:

- 1877, SPAB Bildirisi: Sonuç olarak, eski binaların belli izinlerle tamir edilmesi ve korunması gerektiği vurgulanmış, bu eski yapıların gelecek nesillere öğretici ve kutsal bir şekilde teslim edilmesi savunulmuştur.

² Viollet-le-Duc’ün bu konudaki eseri 1869 yılında yayınlanmıştır. Yayının adı şu şekildedir: E.E. Viollet-le-Duc, dictionnaire raisonné de l’architecture française du XI au XVI siècle, Paris, A. Morel et Cie, Tome VIII, 1869, s. 14-34. C Erder, (1999), s. 75.

- 1904, RIBA, VI. Uluslararası Mimarlar Kongresi, Madrid: Bir amaca hizmet etmeyen ölü eserler ve en başta belirlenen amaca hizmet eden yaşayan eserler sınıflandırılması yapılmış; eski eserlerin korunması diploma verilmiş kişilerce yürütülmesi; milli ve yerel hazinelerin envanterinin derlenmesi üzerinde durulmuştur.
- 1931, ICOMOS, Restorasyon Tüzüğü, Roma: Anıtın bütünlenmesi veya yenilenmesi birtakım varsayımlara göre değil, anıtın sağladığı kesin verilere ve büyük ölçüde anıtın özgün öğelerine dayanması gerektiği; antik dönem gibi geçmiş uygarlıklara ait eserlerde bütünlemeden kaçınılması ya da en az ve nötr bir malzemeyle birleştirilebileceği; ayakta duran anıtlara özgün işlevine yakın ve uyarlamanın binaya en az hasar verecek şekilde yapılması gerektiği; hangi döneme ait olursa olsun sanat değeri ve tarihi anısı olan tüm öğelerin korunması, üşüp birliği ya da yapıyı ilk tasarımına döndürme kaygılarıyla bu öğelerin bazılarının dışlanması kabul edilemez olduğu; anıtın çevresine de saygı duyulması gerektiği; anıtın uygunsuz biçimde yalnız bırakılması veya çevresinin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmaması gerektiği; anıtlara ek yapılması durumunda yeni binanın yalın ve yapısal düzenin yansıtması gerektiği ve kesin bir şekilde ayrılması gerektiği kararları alınmıştır.
- 1933, ICOMOS, IV. Uluslararası Çağdaş mimari Kongresi, Atina Tüzüğü, Atina: bütün yönleriyle kentin tanımı yapılmış, işlevleri belirtilmiş ve yerleşim yerleri planlanırken bölgeleme yapılması gerekliliği ortaya atılmıştır. Sabık bir kültürün ürünü olan tarihi binaların yıkımdan korunması; gelişimi engelleyen tarihi binaların korunması gerektiği, yolların ve yeni oluşturulan merkezi bölgeleri koruyacak şekilde planlama yapılması; estetik kaygıyla geçmişteki bina tiplerinin tarihi alanlardaki yeni yapılara uygulanmaması kararları alınmıştır.
- 1933, Roerich Antlaşması, Montevideo: ABD ve diğer Amerika devletleri arasında imzalanan bir antlaşmadır. Buna göre, tarihi anıtlar, müzeler, bilimsel, sanatsal, eğitici ve kültürel kurumlar tarafsız olarak kabul edilmeli ve savaş durumundaki devletler tarafından korunması kararı alınmıştır.
- 1964, Venedik Tüzüğü, Venedik: Tarihi anıt kavramı genişletilmiş ve kentsel veya kırsal bir yerleşim yerini de kapsayabileceği, aynı zamanda bu kavramın sadece büyük sanat eserlerini değil, zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsadığı; anıtların sanat eseri dışında tarihi belge olduğu kabul edilmiş; yeni amacına dönüştürülen anıtların plan ve süslemeleri değiştirilmemesi gerektiği; en önemlisi de bir anıtın tanıklık ettiği tarihin ve bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda anıtların onarım işlerinin amacı eserin estetik ve tarihi değerini

korumak ve ortaya çıkarmak olduğu; geleneksel tekniklerin yetersiz kalması durumunda inşa için bilimsel verilerle ve deneylerle geçerliliği saptanmış yeni tekniklerle sağlamlaştırmanın olabileceği; anıta mâledilmiş farklı devirlerin geçerli katkılarının ihmal edilmemesi gerektiği; eklemelerin yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği hallerde izin verileceğine ve en önemlisi de anıtların buldukları yerlerin, bütünlüğünün korunması, sağlıklı kılınp yaşanır şekilde ortaya konması için azami özen gösterilmesi gerektiği kararları alınmıştır.

- 1965, COE, Viyana: anıtların sahiplerinin anıtlarını korumalarını sağlamak; vergi indirimi de dâhil olmak üzere bir takım malî kolaylıkların düzenlenmesi tavsiye kararları alınmıştır.
- 1966, COE 66/20, Viyana: Eski eserlerin tarihi bir dönemin anımsatıcıları oldukları; eski eserlerin çevresindeki ve içindekilerle korunması gerektiği ve ekonomik anlamda bölgenin kalkınmasını teşvik edici bir takım tedbir kararları alınmıştır.
- 1966, COE, Bath: Tarihsel kent ve köy merkezlerinin çeşitli nedenlerden ötürü yıkıma uğradığı ve tehdit altında olduğu kabul edilmiş, şehirsal genişlemenin gerekleri ile bu mirasın çağdaş bir ortama bütünleştirilmesi arasında bir bağdaşım sağlanması; tarihi alanların hiçbir koşulda genel gelişim planından ayrı tutulmaması; tarihi eserlerin korunması için kamuoyunun bilinçlendirilme çalışmalarının teşvik edilmesi kararları alınmıştır.
- 1967, ICOMOS, Quito, Ekvator: Bu raporda anıtlar ve arazilerin korunmasına yönelik sonuçlara değinilmiştir. Doğal harikalar kendiliklerinden doğal anıtlar olmadığı, insanın tarihi ve sanatsal damgası, özgün bir mekânın veya arazinin belirleyici gruplandırma için elverişli olması açısından zorunlu olduğu; anıtsal ve sanatsal mirasın korunması ve arttırılması düşüncede ya da uygulamada bilimsel olarak geliştirilmiş kalkınma politikasıyla çelişmemesi gerektiği, yani Weiss Raporunda (1963) da değinildiği gibi bir ülkeyi çirkinleştirmeden de geliştirmenin mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.
- 1967, ICOMOS, Cacares, İspanya: Bu konferans toplantısında tüm ulusların ulusal miraslarının korunması gerektiği kararını almışlardır. Ayrıca tarihi çevrelerin bulunduğu bölgelerde idarecilerin çalışması gereken konu başlıkları belirlenmiştir.
- 1968, COE, Lahey, Hollanda: Anıtların, tarihi ve sanatsal önem arz eden bina grupları ve alanlarının yerinin doldurulamayacak bir kültürel değer teşkil ettiği, ayrıca insanların, korunması büyük önem arz eden yaşam alanlarının birer parçası olduğu kabul edilmiştir.

- 1969, COE, Brüksel: Koruma altına alınmış nesnelere tanımlayan envanterlerin yapılması; yasa ve düzenlemelerin, anıtlar ve sitler kültürel mirasının etkin şekilde korunması ve çağda toplumla bütünleştirilmesi; bu mirasın ögesi olan nesnelere sahiplerini veya kullanıcılarını, bu nesnelere restorasyonu ve rehabilitasyonunu üstlenmelerinin teşvik edilmesi tavsiyeleri yapılmıştır.
- 1972, ICOMOS, Sandefjord, Norveç: Tarihi yapıların ihmali veya tahribi geri kazanılamayan kayıp olarak değerlendirilmiş; hükümetlerin yeni binalara olduğu kadar eski binaların bakımı ve yenilenmesi için de fon sağlaması gerekliliği üzerinde durulmuştur.
- 1972, ICOMOS, Budapeşte: Çağdaş mimarinin, eski yapı gruplarını kendi gelişiminin bir parçası olarak görülmesi; tarihi yapı ve yapı gruplarının özgünlüğü temel ölçüt olarak benimsenmeli, taklitten kaçınılmalıdır, ilke kararları alınmıştır.
- 1972, UNESCO, Paris: Kültürel ve Doğal mirasın korunması için Birleşmiş Milletler nezdinde sözleşme kararlarını içermektedir. Buna göre, sözleşmeye taraf ülkeler, topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesi sorumluluğunu kabul etmektedir. Aynı toplantıda kültürel ve doğal mirasın korunması ve etkili tanıtımı yöresel, milli ya da bölgesel gelişme planlarının temel bir yönü olduğu; bu çabanın günlük yaşamdaki yerinin artırılması; turist geliştirme programları mirasın karakteristik özelliklerini bozmayacak şekilde planlanması gerektiği tavsiye kararları alınmıştır.
- 1974, ICOMOS, UIA, Europa Nostra, Kazimierz Dolny, Polonya: Eski çevrelere yeni unsurların katılması, var olan dokunun sosyal, işlevsel ve estetik karakterini zenginleştirme fırsatı sunduğu; yapılan bir değişikliğin tarihi, mimari ya da yerel bir önem taşıyan bir alanın fiziksel yapısına zarar vermemesi, bu alanlarda yaşayan yerleşik toplulukların yaşamını rahatsız etmemesi; yeni olan için hazırlanan tasarım ile eski olana gösterilen özen, bir alanın ıslahı için oluşturulacak kapsamlı bir düzenin parçaları olarak bir arada yürütülmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.
- 1975, Burges Kararları, Burges: Kentlerin insanlığın sosyal varlığının bir aynası olduğu ve onun kültürünü, tarihini, geleneklerinin farklılığını taşıdığı, yerel toplulukların yaşayan kökleri olduğu ve kimliğini ifade ettiği ayrıca zaman ve mekân içindeki konumunu belirlediği kabul edilmiş; tarihi kentlerin korunması, yenilenmesi ve günümüz ihtiyaçlarına uyarlanması insanların meskeni için gerçek politikanın bir parçasını oluşturduğu; bu uyarlanmanın temel hedeflerinden biri de tarihi çevrenin özgünlüğüne saygı duyulması ilke kararları alınmıştır.

- 1976, COE, Burges: Tarihi yerleşim alanlarında yenilemeden çok, yerine başka bir şey koymaya yönelik politika ile ödeneklerin mimari mirası koruyacak şekilde pay edilmesi; Berlin, Paris, Stockholm, Viyana ve Barselona gibi şehirler, iyi yapılandırılmış ve zengin dekorasyona sahip şehirler olarak orada ikamet eden kişilerin çevreleriyle daha iyi özdeşleşmelerine katkı sunduğu belirtilmiş ve bu örneklerden yola çıkarak, şehirlerde yapılacak yenilemeler için en önemli ön şart tarihi alanları yeni inşaatlar için gerekli bütünleyici unsur olarak görülmesi; eski mahallelerin yenilenmesi ve iyileştirilmesi güncel yaklaşımla eksiklikleri ortadan kaldırmak yerine mevcut ortamın özelliklerini geliştirmek üzere uzun vadeli bir süreç olarak değerlendirilmesi hedefleri ortaya konmuştur.
- 1978, ICOMOS, Lozan: Bu toplantıda kentlerin cadde ve sokak peyzajı üzerinde durulmuştur. Motorlu araç trafiğinin kent merkezine oluşturduğu tehdide dikkat çekilmiş; mevcut olan ağaçların, çeşmelerin, verandaların yok edildiği bunun yerine birbirinden bağımsız kent mobilyalarının yolların kalitesini düşürdüğü belirtilmiştir. Bunu önlemek için yenilemenin sadece cephelerde değil, aynı zamanda orada yaşayan toplumun analiz edilerek buna uygun politikalarla şehir planlamasının yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

1980 ve sonrasında tarihi çevrelerin önemi ülkeler ve toplumlar tarafından daha çok kabul görmeye başlamıştır. Tarihi çevrelerin yaşatılması için yapılan toplantılar daha çok teknik inceleme ve değerlendirme yöntemlerinin geliştirildiği ve incelendiği bir karaktere bürünmüştür.

Günümüzde ise kentsel koruma kavramı ilke olarak büyük bir çoğunluk tarafından kabul edilmekle birlikte bu alanın geçmişin bir rövanşı olarak görülmesi, planlamanın rant kaygısı ya da bölgenin toplum analizi yapılmadan uygulamaya geçilmesi, siyasi idarenin toplumsal talebe karşı irade gösterememesi ve hızlı sonuç almak istemesi gibi etkenlerden ötürü planların çoğu kez uygulamaya göre revize edilmesine neden olmaktadır.

2.2.2. Koruma kavramının Balkanlar ve Türkiye'deki yansımaları

Osmanlı coğrafyasında 1848 yılında ilk müzenin açılması, devlet açısından, koruma bilincinin bir dönüm noktası kabul edilse de bu konuda 1950'li yıllara kadar ciddi bir gelişim görülmemiştir (Asatekin, 1993). Türkiye'de korumaya yönelik devlet kanalıyla ilk çalışma

1951 yılında GEEAYK kurulma kararı ve 1954'te kurulması olarak kabul edilebilir. Tarihi çevrenin korunması için daha önce yürürlükte olan 1710 sayılı “Eski Eserler Yasası”, 1982 yılında Türkiye'nin uluslararası temel belgelere taraf olmasıyla idari ve teknik değişikliklere gidilmiştir. Bu bağlamda 1983 yılında 2568 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası” çıkarılmıştır. Daha önce tek kurul aracılığı ile yönetilen tarihi çevre koruma çalışmaları yurt geneline yayılan 17 bölge kurulundan oluşan bir koruma kurulları ağı içinde yürütülmeye başlanmıştır (Dalkılıç, 2004: 17).

Geçmişte Yugoslavya'da ve günümüzde Makedonya Cumhuriyeti'nde ise koruma ve denetim organizasyonu Şehir Anıtlar Kurulu (RZZSK) tarafından yürütülmekte ancak bu kurulun görevi, restore edilecek yapının dosyasını hazırlamak ve Yüksek Kuruluna (Zavod za Uprava) sunmaktır. Yüksek Kurul ise her yapı için farklı bir komisyon toplayarak restorasyon projesi ve raporu hazırlanmış sunulmuş yapıyı inceleyip karar vermektedir.

Balkan ülkelerinde ve özellikle de Yugoslavya coğrafyasında tarihi çevre bilinci dünyayla daha paralel bir gelişim ve farkındalık göstermiştir. Bölgenin 50 yıl içinde üç büyük savaş görmesi ve toplumların kendinden olmayan eserlere yönelik tahribatı, karşı bir duruşu tetiklemiş ve toplumlarda anıtların korunmasında hızlı bir bilinçlenmeye yol açmıştır. Ancak gene de özellikle küçük şehirlerde tarihi çevre konusunda ağır tahribatlar yaşanmıştır. Türk ve Müslüman karakteri yansıtan Osmanlı dönemi eserlerine sahip çıkılmamıştır. Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden Bosna Hersek koruma bilincinin en yüksek olduğu bölge olarak öne çıkmaktadır. Makedonya ve Kosova'da ise koruma bilinci sınırlı sayıda anıt eserler ve yakın çevresi düzeyinde gerçekleşmiştir. Makedonya'da koruma konusunda dikkat çeken tutum kimlik üzerine olmuştur. Müslüman / Türk nüfusun azaldığı Manastır, Pirlepe, Kruşevo gibi şehirlerde anıt eserler ya yok edilmiş ya da bakımsızlığa terk edilmişken yakın çevresi, çarşıları, sokakları Türk geçmişi örtülerek sahiplenilmiş ve kısmen korunmuştur. Diğer taraftan Üsküp, Kalkandelen ve Gostivar gibi Müslüman / Türk nüfusun canlı olduğu bölgelerde ise sanat değeri inkâr edilemeyecek yapılar tescil edilip kısmen korunmuş ancak mahalleler yok edilmiş, çarşı ve sokaklara eski izlerin yok edildiği, tamamen yeni bir kimlik kazandırılmıştır.

Gostivar örneğinde olduğu gibi 1970'li yıllarda şehir planlaması yapılırken sadece 17. yüzyıla ait Saat Kulesi ve 19. yüzyıla ait bir konak tescil edilmiştir. Bunun dışında 16. yüzyıldan kalma camileri, hanları, hamamları ve konaklar göz ardı edilmiş, bazısı yol ve

park bahanesiyle yıkılmış, bazısının da bilinçsiz kullanım sonucu yıkılmasına göz yumulmuştur. Böylece orada yaşayan toplumun geçmişine ait sosyal yaşam izleri sonsuza kadar yitirilmiştir. Sırbistan'da her şehirde belli başlı birkaç anıt eser korunmuştur. Hırvatistan'da ise durum kalıntı birkaç esere kadar düşmüştür.

Resim 2.2. Gostivar meydan, 1930 (S. Adamoviç, 2009)

Resim 2.3. Gostivar meydan, 1970 (S. Adamoviç, 2009)

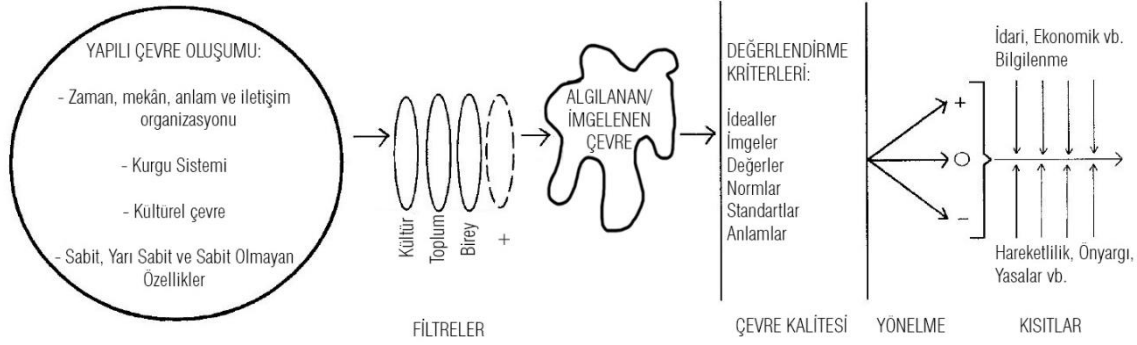
Resim 2.4. Gostivar meydan, 2010

Yugoslavya’da koruma kavramı özellikle 1963 Depremi’nden sonra uluslararası organizasyonların da etkisiyle önemsenmiştir. Bu bağlamda mevcut anıtlar üzerinde bir takım koruma çalışmaları gerçekleştirilmiş, belli başlı yapılar yasal olarak korunmaya alınmıştır. Ancak tarihi çevrenin değeri ve önemi konusunda toplum bilinçlendirilmemiş, kısıtlar üzerinden ve ticari kaygılarla bir takım koruma faaliyetleri sürdürülmüştür. Makedonya’da Manastır ve Ohri bu bağlamda örnek olabilecek iki şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şehirlerde Osmanlı dönemi anıt eserleri bakımsız kalmış, ancak Osmanlı şehir dokusu ticari kaygılarla korunmuştur.

2.2.3. Tarihi çevre korumanın sosyokültürel boyutu

Kültür ve medeniyet ile ilgili Giriş kısmında detaylı bir anlatım yapılmıştır. O yüzden bu bölümde daha çok kent kültürü ele alınmıştır. Kent bir yönüyle insan tarafından yapılandırılan fiziksel çevreyi ifade etmektedir. Bunu yaparken de toplumun, sosyal, ekonomik, politik, kültürel, psikolojik ve tarihsel birikimlerini yansıtır (Asatekin, 1993: 82). Dünya görüşü, gündelik yaşam tarzı, ekonomik durum, üretim ve tüketim araçları, teknolojik imkânlar, dini anlayış, aile yapısı kısaca toplum kültürü; mekânları, evleri, mahalleleri ve fiziksel çevreyi şekillendirmektedir (N. Gültekin, 1997). Farabi, kent kültürü ile ilgili bu durumu, bir yerleşimde en küçük kalabalık olarak kabul edilebilecek aile, köy ya da mahalle gibi toplulukların, bir başlarına insan için gerekli iyilik ve yetkinliklerin kazanılacağı bir ortam hazırlamayacağını belirtmiştir. Bu küçük grupların ancak, kentin (medine) temel dokusunu oluşturma bakımından anlam taşıdığını belirterek kent kültürünün birlikteliğe

dayanan yönüne değinmiştir (Kutluer, 2003). Bu da göreceli bir değerlendirme ve iyiyi arama çabasını beraberinde getirmiştir. Fiziksel çevrenin kalitesi de bir takım kültürel bileşenlere göre tanımlanabilir. Fiziksel çevrede güzeli ve daha iyiyi ortaya çıkarmak için araştırmalar yapan Papoport'un geliştirdiği değerlendirme diyagramı şu şekildedir:

Şekil 2.2. Değerlendirme sürecinin modeli (Rapoport, 2000)

Tezin bu bölümünde kent için kültürel farkındalığın önemi anlatılmıştır. Orhan Pamuk'un İstanbul Hatıralar ve Şehir romanında geçen şu satırlar bize kent kültürü hakkında bir ipucu vermektedir:

“Bu duygu, 1867’de İsviçre’deyken Dostoyevski’nin Cenevrelilerin şehirlerini çok sevmelerini hiç anlayamamasına benzetilebilir. “En basit şeylere, hatta sokaktaki direklere bile çok güzel ve şahane şeylermiş gibi bakıyorlar” diye öfkelenir. Batı’ya öfkeli milliyetçi Dostoyevski yazdığı bir mektupta, Cenevreliler basit bir adres tarifi yaparken bile “O şahane ve çok zarif bronz çeşmeyi geçtikten sonra” diyerek yaşadıkları tarihsel çevreyi gururlandırır. Oysa benzeri durumda “Şu kör çeşmeden dön, yangın yeri boyunca sokaktan yürü” derdi bir İstanbullu, ayrıca bu yabancıların bu yoksul sokaklarda göreceği şeylerden huzursuz olarak. Gelişigüzel bir örnek ileride sözünü edeceğim en büyük İstanbul yazarlarından birinin, Ahmet Rasim’in Bedia ve Güzel Eleni adlı hikâyesinden alınabilir. “İbrahim Paşa Hamamı’nı geçin, biraz daha ilerleyin. Sağ tarafınızda sokak başındaki yıkıntıya (hamam) bakan köhne bir ev görürsünüz.” (Pamuk, 2008)

İsveç Akademisi Daimi Sekreteri Horace Engdahl, Orhan Pamuk’a Nobel Edebiyat Ödülü kazandıran romanı tanıtırken kitap için şunları söylemiştir:

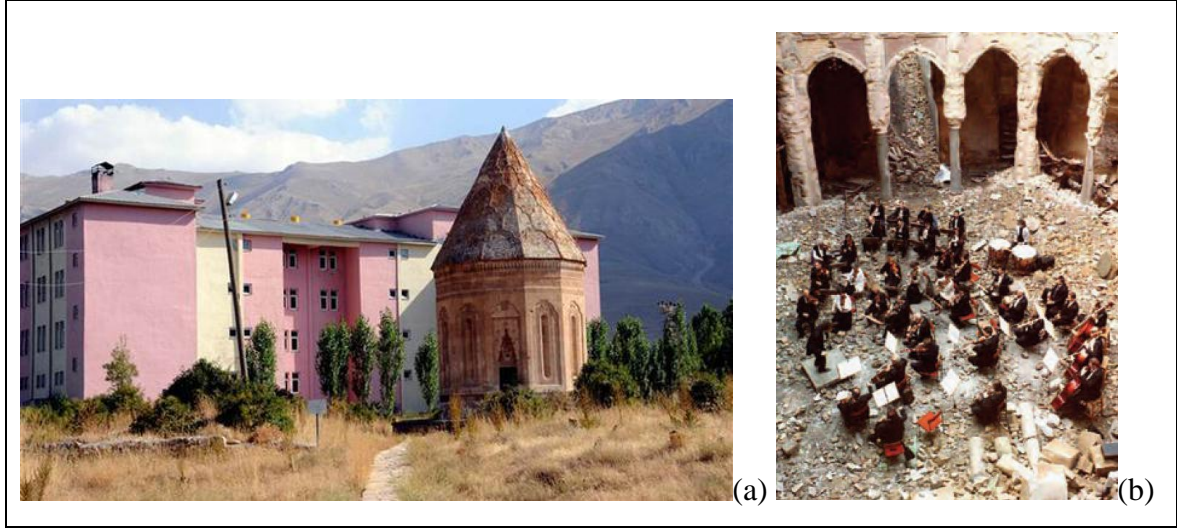
“Sayın Orhan Pamuk, İstanbul’u Dostoyevski’nin St. Petersburg’u, Joyce’un Dublin’i ve Proust’un Paris’i gibi dünyanın her köşesinden okurların kendi hayatlarını yaşar gibi tanıyıp, bir ikinci hayat sürecekleri vazgeçilmez bir edebi şehir yaptınız” (Pamuk, 2008)

Yahya Kemal Beyatlı da şiirlerinde binaların güzelliklerine, biçim ve formlarına, görünüşlerine yetinmemiş, “abidelerle bir vatan meydana getirilmiş olması” tarafıyla da ilgilenmiştir (Ayverdi, 1985). Aynı zamanda kültürel bir kimliği ifade eden bu durum

koruma ve restorasyon çalışmalarında önemli ve güçlü bir etki bırakırken, bu tip değerler özellikle mimari mirasa karşı yaklaşımları olumlu bir hale getirip güçlendirirken kimlik duygularının eksikliği ihmale ve yıkıma neden olmuştur (Feilden ve Jokilehto, 1993). Günümüzde çağdaş toplum bilincinin geldiği noktada, tarihi çevreye insanlığın ortak bir parçası olarak ‘kültür varlığı’ gözüyle bakılmakta ve bu özellikler tümüyle koruma kapsamına alınmaktadır (Dalkılıç, 2004: 23). Medeniyet anlamında daha iyiye ulaşmak için önemli bir zenginlik kaynağı olan tarihi çevrelerdeki mekânsal yapı, sadece "sosyal yaşamın ortaya çıktığı bir alan" olarak değil, "toplumsal ilişkilerin üretildiği ve çoğaltıldığı bir ortam" olarak görülmelidir (King, 1990)

Tarihi çevreler, geçmişi barındıran bir unsur olarak günümüz kent yaşamında çevreye özgün bir boyut kazandırmakta ve geçmişle sağladıkları bağlantı olgusu kentsel çevrelerde gerekli olduğu belirtilen referans sağlama, imge oluşturma, çeşitlilik ve farklılık yaratma gibi boyutları içermektedir (N. Akçura, 1978: 17). Lynch, geçmişten kopuk ve hiçbir şeyin hissedilmediği bir kenti, endişe ve korkunun eşlik ettiği aynı zamanda felaketi çağrıştıran “kaybolmak” olgusuyla anlatmıştır. Buna karşılık özellikle modern kentlerde tarihi çevreler gibi kolektif belleği yansıtarak kusursuz imge sunabilen canlı ve bütünleşmiş bir fiziksel çevrenin kentteki sosyal rolünü vurgulamıştır. Bunun fiziksel çevreyi oluşturan kolektif hafıza ve semboller üzerinden “memleket” hissini yaratan ortak hatıralarla grup iletişimini olanaklı kılarak kayb olduğunda ortaya çıkan korkunun tam tersi “yuva”nın tanıdıklıktan dolayı yarattığı sıcaklık hissi, ayırt edici olduğu kadar güçlü hissedildiğini belirtmiştir (Lynch, 2010: 5). Bir toplumun kimlik sahibi olabilmesi için gelenekleri, örfü, geçmiş deneyimleri ve bunların gelişimini bilmesi gerekir. Geçmişin göstergelerini taşıyan bir çevrede yaşayarak toplumsallaşan birey, kültürün sürekliliğini yakalayacak ve tarih şuuruna sahip olacaktır. Burada istenen süreklilik geçmişin aynen canlandırılmasını öngören nostaljik bir özlemden ziyade, çağdaş yaşamın içinde hatıraların simgelerini yaşatmaya dönüktür (İ. Tekeli, 1991: 89).

Kültürel kimlik de geçmiş kuşaklardan devralınan örf, folklor, gelenek ve etik değerlerin bütünüdür (Aksulu ve Aykut, 1996). Her sosyo-kültürel grup da mekân kullanımında farklı algılama, kullanım ve zevke sahiptir (Jin, 1993). Bir yapının kimlik değeri, onun yaş, gelenekler, süreklilik, anılar, efsaneler, dini ve simgesel duygular ile kültürel (tarihi, belgesel, arkeolojik, estetik, mimari, kentsel ve bilimsel) ve kullanımsal (işlevsel, ekonomik, sosyal ve politik) değerlerinin toplamı ölçüsündedir (Kuban, 2000).

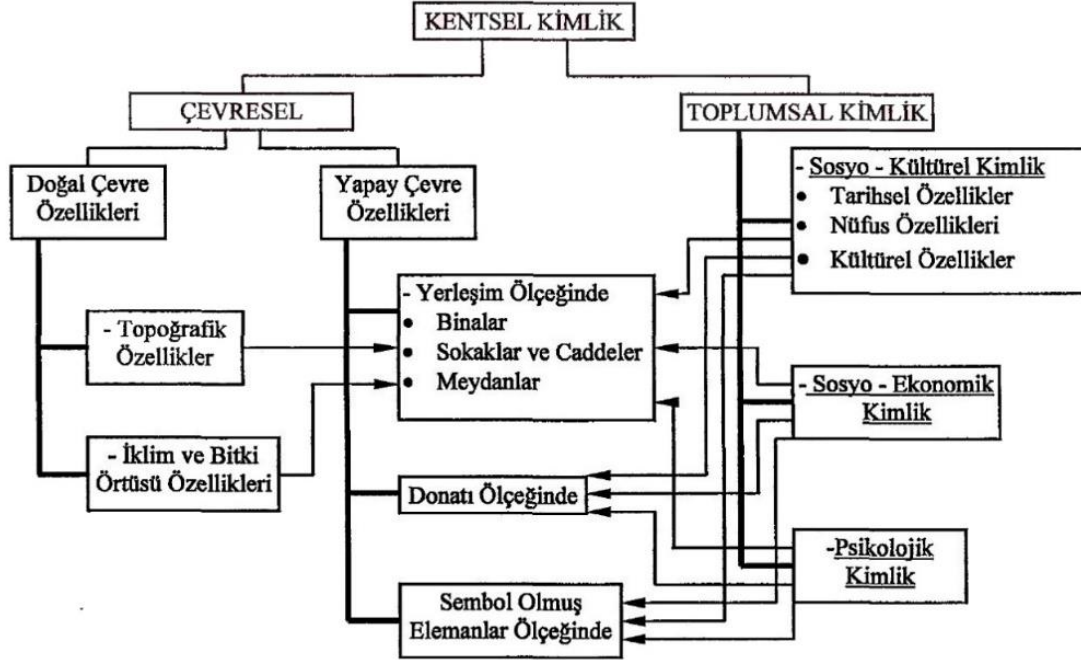

Resim 2.5. (a) Van, Gevaş, kültürden uzak korunan kültür varlığı - Hürriyet (b) 1993 yılında Saraybosna Milli Kütüphanesi bombalandıktan sonra yıkıntılar içinde verilen konserle korunan kültür - AFP

Çalışmalarında bu konuyu irdeleyen Rapaport, bir binayı, insan ve fiziksel çevre arasındaki etkileşim birimi olarak görmektedir (Rapaport, 1969). Buna göre çevrenin oluşmasında ve biçimlenmesinde sosyal ve kültürel bileşenler önemli bir değişken olarak insan-çevre etkileşiminde kapsamı oluşturan temel belirleyicidir (Rapoport, 2000). Bir başka deyişle fiziksel çevre, onu meydana getiren toplumun sosyal ve kültürel bileşenlerinde olan ve olmayan özelliklerin yorumlanması ve bu yoruma göre uygulanmasıyla şekillenir (King, 1990). Kentsel kimliği oluşturan bu yorumlama doğal çevrenin coğrafi özellikleri ve iklim kapsamı içinde, anıtsal yapıdan, kent mobilyasına kadar çok geniş bir alanda yapay çevreyi biçimlendirmektedir (Hacısalıhoğlu, 1996). Kenti tanımlayan ve diğerlerinden ayıran, belirleyici nitelikteki bileşenlerden oluşan kentsel kimliğe sahip şehirleri dünyada diğer şehirlerden daha bilinir yapmaktadır (Ünügür ve Turgut, 1992).

Bazı kentler doğal çevre özellikleri ile kimlik kazanmaktadır. İstanbul, içinden geçen deniz boğazı ile Venedik, kanalları ile Belgrad, Tuna ve Sava nehirlerinin birleşmesi ile çoğu Balkan şehri de şehrin ortasından geçen nehirleri ile tanınmaktadır. Bunun yanında anıt yapı ve binaları ile özdeşleşen şehirler de vardır: New York, Özgürlük Anıtı ve Manhattan gökdelenleri ile Paris, Eyfel Kulesi ile Floransa, katedrali ile birlikte anılmaktadır. Bazı kentlerde ise kentsel kimliğin oluşumu folklorik ve sosyo-kültürel özellikler öne çıkmaktadır. Örneğin Viyana, klasik müzik konserleri ile Venedik, maske festivali ile bilinen bu türden şehirlerdir. Gaudi'nin şekillendirdiği Barselona, tarihsel bir dönemi hatırlatan Berlin, kutsiyet atfedilen makamları ile bilinen Şanlıurfa ya da Kudüs gibi şehirler de farklı

yönleriyle bilinen şehirlerdir. Kentsel kimlik, çevresel ve toplumsal kimliğin bütününden oluşmaktadır.

Şekil 2.3. Kentsel kimlik oluşum şeması (Örer, 1993)

Bir bölgenin kültürünü tanımak ve tanımlamak için de kültüre özgü şu maddeler incelenmelidir: (Gür, 2000: 68)

- a- Kültürü saran çevrenin iklimsel ve topoğrafik özellikleri
- b- Kültürde yaygın olarak kullanılan dil
- c- Çoğunluğun taşıdığı dini inanç, kozmik inanışlar ve simgesel değerler
- d- Kültürde egemen aile ve akrabalık yapısı
- e- Yiyecek alışkanlıkları ve yeme tarzı
- f- Kültürün statü belirtme araçları, kastlar ve sosyal tabakalaşma
- g- Tavrı ve diğer sözsüz anlatımlar
- h- Biliş şeması
- i- Davranış mekanizmalarının işleme biçimi ve ayrıntıları
- j- Toplumsal ilişki normları
- k- Çalışma, ortak iş yapma, iş güvencesi, ticari alışkanlıklar
- l- Genel üretim biçimi ilişkileri
- m- Gelenekler, ahlaki ve töresel ilişkiler, ideal kurallar, normlar
- n- Yerleşmiş mekânsal normlar

Yukarıda sıralanan tüm maddeler en geniş çapta bir bölgedeki kültürel çeşitliliği anlamak ve bölge kültürüne canlılık veren yöresel özellikleri tespit etmek içindir. Kültürel çeşitlilik, farklı etkenlerle oluşan kültürlerin, birbirlerine yararı olacak şekilde etkileşim ve alışverişlere ortam yaratır. Tarih boyunca kültür ve medeniyetler arasında sanat, mimari, müzikal, edebi, teolojik, felsefe, hukuk, askeri ve fen alanlarında bu etkileşimi görmek mümkündür. Bunun yanında her kültürde de bir iç çeşitlik olduğu göz ardı edilmemelidir (Parekh, 2002). Kültürel çeşitliliği yaşatmanın temel koşulu, o “yer”in insanların bir arada yaşama kültürünü ve ahlakını benimsemeleridir. Bunun asgari şartı, herkesin kendi gibi kalarak ortak iyide uzlaşmasıdır. Topluluklar, çatışma kültürü ve yok etme çabası yerine, kendilerini ait hissettikleri kültür ve medeniyetler adına adil, katılımcı ve eşitlikçi bir düzen için “iyilikte yarışan topluluklar” (Maide, 48) oldukları zaman, “yer” sadece fiziksel özellikleriyle tanımlanan bir mekân olmaktan çıkar ve mekânın gerisinde yatan öykülerini kuşaktan kuşağa aktararak toplumsal kimlikleri oluşturan bilinç aracı olur. İnsanlar, geçmişlerine ait korumayı seçtikleri “şey”lerin (bilinç, adet, örf, davranış, eşya, bahçe, mekân, bina vb.) korunma yöntemiyle, şimdi ve gelecek için inşa ettikleri itibarla ve yansıttıkları değerlerle kimliklerini oluştururlar.

Şehirlerin belirgin şekilde öne çıkan özellikleri, bu şehirlerin kentsel kimlikleri için ayırt edici olmaktadır (Erten, 1995: 8). Aksi takdirde özgünlüğünü kaybetmiş, birbirinin benzeri çevrelerde, birbirine yabancı toplumların tekdüzeliği, insanoğlunun en büyük özelliği olan yaratıcılığını ve gelişimini kısıtlayan anlayış hâkim olur. Koruma olgusu da tam da bu kimlik bilinci temelinde hayat bulur. Bu kimlik en basit manada bir nostalji, bir baba yadigarına sahip çıkmak gibi öznel ve spesifik olabileceği gibi, Akropol, Ayasofya, Süleymaniye gibi toplumların tarihi kimliklerinin, hatta bütün bir uygarlığın simgesi de olabilir (Kuban, 2000: 49).

1990’lı yıllardan sonra bir yönüyle de kültürel etkileşim anlamına gelen küreselleşme, popüler kültür ve ekonomik küreselleşme etkisiyle “insanlığın gelişiminin vazgeçilmez bir parçası”³ olarak tanımlanan kültürel kimlik ve çeşitlilik üzerinde olumsuz bir baskı oluşturmuştur. Bunun mimarlık ve şehirciliğe yansımaları ise daha yıkıcı ve geri dönüşü

³ 1994 yılında düzenlenen Nara Konferansı Sonuç Bildirgesi’nin 5. Maddesinde; dünyadaki kültürlerin ve mirasın çeşitliliğinin, tüm insanlığın tinsel ve zihinsel zenginliğinin yeri doldurulamaz kaynağı olduğunu ve bunların korunmasının ve güncelleştirilmesinin, insanlığın gelişiminin vazgeçilmez bir parçası olarak tanıtılması gerektiği denilmiştir.

imkânsız müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Tarihsel değerleri dikkate almadan gerçekleştirilen modern oluşumlar, yabancılaşmayı hızlandırmaktadır (M. Tuncer, 2002). Toplumda bu kültürel kimlik motivasyonu eksikliğinde ise koruma için yasal çerçeve hazırlanmış olsa bile, toplum gerektiği zaman yasal olmayan yollardan koruma kararlarına direnmektedir (Kuban, 2000: 55). Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere koruma ve yaşatma için, o yerde yaşayan insanın dâhil edilmediği bir çözümlemenin var olma şansı bulunmamaktadır.

2.2.4. Tarihi eserlerin korunması ve tarihi çevrenin yaşatılması

Binaların tarihsel önemi fark edilse de bu durum özellikle anıtsal yapılarda, süreklilik ve tabakalaşma ilişkisi içinde değil, ulus kimliğinin oluşturulduğu tarihi bir dönem / anı mimarisinin “donmuş illüstrasyonları” halinde değerlendirilmiştir (Jokilehto, 1986: 7). Oysa 1964 Venedik Tüzüğü ile temeli atılan çağdaş korumanın özü, yeni bir tarihsel bilinç ve kültürel değer algısı içinde kurulmuştur. Ayrıca, koruma uzmanları, otoriteler ve genel kamu görüşü, kültürel mirasın, sadece anıtsal yapılarla sınırlı tutulamayacağı, bütün bir yapı çevre olarak ele alınması gerektiğidir (Assi, 2000: 62).

Geleneksel mimari, yerel koşulların gelişimine bağlı olarak çok uzun yıllar içinde biçimlenmektedir. Geleneksel formlar da bu şekilde tarihteki yerini almaktadır. Son dönemde iletişim ve ulaşım araçlarındaki gelişim ve kültürler arasındaki etkileşim yerel karakter özelliklerini daha az fark edilebilir hale getirmiştir (Erpi, 1990: 141). Modern şehirlerde tarihi çevreler bu yerel karakterin sunulduğu sergi alanları gibidir. 1995 Nara Özgünlük Konferansı’nda özgünlüğün ifadesi için donmuş bir yere ihtiyacı olmadığını, hikâyeleri inandırıcı ve samimi olan her yerin olağanüstü değerlerinin dinamik bir şekilde sürdürülebileceği ifade edilmiştir (Fejerdy, 2009: 151). Maria Cunha da aynı konferansta kültürel mirasın yaşaması için, insanın hayal gücü ve değişime açık olması gerektiğini vurgulamış, sorunu değişime uyum sağlamak olarak belirtmiştir (Cunha, 1995). Bu düşünceye göre kültür mirasının dondurulması yerine, sosyal ihtiyaçları karşılaması için bir adaptasyon sürecinden geçmesi ve daha da önemlisi kültürel miras alanlarının uzun vadeli kalkınma planlamasının yapılması gerekmektedir (Nalçakan, 1992: 11). Bu planlamada dikkat edilmesi gereken en temel husus, estetiğin üst üste gelip zenginleşen bir kültürel birikim olarak ele alınmasıdır. Ancak bu sayede, tarihi çevre, tarihi yapı ve koruma, tarihi bir süreklilik içinde doğal bir statü kazanabilir (Kuban, 2000: 55).

Özgün kimliği ifade eden kentsel kimliğin, devamlılığının koşulu ve güvencesi olan kültürel miras değerleri, şehre özgü belirleyiciler olarak değerlendirilmelidir (Ş. G. Beyhan, 2004: 68). Bunun yanında kentsel kimliğin önemli bir zenginliği olan geleneksel mimarinin karakteristik özelliği, yapım sürecinin geleneksel malzeme ve ezberlenmiş yöntemlere dayanmasıdır. Geleneksel yapı ustaları günün ihtiyaç ve imkânlarını geleneksel yapılara uyarlamaktadır. Bu üretim sürecinde tasarımın nihai formu hakkında bir başlangıç bilgisi gerekli değildir (Aksoy, 1990: 168). Ancak metropol, hatta Üsküp gibi başkent olmuş şehirler geniş kültürel etkileşime açıktır. Değişimi tetikleyen bu durum bir yönüyle geleneksel kalıpları en çok tehdit eden unsurları barındırmaktadır. Yeni yapım teknikleri, yeni malzemeler, yabancı mimarlardan yeni yaklaşımlar gibi etkenler geleneksel mimarinin kendi kendini düzenleyen sisteminin bozulmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle modern bir kentte yüzyıllara direnmiş tarihi çevrenin eriyen mekânsal yapı manzumesinin, onu oluşturan değerlerle birlikte korunması gerekmektedir. Bunun için korunmak istenen nesnenin, ister bir yol, ister bir bina veya yeşil alan olsun, belirli bir insan etkileşimleri dizisi ve değişmesi içinde ele alınırsa korunabilir. Kıray, kent sosyolojisi açısından korunacak yapıya da yörenin kronolojik olarak eski olmasına göre değil, hangi toplumun hangi işlevini temsil ettiğini bilmek ve anlamak olduğunu söylemiştir (Kıray, 1985). Üsküp Türk Çarşısı'nın günümüz yaşam ve kültürü içinde ekonomik ve sosyal olarak doğru yerini bulması ve dönüşümünü daha insanca ve hakça gerçekleştirilmesi için çarşının kültürel sürdürülebilirliğini esas alan koruma yöntemleri belirlenmeli ve bu yönde kararlar alınmalıdır.

Sürdürülebilirlik kavramı çok geniş bir mecrada birçok anlamda kullanılsa da son yıllarda sürdürülebilirlik üzerine yapılan tüm uluslararası konferanslarda sanat ve yaratıcılık, aidiyet ve kimlik gibi nitelikler sürdürülebilirlik ilkesinin kaynakları olarak kabul edilmektedir. Chiu'nun da vurguladığı gibi kültür, sürdürülebilirlik programlarının başarısında başat rol oynamaktadır (Chiu, Socio-cultural sustainability of housing: a conceptual exploration, 2004). Kültürel sürdürülebilirlik, toplum kimliğini oluşturan bilinci, kültürel mirasın korunmasını ve kültürel süreklilik duygusunu kapsamaktadır (Chiu, 2003). Ma, bu konuda olan doktora tezinde kültürel sürdürülebilirlik koşullarını 8 maddede toplamıştır (Ma, 2008: 105):

- a- Çeşitliliğin değerini ifade etme
- b- Topluluk kimliğini ifade etme

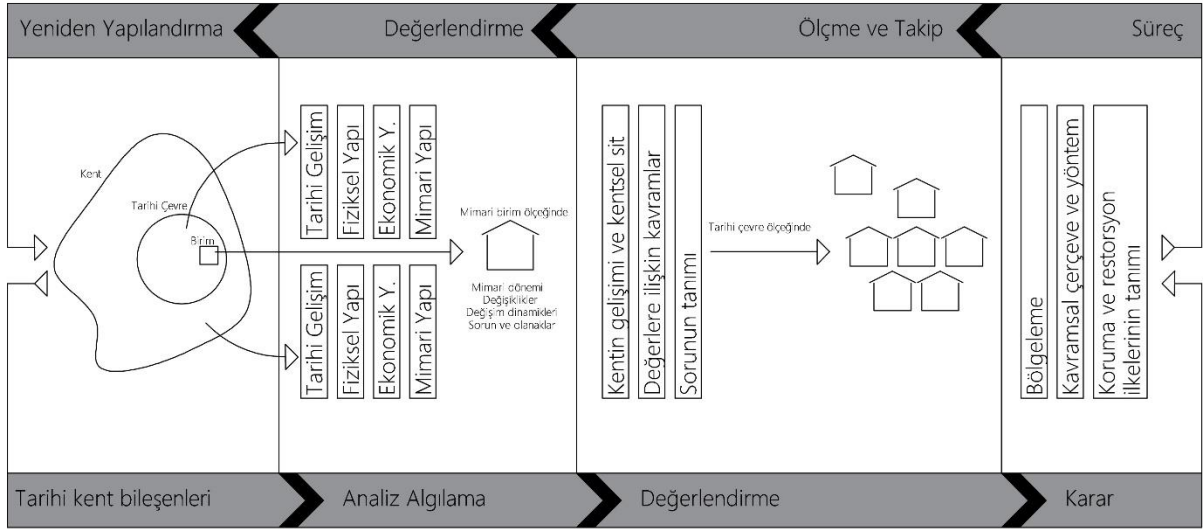
- c- İnsan izzetini tanımak
- d- Kolektif hafızanın sürdürülmesi
- e- Yaratıcılığı ortaya çıkarma
- f- Kültürel mirasın korunması
- g- Keyfi eksik etmemek / çağrıştırmak
- h- Refahı arttırmak

Bir çevrenin kültürel sürdürülebilirliğini dikkate almadan, sadece yapı düzeyinde değerlendirilmesi, görüntüyü güzelleştirse de sosyal kayıplarla toplumsal kimlik bilincini yok edecektir. Tarihi çevrede de “yer”in belleğini yok eden bu tipte şehir makyajı, kaliteli bir çevreye sahip şehir kültüründen beklenen toplumu hatta insanlığı geliştirme amacından uzaklaştıracak toplumun yabancılaşmasını arttıracaktır (Kaptı, 2001). Oysa her anlamda sürdürülebilirlik açısından, özgün yerel kimliklere sahip bölgelerde mimari sürekliliğin sağlanması için çok geniş bir çerçevede araştırmalar yapılmalıdır (W. M. Lafferty, 1999).

Koruma projesinde, korunması gerekli yapıların içinde bulunduğu çevrenin tümüyle incelenmesi gerekir. Bu sayede korumada önleyici ve yardımcı olacak etkenlerin tespit edilip, doğru yönlendirilmesiyle herkesin sahip çıktığı planlamalar yapılabilir (Asatekin, Koruma - Geliştirme Planlaması, 1979). Kentsel dokuyu oluşturan öğelerin nitelikleri, kendine has özelliklere sahip olabileceğinden, koruma yöntemi evrensel olmasına karşın, her ülkenin ve kentin kendi ihtiyaç, kaynak ve imkânlarının farklı olması nedeniyle koruma politikaları yerel hatta sadece o alana özgü özellikler taşınmalıdır (B. M. Feilden, 1994: 1).

Tarihi çevrelerde koruma çalışmaları, Asatekin ve Aksulu'nun daha önce belirttiği şekilde, çevre ölçeğinden tek yapı ölçeğine, tek yapı ölçeğinden çevre ölçeğine dönüşümlü beslenerek kapsamlı analiz – algılama, değerlendirme ve karar – öneri aşamalarını gerektirir (Aksulu, 2002; Asatekin, 1994). Bunun yanında bu karar alma sürecinden sonra ölçme takip, değerlendirme ve buna göre yeniden yapılandırma ile bölge için alınan kararlar sürekli şekilde revize edilmelidir. Üsküp'te uygulanacak koruma projesi hazırlanmadan önce çevre ve mimari birim ölçeğinde değerlendirilme aşamaları şu şekildedir:

Çizelge 2.1. Tarihi kentlerin koruma planlama süreci

Analiz – Algılama Aşaması:

- Kentin geneline ait fiziksel ve sosyal verilerin (tarihi gelişim, fiziksel, sosyal, ekonomik ve mimari karakteristik) toplanması
- Tarihi çevrenin fiziksel ve sosyal verilerinin (fiziksel, mimari, sosyal ve ekonomik) toplanması
- Mimari birimin oluşturulduğu döneme ait bilgi birikiminin sağlanması
- Mimari birimin geçirdiği fiziksel müdahalelerden yola çıkarak sosyal, kültürel, tarihsel ve doğal olarak mimari değişim dinamiklerinin belirlenmesi
- Bugün var olan mimari birimin sorun ve olanaklarının saptanması

Değerlendirme Aşaması

- Kentin gelişimi doğrultusunda tarihi çevrenin değerlendirilmesi
- Toplanan bilgilerin değerlendirme ve yorumlarının yapılması
- Analiz çalışması sonucu elde edilen bilgilere göre mimari, sosyal, tarihsel, kültürel değerlere ilişkin olarak oluşturulan kavramların netleştirilmesi
- Sorunun bu genellemeler ya da özelleştirmeler çerçevesinde yeniden doğru ve sınırlarıyla tanıtımının yapılması

Karar – Öneri Aşaması

- Sorun ve potansiyelleri belirledikten sonra bölgeleme yapılarak önceliklerin belirlenme ve tanımları

- Çalışma odağının ve sınırlarının saptanarak konuya özel kavramsal çerçeve ve yöntemin belirlenmesi
- Koruma ile gelişme arasındaki ilişkiyi biçimlendirecek geçerli kaynakların ve araçların seçimi ve yönlendirilmesi
- Koruma ve restorasyon ilkelerinin tanımı

Alınan kararlar doğrultusunda fiziksel değişiklikler için alanda bölgeleme yapılmalıdır. Uygulama süreci belirlenen bir bölgede gerçekleştirilmelidir. İkinci bölgeye geçmeden önce uygulama alanı olarak seçilen bölgede ve çevresinde kullanıcılara yönelik anket ve biçimsel değerlendirme çalışmaları ile farklı çevrelerde bölgenin değişen imaj ve algısı ölçülmeli ve takip edilmelidir. Bir sonraki bölge için alınacak müdahale kararları bu geri dönüşler ve gelişen yeni koruma ve yaşatma teknolojileri değerlendirilerek uygulanmalıdır.

Üsküp Türk Çarşısı'nı incelerken de çarşı mimarisini oluşturan yapı manzumelerinde toplumun sahip olduğu ve sosyo-ekonomik yapıyla ilişki içinde bulunan sosyo-kültürel değerler sistemi, çarşının köklerindeki kolektif kimlik ile ele alınmıştır. Bilgin, Kolektif Kimliği, belirli bir alanda ayırt edici özellikleri olan bir grubun, diğer gruplardan farklarını vurgulama talebi olarak tanımlamış, bu gruptaki her bireyin, birbirlerini tanımak ve ilgileri, mekânları, sosyal ilişkileri grup halinde işlenebilen, yönetilen, doğrulanabilen bir grup oluşturmak için geliştirdikleri bir eğilim olarak görmüştür (Bilgin, 1995). Bu amaçla geleneksel kullanıcıların, çarşıya / yöreye özgü zanaatların yaşatılması korumanın temel hedeflerinden biri olarak görülmüştür.

2.3. Türk Sanatı ve Geleneksel Çarşının Bileşenleri Üzerine Kuramsal Çerçeve

Çarşı, ister geleneksel isterse de çağdaş olsun, şehire (medine) dair yapılı bir çevreyi ifade etmektedir. Kendine has sembolik değerle tasarlanan bu yapılı çevre, yapıldığı dönemin rasyonel ve evrensel özelliklerini taşır. Geleneksel çarşının farkı süreçselliğinin ayırıcılığına varılmayacak kadar uzun süren dönemde süregelen tekrarlarla biçimin geleneksel bir toposa dönüşmesidir (Akın, 1990: 8).

Çarşı ile ilgili koruma ve restorasyon çalışmaları için de çarşı ile ilgili bir takım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü geleneği ihmal edilmemelidir. Bu sisteme göre kuramsal çerçeveyi "Mimari ve sosyal yapı olarak Ahilik" ve "Dükân ve sosyal birim olarak Ahiler" ile oluşturduk. Bu bölümde de

Geleneksel Türk Çarşısı'nı oluşturan sembolik değerler üzerinden mimari, sanat, kültür ve sosyal yapı araştırmaları paylaşılmıştır.

Araştırmalar

Bu bölümde çarşığı oluşturan genel özelliklerin anlatılması hedeflenmiştir. Bu çalışmada ele alınan sorun bağlamında yapılacak koruma çalışmasında, yukarıda şeması verilen çalışmaların yapılması ve geleneksel mekânsal dizgenin korunması için, korumanın hem mimari hem de sosyal açıdan olması gerekliliğinden hareketle, geleneksel dükkân birimi bu tez kapsamındaki sınırlarıyla sosyal ve mimari açıdan incelenmiştir. Araştırma konusu olarak seçilen başlıklar şu şekildedir:

- Türk Sanatı
- Osmanlı-Türk Mimarisi
- Fatih Devri Mimarisi
- Vakıf Kurumu ve İmar Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri
- Çarşı Formunu Oluşturan Faktörler ve Mekân Teorileri
- Ahilik
- Kapalıçarşı

2.3.1. Türk Sanatı

Sanatın çok geniş tanımları vardır. Ancak “sanatın hayatın yerini tutması” ve insanla çevresi arasında bir denge sağlayan “çalışma” en kabul edilen görüştür. İnsanın içindeki âlem ile ilgili olan sanat; bireyin, bütünle kaynaşması için kullandığı vazgeçilmez bir araç, onun, sezip özlediği, bir doluluğa, daha doğru, daha anlamlı bir dünyaya geçme çabasında kendini göstermektedir (Fischer, 2005: 10). Toplumsal özün değişmesiyle de yeni konular, yeni anlatım biçimleri, yeni üsluplar hayat bulmaktadır. Hauser, bu durumu “toplumda ne kadar değişik kültür düzeyleri ve katmanları varsa, o kadar değişik üslûp özellikleri olarak ortaya çıkar” diye ifade etmiştir (Fischer, 2005: 145). Suut Kemal Yetkin ise güzel sanatların gelişimini etki ve yansıma diye ikiye ayırmıştır. Yansıma, örnek tutulan eserin olduğu gibi yapılması; etkiyi de önceki sanatların, sonraki dönem sanatlarına özümsemiği oranda katkı sunması diye açıklamıştır (Yetkin, 1970: 235).

Türkler de Müslüman olduktan sonra yerleşik düzende önemli kültür sanat gelişimi göstermiştir. Değişik milletlerin tarihinde millet bilinci ile memleket, bütün tarihleri boyunca çok az değişmiştir. Ancak Türkler bu anlamda bir istisnadır. Türk tanımına giren millet ya da milletlerin tarihi ile Türkiye Tarihi bir tutulamamaktadır. Daha VI. yüzyılda Çin ile Roma arasında geniş bir imparatorluk olarak halinde kendine has bir medeniyete sahip olan Türkler zaman içinde çeşitli milletlerle ve kültürlerle etkileşime girmiştir (Aslanapa, 1964). Sadece etnik değil kültürel bir anlamı da olan Türk kavramı ve sanatı özel bir tarih anlayışıyla ele alınmalıdır. Bunun yanında İslam girdilerini ekleyince kendine özgü olduğu kadar, karışık bir tarihi gelişim gerçekleşmiştir (Kuban, 1965: 10).

Türkler, Müslüman olduktan sonra birçok alanda önemli isimler yetişmiştir. Farabî (ö.950) ile düşüncede, Birünî (ö.1048) matematikte, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i (1069) ile özgün eserlerini vermeye başlayan Türkler, Nizamü'l-Mülk'ün 1066'da devlet yanlısı eğitim kurumlarını kurmasıyla, Türk devletleri kendi devlet idarecilerini yetiştirmeye başlamıştır (Durî, 1992). X. yüzyıldan itibaren de mimaride kerpiçten tuğla mimarisine geçiş yapmışlardır. İlk mimari eserler de anıtsal yapılar ile ortaya konulmaya başlanmıştır (Aslanapa, 1984: 27). Kısa sürede batıya doğru ilerleyen Türk devletleri önce Bağdat'a daha sonra da Anadolu'nun kapılarına dayanmışlardır. Türkistan, Afganistan, Mezopotamya ve Anadolu'dan geçerken bu geniş coğrafyalardaki şehirlerin, kültürlerin tesirleri önce Orta Asya'ya taşındı (Akurgal, 1944). Burada olgunlaşan Türk Sanatı'nda XI. yüzyıldan sonra Anadolu'ya yerleşmelerin başlamasıyla bu yeni vatan topraklarında yeni bir etkileşim ve özdeşleşme süreci başlamıştır.

Mezopotamya'da yenilik olarak görülen malzeme kullanım teknikleri, motifler, süslemeler, şekiller, çömlek, cam, bakır, halı vb. eşyalar ile mimari ve hatta yerleşim farklılıkları Anadolu'da kimlik olarak kendini tekrar yaratmıştır (Akurgal, 1944). Sivas, Ahlat, Kayseri, Konya bu dönemin önemli şehirleridir. Osmanlı döneminde ise Roma'nın merkezine yaklaştıkça yeni bir sentez arayışı kendini iyice göstermeye başlamıştır. Burada bahsedilen sentez şüphesiz sadece görülen biçimlenme ve yapım tekniğine değildi. Aynı zamanda insana dokunan bir yönü de bulunmaktadır (Aslanapa, 1977). Yoksa çoğu iki bin yıllık ömre sahip şehirlere Türklerin kendi damgalarını vurmadaki başarılarını hayret ve hayranlık uyandırmaz ve günümüzde de bir değer olarak tartışılmazdı. İşaret edilen senteze dayalı yerli halkı ve yapıları ortadan kaldırmadan ortaya çıkarılan bu olumlu sonuç, ancak yapıcı bir devlet ve toplum dinamizminin varlığı ile elde edilebilmiştir (Cezar, 1985: 25)

XII. yüzyılda meydana gelen sanat eserleri incelendiğinde, her bölgenin kendine özgü özellikler görülmektedir. Kuzeydoğu Anadolu, Kafkasya ve Kuzey Azerbaycan kültürleriyle, Kilikya'dan Şanlıurfa'ya kadar olan topraklar Suriye ile Diyarbakır ve Mardin gibi üst Mezopotamya şehirler de Irak ile ortak nitelikler vardır. XIII. yüzyıldan itibaren daha batıda, doğudakilerden daha farklı ve yepyeni denemelerin yapıldığı bir kültürel ortam oluşacaktır (Kuban, 1974: 108). Anadolu'da Beylikler döneminde her beylik ayrı ayrı denemeler ortaya koyarak Selçuklu karakterinden bazen büyük ölçüde farklılaşır, bazen de kuvvetle eskiyi yansıtır. Bu dönemin karakteristik özelliği Selçuklu döneminde zirveye yükselen taş ve çini süsleme sadeleşerek uygulanmıştır (Üney, 1988: 9).

Bundan sonraki yüzyılda birkaç beylik ve özellikle Osmanlı'nın Balkanlar'a geçmesiyle yeni toplumlar ve kültürlerle karşılaşmış, Osmanlı'nın devşirme ve yeniçeri sistemiyle batıya ilerledikçe karşılaşılan toplumlardan insan kazanımına dair büyük atılım gerçekleştirilmiştir. Yeniçeriler ile ilgili birçok tartışma olsa da, özellikle 14. ve 15. Yüzyıllarda, şehirlerde ve kalelerde Sultan'a bağlı, özünde ise o toprağın evladı olan yeniçeriler, genelde ihmal edilen bir unsur olarak bu özdeşleşmenin önemli bir parçasıdır (Lowry, 2008: 6).

İstanbul'un fethiyle de Roma medeniyeti ve Roma birikimi de sarayın, devletin ve sultanın yeni kimlik tanımına dâhil edilmiştir. Akıncı beyleri de özdeşleşme ile gelen bu yeni sentezin coğrafyaya çok hızlı biçimde yayılması için yeni fethedilen bölgelerin uzun vadeli istikrarı ve ekonomik hayatı güvence altına alan han, kervansaray, hamam ve suyolları gibi büyük altyapı yatırımları yapmışlardır. Devlete sadık olan bu beyler, Çin'den İtalyan şehirlerine kadar geniş bir ticaret ağının merkezinde bulunmaktaydılar (Lowry, 2012: 121). Böylece Osmanlılar'da da siyaset, askerlik, hayat düzeni gibi, edebiyat, müzik, minyatür, resim, yazı, hat, tezhip, çini, bakır, gümüş, ahşap oymacılığı, halı, cam eşya ve mimaride kendine hayat bulan sanat, önceki Türk sanatlarının birikimini, dünyanın en zengin kültürlerinin kaynaştığı topraklardan topladıklarıyla ve aktardıklarıyla yeniden ve dünya çapında kendini çok hızlı bir biçimde ortaya koymuştur (Kuban, 1974). Ayverdi bu rafine durumu "Türk sanatı kendini ilk hamlede veren tek sanattır; kendinden o kadar emindir ki dolambaçlı vasıtalara müracaat lüzumunu duymaz. Türk sanatında tabiiyetten ve tabiattan uzaklaşma diye bir şey yoktur." (Ayverdi, 1985: 24) diye açıklamıştır.

2.3.2. Osmanlı-Türk mimarisi

Osmanlı-Türk Mimarisi, kendisinden önce yaklaşık 8 asır, Orta Asya'dan Endülüs'e kadar, Arabistanlı, İranlı, Maveraünnehirli, Horasanlı milletlerin hatta Selçukluların sütun dizileri üstünde düz çatılı, basık yapı tipini kökten değiştirmiştir (Ayverdi, 1985: 27). "Mekânın şerefini içinde oturan sağlar" atasözüne binaen bünyesinde değişik coğrafya ve kültürlerden rafine edilmiş bir kimlik barındıran Osmanlı-Türk insanı mimaride iç mekânda huzur ve rahatlık isterken, dış mekânda da sadelik ve ferahlık arayışındadır. Bunların yanında mimarinin kullanışa göre uygunluk özelliği ihmal edilmemiş ve belli başlı yapılarda mimariye ihtişam katılmıştır (Ayverdi, 1985: 118).

14. ve 15. yüzyıllarda yeni bir üslup olarak ortaya çıkan Osmanlı-Türk mimarisinin izlerini yeni fethedilen şehirlerde aramak gerekmektedir. Bunun için Bursa, Edirne, Dimetoka, Filibe, Üsküp, Manastır (Bitola), Prizren, Larissa, Vardar Yenicesi, Saraybosna, Banyaluka, Travnik, Peç, Tatar Pazarcık gibi daha birçok şehre bakmak lazımdır (Zlatar, 1988). Hatta bunlar kendi içinde Türkler tarafından kurulan ve Türkler tarafından dönüştürülen şehirler diye iki grupta incelenmelidir (Goodwin, 1976). Üsküp, Osmanlılar tarafından Sırbistan'ın en güçlü olduğu dönemde Sırbistan başkenti iken alınmıştır. Bu özelliği ile tıpkı İstanbul gibi dönüştürülen şehirlerdendir.

Osmanlılar fethettiği şehirleri kurarken doğa ve topografyaya en uygun, aynı zamanda işlevselliği karşılayan biçim ve konumlanmayı tercih etmişlerdir. Yamaca, ovaya ya da deniz kenarına uygun olan ne ise onu yapmış Roma'da olduğu gibi kendi geometrisini dayatmamıştır (Cezar, 1985: 34). Şehir çekirdeği mutlaka bir cami veya külliyein etrafında hamam, han, kervansaray, arasta ile bunların arasında şehrin büyüklüğüne göre genelde çizgisel uzanan çarşı bölümü, bunun etrafında da konut bölgeleri yapılmıştır (Goodwin, 1976). Özünde içe dönük bir yaşantı hâkim olan Osmanlı şehrinde, konut bölgesinden kesin olarak ayrılan çarşı, özellikle 19. yüzyıla kadar Müslüman nüfus ile gayrimüslim nüfusun karşılaştığı şehirdeki tek alandır. (Faroqhi, McGowan, Quataert ve Pamuk, 1994). Günümüzde bunun en canlı örnekleri Üsküp ve Saraybosna şehirlerinde görülmektedir.

Fethedilen şehirde şehrin niteliğine göre farklı yaklaşımlar görülse de özü, fetihden hemen sonra bir cami etrafında şehri yeniden imar etmek olmuştur. Bunun için şehrin düşünülen karakterine uygun camiler, hamamlar, hanlar, arasta ve bedesten ile donatılmıştır. Osmanlı mimarisinde ortaya çıkan anıtsal eserler incelendiğinde, Selçuklu ve Beylikler döneminde

“hacim” sorununun bilinçli bir şekilde sürekli çabaların belli başlı aşamalarının birer ürünü olduğu görülür (Yetkin, 1970: 236).

Camiler, ilk dönemler Filibe'deki Sultan Hüdavendigâr Camii (1369) gibi çok kubbeli yapılmış, ancak önceki örneklere göre kubbeler büyüyerek sayıca azaltılmıştır; daha sonra ise Üsküp İsa Bey Camii (1469) gibi zaviye tipi denilen iki kubbeli ve kanatları tonozlu camilere ve en sık rastlanan Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Camii (1537) gibi tek kubbeli camiler ile en nihayetinde büyük bir kubbenin dört yarım kubbe ile çevrelenmesiyle klasik Osmanlı mimari stili ortaya çıkmıştır (M. Sözen, 1987: 107). Bunun yanında Türk mimarisi, biçim ve yapı elemanları bakımından özgünlüğünü sütun, kemer, pandantif, tromp veya süsleme elemanlarına kazandırdığı orantılarla da ortaya koymuştur. Bütün sanatlarda, özellikle de mimaride egemen olan orantıdır. Osmanlı mimarisini diğer İslâm medeniyetlerinden ayıran ve onu özgün bir yere taşıyan da bu cami bütünü içinde bu biçimde uyumunu sağlayan orantıdır (Yetkin, 1970: 236). Bu konudaki kabiliyet kullanılan her yapı malzemedeki kendini göstermiştir. Mahrûfî (konik), müstevi (düz) ve mücevheri (süslemeli) şeklinde üç usulde kendini ortaya koymuştur (Soydemir, 2011: 7).

Osmanlı mimarisinde anıtsal yapıların hemen hemen tamamı taştan yapılmışsa da, Erken Dönem örnekleri Üsküp, Mustafa Paşa Camii'nde olduğu gibi taşın yanında tuğla kullanılmış, bunun için kendine özgü taş kenetlenme ve bağlama detayları geliştirilmiştir. Ancak hiçbir yapı sırf tuğladan inşa edilmemiştir. Türkler tuğlayı, daha çok kubbe gibi yapının görünmeyen yerlerinde azami 4cm kalınlığında olacak şekilde kullanmışlardır. Ayrıca yer döşemesinde 30 ile 70cm arasında 7cm kalınlığında tuğlalar da sıkça kullanılmıştır (Ayverdi, 1985: 45). Ahşap işleme konusunda ise Orta Asya'dan getirdikleri mahir ustalıklarını, iç mekânda taşıyıcı sütunlarda, minberlerde, kürsülerde, mahfillerde günümüzde dahi görülebilmektedir.

Aynı şekilde minare ya da eyvanı ele alış biçimi Osmanlı Türk mimarisinin en özgün karakterlerinden bir tanesidir. Yetkin, Osmanlı mimarisinde minarenin boy ve çap oranı ile caminin yanındaki konumunu, medreselerin çaprazlama dört eyvanlı avlu kompozisyonunu Türk'ün öz malı olarak tarif etmiştir. Ayrıca kullanılan birçok tipteki kemer formu Gotik mimariye esin kaynağı olmuş, Selçuklu ile kullanılmaya başlanan mukarnaslar da Doğu mimarisinde kendine yer bulmuştur (Yetkin, 1970: 236). Bu anlamda Osmanlı Türk mimarisinin kendinden önceki devirlerden aldıklarını özümsemiş ve yeni bir anlayışla

yepyeni bir bileşim içinde kendini ortaya koymuş ve kendisinden sonraki dönemleri de etkilemiştir.

Mimar Sinan ile kendi zirvesini oluşturan Osmanlı Türk mimarisi sadece anıtsal yapılarda değil sivil mimaride de kendine has bir karakteri vardır. Mimar Sinan çoğu kez anıtsal yapıları ile bilinir oysa onun bir de kişisel zevklerin daha çok yansıtıldığı sivil mimari örnekleri de vardır. Günümüze ulaşamayan Yalı köşkü ve Beşiktaş köşkü bunlardan ikisidir. Bunun yanında talebelerinin çoğu Babür Şah'ın çağrısıyla Hindistan'a gitmiş ve bugün dahi hayranlıkla seyredilen yapıları yapmışlardır (Soydemir, 2011: 7).

2.3.3. Fatih devri mimarisi

Osmanlı'da Fatih devri yalnız Osmanlı tarihi açısından değil, dünya tarihinin akışını sonsuza kadar değiştirecek olaylar zinciriyle doludur. Bu dönemi anlamak için sadece toplum yapısına bakmak yeterli değildir. Bu dönemin istisnası bizatihi Fatih Sultan Mehmet'in kendisidir. Zamanının ötesinde ilimle donatılan, çok güçlü bir karakterin liderliğinde Osmanlı'yı tarihte sıradan bir devlet olmaktan çıkarmış, dünyada çağ açıp çağ kapatan ve kendi kültür medeniyetini yansıtan bir dünya imparatorluk devleti hüviyeti kazandırmıştır. Doğu'nun ve Batı'nın 2000 yıllık başkentinin, dokunulmazlık fermanlarıyla dönüşümü bunun en açık örneğidir.

Fetihle birlikte Osmanlı Devleti, Hıristiyan, Müslüman bütün ülkelerde sözünün geçmesini isteyen bir devlet olmuş, İstanbul Sarayı'nın edebiyat ve sanat için örnekleri, doğu kaynaklı olmaktan çıkıp, kendisi olmasına karar verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in farkı da burada ortaya çıkmaktadır. Büyük bir asker olarak, kale kuşatması için askeri teknolojiyi dünyanın en büyük toplarını döktürmüş, havan topunu icat etmiştir; siyasi bir deha olarak çok genç yaşına rağmen diplomasiyi ihmal etmemiş ve birçok devletle işbirliği yapmış, toplumları iyi tanıdığından gösterdiği hoşgörü ile farklı milletlerin güvenini kazanmıştır (Ayverdi, 1985: 323). Bu İstanbul'un fethinden sonra Balkanlar'daki hızlı ilerleyişin de altyapısını oluşturmuştur. Daha da önemlisi fetihden sonra devraldığı tarihi medeniyeti inkâr etmemiş ve İslâm halifesi yanında yeni Roma İmparatoru ünvanını da kullanmıştır (Tansel, 2014). Fatih Sultan Mehmet, genç yaşta fethin hemen ardından Akdeniz çevresindeki toplumların durumlarını inceler, sanatkârlarını çağırır, bir Batılı kral gibi portresini yaptırır.

Bu yenilikler çok kısa sürede her sanat alanında kendini göstermiştir. Ayasofya'nın etkisi, Fatih Külliyesi ve Edirne Beyazıt Külliyesi mimaride daha önce mevcut olmayan yeni boyutların girdiğini gösteren örneklerdir. Türk Sanatı'nın yeni kaynağı artık Doğu ve Batı etkisi değil, saray çevresinde gelişen eğilimlerin etkisi olacaktır (Kuban, 1974: 168). 1462-1470 yılları arasında inşa edilen Fatih Külliyesi, şehrin yüksek bir tepesi üzerinde, bir cami etrafında çeşitli seviyelerde eğitim veren medreseler, tabhane, kervansaray, darüşşifa ve türbe ve çeşmelerden oluşmaktadır. O zamana kadar yapılan en büyük yapı dizisi olan Fatih Külliyesi, simetrik plan düzeniyle de mimarlık tarihinin dikkat çekici örneklerinden birisidir (Mülayim, 1999). Aynı dönemde Batı'da yeni bir fikir olarak gelişen Rönesans ve Geç Rönesans yapı elemanları ve mekân kurgusu Doğu'nun da gündeminde yer almıştır.

Fatih Sultan Mehmet, fetihden hemen sonra Bizans'tan aldığı sarayları bir kenara bırakıp Boğaz'a hâkim Eski Saray inşaatını başlatmış, şehrin yeni ticaret yerlerini saptamış ve Kapalıçarşı'yı inşa ederek İstanbul'u transit ticaretten, dünya ticaret merkezine dönüştüren ilk adımı atmıştır (Cezar, 1985: 77). Günümüze ulaşmayan Eski Saray kısa süre sonra terk edilmiş ve bugünkü Topkapı Sarayı (Yeni Saray) yapılmıştır. Esas planı Fatih döneminde atılan Yeni Saray, Ayasofya Camii'nden Sarayburnu'na uzanan yediyüzbin metrekarelik çok geniş bir alana kurulmuştur. Tek yapı olarak yapılmayan saray, birbirinden ayrı birçok bölüm ve köşkler topluluğu olarak inşa edilmiştir. Fatih döneminden kalma Çinili Köşk, o dönem sivil mimarisini gösteren günümüze ulaşmış yegâne eserdir (Yetkin, 1970: 216). İstanbul'un yeniden imarı sırasında şehircilik kurallarına ve bina konumlarına dikkat edilmiş, basmakalıp eserler inşa edilmemiştir (Ayverdi, 1981). Ayverdi bu durumu şöyle izah etmiştir:

“Cedlerimiz, bütün bir medeniyetin hasılasını burada toplamışlar, daha doğrusu bu muhassala kendiliğinden bu tabii baş-şehire akmış, toplanmıştır. Osmanlı'dan önce ufak birer köy veya hisardan ibaret olan yerler, Türkler tarafından yerden bitercesine kurulmuştur. Bunları bir hamlede, yani 50-75 senede kurmanın, büyütmenin ne demek olduğu takdir buyrulur. İşte İstanbul, bu oluş, bu tekevvün hadisesinin önce bir halkasını, sonra istinat noktasını teşkil etti.” (Ayverdi, İstanbul Mucizesi, 1985).

2.3.4. Vakıf kurumu ve imar sistemi bağlamında Osmanlı dönemi Türk kentlerinin kuruluş ve gelişim ilkeleri

İslâm tarih ve medeniyetinin gelişiminde hayır kurumu olarak önemli bir yere sahip vakıflar ile ilgili hukuki esaslar Ebu Hanife'nin öğrencisi Ebu Yusuf tarafından VIII. Yüzyılda ortaya

konmuştur. Bu tarihten XIX. yüzyıla kadar da bütün İslâm ülkelerinde sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında etkin bir yerini korumuştur (Kuran E. , 1985, s. 9). İslâm coğrafyasında yapılan mescit ve camiler, mektep ve medreseler, imaretler, tekke ve zaviyeler, kütüphaneler, hastaneler, hamamlar, makbereleler, değirmenler, yollar, köprüler, hanlar ve kervansaraylar, sebiller ve sayısız çeşme vb. sundukları hizmetin yanında hayrat kavramının tezahürleridir (Yediyıldız, 2012). Ömer Hilmi, Ahkami'l-Evkaf (1977) adlı eserinde vakıf tanımını “Vakıf, menfaati ibadullaha ait olur veçhile bir aynı Cenab-ı Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten mahbus ve memnu kılmaktır” şeklindedir. Yani bir kişinin şahsi mallarından bir kısmının kamu yararına tahsis edilmesi ve kamu hizmeti görececek kuruluşlara dönüştürülmesi, mülkiyet durumunun ise durdurulması demektir (Ertem, 2011). Bu anlamda vakıf, kişisel olmayan ve sürekli-ebedi bir ana sermayenin işletilmesiyle sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim alanında kurumları kapsayan sistematik ve kadı tarafından düzenlenen ve saklanan vakfiyelerle sınırları çizilmiş, statüsü belli en önemlisi de kurumsallaşmış özellik taşımaktadır (İnalçık, Osmanlı Tarihinde Dönemler, 2002, s. 181). Sürekli giderleri olan vakıflar, buna karşılık sürekli de gelirlere ihtiyaç duymaktadır. Bunun için vakıf, gelir getiren akar/akarat ve bakım ve işletme giderleri olan hayrat olmak üzere iki kısımda incelenir (Yediyıldız, 2012). Görüldüğü üzere hayatın her alanında bulunan vakıflar ve bu vakıflara ait eserler, bir araya gelip İslâm şehirlerinin görünümünün ve estetik anlayışının gelişmesi ve yaygınlaştırılmasında en önemli araç olmuş, bunun yanında kamu hizmetlerinin görülmesinde işlevsel konumunu hep korumuştur. Atatürk de 1 Mart 1922'de Meclis'te yaptığı konuşmada bu hususu şu şekilde ifade etmiştir:

“Vakıflar, memleketimizin mühim bir servetini teşkil eder. Vakıfların varoluş esprisi göz önüne alınınca; bunun dini müesseseler ile beraber hizmet ve sosyal dayanışmayı hedeflediği ortaya çıkar.” (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2005)

Türk vakıfları ile ilgili önemli araştırmalar yapan Kunter de vakfın esasında iyilik ve hayır fikrinin, tek seferliğine ya da belli bir zamanda gerçekleştirilen bir durum olmaktan çıkarıp, bu fikrin vakıf kurucularının ölümünden sonra dahi yaşatılması ve sürdürülebilmesi olarak açıklamıştır (Kunter, 1939: 7). Vakıfların, gideri olan yapılarla, gelirinden yararlanan yapılardan oluşan örgütsel yapısı fiziki mekânda imaret sitelerinde en net şekilde görülmektedir (Dündar, 1999: 11). Özellikle sultan ve vezirlerin imaret sistemi şeklinde yaptırdığı manzumeleri oluşturan vakıf tesisleri, Balkanlar'da şehirlerin İslamlaşması

açısından önemli bir araç olmuşlardır. Serveti daha çok taşınmaz mülklere dayanan vakıfların geliri çarşı içinde dükkânlardan ve değişik bölgelerdeki tarım arazilerinden sağlanmıştır (Barkan, 1953). Bu sayede Osmanlı Devleti, toprak üzerinde şahsi ve feodal tüm bağılıkları kaldırmış, doğrudan doğruya devlet kontrolünü kurmasını sağlamıştır. Fethettiği yerlerde de köylü üzerinde angaryaların kaldırarak “Çift-hane Sistemi” diye adlandırılan politikalarıyla da yayılmasını kolaylaştırmıştır (İnalçık, 2002: 218).

Anadolu ve Balkanlar’da kentleşmenin Osmanlı döneminde artması ve toplumsal bir düzen inşası vakıf sistemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde kurulan çok sayıda yeni kent, özünde imaretler ve yeni mahallelerle güçlendirilmiş kasaba veya küçük yerleşimlerdir (Cerasi, 1999: 51). Şehirlerde mahalleler genelde bir hayır sahibinin camisi etrafında kurulmuştur ve o cami adıyla anılmıştır. Şehirlerde gökyüzünü dolduran ve dönemine göre değişik biçimlerde yapılan minarelerin silüetleri görülür (Elisséeff, 1992). Geleneksel olarak İslâm şehirlerinde ve Osmanlı’da mahalleler, şehrin tanımında önemli yeri olan fizikososyal olgulardır (Bayartan, 2005). İslâm’ın ilk döneminden beri bir vakıf yapısının etrafında oluşan mahallelerin arasında fiziksel bir sınır ve biçim olmasa da her mahallenin, şehir toplumunun sosyal tanımında kendine has özellikleri vardır (Cerasi, 1999: 72). Osmanlı’da da gelişmiş güzel bir mahalle oluşumu yoktur. Ahi / lonca ve bostancılar aracılığı ile o memleket insanların ne şekilde, nerelerde yerleşeceği planlanır ve yörede olası tehditlere karşı gerekli tedbirler alınırdı (Eldem, 1984: 160). Osmanlı mahallelerinin fiziksel yapısı, konut ve yol ilişkileri, çıkmaz sokaklarıyla, köşe başı hayratlarıyla İslâm şehirlerinin genel özelliklerini taşır. Bu durum, İslâm şehirlerinde ve Osmanlı’da toplumların İslâmî ilkelere yüzyıllar boyu uymasıyla ortaya çıkan ve örfeye dayalı işleyişiyle ortaya çıkmıştır (Kuban, 1994). Ortaylı mahallenin sosyolojik tanımını, her sınıf ve bölgeden insanların, belli kurallar ve etikler çerçevesinde birlikte yaşadığı birimler olarak yapmıştır (Ortaylı, 1985: 23). Bizim konumuzu ilgilendiren çarşı da şehri oluşturan bu mahallelerden bir tanesidir ve şehrin merkezini oluşturur. Ticaretin döndüğü bu merkez, her mahalleden insanın, dolayısıyla toplumun bütün unsurlarının karşılaştığı bir alan olma özelliğini de taşımaktadır. Bir yönüyle kendi içinde kapalı olan mahallelerin dışına açılan penceresidir. Osmanlı’da çarşı inşa etme genellikle vakfa gelir getirme amacıyla yapılmıştır. Şehrin büyüklüğüne göre bu çarşı bir sokak olabileceği gibi birkaç sokaktan da oluşabilmektedir. 8. Bölümde birçok şehir çarşı gelişimi yönünden incelenmiştir.

Çarşının temel ögesi olarak sayabileceğimiz hanlar, hamamlar ve arastalar; cami, medrese, hastane ya da mektep gibi diğer binaların masraflarını karşılamak üzere vakfa gelir sağlardı. Kervansaraylar da vakıf adına kurulsalar da konaklama ücretsiz olduğundan gelir getirme gibi bir özelliği yoktu (Abel, 2000). Hanların tümü vakıf olarak yapılmıştır. Bu durum Osmanlı toplumsal kuruluşunda kent merkezini geliştirme çabalarının bilinçli bir seçimden kaynaklandığını göstermektedir. Vakıf sisteminin kent merkezlerinin inşasında etkili olması, sosyal ve ekonomik açıdan olarak bazı ön koşulları gerektirmektedir (Aslanoğlu, 1998: 191). Buna göre ürün/hizmet alış veriş olacağından ilk olarak belli bir kesimin elinde artı ürünün toplanması, ikinci olarak ise toplumda artı ürünün alternatif kullanım yollarının kısıtlı olması gerekmektedir (İ. Tekeli, 1982: 23). Çarşı içinde ve hanlarda bir araya gelen ya da aynı meslekî faaliyetlerin yürütüldüğü han ve sokakların oluşmasının en temel dayanak noktasını oluşturmuştur. Buna göre en değerli malların saklandığı bedestenler, konaklamaya, ticarete ve depolamaya imkân tanıyan hanlar ile ahşap ve metal endüstrinin oluştuğu sokaklar çarşının ticaret düzenini oluşturmuştur (Elisséeff, 1992). Yukarıda belli sosyal, kültürel ve ekonomik düzeni olan çarşılar ile ilgili belirtilen durumlar, çarşıların genel olarak Osmanlı Klasik Dönemindeki biçimlenmesidir. Osmanlı'nın kurulduğu ilk zamandan beri özellikle kamuya hizmet veren yapıların oluşması ve devamlılıklarının sağlanmasında “vakıf” kurumunun, devletten katkı almadan özkaynakları ile ayakta kalabilmesi, bu kurumun en etkin yönü olarak görülmüştür (Madran, 1999). 19. yüzyıla geldiğimizde ise durum değişmeye başlamıştır. Kaybedilen topraklar vakıfları zayıflatmış, göçler şehirlerde altyapı sorunlarını beraberinde getirmiştir. Şehircilik, devletin kendini daha çok gösterdiği bir alan olmuştur.

Bu dönemde imparatorlukta imar ve bayındırlık işleri için Ebniye-i Hassa Müdürlüğü, Meclis-i Umûr Nâfi'a ile taşraya yönelik İmar Meclisleri ihdas edilmiştir (Dündar, 1999: 17). Böylece Osmanlı'da Bursa'daki kuruluş yıllarına kadar giden mimarlık teşkilatı da kökten değişmiştir. Buna göre şehirlerin silüetleri de değişmeye başlamıştır. Tanzimat sonrasında devlet yapısındaki yeni kurumlar oluşturulmuştur. Buna göre bayındırlık ve iskân işleri için devlet toprakları on görev bölgesine ayrılmış ve her bölgeye üçer kişiden oluşan İmar Meclisleri kurulmuştur. Ayrıca, her bölgenin iki temsilcisi de bu meclislere çalışmalarında yardımcı olmuşlardır. İmar Meclislerinin görev bölgeleri 1845 yılında Melis-i Vâlâ'ya bağlı olarak şu şekilde belirlenmiştir (Dündar, 1999: 11)

Çizelge 2.2. Osmanlı döneminde kurulan İmar Meclisleri

<u>Anadolu Bölgesi</u>	<u>Rumeli Bölgesi</u>
Konya Eyaleti İ.M. Hüdavendigâr İ.M. Sivas-Ankara İ.M. Diyarbakır-Maadin-i Hümayun İ.M. Erzurum İmar Meclisi Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) İ.M	Vidin-Niş İ.M. Üsküp-Rumeli İ.M. Selanik İ.M. Tırhala İ.M.

Osmanlı Devleti'nden ayrılan bölgelerde ve İslâm coğrafyasının diğer ülkelerinde sömürge yönetimlerinin ardından kurulan milli devletlerde vakıfların durumu farklı gelişmeler göstermiştir. En az 150 yılı aşan bir tasfiye hareketine rağmen İslâm vakıfları bugün dahi özellikle hayrat eserleriyle Müslüman toplumlarında varlığını sürdürmektedir (Yediyıldız, 2012). Kaybedilen topraklarla vakıfların gelirleri azalmış, bazı yapılar tamir edilememiş şehir gelişimindeki katkısı azalmıştır, bazıları da yok olmuştur. Ancak ayakta kalabilenler, bugün dahi Müslümanların yoğun yaşadığı şehirlerde, özellikle tarihi doku içinde etkinliklerini kısıtlı da olsa korumaktadırlar.

2.3.5. Çarşı formunu oluşturan faktörler ve mekân teorileri

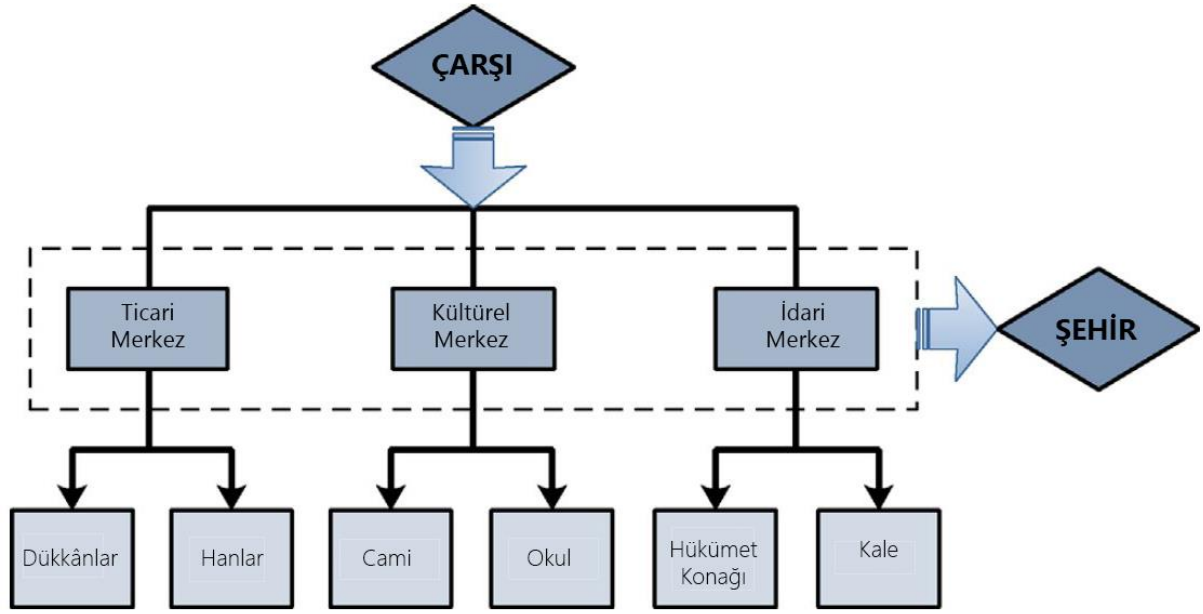
Ticaret, bir şehrin en temel işlevlerinden bir tanesidir. Tarih boyunca şehirler, ticaret yolları boyunca gelişim göstermişlerdir. Bu şehirlerden bazıları ise ticaret yolu üzerindeki önemli duraklar olarak merkez olma özelliği kazanmıştır. Günümüzde de şehirlerin gelişimi, ticaretteki önemine göre şekillenmektedir. Orta Çağ'da bir loncaya dâhil küçük dükkân grupları ile gerçekleşen ticaret eylemi, endüstri devrimi ile birlikte yeni mimari yapıların ortaya çıkmasıyla devam etmiştir. Orhan Göçer'in şehirlerde ticaret alanlarının gelişimini ele aldığı kitabına göre ticaret merkezi oluşumu ve ticaret biriminin yer seçiminde, demografik, ekonomik, psikolojik, sosyolojik, altyapı, rekabet, ürün satışı / sergisi, yerleşim ve kısıtlar olarak sınıflandırdığı faktörlerin bazıları şu şekildedir (Göçer, 1984: 14):

- Ticaret merkezinin veya ticaret birimin şehirdeki yeri ve çekim gücü
- Şehir ulaşım planlaması
- Mal temin kolaylığı
- Nüfus yoğunluğu ve nüfus büyüklüğü
- Trafikten uzak veya ticaret yolları

- Otopark ihtiyacının karşılanması
- Güvenlik ve güven
- Geniş halk kitlelerine uygun ürün çeşidi bulundurulması
- Özel ürünler satan dükkânların sayısı ve çeşitleri
- Bina onarım ve bakımı
- Enerji giderleri
- Dükkânın vitrin ve cephe genişliği
- Hacim ve/veya alan kapasitesi
- Dükkân büyüklüğü
- Genişleme olanağı
- Yeni bina yapımı
- Fiyat politikası
- Satış politikası
- Sergi ve sunum politikası
- Ticaret dışındaki faaliyetler için zamanı değerlendirme olanakları / alanları
- Çevreden gelen gürültü, koku, duman gibi olumsuz etkiler
- Satın alan nüfus akım ve frekansları
- Personel giderleri
- Yasal kısıtlamalar
- Vergi ve denetimler

Osmanlı kent morfolojisi, kent bölümleri üç işlevsel gruba (konut, ekonomik etkinlikler ve dini - kültürel etkinlikler) göre şekillenmiştir. Bu açıdan mahalle ile çarşı birbirinden ayrı iki dünyadır (Cerasi, 1999: 82). Bu prensip, Asya'daki Türk kentlerinin, yan yana gelen üç özerk bölümden -içkale, şehristan, rabad- oluşmasından etkilenmiştir (Barthold, 1963, s. 156). İran ve Türkistan'da IX. ve XI. yüzyıllar arasında çok belirgin olan bu durum, şehirlerin kalabalıklaşması, savaş ve savunma tekniklerindeki değişikliklerle biçim değiştirmiştir. Muhafaza yeri olarak kale korunurken, şehrin tamamının surlarla çevrilmesine ilgi duyulmamıştır (Cezar, 1985: 22). Bundan dolayı Osmanlı şehirlerinin "camiler, kale ve çarşı mahallesi" etrafında gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür (Faroqi, 2000). İslam şehirlerinin fiziki yapısının şekillenmesinde "toplular ibadetler (sosyal yaşam) ve mahremiyet" en başat etkenlerdir. Bu bir yönüyle konutlardaki harem ve selamlık durumunun şehir ölçeğindeki karşılığıdır (Can, 1995: 29). Şehirlerin yapısal sistematüğinde Hünkâr/Ulu Camii, medrese ile birlikte yer alırken, ulu caminin hemen yakınında bulunan

çarşı ise, şehrin merkezi alanını oluşturmaktadır. Bu merkezi alan ticaret alanları, idari alanlar, sosyal hizmet alanları, esnaf ve sanatkâr işyerleri ile han ve hamamlar ile bu yapıları çevreleyen mahallelerden oluşmaktadır (Rabah, 2002). Bir bakıma Türk çarşısı büyük vakıf eserlerinin etrafında şekillenmekte ve şehrin konut bölgesinden uzakta kalmaktadır.

Çizelge 2.3. Çarşı içinde fonksiyon çözümlemesi (Pourjafar ve diğerleri, 2014)

Osmanlı kenti de toplum yaşantısı ve kuruluş biçimi yönünden Türkistan ve İran'dakinden farklı birçok ara gelişim evresi geçirmiş, kente daha önce görülmemiş birçok öge eklenmiş ve çok sayıdaki tipolojik, mimari ve yerel faktör ile gelişmiştir (Kuban, 2010). Ancak, Uzak Doğu'dan Basra Körfezi'ne oradan da Mezopotamya, Anadolu ve Akdeniz kıyılarına kadar uzanan ticarete değişmeyen durum ise alıcıların mallara kolayca erişmesini sağlamak ve aynı zamanda zanaatkarların çalışmasını gösterme isteğidir. Bu durum İpek Yolu üzerindeki çarşılarda iş yerlerini dışa dönüklüğe yöneltmiştir (Sedillot, 2005).

Bu tezin araştırma konusu 19. yüzyılın sonuna kadar Türk şehirlerinde ticaretin kalbinin attığı merkezler olan çarşılardır. Türklerin ticari faaliyet yönünden köklü bir geleneğe sahip olduklarını anlamak için, Türk devletlerinin hâkim oldukları geniş coğrafyalarda en başta İpek Yolu üzerindeki ticaretin yüzyıllarca devlet güvencesiyle düzenle yürütülmesine gösterdikleri özen incelenmelidir (Cezar, 1985: 2). Bununla birlikte Türklerin hâkim oldukları bölgelerde oluşturdukları ticaret merkezlerinin mimari biçimlenmesi *çarşı*, *dükkân*, *han*, *bedesten*, *arasta* ve *pazar* ile gerçekleşmiştir.

Çarşıların oluşumu genellikle iç kalenin yer aldığı yüksek bir tepenin etekleri veya bitimi olmuştur. Bu sayede hem çarşının ticaret mallarının güvence altına alınması hem de şehir halkının güvenle bakabileceği bir çekirdek bölümün yakınında, şehirlinin hareket alanını oluşturması sağlanmıştır. Çarşının olabildiğince düzlüğe yerleşmesine özen gösterilse de şehrin sit şartlarına göre bir yamaç veya eğimli bir alana da çarşı kurulabilmektedir (Cezar, 1985, s. 26). Çarşıları ulaşım açısından şehir dışından ve içinden gelen yolların birleşiminde uzanarak oluşmuştur. Bu nedenle Osmanlı şehirlerinin mekânsal yayılışı, bahsedilen merkezî alandan çevreye doğru olmuştur. Bu yayılış, merkezden çevreye doğru uzanan bir sokak veya cadde üzerinde birçok işyerinin yer alması ve Osmanlı şehirlerini karakterize eden “uzun çarşı”ların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ergenç, 2005).

Bina olarak arasta, bedesten ve hanlar, Osmanlı çarşısının çekirdeğini oluşturmaktadır. Dükkânlar bu yapıların arasında ve etrafında sıralanmaktadır. İncalcık, çarşmayı merkezinde bedesten olan ve etrafında çeşitli esnaf gruplarına ait dükkânlar, imalathaneler, han, hamam, imaret, cami ve hastanenin olduğu sahnenin toplu adı olarak tarif etmektedir Çarşı içinde bu yapılar tek seferde inşa edilmez, çarşının gelişimine, vakıfların zenginliğine göre zaman içinde gerçekleşmekteydi (İncalcık, 1997). Çoğu kez önce hanlar, sonra bedestenler yapılır, arastalar araya yerleştirilirdi, en son da bu yapı manzumesinin üzeri örtülürdü. Ticareti gelişmiş bir Osmanlı kentindeki bir çarşının merkezinde çarşı bedesten ile başlar ve her yol bedestene çıkar. Arastada ise bir eksen etrafında iki kapısıyla üstü kapalı bir sokak özelliği vardır. Hanlar büyük ve yaygın biçimlerine rağmen çarşı içinde birer çıkmaz sokaktır (Abel, 2000).

Çarşı büyüdükçe, dükkânlar ve özellikle hanlar arasında bir iş bölümü ortaya çıkmıştır. Buna göre çarşı sokakları loncalar halinde örgütlenmiş hırfet gruplarına göre üretim ve satış işlevleri farklılaşmış, belli mallarda uzmanlaşmış çarşılar gelişmiştir (Yenen, 1987: 91). Aynı malı üretip pazarlayanlar lonca düzeni içinde belli mekânlarda, sokaklarda toplanmış, iç ve dış mekân birbiriyle özdeşleşmiştir (Tankut, 1972).

Toplumsal fonksiyonların mekâna yansması açısından ise tipik bir Osmanlı çarşısında batı kentlerinde görülen, Akdeniz kent tasarımının değişmez ögesi olan tasarlanmış bir meydan yoktur. Bunu yerine dükkânların sıralanışına göre şekillenen biçimsiz meydanlar oluşmuştur. İnsanların toplanma cami ve caminin etrafındaki sosyal alanlarda gerçekleşmektedir (Braudel, 1990: 140).

2.3.6. Kapalıçarşı

Türk çarşıları, kale yakınında veya büyük bir kale ise kale içinde, mahallelerin arasında, şehir merkezinde ticaret odağı veya aksı oluşturacak şekilde ve bir bağlantı yolu üzerinde kurulmuştur. Şehrin büyüklüğüne ve ticaret yolu üzerinde merkez olma durumuna göre Türk çarşıları birkaç tipte karşımıza çıkmaktadır

Çizelge 2.4. Osmanlı şehrinde görülen çarşı tipleri (Göçer, 1984: 58)

<u>Üstü Açık Çarşılar</u>	<u>Kapalı Çarşılar</u>	<u>Bedestenler</u>
a) Bir başka konu ile birlikte - Tiryaki Çarşıları - Simkeşhaneler - Edirne, Rüstem Paşa Hanı - Bursa, Pirinç Hanı	a) Üstü örtülü tek sokak - Niğde, Bursa, Edirne Çarşıları	a) Tek Hacim
b) Bir başka yapı altında - İzmir, Başdurak Çarşısı - İzmir, Kestane Pazarı	b) Birbirini kesen iki yol - İstanbul, Mısır Çarşısı	b) Ortada ayaklı ve dükkânsız
c) Karşılıklı sıra dükkânlar - Lüleburgaz Çarşısı	c) Üstü örtülü pek çok yol - Kayseri Çarşısı - İstanbul, Kapalı Çarşı	c) Ayaklı ve iç ya da dışta dükkânlar
d) İki kapılı kent içi üstü açık çarşılar - Safranbolu Çarşısı		d) Ayaklı ve hem içte hem dışta dükkânlar

İstanbul da yarım milyonu aşan nüfusuyla dünyanın en güçlü devletinin başkenti olarak ticari kapitalizmin özel bir şekilde geliştiği merkez olmuştur (İnalçık, 2002). Fethin hemen ardından Fatih Sultan Mehmet başlattığı imar ve iskân planlamalarıyla şehre Türk kimliğini kazandırmıştır. Bizans döneminde zayıflayan şehrin ticaretini güçlendirmek için, iki bin dükkânlık bir çarşıyla iki bedesten yaptırmıştır. Bunun yanında Fatih Sultan Mehmet'in dehasıyla İstanbul'da ortaya çıkardığı "Boğaziçi Medeniyeti" için Ayverdi şunları söylemektedir (Ayverdi, 1984: 156):

"Oturduğumuz odanın sedirini, koltuğunu zaman zaman değiştiririz. Ve daha iyi olursa ferahlık duyar, seviniriz. Fatih'in rabbani bir ilhamla yaptığıнын çivisini

oynatsanız, bütün bir ahenk dağılır. Ve işte bugünkü perişan, soysuz, renksiz, kokusuz İstanbul meydana çıkar.”

İstanbul bedesteni ve onu çevreleyen çarşının yeri ve konumu bizzat Fatih Sultan Mehmet tarafından belirlenerek dünyanın sayılı ekonomik merkezlerinden birisi olması ve fetih sırasındaki tahrifatı düzeltmek, şehri onarmak gayeleriyle kurulmuştur (İnalçık, 1997). Yaklaşık 500 yıllık geçmişi olan ve günlük kullanım ihtiyacını sembolik değerlerle böylesine kaynaştıran emsalsiz abideler manzumesi, sunduğu mimari tarzla yalnızca Türk sanatı için değil, dünya mimarlık tarihinin önemli bir yapıtı olarak bugün dahi kendisine hayran bırakmaktadır (Ayverdi, 1984: 217).

Türkler, İstanbul’un ticaret alanını Ayasofya Camii yakınındaki uzantıdan Kapalıçarşı’yı merkeze alarak Sirkeci, Eminönü ve Tahtakale’ye doğru genişletmiş ve geliştirmiştir. Beyazıt Camii ve Eski Saray (şimdi üniversite merkez binalarının bulunduğu kısım) alanı, çarşının bu bölümüne sınırlama getirmiştir (Cezar, 1985: 78). Bu haliyle Kapalıçarşı, Ayasofya, Edirnekapı, Yedikule ve Haliç’ten gelen yollar Beyazıt Meydanı’nda düğümlenirdi (Ç. B. Sönmez, 1993: 3). Şehrin en kalabalık semtini oluşturan ve daha çok alışverişe dayalı bu semtte ve çarşının içinde ne kadar yoğun olursa olsun, meslekler bölümlere ayrılmış, farklı meslek grupları bir arada yerleşmiştir (Cerasi, 1999: 106). Meselâ bugün dâhi Kapalıçarşı’da ciltçiler ve sahafların yerleri beş asırdır neredeyse hiç değişmemiştir (Ayverdi, 1984: 219).

Çarşı, fethin hemen ardından inşa edilen bugün ortasında kalan on beş kubbeli yapının etrafında oluşturulmuştur. Bu bedestenin içinde duvarlara bitişik sıralanan küçük gözlü dükkânlar ile dışa bakan duvarlarında da çepeçevre tonoz örtülü dükkânlar yapılmıştır. İlk yapıldığında direkli caddelerle ve direklerin gerisinde sıralanan dükkânlar şeklinde olduğu tespit edilmiştir (Eyice, 1992). Elde edilen vakfiyelere göre Fatih Sultan Mehmet, bedesteni yaptırdıktan sonra etrafına 849 dükkân sıralatmış, ardından Sandal Bedesteni ve 265 dükkân ilave ettirmiştir. Genç Sultan’ın vakıflarından başka 800’e yakın dükkân daha aynı dönemde yapılmıştır. Bir başka deyişle çarşıda bugün 3000 kadar olan dükkânların yaklaşık 1800’ü Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış ve vakfedilmiştir (Ayverdi, 1984: 218).

Kapalıçarşı 17. yüzyılda en yüksek seviyesine ulaşmış ancak, 1894 depreminden sonra son şeklini almıştır. 1900’lerin başında dükkânlar dolap denilen, satıcının oturduğu bölüm ve arkasında bulunan kapalı raflardan oluşan 6-8 ayak dar ve küçük mekânlardan ibaretti.

Kapılar aşağı yukarı hareket eden kepenklerden oluşmaktaydı. Cam kullanımının çok kısıtlı olması nedeniyle vitrinleri bulunmaz, eşyalar kepenklere asılır veya raflarda tutulurdu (Ç. B. Sönmez, 1993: 5).

Kapalıçarşı, günümüzde de eskiye nazaran fonksiyon değişikliklerine rağmen önemini koruyan bir ticaret merkezidir. Bunun nedenleri arasında değişen üretim koşulları, esnaf alışkanlıkları, turizm gösterilebilir. Tüm bunların yanında Kapalıçarşı'yı dolaşmak bugün dahi başlı başına kültürel bir aktivitedir. Bu durumu bir asır kadar önce ifade eden Edmondo de Amicis, Kapalıçarşı için şunları söylemiştir (Ayverdi, 1984: 222):

“Kapalıçarşı, birinden öbürüne geçilen, yüz adet küçük pazarın toplamıdır. Her pazar aynı zamanda küçük bir müze, bir gezinti yeri, bir çarşı, bir tiyatrodur. İnsan onun içinde hiçbir şey satın almadan her şeyi görür”

2.3.7. Ahilik

Ahilik adabı yüzyıllar boyunca Anadolu Türk halkının milli karakterini belirlemiştir (İnalçık, 2009: 40). Dini bir karakteri olan ve zanaat sahibi insanların oluşturduğu ahi teşkilatının 13. yüzyıldan itibaren toplum strüktürü içinde önemli bir yeri vardır (Kuban, 1968). Hatta Selçuklu döneminde loncaların belediye türünde dikkate değer bir özerkliğe sahip, manevi ve dini kardeşlik kurumları olarak askeri birliklere kafa tuttıkları bile görülmüştür. Hatta Selçuklu'nun zayıf düştüğü ve Moğol istilâsı sırasında Ankara gibi kentler loncalar tarafından yönetildi (Cerasi, 1999: 116). Bu açıdan toplumda bütünleştirici ve örgütleyici maddi ve manevi güç olarak Ahî teşkilatı bir esnaf örgütü olarak bu konumunu her zaman korumuştur (Arslan, 2001: 42).

Lonca sistemi, İslâm şehirlerinde ekonomik üretime, dağıtımına ve hizmetlere dâhil olan herkesi kapsıyordu. Yüksek rütbeli bürokratlar, ordu mensupları ve ulema haricinde, kent nüfusunu oluşturan her statüde, zengin ya da fakir bütün Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler, yurttaşlar ve ülkede yaşayan yabancıların hepsi zanaat ve sanatlarına göre loncalar kurmuş, bu loncalarda örgütlenmiştir (İbiş, 1992). Bu açıdan Lonca Sistemi, şehrin kentte üretim yapanlar, ekonomik, mali, idari ve sosyal fonksiyonları bulunan ve güçlü bir esnaf kuruluşu olarak Türk Ahi sisteminin gereğince Şeyh ve Yiğitbaşı'lar çevresinde örgütlenmiştir (Aktüre, 1978: 43). Lonca teşkilâtı, her loncanın başında bir şeyh, bir kethüda ve bir yiğitbaşı bulunmakta ve bunlar o meslek grubunun ustaları tarafından oybirliği ile

seçilmekte ve bu seçim kadı siciline işlendikten sonra padişah beratı beklenirdi (Ergenç, 2006: 193). Hirfet olarak da adlandırılan bu üretici-satıcı esnaf grupları, hammadde temini, üretimi, kalite kontrolü, pazarlanması ve merkezi devletle olan ilişkilerini bu son derece düzenli örgütsel yapıları ile yürütmüşlerdir (Oğuzoğlu, 1996: 49).

Buna göre genç çırak ile zanaatı arasında ilk bağlantı, ustası onu dükkânına aldığı anda kurulur. Zaman içinde kendini geliştiren çıraklar, ustalıklarına göre belirli bir ücret alsalar da bu çok düşüktür ve kendi dükkânlarını açmalarına izin verilmez. Bunun yerine çırağın yeteneğinin farkına varılması, yüksek ücret, gelecekte bağımsız olma ve mesleğinin inceliklerini öğrenme dürtüsünün teşvik edilmesidir (İbiş, 1992, s. 161). Çıraklar iş ahlâkının önde geldiği değerlerle yetiştirilir; “Yalana başvurma, haram yeme, emanete ihanet etme... gafil de olma” şeklindeki iş ahlaki çerçevesinde ve “uluların önünden gitme...” gibi toplum kuralları belletilerek ustalık icazeti verilirdi (Novartis, 2005: 10). Lonca sistemine dâhil olmaya hak kazanan çıraklara, ‘ihtisap’ adı verilen edep ve ahlak üzerine belirlenmiş kurallar hatırlatılır, bu kurallara uyulması için yeminler ettirilip şenlik havasında törenlerle ve toplu dualarla örgüte katılırlardı (O. Yıldırım, 2006).

19. yüzyıla girerken Osmanlı zanaatkârlarının birçoğu toprak kayıpları ile sonuçlanan savaşlar yüzünden büyük sıkıntıya düşmüştür. Çünkü devlet, loncaları orduya eşlik edecek zanaatkârları sağlamakla yükümlü tutuyordu. Ayrıca Avrupa’dan ithal edilen malların yerel zanaatkârların pazarını daraltması ve vakıf yöneticilerinin devamlı artan kira talepleri esnafların iflaslarını beraberinde getirmiştir. Bu da ordunun geri hizmet elemanlarının kalitesinde düşüşe ve vergilerin azalmasına neden olmuştur (Faroqhi, 2003: 137).

Lonca teşkilatlarının sönmeye yüz tutması ise 19. yüzyılda sömürgeciliğin Osmanlı coğrafyasında hissedilmesiyle başlamıştır (İbiş, 1992). Geçmişte usta çırak arasında korku ile karışık, sadakat ve bağlılık temelli resmi bir ilişki söz konusu iken, üretim sürecinin değişmeye başlaması ve el emeğine dayalı olmaması ve işbölümü temelinde işlerin sınıflandırılması nedeniyle ahiliğin temelinde olan sadakat, uzun süreli ilişki, katı ve bağlılık temelli ilişkiler zayıflamıştır (Bakoğlu, 2016).

19. yüzyılda modernleşme çabalarının yanı sıra Osmanlı’nın yavaş da olsa Avrupa’nın emperyalist denetimine girmesi, devletin ve toplumun ticarete ve ekonomik yapısında bir takım değişiklikler şehirlerin yapısını da etkilemiştir. Dünya’da üretim teknolojisinin hızlı

bir gelişme göstermediği dönemde oluşmaya başlayan bu değişimler, ticari yaşamın önemli olduğu yerlerde kendini hissettirmiştir (Cezar, 1985: 78). Bunun nedeni Osmanlı'nın modernleşme süreciyle ekonomik düzeninin de değişmeye başlaması olmuştur. Dört dönemde incelenen bu sürecin birinci aşaması 1800-1826 arasında olan tekeli ve hammaddeleri iç pazarda tutan dönem; 1826-1860 arasında devletin ortaya koyduğu bürokratik yenilenme ve yeni kurum yapılandırmaları ile ticarete dış pazarlarla serbest piyasa dönemidir. Buna karşılık 1860-1908 arasında daha çok yerel üreticilerin korunduğu ve ithalat vergilerinin arttırıldığı dönemdir. Ancak bu dönemde yerel ve uluslararası hukuk ile sorunlar yaşanmıştır. Son olarak da 1908-1918 yılları arası İttihat ve Terakki'nin sert ulusal ekonomi politikalarının uygulandığı dönemdir (Quatret, 1994). 19. yüzyılda fiziksel mekânda meydana gelen değişiklikleri tetikleyen başat unsurlar ulaşım, üretim teknolojileri olmuştur. Limanlar bu yeni duruma göre genişletilmiş, yolların genişliği yeni nakliye araçlarına göre değişmiştir (Cerasi, 1999: 62). Ayrıca finansman kurumlarının ve ticari örgütlerin değişmesi loncaları etkisiz hale getirirken, bedestenler de ticaretteki önemini kaybetmeye başlamıştır (Cezar, 1985: 78).

2.4. Geleneksel Çarşı Bileşenlerinin Mimarlık Üzerinden Değerlendirilmesi

Kent oluşumları çoğu kez kale duvarları çevresinde biçimlenmeye başlamıştır. Osmanlılar da erken dönemlerden itibaren şehir suruna çok önem vermiş ancak, kentin gelişimi açısından sur içinde hapsolan bir anlayışı benimsememişlerdir (Cezar, 1985: 25). Anadolu'da daha önce birçok medeniyet olduğundan şehir gelişimi daha katmanlıdır. Ancak Anadolu'ya göre bakir bir alan olan Balkanlar'da şehirler iki tipte gelişmiştir: Yeni Pazar, Saraybosna, Travnik, Köprülü, Pirot, Larissa (Yenişehir) gibi temelden Osmanlı'nın kurduğu şehirler ile Üsküp, Manastır, Plevne, Belgrad, Banja Luka gibi antik kent merkezlerinin çekirdekleri genişletilerek kullanılmış olanlar (Cerasi, 1999: 51). Bu bölümde de Osmanlılar'ın XV. ve XVI. yüzyıllarda iyice belirginlik kazanan ve kendine özgü karakterini oluşturan bileşenlerin oluşumu ve gelişimi incelenecektir.

2.4.1. Sokaklar

Osmanlı kent sisteminde kent ile kırsal bölgenin belirsiz ayrımı, kentsel hiyerarşinin de belirsiz bir hal almasına neden olmuştur. Tarım, kırsal bölgede daha yoğun yapılsa bile kasaba ve kentlerde olan imalat atölye ve fabrikalarının kırsal kesimlere taşınmasıyla bu ayrım daha da azalmıştır (Cerasi, 1999: 56). Bizi daha çok ilgilendiren konu ise bu

yerleşimlerde sokakların oluşumu ve çarşının ortaya çıkışı olacaktır. Şehir çekirdeğini oluşturan mahalleler bazen ailelerin adıyla bazen meslek adlarıyla anılsa da bütünüyle dışa kapalı gruplaşma oluşturacak kadar sınırları belli bir düzen arz etmiyordu. Osmanlı kenti, fiziki olarak kalenin etrafında konumlanıyordu. Balkanlar’da ise bu durum genellikle dağlık bölgeden ovaya geçişi en iyi değerlendirecek şekilde Cerasi’nin deyişiyle “dağ eşiği kenti” olarak gelişmiştir. Bir akarsu etrafında gerçekleşen bu yapılanma kent morfolojisinin alçak kısımda yerleşen ticaret, suyun ulaşım kolaylığından, gücünden ve temizliğinden faydalanmıştır (Cerasi, 1999, s. 81). Üst taraflarda yerleşen konut dokusu da zengin serbest görüş alanları kazanmıştır. Bu durum sokak dokusu olarak organik bir dağılıma neden olurken İmam Gazali’nin “Aşağıdaki suk, yukardaki suk’u gölgelememeli” tavsiyesine uygun olarak her konut geniş bir bahçe içerisinde yer almakta ve arazide komşularına göre adil bir şekilde konumlanıyordu (Chalmeta, 1992). Karakteristik bir Türk şehrinde asırlık çınarların gölgelediği meydan veya kavşaklar, üzeri asmalarla örtülü sokaklar ve saçaklı küçük atölye tipi dükkânlar bir düzen içinde şehrin ahengini ve birliğini temin etmektedir (Özdeş, 1998: 10).

Tipik bir Osmanlı kentinde konut ve çarşı ile çarşı içinde mesleki gruplaşmalar, yollar ile parsel düzeni arasında birbirinden bağımsız bir düzenin oluşması sonucunu doğurmuştur (Tomovski, 1961). Küçük kentlerde farklı mahallelerin açıldığı, daha büyük kentlerde ise değişik ticari faaliyetlerin yapıldığı sokakların açıldığı “uzun sokak” oluşumu, çarşının ana strüktürünü oluşturmuştur (Ergenç, 1980). Bunun yanında çarşı yolu, şehir dışından gelen yolların kesişim alanında bulunuyordu.

Çarşının oluşmasında özel zorunluluk olarak çevreye rahatsızlık veren faaliyetleri olan debbağhane, keçe hane, boyahane, demirciler, kazancılar vb. imalat alanları çarşının en dış tarafında konumlanmıştır. Yine koyun, at, buğday pazarı gibi pazarlar da çarşı sisteminin en dış kuşağında yerleşmiştir (Şahinalp ve Günel, 2012). Uzun bir sokak etrafında özel bir zorunluluk yoksa tesadüflere bağlı oluşan çarşıların biçimlenmesi 2m ilâ 4m genişliğinde ve 4m ilâ 8m derinliğinde birbirine bitişik sıralanan dükkânların oluşturduğu küçük yapı adaları ile genellikle tek katlı bazen ise asma katlı, tek eğimli çatılardan oluşan bir yapılaşma şeklinde olmuştur. Yolları suyu yapılardan uzak tutacak şekilde sağlam Arnavut kaldırımlı taş örgüyle yapılırken, dükkânlar yapı tekniği ve malzeme olarak öndeki tezgâh ve sergileme yerleri hariç genellikle kâgir olarak inşa edilmiş tuğla, taş, almaşık veya kesme taş tekniğinde örülmüştür (Özdeş, 1998: 9). Osmanlı kentinde oluşan özgün Türk çarşı yapısı; mimari

olarak insan ölçekli, sade ve fonksiyoneldir (Uysal, 2010: 149). Doğu çarşılarındaki örneklerde üzeri örtülü olan uzun çarşı sokaklarındaki dükkânlar çok küçük olduğundan kısa bir vitrin yerine, vitrin yapmayarak bütün dükkân vitrin olarak kullanıldığı görülür (Akozan, 1963). Satış olmadığı zamanlarda dükkân cepheleri sakf veya sakaf diye adlandırılan ahşap veya metal kapaklarla kapatılmakta, bu kapaklar dükkân açık olduğunda tezgâh veya saçak görevi görecektir şekilde kullanılmaktadır. Ancak batı coğrafyalarda kurulan çarşılarda vitrin ön plana çıkmıştır. Bunun yanında zaman içinde nüfusun artması, dükkânların çoğalması, üretim ve satış koşullarının değişmesi dükkân boyutlarını ve biçimlenmesini etkilemiştir (Asar, 2011: 17). Buna göre dükkânların cepheleri önem kazanmaya başlamış, cepheleri, boyutları daralmış, derinlikleri artmıştır. 1800'lerin ortalarından itibaren liman şehirlerinde başlayan değişim yavaş yavaş şehir ile çarşının formu ile dükkânların biçimini etkilemiştir.

Kentin toplumsal, idari ve ekonomik birçok faaliyetinin gerçekleştiği geleneksel Türk çarşılarının 16. yüzyılda klasikleşmiş sokak yapısı 19. yüzyılda değişmeye başlamıştır (Uysal, 2010: 149). 19. yüzyılın sonlarına doğru şehirler artık belli bir planlamaya göre yapılmaya başlanmıştır. Bunun en net örneklerini Selânik ve İzmir gibi liman kentlerinde ve iç bölgeler Edirne ve Bursa gibi kalabalık eski başkentlerde görmekteyiz.

2.4.2. Camiler

Osmanlı kentinin tipik imgesi, çoğunlukla yamaç üzerinde inşa edilmiş, küçük kırmızı kırma çatılı yapılar arasında yükselen kubbeli anıtsal camiler ile şerefeli minareler olarak tarif edilebilir. Camiler, şehrin çekirdeğini oluşturması için külliye ya da yapı manzumesi şeklinde yapılmıştır. Bir de bu tip camilere ek olarak çarşının büyümesiyle Üsküp'te çarşı içindeki Murat Paşa Camii ya da Rodos'ta Hafız Mehmet Ağa Camii'nde olduğu gibi çarşı içinde yapılan daha küçük boyutlarda kırma çatılı camiler de vardır.

Dükkânlar, çoğunlukla büyük bir külliye ile bedesten ve hanlar çevresinde çarşı bölgesini oluşturarak gelişirler. Daha çok dini toplanma alanlar ve sosyal ihtiyaçlar için yapılmış külliye yapıları ile çarşı arasında yakın işlevsel bir ilişki vardır; çünkü bir vakıf olarak inşa edilen külliye yapıları, gelirini dükkânlardan temin etmektedir (Cerasi, 1999: 104). 14. yüzyılda Osmanlı'nın hızlı fetihlerle yükselmesiyle Selçuklu ulu camilerinden farklı bir cami tipi ortaya çıkmıştır. Zaviyeli Camiler denilen çok hücreli bu tip camiler, aynı zamanda ahi teşkilatının merkezleri olarak da hizmet vermiştir. İbadet işlevinin yanı sıra toplantı yeri,

okul, konaklama vb. ihtiyaçlar için de kullanılmıştır (A. Kuran, 1964: 13). İlki 1380 yılında İznik'te yapılan Orhan Bey Camii'nden sonra yeni fetih yapılan bölgelerde sıkça bu tipte camiler yapılmıştır. Bu tarzın oluşmasında Selçuklu medrese mimarisinin etkisi çoktur. Her ne kadar Selçuklular'ın Çifte Minareli Medrese seviyesinde bir yapı yapılamasa da mimari tarz olarak erken dönem Osmanlı camilerinin ilham kaynağı olmuştur. Medreselerden farklı olarak hücrelerin üzeri tonoz örtü yerine kubbeler ile örtülmüştür (Ayverdi ve Yüksel, 1976).

14. ve 15. yüzyılda yapılan camiler için imaret camisi diye kayıt tutulmuştur. Bunun sebebi bu camilerin aynı zamanda yeni fethedilen bölgelerde arkadan gelecek olanlar için önceden hazırlık yapmak, yeni kazanılan çevrede kendini iyilik yaparak kabul ettirmek ve sosyal hizmetleri görmek olarak düşünülebilir. İstanbul, Fatih Külliyesi (1471) ile de Klasik Osmanlı Mimarisinin yolu açılmış, aynı zamanda cami mimarisinde mekânı ve kubbenin hâkimiyetini esas alan anlayış benimsenmiştir. Dış yapıda da önceki tecrübelerden faydalanılarak caminin cephe ve minare ölçülerine dikkat edilerek, yapının bir bütün olarak mimari oranlarında ahenk sağlanmıştır (Aslanapa, 1986: 108). 16. yüzyılın başında yapılan İstanbul II. Bayezid Camii (1506) ile Osmanlı mimarisinde ilk defa ana kubbe, dış duvarlar yerine ayaklar üzerine oturtulmuştur (Günay, 2005: 13). 1538'de Mimar Sinan'ın askerlikten Hassa Ocağı'nda mimarbaşılığına atanmasıyla Mimar Sinan'ın elinde Klasik Osmanlı Mimarişi doğmaya başlayacaktır. Mimar Sinan'ın Osmanlı coğrafyasında inşa ettiği külliyeler kent silüetinin ayrılmaz bir parçası olarak kendini belli etmektedir. Çoğu Osmanlı kent dokusu ahşap olmasına karşın, beyaz taş kütleleri, kubbeleri, minareleri, bacaları, büyük ağaçları ve yüksek bahçe duvarlarıyla sokaktan ayrılır ve külliye içindeki yapılar hiyerarşik düzende kendi iç avlusuyla kendi kimliğini diğerlerinden ayırır (Günay, 2005: 25). Babası Üsküp'ün son şehremini olan Yahya Kemal, Osmanlı şehirlerini, yapılarını anlatırken Mimar Sinan'ın taş, biçim ve forma yansıttığı manayı görmüş, ait olduğu kimliğin insan hayatına karışan mimarisini aktarmıştır (Ayverdi, 1985: 462).

2.4.3. Bedesten ve arastalar

Kökene kaysâriyye olan bedesten, etrafını taşa göre hafif, ahşaptan ve pratik olarak inşa edilen dükkânların arasında kubbeli ve kâgir kütleleriyle Türk şehirlerinde ticaret merkezinin özünü oluşturmuştur (Eyice, 1992). Bu yapılar şehirlerde uluslararası ticarete de açık olduğundan büyük ve önemli şehirlerde bulunmakta, şehrin içinde de bez tacirlerinin (bezzaz) lonca merkezi olarak kullanılmış, diğer loncaların kayıtları ve esnafların defterleri

de burada muhafaza edilmiştir (İnan, 1996). Bedestenlerin asıl üç tane ekonomik işlevi vardır (İnalçık, 1997):

1. Bedesten ithal edilmiş olanın çok değerli malların, özellikle kumaşların, emniyet içinde saklandığı (depolandığı) ve ticaretin yapıldığı (satışa sunulduğu) yerdir.
2. Yerleşik tacirler ticari faaliyetlerini yürütmekte ve sınırlar ötesi ticaret için kervanlarını yola hazırlamaktadır.
3. Kişilerin şahsi mal varlıklarının devlet teminatı altında saklandığı kasaların bulunduğu banka idi. Bunun yanında emanet sınıfı mallar da bulunurdu ki bunların içinde mal üzerinde tasarrufta bulunabileceği günü bekleyen yetimlerin şahsi mal varlıkları da bulunurdu.
4. Bölgesinde kasa ve borsa görevi görerek, zamanının bankası ve mezat işlevini de görmüştür.

Ticari hareketliliğin olduğu şehirlerde vakıf malı olarak inşa edilen bedestenler, İstanbul ve Edirne istisna olmak üzere kervanyolu üzerindeki kentlerde sadece bir tane yapılmıştır (Cezar, 1985: 218). Diğer benzer mimari özelliklere sahip yapılara arasta denilmektedir. Bedestenlerin farkı içeride dış ticarete açık olmaları, dolayısıyla en değerli ithal malların ve dövizin bulunmasıdır. Bu yüzden sağlam bir konstrüksiyona sahip bu yapılar şehrin en emin yerleri arasında gösterilmiştir (Eyice, 1965: 114). Çarşının çekirdeği olarak kurulan bedestenin etrafı değerli mal satan dükkânlarla çevrilidir. Bedestenin çevresinde ilk çemberde hanlar, daha sonra zanaat dükkânları ve en son çemberde de deri atölyeleri ve pazarlar konumlanmıştır (Cerasi, 1999: 120).

Tipik Osmanlı bedesteni, çarşı içinde kale gibi korunan içe dönük bir yapıdır. Kare veya dikdörtgen planlı olan yapının kalın çeper duvarları bulunur, üzeri kurşun kaplı kubbe dizileriyle örtülüdür. İç mekân düzenlemesi kubbelerin altında sayıları dört ile yirmi arasında değişen kare bölümler şeklinde yapılmıştır. Genelde dört girişi olan bedestenin dış duvarlarına dayalı dükkânlar dizilmiştir (İnalçık, 1997: 122). Bedesten yakınında daima gezgin tüccarların konakladığı büyük hanlar bulunur, küçük yapı adalarından oluşan dükkânlar da bu anıtsal ticaret yapılarının etrafında her hırfet grubu kendi sokağında iş göreceği şekilde yerleşmiştir (Özdeş, 1998: 9). Saraybosna, Bursa Bedesteni, Balkanlar'da özgün mimarisıyla günümüze ulaşmış 16. yüzyıl tipik bedestenlerinden biridir. Elimizdeki bilgilere göre günümüze ulaşan en eski bedesten Yıldırım Beyazıt'ın yaptırmış olduğu Bursa Bedesteni'dir. Ulu Cami ve Emir Han kuzeyinde bu yapılara çok yakın bir konumda

yapılmıştır. Dikdörtgen planlı yapının ortasında kubbeleri taşıyan ayaklar vardır. Kalın duvarları olan yapının dört kapısı vardır. Dükkânlar bedestenin çerperlerine yaslanmıştır.

Arastalar, Osmanlı mimarisinde üstü açık ya da kapalı, bir eksende yan yana ve karşılıklı dizilmiş, aynı yükseklikte ve boyutta dükkân sıralarından oluşan ticaret yapısıdır. Sokak dükkânlarından farklı olarak çoğunlukla kâgir malzemeden ve bir seferde yapılmıştır. Yapı bir bütün olup, değişken mekân özelliklerine sahip değildir (Sözen ve Tanyeli, 2016: 36). Kâgir arasta dükkânlarının üstü genellikle tonoz ile örtülmüştür. Dükkânların sıralandığı arasta sokağının üstü de beşik tonozla kapatılmıştır (Cezar, 1985: 181). İstanbul, Mısır Çarşısı; Edirne, Selimiye Arastası; Saraybosna, Hüsrev Bey Arastası; Halep, Hüsreviye Arastası bu yapı türünün en önemli örnekleri arasındadır.

2.4.4. Hanlar ve kervansaraylar

Kentler, Osmanlı coğrafyasında doğudan batıya, kuzeyden güneye giden ticaret akslarının oluşturduğu geniş bir ekonomik düzenin ögeleri olarak kurulmuştur. Selçuklu döneminde şehirlerarası yollar üzerinde kurulan kervansaray ağı, Osmanlı döneminde şehirlerdeki ticaret etkinliğine bağlı olarak oluşan ticaret yapıları ile doğrudan ilişkilidir (Cezar, 1985: 28). Hanlar ve kervansaraylar da sivil Doğu mimarisinin önemli yapıtları arasındadır. Bu yapılar önce tüccarlar ile kiracıların kendi ve kervanları için, ardından da diğer yolcuların yerleşme ve konaklama amacıyla yapılan yapılardır (Cerasi, 1999: 119).

Anadolu'da çok sayıda büyük, kale gibi kervansaray örnekleri olduğu halde Balkanlar'ın daha küçük bir coğrafya olması ve yerleşimlerin daha sık olmasından dolayı bu coğrafyada çok az kervansaray yapılmış onun yerine daha çok çarşı içinde ahşap, kâgir ahşap karışımı, kerpiç ahşap karışımı hanlar inşa edilmiştir (Cezar, 1985, s. 37). Osmanlı şehir mimarisinin merkezinde yer alan hanlar, işleyiş olarak gece olduktan sonra sabaha kadar çıkışın yasak olduğu han mekânı bir koridor boyunca sıralanan odalar şeklinde değil, çoğu günlük etkinliğin gerçekleştiği ortak mekânı oluşturan iç avlu etrafında dizilen odalardan oluşmuştur. Bu yönüyle kapalı, yarı özel bir mekândır (Abel, 2000). Şehir hanları, kentli ile yabancı arasında bir karşılaşma alanı olarak kent hayatında önemli bir yer tutmuştur. Kadı sicillerine göre hanlar, tüzel kişilik olarak tanınmış ve orada yaşayanlara herhangi bir sorunu çözmek için ortak sorumluluk yüklenmiştir. Ayrıca yabancıların ikametgâhı olarak kabul edilmiş olup tüccarlarla iletişimin sağlandığı önemli bir adrestir (Abel, 2000).

Birkaç tipte han olsa da bizi ilgilendiren şehir merkezlerinde olup yabancılara gece konaklama imkânı veren ticari binalardır. Genellikle iki katlı yapılıdır; zemin katta dükkânlar ve depolar, birinci katta da konaklamaya imkân veren odalar bulunmaktadır. Temel olarak bir sıra revakla çevrelenmiş bir iç avlusu olan dikdörtgen planlı yapılardır. Güvenlik gereğiyle tek kapılıdır. Zemin katında hiç pencere yoktur. İç avlunun ortasında namazgâh veya şadırvan yapıldığı birçok örneği de vardır. Yük hayvanları için yapılan ahır, 15. yüzyıldan itibaren hana bitişik ancak ayrı bir bölüm olarak yapılmıştır (Gürhan, 1976: 18)

- Bursa, Emir Han, 1339
- Bursa, Kapan Han, 1380
- Bursa, İpek Hanı, 15. yüzyıl ilk yarısı
- Bursa, Koza Han, 1492
- Diyarbakır, Hüsrev Paşa Hanı, 1527
- Edirne, Rüstem Paşa Hanı, 1554
- Merzifon, Kara Mustafa Paşa Hanı, 1681

19. yüzyıldan sonra bedestenler önemini kaybetmeye başlarken, hanların mimarisinde ise gözle görülür değişiklikler oluşmaya başlamıştır. 20. yüzyıla doğru özellikle ticari merkezlerde hanların yerini pasajlar ve bon marche gibi alışveriş yapıları almaya başlayacaktır (Gülenaz, 2011: 243).

2.4.5. Hamamlar ve su mimarisi

Su temini, Osmanlı kent teknolojisinin büyük bir uzmanlık ve özgünlük ile ele aldığı, bu sayede şehirlerde yaşam kültürünü etkileyen ve Osmanlı kent imgesinde önemli bir yer tutan hamam, sebil ve çeşme gibi yapıların altyapı sorununu çözmüştür (Cerasi, 1999: 191). Osmanlı mimarisinde hamam ve çeşme, geleneksel ve kültürel nedenlerden ötürü cami kadar önemli kabul edilmiştir. Bunun için genelde külliyelerin ve farklı zamanlarda yapılan yapı manzumelerinin bir yapısı da mutlaka hamam olmuştur.

Her mahallenin en uygun yerinde inşa edilen hamamların görünüşleri bazen özensiz ve süslemesiz olsa da bir yandan mahallenin hamam ihtiyacını karşılanırken diğer taraftan vakfa gelir getiren bir tesis kazandırılmıştır. Buna karşılık çarşı içinde inşa edilen hamamlar, ticaret binaları ile birlikte ele alınır ve cami mimarisinde olduğu gibi mimari bir özenle inşa edilmişlerdir (Cezar, 1985: 33). Hamamlar bir yıkanma ve temizlenme yerinden ziyade, bir sağlık tesisi olarak değerlendirilmiştir. Türkler Anadolu'ya daha ilk gelişinden itibaren bu

konu üzerinde durmuşlardır (Önge, 1995: 10). 1339'da Bursa'nın fethiyle Emir Han'ın yanı başında inşa edilen Orhan Gazi Hamamı, Türk beylerinin bu konuya verdiği önemi göstermektedir. Bir bakıma cami, han ve hamamı çarşının merkezinde konumlandırmıştır.

Hamam yapımına daha çok işlevsel yaklaşılsa da, karakteristik mimarisi dışarıdan irili ufaklı, ortasında aydınlık feneri olan çok kubbeli kapalı bir yapı görüntüsü arz etmektedir. İçeriden ise sırasıyla en büyük kubbenin altında soyunma yeri olarak kullanılan soğukluk kısmı, daha sonra daha küçük kubbe ile örtülü ve bazen de beşik tonozla yapılan ılıkılık kısmı ve üzeri küçük kubbelerle örtülü eyvanlı bölüm olan sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamın kazan ve külhan kısımları da bu sıcaklık bölümüne bitişik yapılmıştır (Aslanapa, 1986: 298).

Hamam mimarisinde çevre ve topografya ile insan kullanım frekansı hamamların biçimlenmesinde önemli bir yer tutmuştur. 14. ve 15. yüzyıllarda daha değişken plan tipleriyle karşımıza çıkan hamamlar 16. yüzyılda genellikle yan yana çifte hamamlar şeklinde yapılmıştır (Aru, 1949: 59). Zengin süslemeye sahip bu dönem hamam yapıları arasında İstanbul, Haseki Sultan Hamamı gibi sıcaklık bölümünden birleştirilen çifte hamam örnekleri de vardır. Semavi Eyice, Türk hamamlarının en doğru şekilde sınıflandırmak için sıcaklık ve halvetlerine bakılması gerektiğini savunmuş ve buna göre Türk hamamlarını 6 tipe ayırmıştır (Eyice, 1960):

- a. Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip: Soğukluk kısmından ortası kubbeli sıcaklığa geçilir. Dört tarafı eyvanlarla çevrili kollar arasında halvet hücreleri bulunur. Bursa, Orhan Bey Hamamı (erkekler kısmı), Eski Yeni Hamam bu tipe örnektir.
- b. Yıldızvari sıcaklık tip: Bu tipte sıcaklık etrafında tonozlu nişler dizilmiştir. Antik dönemden ilham alan bu tipe örnek olarak Yenişehir, Çifte Hamamı (erkekler kısmı), Edirne'de Sokullu Hamamı (erkekler kısmı) verilebilir.
- c. Kare sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli tip: Sıcaklık mekânına bir, iki veya üç kenarı boyunca sıralanan halvet hücreleri açılmaktadır. Bursa, Gırçık Hamamı bu tipin ilk örneğidir. Rodos, Sümbül Hamamı; Edirne, Sokullu Mehmet Paşa Hamamı (kadınlar kısmı) diğer örneklerdir.
- d. Çok kubbeli sıcaklıklı tip: Bu tipte iki sütuna oturan kemerler ile sıcaklık eş bölümlere ayrılmış ve bu bölümlerin üzeri eş bir kubbe ile örtülmüştür. Örneğine az rastlanan bu tipte hamamlara örnek olarak Yeni Camii Haseki Hamamı ile Kastamonu Yeni Hamam sayılabilir.

- e. Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çift halvetli tip: Enine uzanan ortası kubbeli ve iki kemerle ayrılan yan bölümleri düz tonozla sıcaklık ile bu kısma birer kapı ile açılan bir çift halvet hücrelidir. Ankara, Karaca Bey Hamamı ile İznik, Büyük Hamam bu tipin en anıtsal yapılarıdır.
- f. Soğukluk sıcaklık ve halvet eş odalar halinde olan tip: Daha çok özel hamamlarda rastlanılan bu tipte bütün bölümler hemen hemen aynı büyüklüktedir. İznik, İsmail Bey Hamamı bu tipin en iyi temsilcisidir.

Kanetaki'nin aktardığına göre Klinghardt (1921), Glück (1927), Eyice (1960) ve Kiel (1976) Türk hamamları için farklı tipolojiler öne sürmüştür. Klinghardt, Glück ve Kiel hamamları beş tipte incelerken, Eyice altı tip önermiştir. Birbirinden farklı özellikler dikkate alınarak yapılan bu sınıflandırmaların hepsinde hamamların zemin planı ile sıcaklık bölümünün yerleşimi ve düzeni esas alınmıştır (Kanetaki, 2004) Kabul görmüş kurallara göre yapılan hamamların mimarisinde farklılık yaratmak oldukça güç olsa da ahşap işçiliği, kubbeler, mimari elemanlar, işlevsel ve teknik ekipman ve süslemeler de dahil olmak üzere inşaat yöntemleri, yapı malzemeleri ve biçimleri açısından zenginlik arz etmektedir (Kanetaki, 2011).

Yer düzlemindeki planlamanın dışında Türk hamamlarının en dikkat çekici özelliği üst örtüye konurulan aydınlık fenerleridir. Hamam üst örtüsünü oluşturan tonoz ve kubbelerde belli bir düzen içerisinde genellikle dairesel ve altıgen yıldız şeklinde yapılan filgözü aydınlık fenerleri ortamı aydınlatırken en az sıcaklık kaybını sağlamaktadır.

Balkanlar'daki Türk hamamlarının bazılarının altında Roma hamam harabelerinin olması, bir devamlılık olarak algılansa da bu daha çok hamamın konumu gereği yakındaki su kaynağının uygunluğundan kaynaklanmaktadır. Osmanlı hamamları tarz ve işlev açısından Roma hamamları ile ilişkisi söz konusu değildir. Osmanlı hamamlarında kendine ait özgün bir bina tarzı geliştirilmiştir (M. Keil, 2011).

2.4.6. Kamu binaları

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın başından itibaren II. Mahmut'un önderliğinde 18. yüzyılda zayıflayan merkezi otoriteyi tekrar güçlendirmek için devlette batılılaşma hareketini başlatmıştır. Berkes'in ifadesiyle 19. yüzyıla kadar yalnız teknik unsurlar alınıp

kullanılırken, bu yüzyıldan itibaren idare, kanunlar hatta adetlerde dahi Batılılaşmaya gidilmiştir (Berkes, 2016: 26). 1839 Tanzimat Fermanı, Batılılaşma hareketiyle merkeziyetçi bürokrasiyi güçlendirirken, eyaletlerdeki ayanlar da yeni kurulan sancak ve kaza meclislerinde güçlü konumlarını devam ettirmişlerdir (İnalçık, 2002). Tanzimat Dönemi'nde (1826-1876) geniş ve köklü bir meclisleşme hareketi yaşanmıştır. Eyaletler, valilerle merkezi düzeyde karar organları olarak kurulmuş meclislerle yürütülmeye başlanmıştır. Bu tür meclislerin içinde 1845 yılında kurulan "Mecâlis-i İ'mâriyye" de şehirlerin altyapı, ulaşım ve üstyapı sorunlarını çözmek için kurulmuştur (Seyitdanlıoğlu, 1991, s. 256).

Osmanlı mimarisi 19. yüzyıla kadar Batı ile üslup alış verişini kendi geleneği olan Klasik Osmanlı Mimarisine öykünerek sürdürmüştür. III. Selim dönemine rastlatan 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başında mimaride yapısal ve yapısal olmayan elemanların yeni bir bütünlük içerisinde tasarlandığı bir geçiş dönemi olarak yaşanmıştır (Denel, 1982: 24). Bu dönemde Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak Osmanlı mimarisinde neoklasik üslup eğilimi görülmektedir. Ancak bu eğilim, alınlıklı veya kemerli pencere dizileriyle pilastırlı, alınlıklı düzenlemeleriyle daha çok dış cephede kendine yer bulmuştur (Acar, 2000: 89). İdare, hukuk ve kamu düzeninde gelişmeye başlayan Batılılaşma hareketi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini daha görünür hale gelecektir. 500 sene boyunca kendi karakterini ve mimari bütünlüğünü koruyan Türk mimarisi bu tarihten sonra esaslı değişikliğe uğramaya başlamıştır (Eldem, 1984: 53). Değişimi tetikleyen sebepler arasında sadece mimari tarz arayışı değil, Batı'dan ilham alarak oluşturulan devlet kurumlarının geleneksel kurumların yerini alması önemli bir yer tutmaktadır.

Merkeziyetçi devlet anlayışıyla hareket edilen bu dönemde eyaletlerde devlet idaresini temsilen Hükümet Konakları'na ihtiyaç duyuldu. Daha sonraki yıllarda da diğer bürokratik kurumlar için kışla, adliye, telgrafhane ve benzeri yapılar yapılmıştır. Hükümet konakları genellikle orta bir hol etrafında gelişen simetrik planlı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zengin il veya sancak merkezlerinde farklı uygulamalar, üslup ve bezeme açısından daha özenli veya gösterişli yapılar olarak inşa edilmişlerdir (Batur, 1985). Osmanlı Devleti için hükümet konağı ve kışlalardan sonra en değerli yapılar arasında şüphesiz postane ve telgrafhaneler gelmektedir. II. Mahmut döneminde üç kıtaya yayılmış Osmanlı coğrafyasında en uç noktalarına kadar iletişim ağının yaygınlaştırılması için belli merkezlere halkın da faydalanabileceği postane ve telgrafhaneler kurulmuştur (Acar, 2000: 124). İlk postane merkezlerinin "imkânların elverdiği ölçüde şehir merkezinde, hücreli veya dolaplı,

ayrıca rafları bulunan birer oda” olması buraların mevcut yapıların içine yeni bir işlev olarak kazandırılmasıyla şekillendiğini göstermektedir (Yazıcı, 1985). 1890 tarihinde Posta ve Telgraf idarelerinin birleştirilmesiyle Eminönü’nde neoklasik üslupta, iki katlı, kâgir yeni bir bina yapılmıştır (Acar, 2000: 127). Sultan II. Abdülhamid’in haberleşmeye büyük önem vermesi prestijli yeni bir haberleşme binasının yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Osmanlı mimarisinde millileşme hareketlerinin yüksek sesle çıktığı bir dönemde bu proje, o dönemde 30 yaşını bile doldurmamış Mimar Vedat Tek’e verilmiştir.

Böylece Sultan Abdülaziz’in tahta çıkmasıyla başlayan Osmanlı Mimarisi’nin özgün usullerinin tekrar geliştirilmesi sürecinin en yüksek noktasına erişilmiştir (Soydemir, 2011: 7). 50 yıla yakın neredeyse yabancı mimarların etkisinde sürdürülen Osmanlı mimarisi için yerli, Osmanlı, Türk ve bu alanda ilk olan bir mimara verilmesi, Osmanlı Mimarisi’nde 1865’ten beri canlı tutulan “Millileşme” açısından önemli bir fırsat olmuştur. Bu sayede 1910 yılında günümüzde de kullanılan Büyük İstanbul Postane binasını yapmıştır (M. Batur, 2002: 79). Bundan önceki örnekler ise daha çok neoklasik üslupla yapılmış yapılardır.

2.4.7. Üslup, Malzeme ve Süsleme

Türk-İslâm mimarisi ortaya çıktığı ilk zamandan bu yana inanç ile fiil bütünlüğünün arayışında olmuştur. Cansever bu bütünlüğü şu şekilde açıklamıştır (Cansever, 1984):

“İnsanlık varlığın bütünlüğünü kapsayan inançları doğrultusunda bir üslup yaratır. Her türlü kararı, eylemi ve sanat olayı varlığın; maddi, biososyal, ruhi ve fikri katmanlarına göre şekillenir. Mimarlık eserinin de maddi varlık alanına ait sorunları, o alanın iç yasaları dışında, bir üst tabakadan yani biososyal alandan gelen taleplere göre çözümlenir...”

Osmanlı mimarisinde yapılar, Taut’un deyişiyle “konstrüksiyon” olarak yapılmış, tezyinat taşımak için yapılmamıştır. Yapılardaki süsleme, şekli yansıtan üslubun görünür olması için yapılmıştır. Kubbelere Batı örneklerinde olduğu gibi büyük kompozisyonlar yerine kalem işi süslemelerle hafifletilmiştir. Süslemede devasa bir anlayıştan kaçınılmıştır (Ayverdi, 1984: 59). Osmanlı mimari eserlerinde sinema dekoru cephe anlayışından uzak, yapıda olması gerekenler yerleştirilmiştir. Saçak, çini, kubbe, tonoz ve pencere bu anlayışla düzenlenmiş, her mimari eleman olması gerektiği yerde ve olması gerektiği biçimde yapılmıştır (Ayverdi, 1984: 189). Lale Devri ile birlikte süslemede kendini gösteren Batı etkisi, 19. yüzyıldan

itibaren Osmanlı mimarisinin klasik yapısının önüne geçecektir. Aynı yüzyılın sonlarına doğru ise gene Batı'nın fikrî dünyasından etkilenilerek mimaride oluşan taklit ve millilik ikiliği arasında biçim farklılıkları oluşturulsa da mimariye yaklaşım yöntemi Batı'daki anlayış ile aynıdır (A. Kuran, 1984).

Osmanlı şehrinde sağlam bir işçilikle yapılmış, bünye ve gövdelerini süs ardında gizlemeden olduğu gibi ve mahalledeki konumuna göre hiyerarşik yükselen anıtsal yapıların etrafı, asmalı bahçeler, ağaçlı meydanlar ve bahçeli evlerle süslenmiştir. Kâgir ve anıtsal yapıları saran ahşaptan yapılmış bahçeli evler, insanların yaşayacağı sevimli ve sıcak bir iç çevre oluşturulmuştur. Dükkânlar da bu evlerin açıldığı sokaklarda basmakalıptan uzak, kendi özgün karakterine uygun bir şekilde sıralanmıştır. Türklerin pratik zekâsıyla açıklanabilecek yapı sanatında çatki kavramını ve ayrıntıları basite indirgemesi onun çabuk kurma, kolay sökme ve taşıma, hızlı üs değiştirme özellikleriyle açıklanabilir (O. C. Tuncer 1984: 67). Osmanlılar da 14. yüzyıldan itibaren şehirleri oluştururken sahip oldukları tecrübeyi ve oturmuş yaşam kültürü ile günlük hayatın binalarını işlevsel, rahat, kullanışlı ve sağlıklı bir üslupla inşa etmiş, savurganlık ve mübalağaya kaçmamışlardır.

Türkler'in şehirleri oluştururken daha çok yerel malzeme kullandıkları görülür. Batı Anadolu'da Beylikler döneminden başlamak üzere yapılarda kalker, mermer, kireç taşı, mikalı şist, andezit taşı ve devşirme yapı taşı kullanılmıştır. Uygulama tekniği olarak da genelde iç ve dış yüzeyleri kesme taş ya da kesme taş ve tuğla almaşık duvarla, arası moloz taş ve harç ile dolgu tekniği ile yapılmıştır. Bunların içinde en gösterişli olan mermer ise dönemin anıtsal yapılarında duvar örgüsüne kaplama taşı olarak kullanılmıştır (Kolay, 2017: 18). Fetihlerle birlikte devletin zenginleşmesiyle anıtsal yapılarda duvarlar düzgün kesme taştan yapılmış ve dış mekânda mermer, iç mekânda ise çini kullanım alanları yaygınlaştırılmıştır.

Osmanlı mimarisinde yapıda süsleme konusu Mimar Sinan'ın elinde olgunlaşmıştır. Bir asker olarak dolaştığı İran, Mısır, İtalya, Almanya ve Balkan coğrafyası ile yetiştiği Anadolu ve İstanbul'da gördükleri asker Sinan'ın tezyin felsefesini olgunlaştırmaya başlamıştır. Mimar olmayı gaye edinmiş Sinan'ın tezyinat felsefesi "evlerinizi süslü, mescitlerinizi sade yapınız" anlayışı ile tam olarak olgunlaşmış, eserlerini büyük, heybetli, azametli, muhteşem fakat sade ve süssüz olarak vücuda getirmiştir. Bu durum Süleymaniye vakfiyesinde şu şekilde belirtilmiştir (Ramazanoğlu, 1995: 4):

“Allah’ın bize ihsan eylediği lütufların, nimetlerin, âtîfetlerin, şükran borcunu eda eylemek üzere bu camii altınla gümüşten yaptıрмаğı, kapı ve duvarlarını en nadide inci ve yakutla bezemeğı düşünmüştük, buna muktedirdik de..., ancak İslâm dini gösterişi ve israfı tecviz etmediğı cihetle sadeliğı tercih eyledik. Bununla beraber yaptığımız bina öylesine sağlam, öylesine güzel ve mükemmel bir eser oldu ki, en kıymetli maden ve mücevherle de yapılmış ve tezyin edilmiş olsaydı bundan daha güzeli, daha kıymetlisi ortaya konulamazdı”

Anıtsal yapılardaki sadelik anlayışı sivil mimariye de yansımıştır. 19. yüzyıl İstanbul çarşısı için “Alaattin’in efsanevi bahçeleri gibi şatafatlı ve muhteşemdir” denilmiştir. Hanlar, arasta ve bedestenler arasında tesadüfle sıralanan bu dükkânlar çoğunlukla tek hacimli olup depo ve mahzen bulunmaz, bodrumu yoktur ve tek katlıdır. Çok işlevli olarak kullanılan tezgâh, saçak ve kepenklerin bulunduğu dükkânlar; taş, tuğla ve ahşap malzemedен, kâgir sistemle basit ve kolay inşa edilir şekilde çözülmüştür (Özdeş, 1998: 28).

3. BÖLGENİN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ VE SOSYAL YAPISI

3.1. Bölgenin Coğrafi ve İklim Özellikleri

Makedonya, Büyük İskender'den bu yana Vardar Nehri boyunca uzanan geniş bir ova ve etrafı yüksek sıra dağlarla çevrili günümüzdeki Makedonya Cumhuriyeti'nden çok daha geniş bir alanı ifade etmektedir. Coğrafi olarak Makedonya Cumhuriyeti'nin batısı, Drina Alpleri'nin en doğusu Şar sıradağları ile güneyi ise Ohri ve Prespa Gölleri ile Babadağ ve Nice Dağları ile çevrelenmiştir. Doğusunda Bulgaristan'a uzanan Pirin sıradağları ve kuzeyde ise Osogoviya sıradağları vardır. Vardar Nehri ülkenin batısında doğuya doğru yatağı doğuya doğru olduğundan ülkenin doğusunda geniş ovalar bulunmaktadır. Üsküp, konumu itibarıyla ülkenin kuzeyinin tam ortasında bulunmaktadır. Şehrin ortasından geçen Vardar Nehri güneye doğru genişleyen Vardar Ovası'nı oluşturmaktadır. Vardar Nehri Selânik'te Ege Denizi'ne dökülmektedir. Kuzeyinde ise Kosova sınırını oluşturan Karadağ dağ sırası ile çevrelenmiştir. İklimi güneyden gelen sıcak hava ile kuzeyden gelen sert soğuk havanın etkisinde karasal özellik göstermektedir.

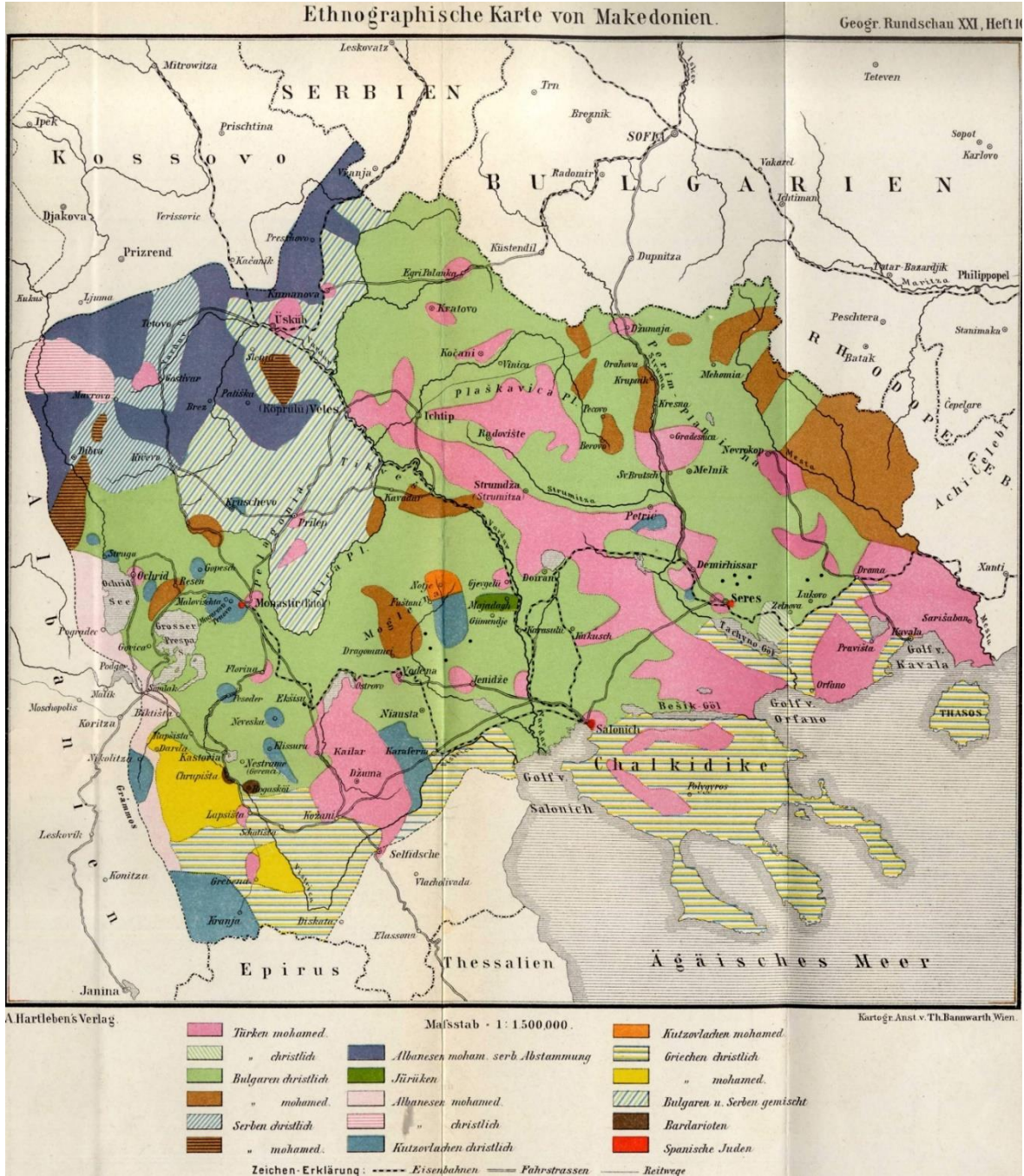
Resim 3.1. Makedonya fiziki haritası (<http://geography.name/macedonia-fyrom>)

3.2. Demografik Yapının Tarih İçinde Değişimi

Balkan yarımadasında Meriç havzasından başlayıp Rodop sıra dağlarından İon Denizi'ne kadar olan geniş bir kuşak çok geç dönemde Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır. 1913'te Balkan faciası neticesinde imzalanan 1913 Bükreş Antlaşması ile Osmanlı kendine bağlı büyük bir nüfusu geride bırakarak siyasi olarak bu coğrafyadan çekilmeyi kabul etmiştir. Kısmen dağlık bir coğrafyanın olduğu bu bölge Yunanistan kısmı hariç olmak üzere günümüzde dahi canlı bir Müslüman / Türk nüfusunu barındırmaktadır.

Resim 3.2. Osmanlı egemenliğinde Balkan yarımadası (atlas.org)

Şekil 3.1. Makedonya bölgesinin 1892 yılındaki nüfus yapısı (O. Can)

1892 yılında yapılan bu çalışmaya göre tarihi Makedonya bölgesinin kırsal nüfusu ağırlıklı olarak Bulgarlar'dan, şehir nüfusu ise Türkler'den oluşmaktadır. Üsküp'ün bulunduğu kuzeybatı bölgesinde ise şehir merkezinde Türkler, güneyinde Sırp ve Bulgar nüfusu ile doğusunda Arnavut nüfus yoğunluğu vardır. Haritanın diğer ilginç sonuçları ise Sırp Müslüman ve Bulgar Müslüman diye bir ayırım yapmış olmasıdır. Bunun yanında tarihi Makedonya bölgesinde Yunan nüfusun Karaferye'nin (Veroia) altından itibaren görülmesidir. Ayrıca aynı bölgede Yunan Müslüman nüfusunun bulunduğu belirtilmiştir.

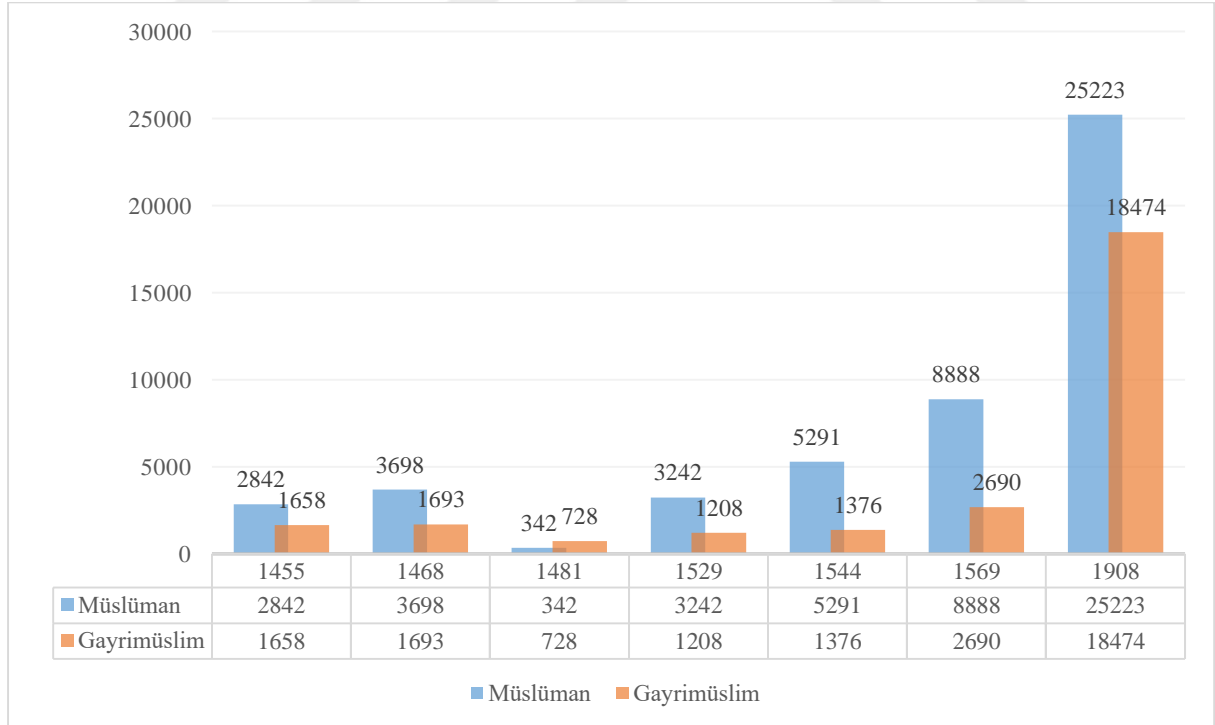
Doktora tezinde tapu tahrir defterlerine göre 16. yüzyılda Üsküp'ün nüfus durumunu inceleyen Mehmet İnbaşı yıllara göre nüfus gelişimini şu şekilde göstermiştir.

Çizelge 3.1. Yıllara göre Üsküp şehrindeki nüfus değişimi (İnbaşı, 1995: 63).

YILLAR	1455		1468		1481		1529		1544		1569	
	Hane	D	Hane	D	Hane	D	Hane	D	Hane	D	Hane	D
Müslüman	516	4	665	37	62	1	544	227	938	120	1517	495
Gayrimüslim	296	27	294	69	136	48	213	33	243	36	474	75
TOPLAM	812	31	959	106	198	49	757	260	1173	156	1991	570

Hane sayısının esas alındığı bu sayım için bir hanede bulunabilecek olan ve ortak olarak kabul edilen 5 kat sayısı ile çarptıktan ve idareci nüfus için %10 arttırıldıktan sonra çıkan sayıya mücerred, bive ve muaflar (D ile gösterilen) eklendiğinde ortaya çıkan şehrin tahmini nüfusu şu şekildedir:

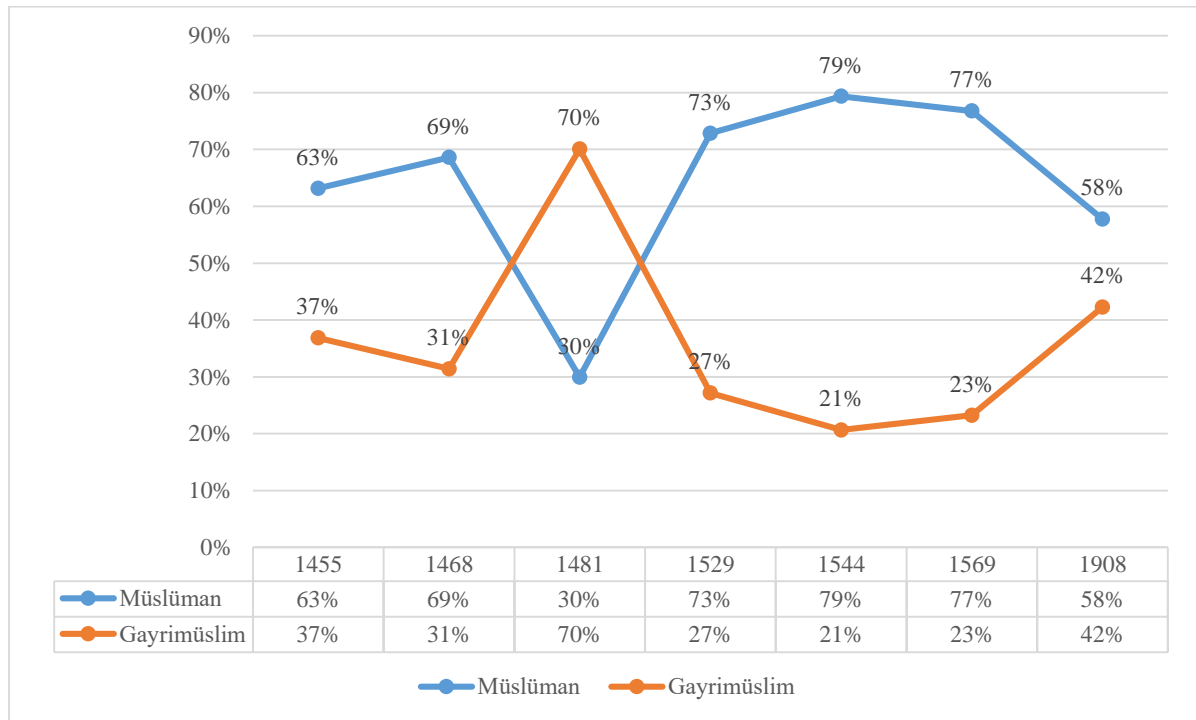
Çizelge 3.2. Yıllara göre Üsküp şehrindeki tahmini nüfus değişimi

Buna göre 1455'te %63 olan Müslüman nüfus, 1481 yılında kayıt alınmamış birkaç mahalle dışında hiçbir mahalle tapu tahrir defterlerine işlenmemiştir. Bunun sonucunda vergiye tabi

%30'luk Müslüman nüfus kalmıştır. Bunun nedenleri arasında 1477-1483 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet'in Anadolu'dan Kırım'a, Balkanlar'da Mora'dan Bosna'ya ve hatta İtalya'ya gerçekleştirdiği seferlerden ötürü asker ihtiyacını karşılamak olması muhtemeldir. Müslüman nüfus yoğunluğu 1529 yılında %73'lere, en son 1569 yılında %77 olarak gerçekleşmiştir (İnbaşı, 1995: 64). 1908 yılında Üsküp Sancağında yapılan nüfus defteri düzenlemesine göre Üsküp merkez kazasının nüfusu 25 223 Müslüman ve 18 478 gayrimüslim olmak üzere toplam 43 701 olarak sayılmıştır (Ahabab, 2015: 84).

Çizelge 3.3. Üsküp'te yıllara göre değişen yüzdelerle nüfus dağılımı

Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı'nın çekilmesinden sonra bölgede kısa sürede I. Dünya Savaşı'nın fitilini ateşleyecek olaylar gerçekleşmiş ve uzun süren bir savaş ve işgal dönemi olmuştur. I. Dünya Savaşı sonunda ABD'de Wilson İlkeleri (1918) kabul edilmiştir. Buna göre ulusların kendi kaderini tayin hakkı için en temel gösterge nüfus olarak görülmüştür. Bunun sonucu da elinde silah ve ateş gücü bulunan toplumlar, diğer toplumları varlığına bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Yeni kurulan devletler de hukukunu ve bürokrasisini kendinden olmayana tamamen yok etme ve asimilasyon politikaları ile sistematik hale getirmiştir. Devlet tarafından el konulan vakıf malları, yok edilen kültür yapıları, göçü teşvik eden anlaşmalar, eğitimdeki eşitsizlik bunun en somut örnekleri olarak Yugoslavya'nın dağılma sürecine kadar süregelmiştir.

Osmanlı döneminden sonra da Balkan coğrafyasında karışık nüfusa sahip bölgelerde sağlıklı bir nüfus sayımı gerçekleştirilememiştir. II. Dünya Savaşı'nda tekrar yaşanan savaş ve işgaller sırasında resmi evraklar ya yok edilmiş ya tahrif edilmiş hatta istenen duruma göre yeniden düzenlenmiştir. İşgal döneminde eline fırsat geçiren, toplumların soy kayıtlarıyla oynamıştır. Bunun yanında II. Dünya Savaşı akabinde Makedonya'dan gerçekleşen büyük göçte anlaşmaya dayalı kayıtlı 300 bine yakın Müslüman nüfus Türkiye'ye göç etmiştir (Çavuşoğlu, 2007). Bu tarihten sonra da gizli göç günümüzde de devam etmektedir.

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, 8 Eylül 1991 tarihinde Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilân eden Makedonya Cumhuriyeti, Balkanlar'ın karışık demografik yapısını küçük bir coğrafyada günümüzde dahi en iyi yansıtan ülkedir. Yaklaşık 2 milyon nüfusa sahip ülkede Makedon, Arnavut ve Türkler en kalabalık uluslar olarak varlığını sürdürmektedir. Günümüzde ülkenin başlıca büyük şehirleri, Üsküp, Kalkandelen, Manastır, Ohri ve Gostivar şehirleridir.

Resim 3.3. Makedonya yollar ve önemli yerleşimler haritası (Tyler Durden, 2017)

1994 yılındaki nüfus sayımına göre Makedonya’da 1 288 330 (%66) Makedon, 442 914 (%24) Arnavut, 81 615 (%4) Türk ve geri kalan milletler %5 olmak üzere toplam 2 075 196 olarak gerçekleşmiştir. Aynı nüfus sayımında Üsküp’ün nüfusundaki dağılım ise 354 377 (%67) Makedon, 112 914 Arnavut (%21), 12 539 (%3) Türk ve geri kalanlar farklı uluslardan olmak üzere toplam 541 280 olarak gerçekleşmiştir (Republički Zavod vo Statistika, 1994). Ancak bu dahi sağlıklı bir sayım olarak kabul edilmemektedir. Müslümanlar ve gayrimüslim ulusların birbirleri arasında çok fazla geçişkenlik olduğundan milletler üzerinden sağlıklı bir sonuç ortaya çıkaramamaktadır. Öyle ki anayasası⁴ nüfus oranına göre haklar tanıyan Makedonya’da yapılması planlanan 2014 nüfus sayımı tarafların birbirine olan güvensizliği ve tarafsız bir komisyon kuramamasından dolayı iptal edilmiştir. Bu da yüz yıl geçmiş olmasına rağmen Makedonya’da mücadelenin aynı yerde kaldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

⁴ 13 Ağustos 2001’de imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşması’nın 5. Maddesine göre yerel yönetimlerde nüfusun %20’sinden fazlasının kullandığı bir dil, Makedonca yanında resmi dil olarak kabul edilir.

4. TARİH İÇİNDE ÜSKÜP'ÜN GELİŞMESİ VE PLANLAMASI

Balkan yarımadasının merkezinde bulunan Üsküp, kuzeyden güneye uzanan Morava ve Vardar vadisinin ortasında bulunan önemli bir merkezdir. Güneyde Selânik ve Ege Denizi'ne, kuzeyde ise Niş-Belgrad üzerinden Panon havzasına ulaşan bu aks Avrupa kıtasının en eski ve önemli güney kuzey bağlantı koridorlarından biridir. Bu bölümde de Üsküp'ün bu tarihi öneminin şehir yapılanmasına nasıl etki ettiği, geçirdiği felaket ve yıkımlar ile farklı dönemlerde yapılan imar ve iskân faaliyetlerine değinilmiştir.

4.1. Osmanlı Öncesi Şehir Yerleşimi

Şehrin ilk kuruluş yeri günümüz yerleşiminden biraz uzakta bir yerde başlamıştır. İliyalılar döneminde M.Ö. 5. yüzyılda "Shkupi" adıyla kurulan şehir, M.Ö. 4. yüzyılda Dardanların başkenti olmuştur. Roma döneminde VII. Lejyon'un üssü olarak gelişen şehir 518 yılındaki depremden sonra günümüzde çarşının altından akan Sereva Çayı etrafında yeniden kurulmuştur. Roma döneminde bölgenin sosyal ve kültürel yönden canlı bir merkezi olmuştur. 8. yüzyıl sonunda bölge Slavlar tarafından işgal edilmiş ve 696 yılında şehir İlirler'den alınmıştır. İlk bin yılda Bulgar Kralı Çar Samuil (976-1074) döneminde bölgenin en parlak ticaret merkezi olarak öne çıkmaktadır. 11. Yüzyıldan itibaren ise kuzeyden gelen Türklerin akınları bölgenin ticari olarak zayıflamasına neden olmuştur. Bölgenin kuzeyinde yer alan geniş düzlüğün isminin Kumanova olması o günlerin günümüze kadar ulaşmış hatırasıdır.

Bu dönemde Bizans ve Bulgar Krallığı arasında gidip gelen ve zayıf bir Bizans otoritesi olan bölge, 1282 yılında 13. yüzyıldan itibaren güçlenen Sırp Krallığı'nın eline geçmiş ve 110 yıl boyunca bu devletin başkenti olmuştur. Bu dönemde istikrara kavuşan bölgede ticaret canlanmış ve özellikle Dubrovnikli tüccarlar için önemli bir iç bölge merkezi olmuştur (Deroko, 1971: 4).

1371 yılında Çirmen Muharebesi'nde Üsküp bölgesine hâkim beyler öldürülünce bölge kuzey Sırp beyleri tarafından paylaşıldı ve Üsküp, Vuk Brankoviç'in eline geçmiştir. 1380'lerin sonuna doğru sıklaşan Osmanlı akınları karşısında çok direnemeyen Vuk Brankoviç şehri Osmanlılara teslim etmek zorunda kalmıştır.

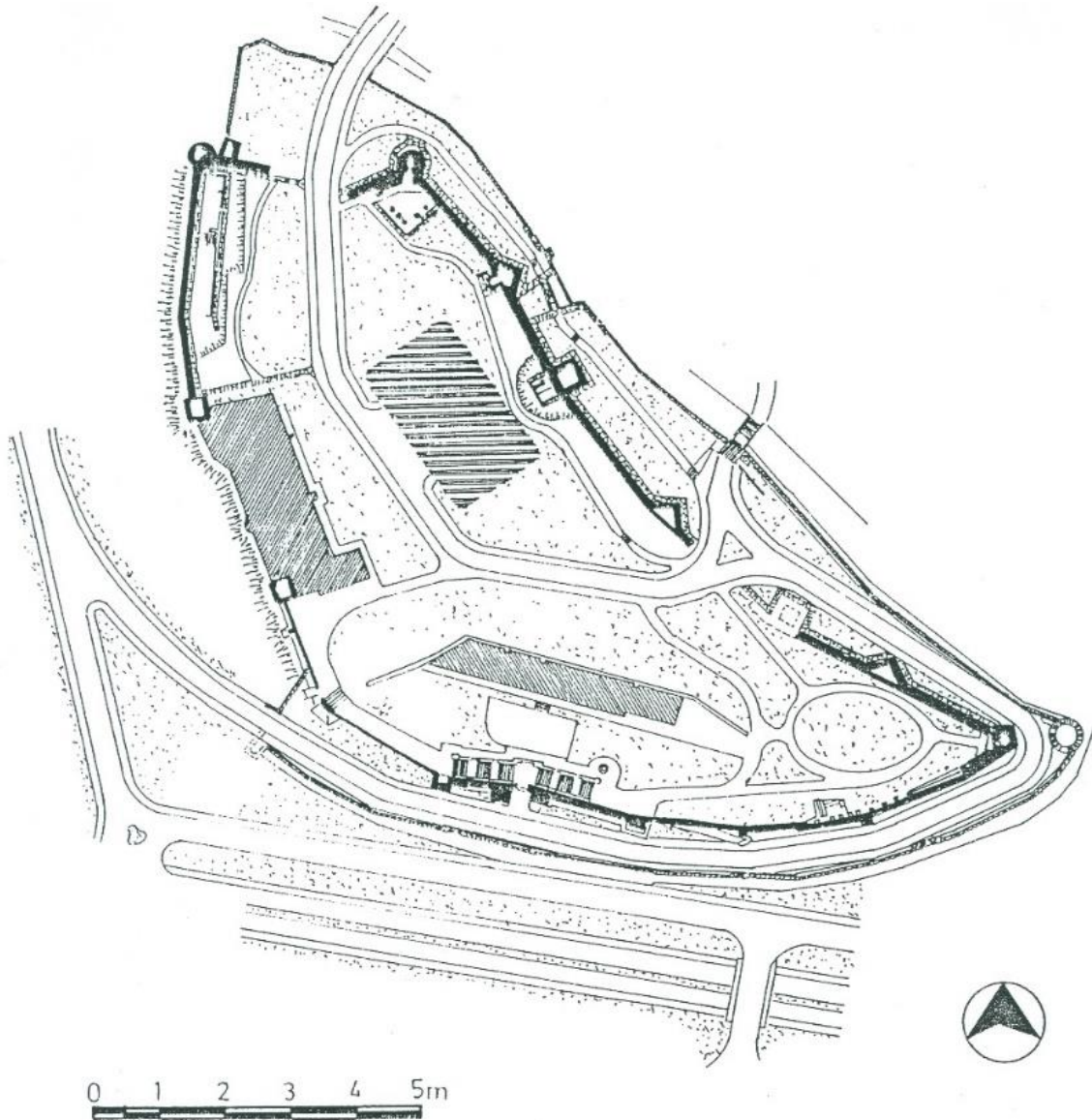

Şekil 4.1. Osmanlı öncesi bölgenin siyasi durumu (Boston College)

4.2. Osmanlı Dönemi Şehir Yerleşimi ve Gelişimi

14. yüzyılın sonlarında Osmanlı'nın eline geçen Üsküp, Osmanlı'nın batıya yapacağı fetihlerde önemli bir lojistik merkez olarak konumlanmıştır. 15. yüzyılda Üsküp, daha çok bir askeri merkez olarak hızla Türkleşmiş ve Üsküp'ün ileri bölgelerinde yerleşen Osmanlı kuvvetlerine destek olmuştur. Üsküp, uçbeyleri komutasında Bosna, Sırbistan, Arnavutluk ve Zeta topraklarına akınlar düzenlemek için bir üs olarak kullanılmıştır (Şabanoviç, 1959). İlk Üsküp uç beyi Saruhanlı Yiğit Paşa idi (1391-1414). Onun yerine evladı veya evlatlığı İshak Bey geçti (1414-1439) ardından da Üsküp'ün son uç beyi İsa Bey (1439-1464) atanmıştır. İsa Bey ayrıca bu dönemde Bosna Sancak Beyi olarak da görev yapmıştır. Bu

dönemde Üsküp'ün ileri bölgeleri Osmanlı asker ve idarecilerinin yanında Sırp görevlilerle birlikte ikili yönetim şeklinde idare edilmiştir (Pepiç, 2002: 133). Bosna'nın tam olarak fethine kadar bu durum bu şekilde devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Belgrad Seferine çıkarken orduyu Üsküp'te toplamış ve kalenin kuşatılmasında kullanılan topları Üsküp şehrinde döktürmüştür. Günümüzde Tophane olarak anılan mahalle de bu dönemde oluşturulmuştur. Ayrıca Mora Seferi öncesinde Fatih Sultan Mehmet, Üsküp'te kışlamıştır (İnbaşı, 1995: 16).

Şekil 4.2. Üsküp Kalesi planı (RZZSK)

Bosna'nın fethiyle bölge Osmanlı aristokrasisinin merkezi olmuş, Üsküp uçbeyleri batıya ve kuzeye yapılan akınlarda önemli roller üstlenmiştir (Curcic, 2010: 755). Sultan tarafından

tayin edilen uçbeyleri bölgede sınırların korunması, sivil ve askeri yönetimden sorumlu olarak Sultan adına yetki kullanmışlardır (Kumbaracı-Bogoyeviç, 2011: 31).

Üsküp'e ait günümüze ulaşan en eski tahrir defteri Fatih devrinde h. 859 / m. 1455 yılına aittir. 1463 yılına kadar uçta müstakil bir şehir olan Üsküp, İsa Bey'in ölümünden sonra Rumeli Eyaleti'ne bağlanmıştır (Özer, 1998: 26). Üsküp, siyasi olarak 16. yüzyılın son çeyreğine kadar Rumeli Eyaleti'nin Edirne ve Selânik'in ardından Paşa Livası'nın sol koluna bağlı bir nahiye olarak idare edilmiştir. 1578 yılından sonra ise idari örgütlenme birkaç defa yeniden düzenlenmiş ve Üsküp Rumeli Eyaleti'nin hep önemli bir sancağı olarak kalmıştır (Yardımcı, 1998: 6). İnbaşı tarafından 1455-1569 yılları incelenen Üsküp'te 1455'ten itibaren çok yoğun Türk nüfus yerleştirilmiş ve bu durum son döneme kadar hep artış göstermiştir. Buna göre 1455 yılında 31 mahalleden 23'ü Müslüman Mahallesi iken yaklaşık yüzyıl sonra 1569 yılında 67 mahalleden 57'si Müslüman Mahallesi olarak kurulmuştur (İnbaşı, 1995: 42).

16. yüzyılda Üsküp, artık tamamıyla Osmanlı'nın bir iç bölgesi olmuştur. Bu tarihlerde İstanbul, 500 binlik nüfusuyla Avrupa'nın en büyük şehri konumundaydı. Avrupa'da onu sadece Napoli izliyordu. Batı Anadolu ve Balkan bölgesindeki yerleşimler, doğuda Selçuklu, Arap ve Ermeni uygarlıklarının öğretisi ile oluşmuş seyrek ama büyük kentlerin yerine geniş bir ekonomik sistemin öğeleri olan daha sık ve küçük yerleşimlerden oluşan yaygın bir kent düzeni ile gelişmiştir. Balkanlar'da sadece 33 merkezin nüfusu ancak 10bin civarında idi (Cerasi, 1999: 51). 16. yüzyılda yaklaşık Osmanlı Devleti'nin 11 milyon nüfusunun 700.000'i kentlerde yaşıyordu. İstanbul tek başına 500.000 nüfusa sahipti ve Avrupa'nın en büyük kenti idi. Diğer büyük kentler de Edirne, Bursa ve Halep'ti, bu kentlerde de 30.000 ile 60.000 arasında değişen bir nüfus yaşamaktaydı. Bunun dışında Anadolu ve Balkanlar'da merkez kentlerin ortalama nüfusu yaklaşık 8.000 ilâ 10.000 civarındadır (Cerasi, 1999: 53). Şemseddin Sami Bey, Kamusü'l-âlâm'da Üsküp'ü şu şekilde tarif etmiştir (Sakaoğlu, 2010: 43):

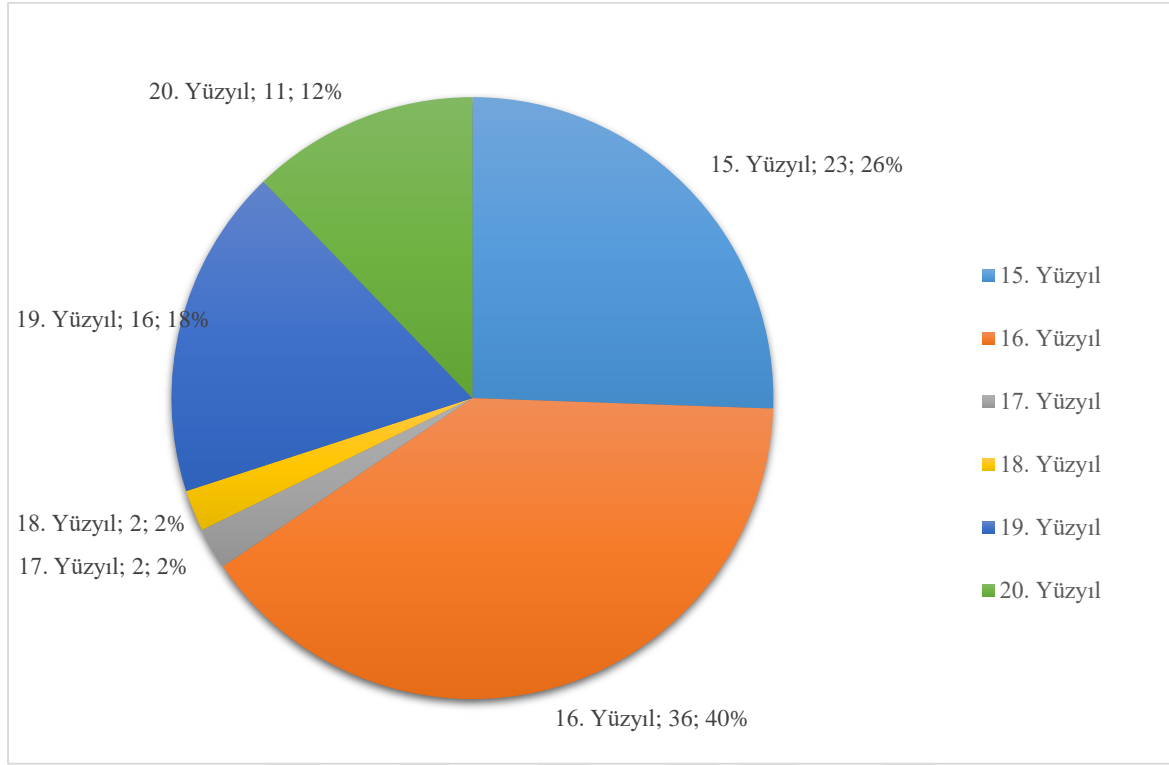
“Padişahın emriyle Anadolu'dan birçok ahaliyi İslâmiye nakl ve iskân etmekle Rumeli'nde en evvel Osmanlı ve Müslüman şehri rengini alan Üsküp'tür. Asâr-ı atikadan (eski eserlerden) yalnız kalesi mevcuddur. Osmanlılar zamanında vücuda gelmiş mükemmel bir suyolu ile diğer birçok eserler dahi vardır ve etrafındaki mezaristanın genişliği şehrin vaktiyle daha büyük olduğuna delildir. Deri işleri vaktiyle pek meşhur olup hâlâ dahi bazı debbağhaneler bulunur.”

Üsküp, doğu batı aksında Sofya ile Arnavutluk arasında kuzey güney aksında da Selanik ile Belgrad arasında olduğundan ayrıca Morava Vadisi'nden Saraybosna'ya bağlandığından fetihle birlikte önemli bir ticari merkez olarak kurulmuştur. Çarşısı da kent içinde tüm yolların geçtiği merkezi bir konumda, emniyeti açısından kaleye yakın ve kârlılık dikkate alınarak suyu kenarında kurulmuştur (Ceylan, 1989). Osmanlı Devleti'nde şehirlerin kurulup gelişmesi vakıflar yoluyla kurulan dini, sosyal, ticari ve eğitim tesisleri etrafında büyüyen mahalleler yoluyla gerçekleşmiştir (T. Özcan, 1991: 6). Üsküp'te bu konut alanları çarşı etrafında dizilmiştir. Çarşı batıdan Yahudi Mahallesi'nden başlayarak Hamidiye Yokuşu ve Kale ile kuzeyde İshak Bey İmaret (İshakiye) Mahallesi ile doğuda İsa Bey Mahallesi'nden Vardar Nehri'ne doğu sıralanan Hoca Şemseddin Mahallesi, Sultan Murat Mahallesi ve İbni Payko Mahallesi ile çevrelenmiştir. Diğer mahalleler de bu çemberin sonraki halkalarını oluşturulmuştur.

Osmanlı şehrinde mahalleler vakıf adına yaptırılan bir cami çekirdeğiyle kurulmuştur. Üsküp'te de birçok mahalle buna uygun olarak iskân edilmiştir. 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Üsküp'te kurulan 193 vakıftan, tarihi bilinen toplam 90 vakıf tespit edilmiştir (Dede, 2015: 16). Buna göre en çok 15. ve 16. yüzyıllarda şehir büyümüş ve gelişmiştir. II. Viyana Bozgunu ile şehir uzun süre kendini toparlayamamış ve 19. yüzyıldan itibaren yeniden kalkınmaya başlamıştır.

Üsküp şehrinde yapılan imar faaliyetleri kapsamında birçok anıtsal yapı inşa edilmiştir. Tahrir defterlerine göre 1455'te 2 büyük cami, 1 medrese ve 1 imarethane; 1529'da 6 cami, 42 mescit, 2 medrese, 8 hamam; 1544'te 6 cami, 2 medrese, 4 imaret, 8 hamam ve 4 han vardır. Bu dönemde 10bini kişiyi geçen şehir nüfusunun yüzde 80'i Müslüman ahaliden oluşmaktaydı (İnbaşı, 1995: 81). Bunun yanında farklı dönemlerde şehri ziyaret eden gezginlerin notlarına göre Üsküp'te canlı bir ticari hayat vardır. Gaspare Erizzo (1558) şehirde 4 cami, su kemerleri ve kaleden; Philippe Du Fresne Cana (1573) şehirde 1 şato (kale), 1 kilise, Hünkâr Camii ve yanındaki 1 saat kulesinden; Diario (1575) ise şehirdeki ticari hayatı anlatmış ve kale ile büyük bir saat kulesinden bahsetmiştir. Evliya Çelebi ise şehirde 120 mihrabı olan yapıdan 45'inde Cuma namazı kılındığını, 5 adet önemli medreseden, 9 adet camiye bitişik darülkurradan, 70 mektepten, 20 tekke, 200 sebil ve çeşmeden, 15 tane olduğu belirtilen ferah hamamlarından, 5 handan, çok güzel bir bedestenden bahsetmiştir (İnbaşı, 1995: 82).

Çizelge 4.1. Üsküp'te kuruluşu bilinen vakıfların yüzyıllara göre dağılımı (Dede, 2015: 19)

Şekil 4.3. Üsküp'ün 1594 yılındaki görünümü (Tom Chao, tomchao.com)

Üsküp'ü ziyaret eden bütün seyyahların ortak görüşü şehirde canlı bir iktisadi ve ticari hayat bulunduğudur. 1869 – 1912 yılları arasında Üsküp Türk Belediye İdaresi belgelerinde Üsküp Türk Çarşısı'nı oluşturan çarşılar şu şekilde dağılmıştır (Bojanić, 1953): Abacılar, Alaca, At Pazarı, Demirciler, İpekçiler, Kazancılar, Kaftancılar, Kapan, Kasaplar, Lonca, Lüleçiler,

Mutafçılar, Pabuççular, Saraçlar, Tahtakale, Tellallar, Terziler, Tüfekçiler, Hallaçlar, Çubukçular, Takkeçiler ve Şekerciler çarşılarıdır.

19. yüzyılın ortalarına kadar yüzde 80'i Müslüman ahaliden oluşan Üsküp'te Tanzimat ile birlikte civar köy ve yerleşmelerde bulunan Hıristiyanlar şehir merkezine göç etmeye başlamıştır. 93 Harbi ile ise Osmanlı'nın Sırbistan'da ve Bosna-Hersek'te kaybettiği bölgelerden yoğun bir muhacir nüfus gelmiştir. Bu dönemde gelen muhacirler için Vardar Nehri'nin güneyinde Vardar ve Hamidiye mahalleleri kurulmuştur (Özer, 1998: 39). Bu dönemde şehirde yoğun altyapı ve ulaşım yatırımları yapılmıştır. 1873'te Selânik'e bağlanan demiryolu hattı 1888 yılında Belgrad'a kadar uzatılmış ve bu sayede Üsküp, doğrudan Orta Avrupa ile bağ kurmuştur (Ankay, 2015: 32).

Aslında 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu idari, siyasi, askeri, iktisadi, ticari ve eğitim alanında çeşitli etkenlerden dolayı büyük bir dönüşüm içine girmiştir. Bunun için öncelikle İstanbul'dan başlamak üzere 1836-1837 yılında Alman Subayı Helmut von Moltke tarafından şehrin topografyası çıkarılmıştır. Bu anlamda Sanayi Devrimine uygun ihtiyaçlara cevap verebilecek yeni kent planları ve bina yapımı yazılı hükümlere bağlanmıştır (Acar, 2000: 77). Yayınlanan bu ilmühaberler şehirde çıkan yangınlara tedbir olması, sağlık koşullarını iyileştirilmesi ve estetik kaygı amaçlanmıştır. Buna göre binaların kâgir yapılması, yolların geometri kurallarına göre ve belli genişliklerde açılması, çıkmaz sokak yapılmaması, uygun yerlerde meydanların düzenlenmesi, yol kenarlarında yaya kaldırımları ve ağaçlandırma alanlarının bırakılması ve yeni binaların üç katı geçmemesi kurallarını getirmiştir (Acar, 2000: 78).

Özellikle büyük şehirlerde yangınla mücadele için daha 16. yüzyıldan itibaren herhangi bir yangından sonra yapılacak binaların kâgir olması, saçaklarının tuğla veya kiremitten yapılması sık sık hükümler çıkartılarak ahşap inşaatına mümkün olduğu nispette ruhsat verilmiyordu (Dündar, 1999: 24). Şehirleşmede 1877 yılına kadar devam eden bölük pörçük idari yapılanma birleştirilerek, uygulama ve denetimde sorunları gidermek için Vilayet Belediye Kanunu ve Dersaadet Belediye Kanunu çıkarılmıştır. Buna göre şehrin ekonomik yaşamı ve sağlık sorunları şehremininin en önemli kaygısını oluşturmuş, altyapı hizmetleri, ulaşım ve itfaiye gibi aktif hizmetler de belediyelerin görevleri arasında ilk sıraya yerleşmiştir (Acar, 2000: 122).

Üsküp'te de bu yeni belediyeçilik faaliyetleri doğrultusunda yeni mahalleler kurulmuş ve yıkılan binalar yapılırken daha önce ifade edilen durumlar dikkate alınarak bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir (Ünlü, 2012: 181). Buna göre 1908 yılında Üsküp Çarşısı'nda meydana gelen bir yangın sonucunda Kosova Valisi Ferik Mahmut Paşa, Rumeli Vilayeti Müfettişliğine şu telgrafi çekmiştir:

“Üsküp Çarşısında meydana gelen yangın zararı yaklaşık 150.000 liradan fazla olduğu anlaşılmıştır. Yanan mahalde yeniden vuku bulacak inşaat hakkında Belediye Meclisi ve şehir idaresi tarafından yapılan müzakereler neticesinde inşaatın imar kanununa uygun yapılması gerektiği; Yangın bölgesi temizlenerek caddelerin istikametinin yeniden belirlenmesi, herkese arsası miktarına göre inşaat izni verilmesi; Ancak hisse sahiplerinin çoğunun fakir olması sebebiyle dükkânlarını ve mağazalarını inşa ettirmekten aciz olduklarından bunlara Belediyenin uygun gördüğü tarzda dükkânlarını ve mağazalarını iki katlı yaptırmalarını, durumu müsait olanlar ise arzu ederlerse hisselerine düşen miktarı istedikleri şekilde yapabilmelerini; Durumu müsait olmayanlara ise gayri menkul rehin vermeleri karşılığında (ipotek) Ziraat Bankasından yüzde altı faizle kredi verileceğini, Bankadan Kredi verilenlerin çoğunluğunun çiftçilerden oluşması gerektiğini ve bu işlerin tamamının güvenilir bir komisyon tarafından yürütülmesi Belediye Meclisi ve İdare Meclisi tarafından uygun görülmüştür.”⁵

Yukarıda da görüldüğü gibi çarşıda meydana gelen büyük yangından sonra yeni yapılacak planlamada imar kanunu dikkate alınarak bölgenin yeniden düzenlenmesi, bunun için kredi verilmesi ya da dükkân sahiplerinin bir kat daha çıkmasına izin verilmesi istenmiştir. Bu yüzden yangının çıktığı Kazancılar Çarşısında yüksekliği ve iç hacmi geniş taş veya tuğladan kâgir yapılar düz bir hat üzerinde yapılmıştır. Ziraat Bankası için de bir yapı yapılan bölgede, bu yapıların çatısında geniş açıklıklar için ahşap yerine sac raylar kullanılmıştır. Çarşının diğer bölgelerinde ise tipik Osmanlı Türk çarşılarına özgü olan küçük ölçülere sahip, irili ufaklı ritimli cephelerle sıralanan genelde ahşap ve kerpiçten yapılan dükkânlar günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Üsküp'ün sahip olduğu ticari canlılık zaman zaman meydana gelen bu tip felaketlerle sekteye uğramıştır. Ancak şehrin gördüğü en büyük felaket, 1689 yılında Piccolomini komutasındaki Avusturya ordusunun Osmanlı ordusundan kaçarken kenti ateşe vermesi ile olmuştur. Viyana bozgunundan sonra kısa bir süre Avusturya Ordusu'nun eline geçen şehirde, birçok yapı hedef alınarak toprakla vurulmuş ve hususi olarak yıkılmıştır. Yahya

⁵ BOA, TFR 1 A Dosya No: 39/1; Rumi 4 Ağustos 1324 / Miladi 17 Ağustos 1908 (Okuyan: Prof. Dr. Hamza Keleş, Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil)

Paşa Camii'nin kubbesi, bedesten ve çarşının üzeri örtülü kapalı yolu bu dönemde kaybedilen eserler arasındadır (Ayverdi, 1981: 84). General Piccolomini'nin Üsküp notlarında şehri Prag ile denkleştirmiş ve buradaki yapılardan övgüyle bahsetmiştir (Abaz, 2012: 234). Ancak verdiği zarar ile Üsküp'ün bir daha eski ihtişamına kavuşmasına engel olmuştur.

Üsküp'te İsa Bey Medresesi'nde yetişmiş, Osmanlı'nın önemli bürokratu olan Salih Asım'ın yazdığı Üsküp Tarihi kitabına göre 1935'te Üsküp'te bulunan 51 camiden 15'inde Cuma namazı kılındığından söz etmiş ve 4'ünün yıkılmış olduğunu belirtmiştir (Yazıcı, 1996: 56). Bunların dışında Osmanlı döneminde kaydedilen ilk büyük doğal afet 1555 yılında meydana gelen deprem olmuştur. Bunların dışında 18. ve 19. yüzyıllarda zaman zaman Vardar Nehri'nin taşmasıyla yaşanan su baskınları ile 1908 yılında çıkan yangın şehrin gelişimini etkilemiştir (Bogoyeviç, 2008: 32). Bu felaketlerin çoğu fiziki ve tamir edilebilir felaketler iken Balkan Savaşları ve ardından I. Dünya Savaşı sonrası şehrin 520 yıllık kimliği soykırım, sınır dışı etme, kutsal nesnelerin yıkılması, simgelerin yakılması, özünde kimliklere yapılan saldırılarla bir kimlik ve kültürel miras yok edilerek yeni bir kimlik inşa edilmeye başlanmıştır (Barakat, 2005).

Şekil 4.4. Osmanlı döneminde Üsküp şehir dokusu (BOA)

Çizelge 4.2. yukarıdaki haritada numara ile belirtilen yerlerin isimleri

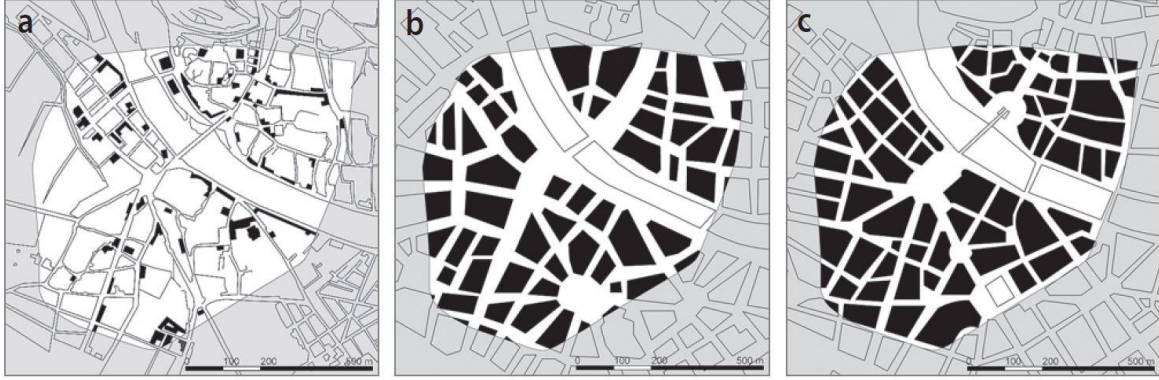
1. Kosova Vilayet Binası	14. Burmalı Camii	28. Kale	41. Gazi İskender Camii
2. Bitişme Hattı	15. Taş Köprü	29. Pazar Meydanı	42. Tütünsüz Camii
3. Kuzey	16. İbn-i Payko Camii	30. Askeri Barakalar	43. İbn-i Bari Mescidi
4. Kumanova Yolu	17. Vardar Nehri	31. Mustafa Paşa Camisi	44. Gazi İsa Bey Camisi
5. Vardar İstasyonu	18. Hamam	32. Hükümet Konağı	45. İshakiye Camii
6. Mahmut Paşa Bahçesi	19. Askeriye Dairesi	33. Kazancı Camisi	46. Dükkâncık Camii
7. Selanik Hattı	20. Faik Paşa Camii	34. Meddah Camisi	47. Kabristan
8. Un Fabrikası	21. Kasaphane	35. Sultan Murat Camisi	48. Malik Bey Camisi
9. Kabristan	22. Cami	36. Muradiye Camii	49. Tarla
10. Aşar Ambarı	23. Cami	37. Hacı Tacettin Camii	50. Serava Deresi
11. Gümrük	24. Yelen Kapan Camisi	38. Borizanbaşı Camii	51. Yahya Paşa Camisi
12. İstasyon	25. Yiğit Paşa Camii	39. Kebir Mehmet Çelebi Camii	52. Gazi Mehmet Paşa Camisi
13. Gazi Mentş Mes.	26. Serava Deresi	40. Cami	53. Gazi Baba Türbesi
	27. Belediye		

4.3. Osmanlı Sonrası Üsküp Şehri

Üsküp, Balkan Harpleri sonrası 1913 Bükreş Antlaşması ile Sırlara bırakılmış, ancak I. Dünya Savaşı sırasında Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra 1918 yılında tekrar Sırlar almıştır. II. Dünya Savaşı sırasında da 1941 yılında Almanlar tarafından işgal edildikten sonra Bulgarlara bırakılan şehir 1945 yılında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde Makedonya'nın başkenti olmuştur (Abaz, 2012: 18).

Osmanlı sonrası Üsküp'ün ilk planı 1914 yılında Dimitrije Leko tarafından yapılmıştır. Bu plan daha çok Vardar Nehri'nin güneyini kapsamaktadır. Daha bakir olan bu bölgede geniş yollar ve düzgün geometrik forma sahip yapılara göre plan geliştirilmiştir. 1927 yılında ise Üsküp, o dönem aynı zamanda şehrin belediye başkanı olan Josif Mihailoviç başkanlığında ABD ve İngiltere'de eğitim almış mimar ve şehir plancıları tarafından oluşturulan bir heyet tarafından planlanmıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012: 92). Köprüyü esas alarak her iki kenarında yapılan iki meydan bu planın en karakteristik özelliği olarak ortaya çıkarken genel itibarıyla 1914 planının daha gelişmiş bir üst modeli olarak görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan Sosyalist cumhuriyet, 1948 yılında Çekoslovak mimar Ludek Kubeş'i takımı ile birlikte Üsküp'e davet etmiş ve bu heyet Üsküp için Le Corbusier'in 1935 yılında ortaya attığı Radyan Şehir Planı anlayışına göre geliştirdikleri tasarımı önermiştir. Böylece şehrin güney tarafında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün açıldığı meydan etrafında şekillenen sekiz kenarlı çekirdek planı ortaya çıkmıştır. Şehir de modern anlayışla işlevlere bölünmüştür (Stefanovska ve Kozelj, 2012: 93). Şehir bu şekilde bir taraftan modern bir anlayışla planlanırken, diğer taraftan da Yelen Kapan Camii ve mahallesi gibi tarihi bina en

çok bu dönemde yıkılmıştır (Bogojeviç, 1973; Aleksova, İvankoviç ve Miloeviç, 1978). Mevcut ancak bakımsız kalmış veya zarar görmüş kültürel miras, bu dönemde modası geçmiş, yeni kimliğe göre kötü hatıraların izi, ilerlemenin ve gelişmenin bir engeli olarak görülmüştür.

Çizelge 4.3. (a) 1914 planı; (b) D. Leko plan düzenlemesi, 1914; (c) J. Mihailoviç planlaması, 1929 (Stefanovska ve Kozelj, 2012: 93)

1914 yılında Üsküp'te yaklaşık 30 cami ayaktaadır (Kusakoviça, 1914: 20). Ancak 1921 yılına geldiğimizde Üsküp'te dini yapılardan 21 cami, 27 mescit, 16 tekke kalmıştır. (İnbaşı, 1995: 82). 520 yıllık İslam şehrinin elden çıkmasıyla şehirde hızla İslâm eserlerinin yıkım faaliyetlerine başlanmıştır. 1912 sonrasında çarşının güneybatı kısmını oluşturan belediye binası, karakol, medrese ile Yahudi Mahallesi ortadan kaldırılmıştır (Jankoviç, 1964). Çarşının güneydoğu kısmını oluşturan 15. yüzyıldan kalma İbn-i Payko Mahallesi, cami, türbe, medrese ve karakol binası ile Davut Paşa Hanı, Esir Hanı ve darphane binası ise II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra yıkılmıştır (Tomovski, 1957). Çarşının doğusunda yer alan gene 15. yüzyıla tarihlenen Muradiye Camii etrafında kurulan Muradiye Mahallesi de II. Dünya Savaşı akabinde, bu bölgenin daha biraz daha doğusunda bulunan Hacı Taceddin Mescidi Mahallesi ise 1971 yılında yıkılarak bölgede yeni bir takım yapılar yapılmıştır (Abaz, 2012: 56).

Üsküp'te 1925 yılında yıkıma dayanan bir yapılaşma dikkat çekicidir. Bu dönemde mimari ve estetik değerleri açısından sayılı örneklerden olan 1495 tarihli Burmalı Camii ve yanındaki medrese, Yavuz Sultan Selim Han'ın kız kardeşi Hüma Şah Hatun Türbesi ve zaviyesi ile han yapıları yıkılarak yerine Ordu Evi ve meydan yapılmıştır (Bogojeviç, 1996). Üsküp'ün ilk camisi olarak kabul edilen Paşa Yiğit Bey (Meddah Baba) Camii, ilk olarak 1918 yılında yağmalanmış, 1943 yılındaki bombardımanda büyük hasar almış ve en son 1961 yılında ayakta kalan minaresi de yıkılarak bölge boş bırakılmıştır. Aynı bölgede

bulunan İbrahim Çavuş (Yoğurtçular) Camii de II. Dünya Savaşı sonrası yıkılmıştır (Abaz, 2012). 1963 Depreminden sonra da bölge depremzedeler için prefabrik yapılarla geçici yapılanmaya açılmıştır (Aruçi, 2008). Bölge 2014 yılında Şarık Tara tarafından satın alınarak tekrar ihya edilmiştir.

Resim 4.1. Üsküp, Burmalı Camii (sol) yıkıldıktan sonra yerine yapılan Ordu Evi (sağ) (Visit Skopje)

Çarşı içinde Kurşunlu Han'ın önünde günümüzde ayakta olmayan Kazancılar Camii muhtemelen bölgede çıkan 1908 yangınında büyük hasar almış ve Osmanlı'nın çekilmesinden sonra da tamamen yıkılmıştır (Bogoyeviç, 1975). Günümüzde ayakta olmayan Kazancılar Camii, bugün 1973 yılında yapılan Etnoloji Müzesi ve Eski Eserleri Müzesi'nin avlusuna denk gelmektedir. Kurşunlu hanın sol bitişiğinde bulunan Şengül Hamamı ise 1963 depreminde yıkılmış ve kendi haline terk edilmiş kalıntıları bugün dahi görülebilir (Ayverdi, 1981: 84).

1963 Depremi'nde hasar alan diğer bir bölge günümüzde Kiril ve Metod Üniversitesi'nin bir kampüsü bulunan Kebir Mehmet Çelebi Mahallesi'dir (Bogoyeviç, 1977). Depremden sonra mahalle ortadan kaldırılarak üniversite alanına dönüştürülmüştür (Bogoyeviç, 2008: 87). Osmanlı Türk mirasını sistematik bir şekilde yok eden tüm bu yıkım faaliyetleri, şehri yıkan 1963 Depremi ile durmuştur. Depremle Osmanlı sonrası yapılan modern şehir de büyük ölçüde yok olmuştur.

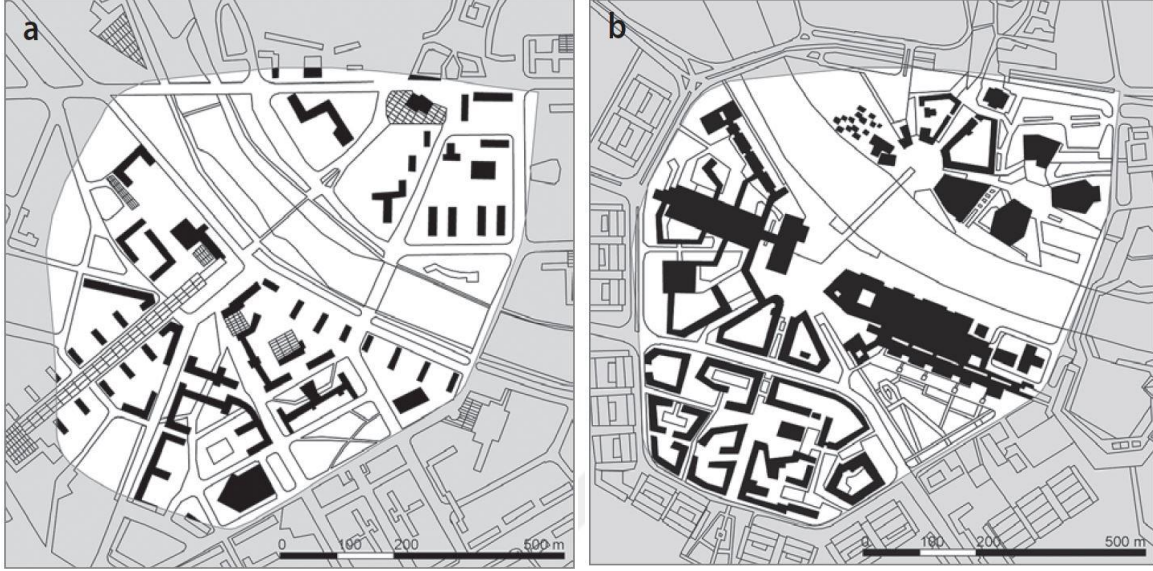
Resim 4.2. Deprem öncesi çarşının genel görünümü (Makedonya Kültür Bakanlığı, 2008)

4.4. Kenzo Tange Etkisinde Modern Üsküp'ün Planlanması

Üsküp'ün yakın tarihinde (1963) meydana gelen deprem, şehrin büyük ölçüde kentsel dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Bu depremden sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Üsküp, dünyanın "Dayanışma Kenti" olarak kabul edilmiş ve birçok devletten gelen büyük yardımlar sonucu şehir yeni baştan onarılmıştır (Abaz, 2012: 18). Bunun için Birleşmiş Milletlerin "Skopje Resurgent: The Story of a United Nations Special Fund Town Planning Project, 1970, New York" raporu incelenebilir.

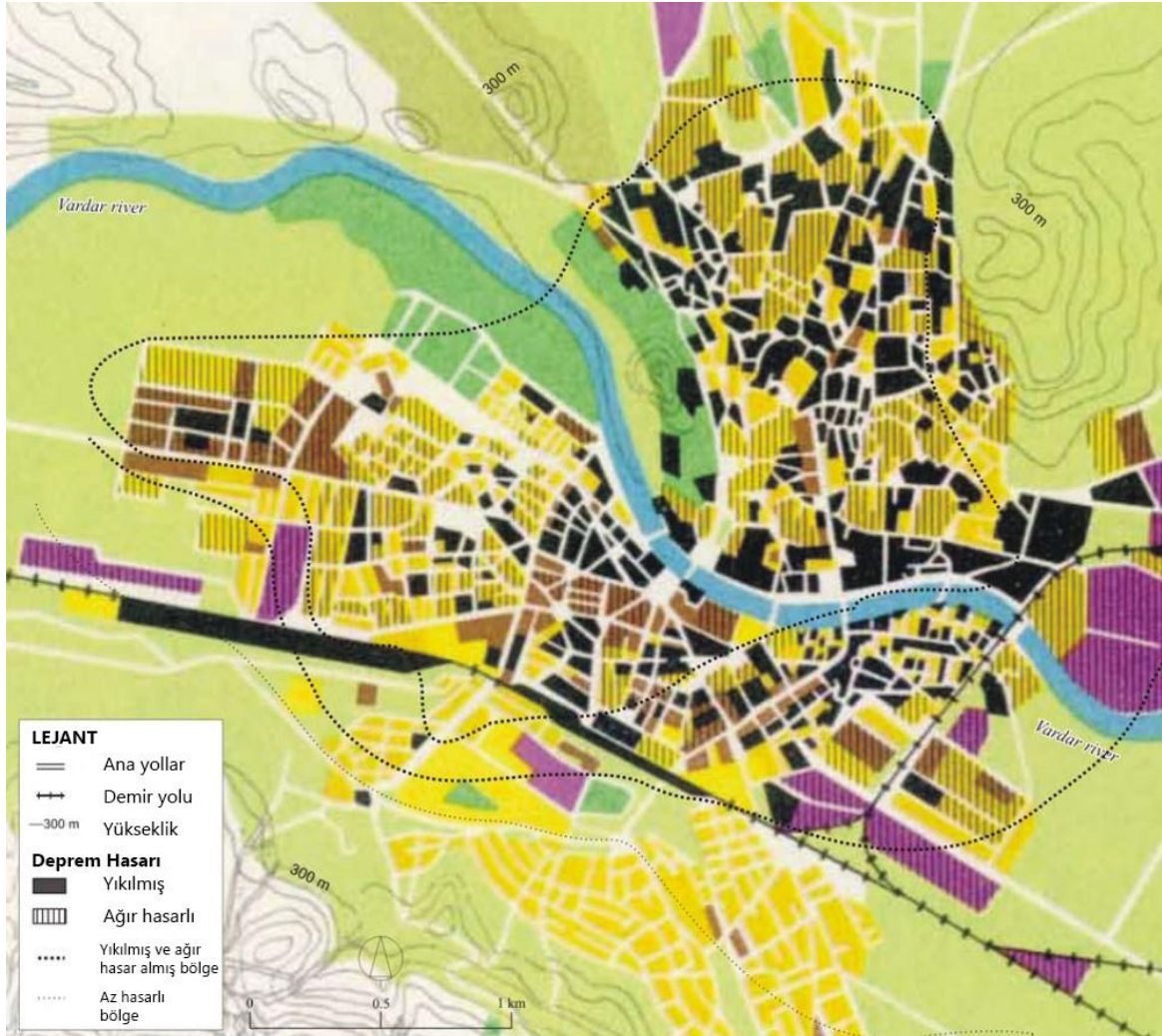
Vardar havzasında bulunan Üsküp'te tarih içinde birçok deprem olmuştur (M. A. Sözen, 1964: 42). Bunların en şiddetlisi 26 Temmuz 1963 günü olan deprem modern Üsküp'ü neredeyse yok etmiştir (Lap, 1976). 1000'den fazla can kaybı yaşanmıştır (BBC, 1963). 180 bin nüfusluk şehirde 140 bin kişi evsiz kalmış, okul ve hastanelerin hemen hemen hepsi yıkılmış veya ağır hasar almıştır (Petrovski, 2004). Bu elim olaydan sonra girilen Üsküp'ün yeniden imarında özgün kentsel karakterinin bir kısmını korumak için yapılan çabalar belli başlı eserler etrafında odaklanmıştır (Curcic, 2010: 759). Özellikle çarşı içinde ve Müslüman mahallelerinde seçilen anıtsal yapılar bir ölçüde restorasyon veya tamirden geçirilmiştir.

Şehrin güney tarafında ise tek eser günümüze ulaşamamıştır. Bu dönemde çarşının sınırları ve geçiş bölgeleri belirlenmiş bunun dışında kalan yerler yıkılmıştır.

Resim 4.3. (a) L. Kubeş, 1948 planlaması; (b) Üsküp şehir merkezinin 1965 planlaması (Stefanovska ve Kozelj, 2012)

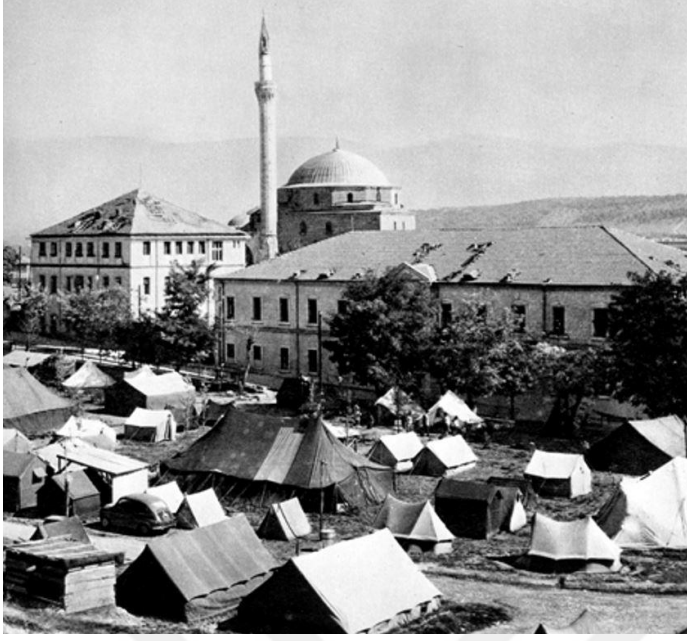
1963 Depremi, Üsküp'ün yüzde 80'ini yok etmiştir. Depremın ardından Birleşmiş Milletler nezdinde Üsküp Şehir Planlama ve Mimarlık Enstitüsü (ITPA) kurulmuştur. Uluslararası bir heyet başkanlığında yeni bir plan hazırlanarak onaylandı ve 1965 yılında bu plan modellenerek uluslararası organizasyonlarla tüm dünyaya tanıtıldı. ITPA bu plan için dördü yerli dördü yabancı olmak üzere 8 mimarlık takımını davet etmiştir. Bunların içinde Tokyo adına katılan Kenzo Tange'nin önerisi “tasarım bütünündeki uyum ve detaylardaki incelik” dolayısıyla kabul edilmiştir. Bu plana göre kentin merkez alanları Avrupa Ortaçağ kent planlarına atıfta bulunarak anıtsal “duvar” ve “kapı” öğeleriyle birbirine bağlanmıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012). Buna göre mevcut olan kuzey güney aksına, idari, hizmet ve ticari yapıların sıralandığı doğu batı aksı eklenmiştir. Her iki aksın kesiştiği alan olan “Şehir Meydanı” yapılarla çevrelenmiş ve yaya kullanımı için tasarlanmıştır. Araçlar meydanı çevreleyen yapıların çevresinden dolanacak şekilde yollar yapılmıştır.

Resim 4.4. 1963 Üsküp Depremi deprem hasar haritası

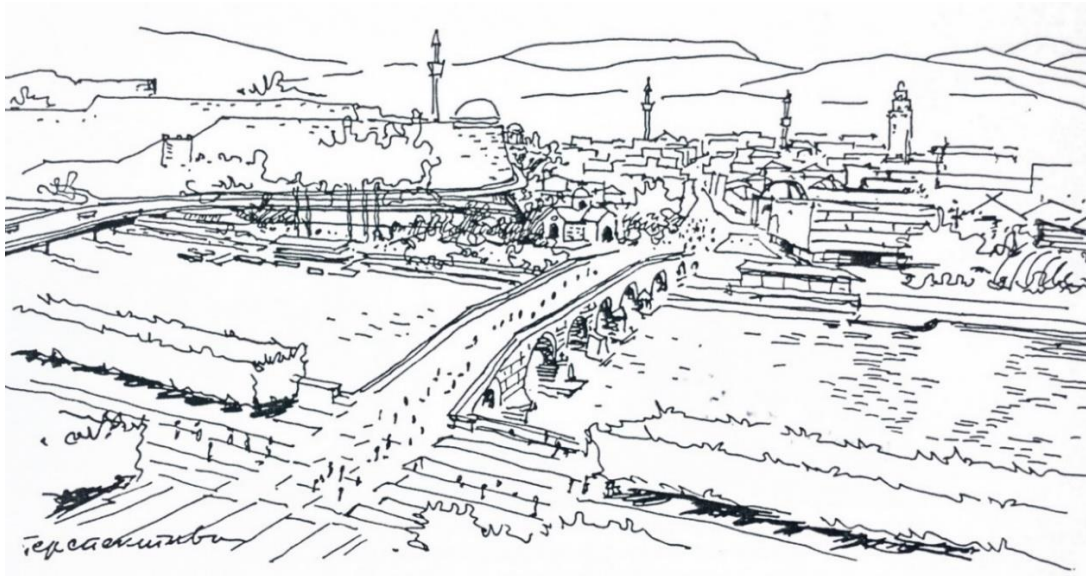
Resim 4.5. Yıkılan Ordu Evi (sol) ve deprem anı durmuş saatiyle yıkılmış hâli günümüzde anıt olarak korunan istasyon binası (sağ) (Kurir, 2012)

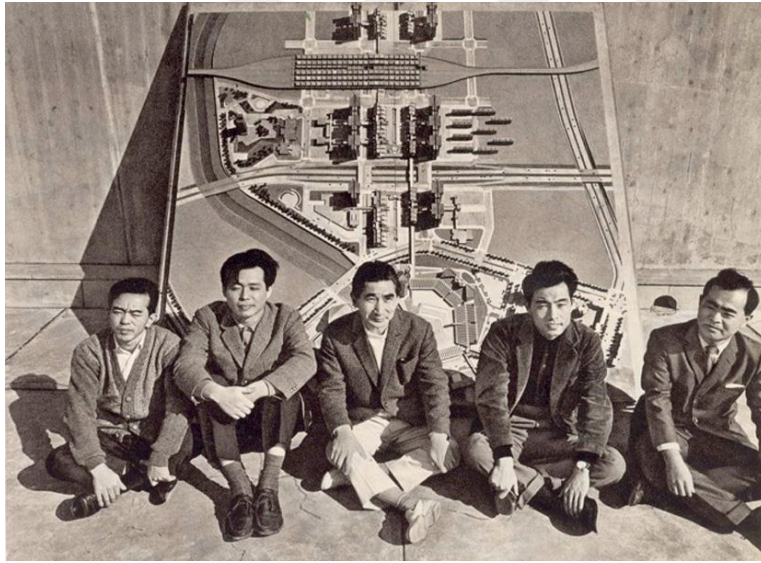
Resim 4.6. Deprem sonrası kale bölgesinde kurulan yaşam alanları (M. K. B, 2008)

İshak Bey Camii'nin bulunduğu çarşının kuzeyinden şehrin birinci çevre yolu olan Nikola Karev Bulvarı yapılmıştır. Ayrıca çarşı içinden Vardar Nehrine dökülen Sereva Çayı'nın üzeri bütünüyle örtülerek çarşının doğusu boyunca uzanan ve çevre yolunu dik kesen geniş bir bulvar daha açılmıştır. Böylece çarşının Sultan Murat Camii'nin bulunduğu tepe ile olan organik bağı kesilmiş ve doğusu Mavrovka ve Bit Pazarı ile çevrelenerek örtülmüştür. İshak Bey Camii ise bu yeni imar planına göre iki geniş yolun kesiştiği bir noktada kalmıştır. Bulvarların yapılması sırasında birçok konut ve yapı yıkılmış, Üsküp Çarşısı'nın caminin çevresinde olan Alaca Çarşı adıyla bilinen kısmı da yok edilmiştir. Bu da caminin konut bölgesiyle olan bağı kopardığı gibi Nikola Karev Bulvarı'nın çevre yolunun üstünden geçmesi için bölgenin topografyası değiştirilmiş ve cami daha düşük seviyede kalmıştır (Bogoyeviç, 2011: 63).

Çarşının güneye bakan kısmında Davut Paşa Hamamı'na kadar temizlenerek köprü'nün bu tarafına köprü'nün diğer ucuna göre daha küçük bir meydan ile tiyatro, konser, sergi, hotel ve televizyon binası yapılarının dizildiği kültürel faaliyetler için bir etkileşim bölgesi oluşturulmuştur (Sarçevska, 1981). Buradan geçen ve çarşmayı bıçak gibi ayıran Goce Delçev Bulvarı alta alınarak meydan seviyesinde "Köprü Kültür Merkezi" binası önünden çarşıya bağlantı sağlanmıştır. Ayrıca burada bulunan otobüs terminali de yeni plana göre Osmanlı döneminde Faik Paşa Camii'nin bulunduğu ve Hamidiye Mahallesi olarak kurulan bölgeye taşınmıştır.

Resim 4.7. Eski ve Yeni şehir merkezleri arasında odak noktası olarak düşünülen köprüden çarşı silüetini gösteren eskiz (Arsovski, 1970: 28)

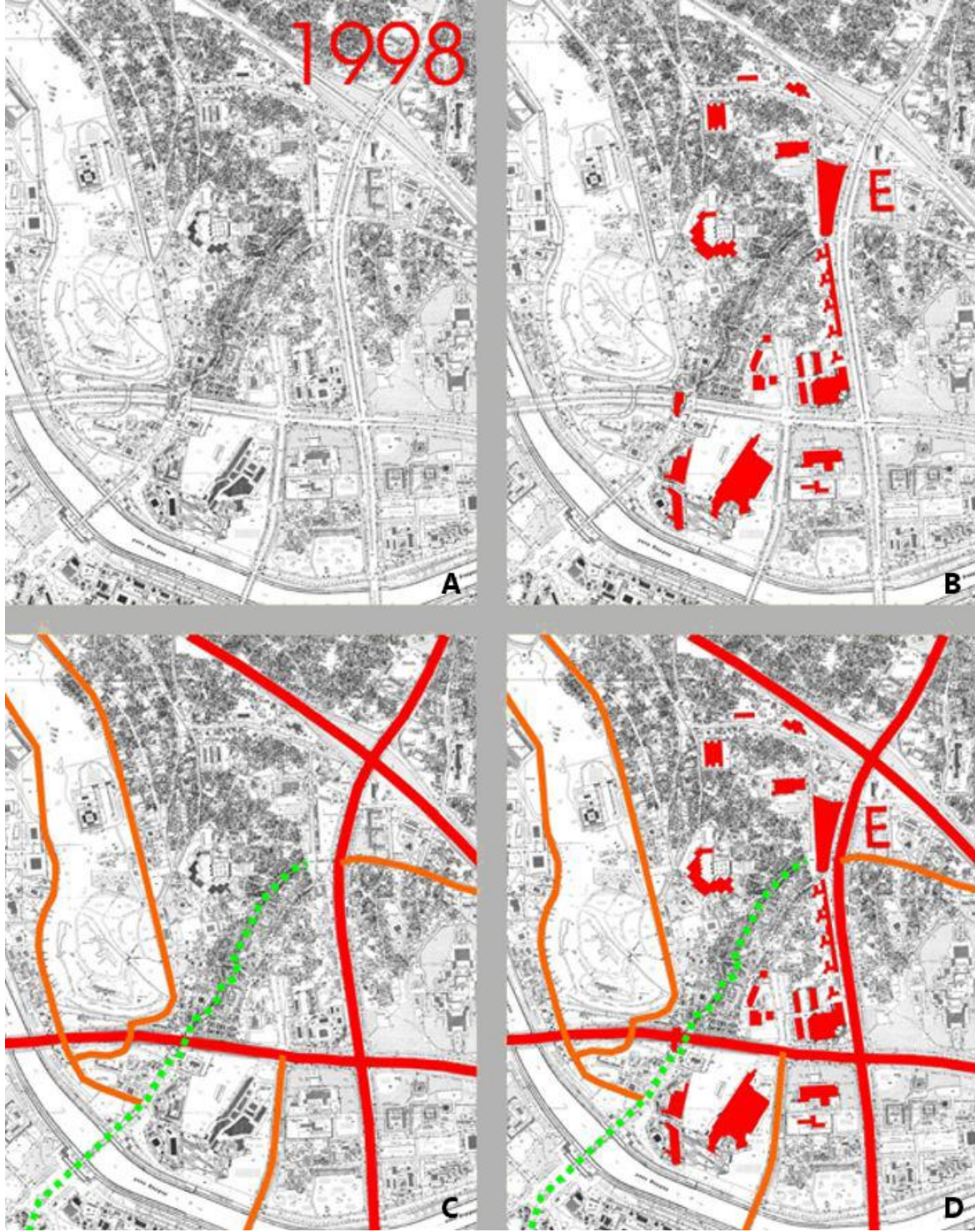
Resim 4.8. Kenzo Tange ve ekibinin önerdiği yeni gar binası ve yakın çevresinin maketi (Michiel van Iersel, 2011)

Osmanlı döneminde Hamidiye Mahallesi bitişiğinde Vardar İstasyonu'nun bulunduğu bu bölgede Kenzo Tange'nin tasarımı olan gar binası ve otobüs terminali birlikte tasarlanmıştır. Demiryolu ayaklar üzerinde üste kaldırılmış ve yapının altı otobüs terminali olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu yeni plana göre eski şehir merkezi kuzeyde bulunan çarşı bölgesi ile güneyde yeni şehir merkezi olarak kurulan bölgede yapılacak olan konut ve alışveriş merkezi (GTC) yapısıyla iki bölge işlevsel açıdan birbirine bağlanmıştır. Bu önemli aksta taş köprü odak noktası olarak belirlenmiş ve bağlantı elemanı olarak yeni planda yerini almıştır.

Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti dağılıp 1991 yılında Makedonya Cumhuriyeti kurulduktan sonra Üsküp şehir planlaması üç dönemde incelenmektedir; Birincisi 1991-1993 yılları arasındaki kanunsuz dönemde ve yeni kurulan bir devletin kısıtlı imkânlarla ve kanun boşluklarıyla mücadele ettiği süreç. İkincisi 1993-2004 yılları arasında istikrarsızlık ve iç mücadelelerle kaçak yapılaşmanın yoğun olduğu fakat aynı zamanda özelleştirmelerle yeni yapı faaliyetleri için yeni koşulların gerçekleştiği bir demokrasiye geçiş dönemi. Bu iki dönemde genel olarak plan notları çok değiştirilmemiş daha çok idari kararlar üzerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. 2004 yılından sonra ise yerel yönetimlerin idari yapılarındaki değişiklik ve yeni yerel yönetim yasaları şehrin merkezinin boşalmasına ve insanların çevreye gitmesine yol açmıştır (Stefanovska ve Kozelj, 2012) Bundan dolayı Üsküp'ün çevresinde yeni imar bölgeleri açılmıştır. Üçüncü evre ise 2008 yılından sonra Kenzo Tange'den sonra bir süreklilik şeklinde gelişen ve özgün bir karaktere kavuşan ve çarşığı da kapsayan şehir merkezinde "Üsküp 2014 Projesi" ile post-modern doku ve geleneksel çarşıda hatta Vardar Nehri yatağında bile özgün karakterinden kopartılarak bir takım imar faaliyetlerine girişilmesi olmuştur.

Resim 4.9. Üsküp 2014 Projesi ile yapılan imar çalışmalarına Üsküplüler tepki göstermiştir (von Martin Fenz)

Şekil 4.5. (A) 1998 yılında çarşı ve çevresi; (B) Bölgedeki ticaret merkezleri; (C) Ana bağlantı yolları - kırmızı, ikincil bağlantı yolları - turuncu, yaya aksı - yeşil noktalı; (D) Yol aksları ve ticaret odakları çakıştırılmış harita (M. K. B. , 2008)

4.5. Günümüzde Üsküp'te Yapılan Mimarlık Eylemleri

1920'den beri değişiklikler olsa da 2010'a kadar bütüncül olan ve süreklilik arz eden Üsküp'ün planlaması bu tarihten sonra "Üsküp 2014 Projesi" ile "Dayanışma Kenti" mirasını büyük ölçüde yok etmiştir. Bu kentsel proje ile eski şehir merkezinde kimi yapılar yıkılmış, meydanlar bina kadar büyük heykellerle doldurulmuş ancak en kötüsü brütalizm akımının açık hava müzesi şeklinde uluslararası fonla gelişen modern bir şehri Antik Çağ'dan çıkan bir tiyatroya dönüştürmüştür. Proje şehirdeki meydanların ve hatta Vardar Nehri yatağının birbirinden kopuk, manasız ve ilgisiz heykel ve süslemeler yapılmasını öngörmüş, şehir merkezindeki bütün yapılarına kalitesiz malzemeyle de olsa barok stilde süslemelerle giydirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu projeden Üsküp'ün her tarafı nasibini aldığı gibi çarşı da zarar görmüş ve kimlikler üzerinden girişilen bir yarışın cephe hattında kalarak anlamsız bir yapılaşmayla şehrin bütününden koparılmıştır.

4.5.1. Koruma alanlarının çeperlerinde yapılan yapılar

Uluslararası fonla tasarlanan ve uygulanan Üsküp şehir merkezi 2010 sonrası hükümetin "Makedon" kimliğini yeniden yaratma çabasıyla ve Üsküp'te yaşayanlardan bağımsız bir şekilde büyük paralar harcanarak kent ve bina ölçeğinde büyük değişikliklere gitmiştir. Bu durum Üsküp'te yaşayanların tepkisini çekmiş ve 2012 yerel seçimlerinde en çok paranın harcandığı Merkez Belediyesi'nde iktidar partisi seçimi kaybetmiştir. Ancak bu çalışmalarını yavaşlatsa da durduramamıştır.

Bu dönemde ülkedeki gergin siyasi ortamın da etkisiyle kimlik çatışması ortamında gücü elinde bulunduranlar yaşadığı topraktan bağımsız en ucuz aidiyet imgeleriyle ve kendini diğerlerinden soyutlayarak kent merkezini doldurmaya çalışmıştır. İlk olarak Arnavutlar'ın çarşının kenarında İskender Bey heykeli ile başlayan yarış, şehrin güney tarafında devasa Büyük İskender heykeli ve Köprü bölgesindeki Filip heykeli ile cevap bulmuştur. Daha sonra çarşının kuzey girişine 4 ayak üzerine oturan "Giriş Kapısı" yapılmış, güney tarafında buna "Zafer Takı" ile cevap verilmiştir. Daha sonra sıra sınırı oluşturan Vardar Nehri'ne gelmiş ve nehir yatağına Antik Dönem yaklaşımı olduğu öne sürülen betonarmeden 5 gemi yapılmasına başlanmıştır. Kültür bölgesi olarak tasarlanan ve Eski ile Yeni Merkezin karşılaşma alanı olarak düşünülen Çarşı ile Vardar arasındaki meydanda Antik Dönem mimari öğeleri taşıyan Arkeoloji Müzesi ve Milli Mücadele Müzesi yapılmıştır. Bu iki devasa müze görsel olarak iki kent merkezini birbirinden koparmış ve aynı şehirde birkaç on metre uzakta yaşayan insanların yaşam alanlarını kendi içinde soyutlamıştır. En son da

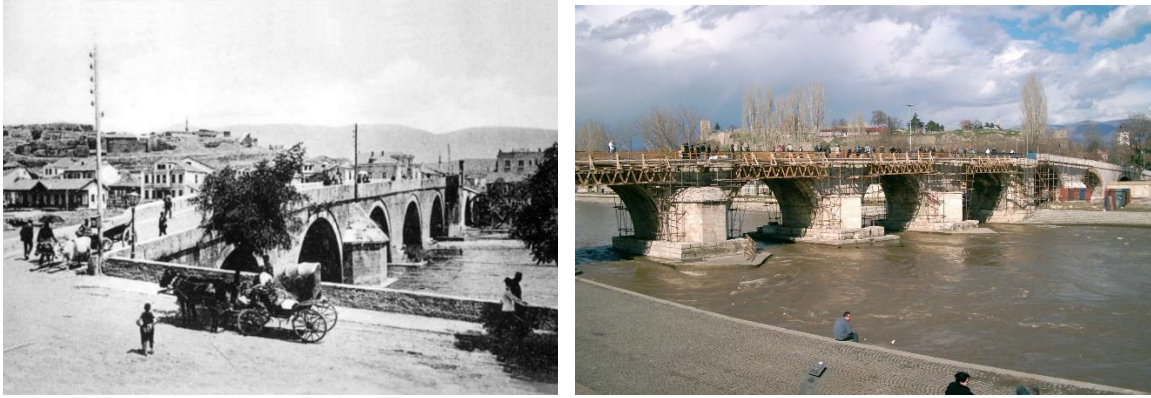
Arnavutlar, şehrin kuzeyinde meydanımız yok edildi diye itiraz etmiş ve çarşının güneyinde, bulvarın üstünde çarşı binalarının çatı hizasında merdivenlerle çıkılan bir meydan yapılmıştır. Üsküp'ü neredeyse yok eden bu proje 2017 yerel seçimleriyle durdurulmuş ve yeni hükümet zaman içinde Üsküp'ün eski haline getirileceğini açıklamıştır.

Resim 4.10. (a) Üsküp Türk Çarşısı Giriş Kapısı; (b) Üsküp'ün yeni şehir meydanı giriş kapısı (Nahid Sultana, 2014)

4.5.2. Tarihi eserlerin restorasyonu

Tarihi eserlerin restorasyon çalışmaları özellikle sembol yapılarda, önce öz kimliğinden uzaklaştırılması sonra da farklı bir kimlik kazandırılması şeklinde bir art niyetle sürdürülmüştür. Bunun en belirgin kavgası Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü (Taş Köprü) üzerinden yaşanmıştır. Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, 1930'lu, 1970'li ve 2002 yılındaki restorasyonlarda; Türk köprü mimarisinin bir özelliği olan sivri kemerlerin bilinçli olarak yarım daire formuna dönüştürülmüş, Sultan Reşat dönemine ait onarım kitabesinin yer aldığı kitâbelik köşkünün yıkılmış, ilk üç kemer gözü de kesme taş yerine tuğla ile örülerek yuvarlak hale getirilmiş ve en son da 4 Temmuz 2002'de köprünün mihrap köşkü "kaza "sonucu" yıkılmış ve mihrapsız olarak onarım tamamlanmıştır. 2006 yılında ise siyasi baskı sonucu mihrap sembolik olarak yeniden yapılmıştır (M. Z. İbrahimgil, 2012). Bu çaba köprünün Osmanlı döneminden koparılıp Bizans dönemine tarihlemek olduğu bilinmektedir.

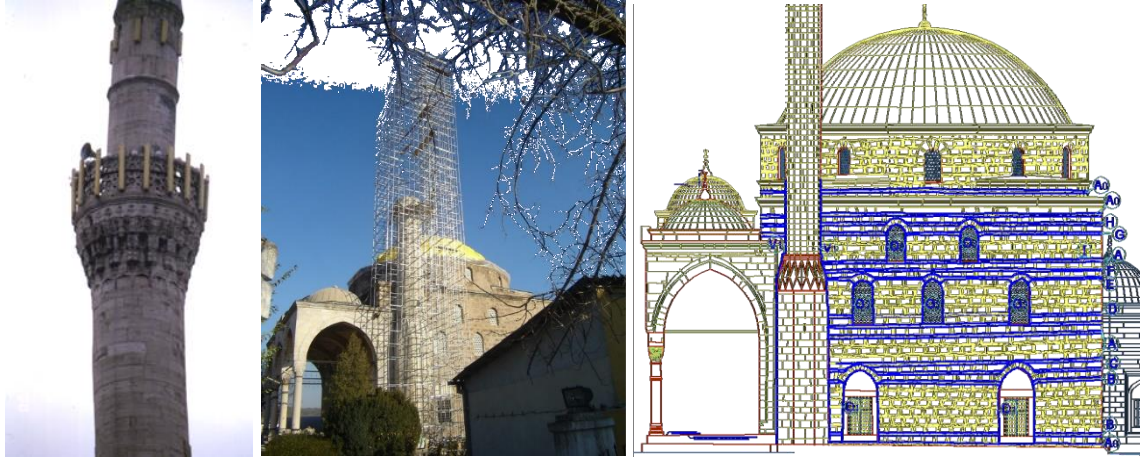
Resim 4.11. Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün Osmanlı dönemi ve 2002 yılında yapılan restorasyon çalışmaları

2000'li yıllarda Türkiye'nin bölgeye ilgi duymasıyla başlayan süreçte, Türkiye'den sivil ve kamu kuruluşlarının desteğiyle birçok sosyal ve kültürel proje gerçekleştirilmiştir. Özellikle de 2010'dan sonra Osmanlı eserlerinin bulunduğu bölgede geniş bir çalışma sahasının ortaya çıkmıştır. Bu dönemi iyi değerlendiren Türkiye'nin özel veya kamu birçok kurum ve kuruluşları çok sayıda tarihi eserin ayağa kaldırılması ve ihya edilmesi için kaynak aktarmıştır.

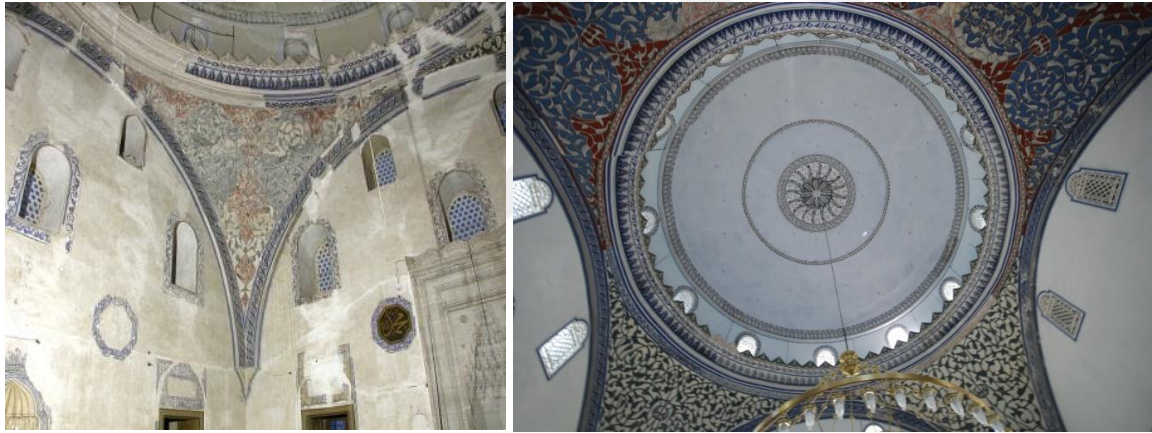
Bunların başında Üsküp'ün en güzel camilerinden biri olarak kabul edilen kalenin hemen yanındaki Mustafa Paşa Camii Restorasyonu gelmektedir. Çarşı içinde yapılan restorasyon çalışmalarının da öncüsü olan bu proje daha birçok restorasyon projesinin önünü açmıştır.

Resim 4.12. Mustafa Paşa Camii restorasyon projesi ile beden duvarları güçlendirilmiştir (Restorasyon Projesi: I. Aksulu, M. Z. İbrahimgil, Ö. Sağiroğlu, E. Ö. Yazgan, T. A. Tülücü)

Resim 4.13. Mustafa Paşa Camii restorasyon projesi ile minaresi sökülüp, çürük taşlar ayıklandıktan sonra tekrar örülmüştür, beden duvarlarında da çürüyen taşlar çıkartılıp yerine aynı özelliklerde yeni taşlar konulmuştur (Restorasyon Projesi: I. Aksulu, M. Z. İbrahimgil, Ö. Sağıroğlu, E. Ö. Yazgan, T. A. Tülücü)

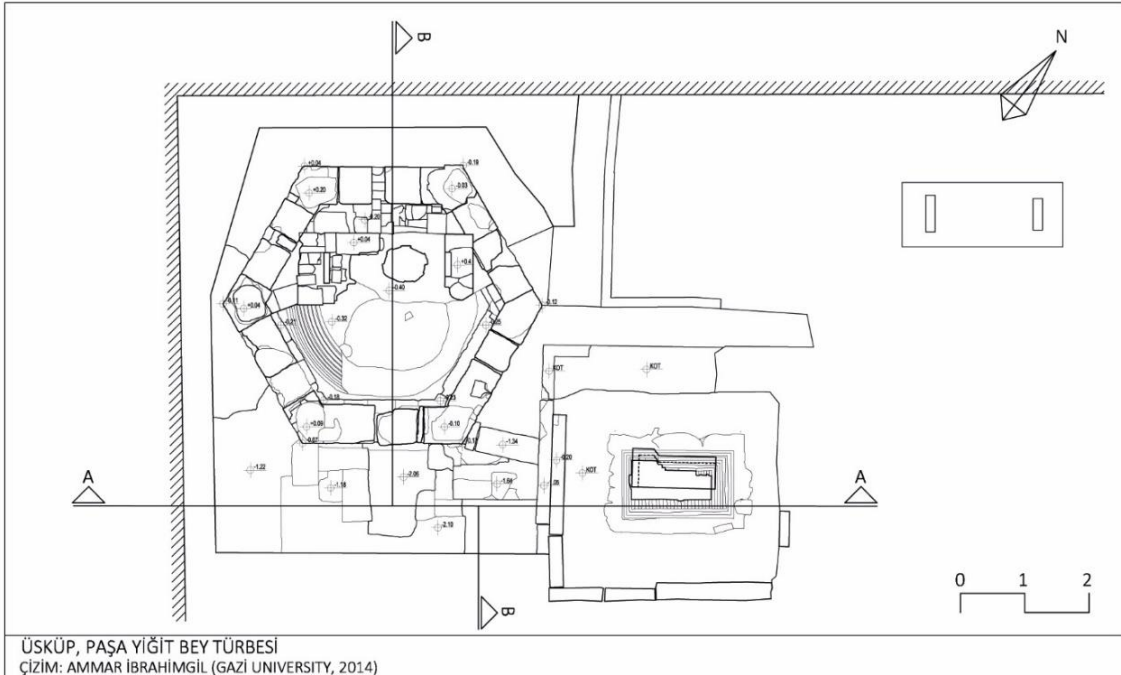
Resim 4.14. Mustafa Paşa Camii restorasyon projesi iç süslemesinde iki farklı döneme ait süsleme de korunmuştur. (Restorasyon Projesi: I. Aksulu, M. Z. İbrahimgil, Ö. Sağıroğlu, E. Ö. Yazgan, T. A. Tülücü)

2008 yılında çarşının altyapısı güçlendirilmiş ve bir takım koruma kararları alınmıştır. Ancak daha sonra siyasi boşluklardan istifade edilip üstyapıda bir takım uygunsuz yapılaşma örnekleri ile çarşının kuzey tarafında bir bölgesi tamamen yok edilmiştir. Buna karşılık TİKA ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan 1450'lere tarihlenen ve zaman içinde yıkılan Arasta Camii'nin (Bogoyeviç, 1993), yeniden ayağa kaldırılması ile Paşa Yiğit Bey Mescidi'nin ve Meddah Baba Tekkesi Türbeleri'nin ayağa kaldırılması olumlu çalışmalar arasında sayılabilir. 1963 Depremi'nin çarşı içinde en çok hasar verdiği çarşının kuzey bölümünde yıkılan yapılar arasında olan bölge, depremzedelere geçici olarak tahsis edilmiştir. Ancak daha sonraları bu geçici durum, ilgisizlikten, zamanla kalıcı hale gelmiştir. Bu bölge Şarik Tara tarafından devletten satın alınarak, alanda arkeolojik kazılar yapılmıştır.

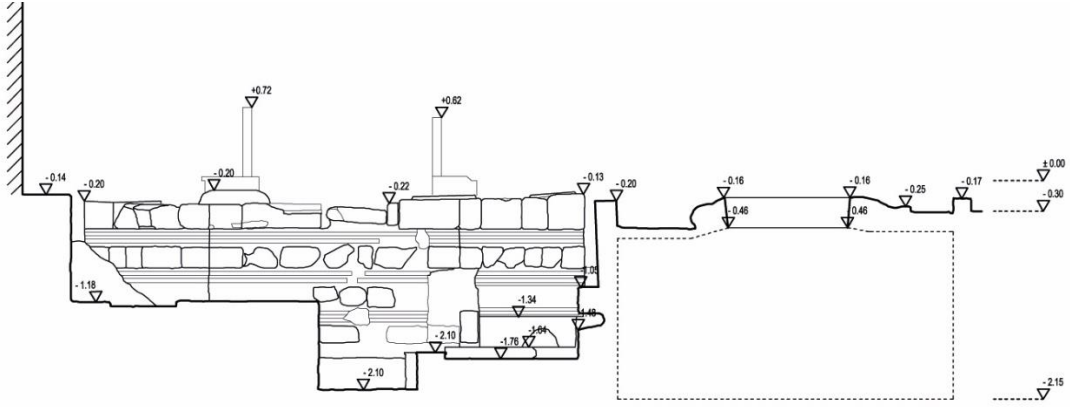

Resim 4.15. Paşa Yiğit Bey Türbesi (1963) ve rekonstrüksiyon çalışması (ENKA Holding)

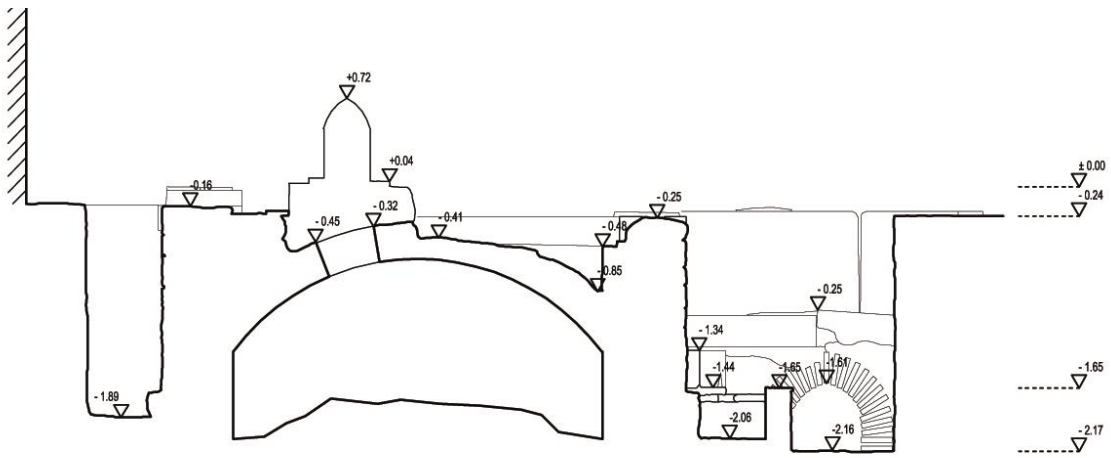
Bölgede depremden önce 1 türbenin varlığı bilinirken arkeolojik kazı sonucu iki türbe yapısı daha bulunmuştur. Restorasyon projesiyle koruma altına alınan bu türbeler ve ayağa kaldırılan cami ile alana kültürel bir canlılık katılmıştır.

Şekil 4.6. Paşa Yiğit Türbesi ve yakın çevresi planı (Çizim: Ammar İbrahimgil)

Şekil 4.7. Paşa Yiğit Bey Türbesi, AA Kesiti (Çizim: Ammar İbrahimgil)

Şekil 4.8. Paşa Yiğit Bey Türbesi, BB Kesiti (Çizim: Ammar İbrahimgil)

Resim 4.16. Paşa Yiğit Bey Türbesi ve çevresini yenileme projesi (ENKA Holding)

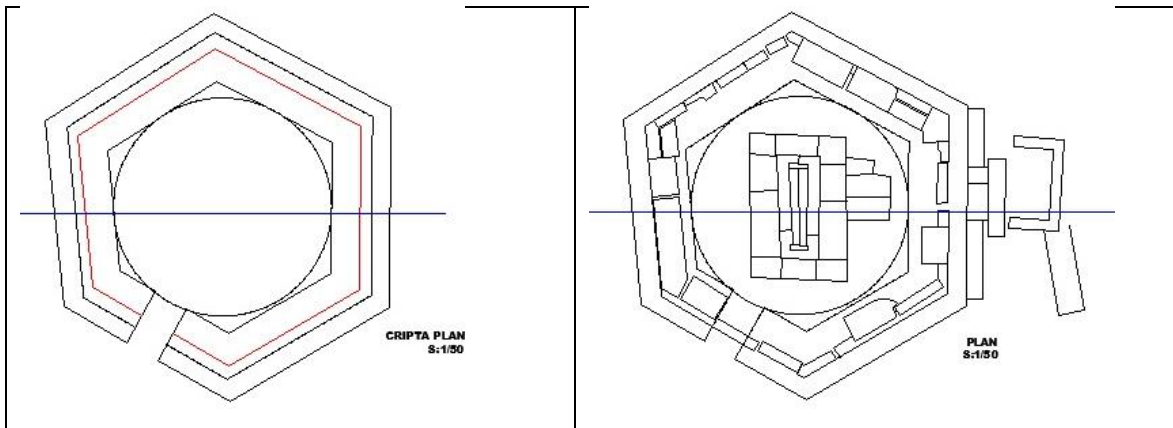

Resim 4.17. Meddah Baba Türbesi kazı çalışmasında ortaya çıkarılan türbe temeli

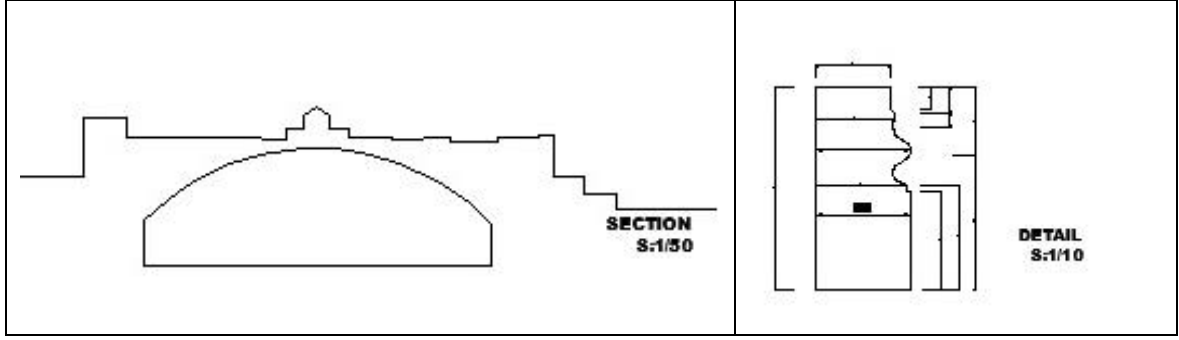
Çarşının doğu tarafında Sultan Murat Camii'nin bulunduğu tepe üzerinde Saat Kulesi'nin hemen yanında bulunan ve 18. yüzyılda yıkıldığı tahmin edilen Paşa Yiğit Bey Türbesi ENKA tarafından ayağa kaldırılmıştır. Çarşının çevresinde olan bu restorasyon faaliyetlerinin yanı sıra Üsküp'ün değişik yerlerinde de bir takım restorasyon faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

Resim 4.18. Paşa Yiğit Bey Türbesi rekonstrüksiyon öncesi ve sonrası (2014)

Şekil 4.9. İshak Bey Türbesi rölöve plan çizimi (Çizim: Özlem Sağıroğlu)

Şekil 4.10. İshak Bey Türbesi rölöve kesit çizimi (Çizim: Özlem Sağıroğlu)

5. ÜSKÜP'TEKİ BAŞLICA OSMANLI VAKIF ESERLERİ

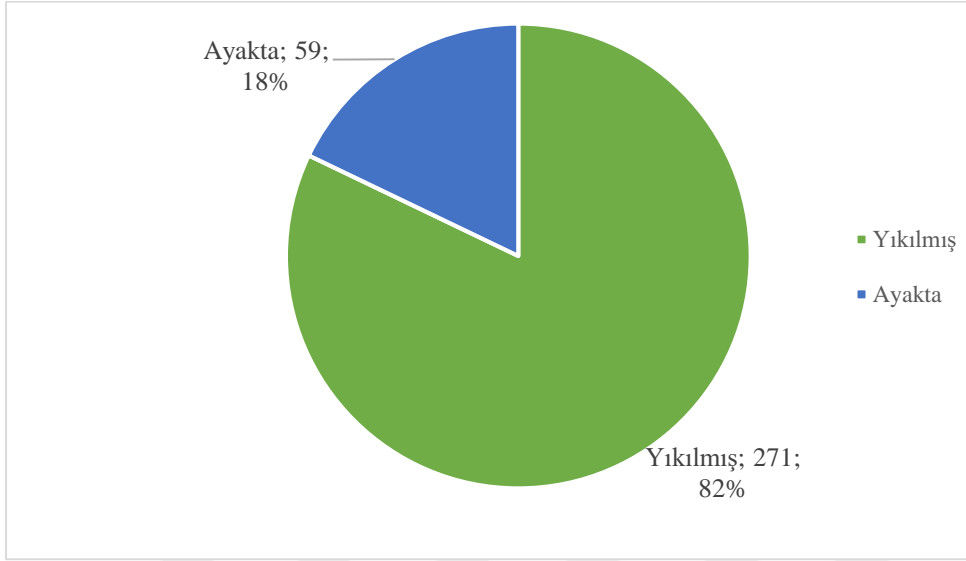
Bu bölümde Üsküp'te inşa edilen vakıf eserlerinin genel özellikleri ve tipolojik araştırmasına değinilmiş, eserler tek tek incelenmemiştir. Bunun yanında Üsküp'te inşa edilen eserlerin Üsküp Osmanlı mimarisinin gelişimini belirtecek şekilde yapılarda kullanılan malzeme ve inşaat tekniği, yapıların plan tipi ve banisinden bahsedilmiştir.

Osmanlı'nın 1392'de ayak bastığı ve terk ettiği 1912'ye kadar geçen 520 senede Üsküp'te inşa ettiği 330 eserden sadece 59'u (%18) günümüze ulaşabilmiş, geriye kalan 271 (%82) eser ise çeşitli nedenlerden dolayı zaman içinde yıkılmıştır. Vakfiyeler daha detaylı incelendiğinde bu sayı daha da artabilir.

Çizelge 5.1. Osmanlı döneminde inşa edilen eserlerin günümüzdeki durumunu gösteren tablo

Yapı Türü	Fonksiyon	Yıkılmış	Ayakta
Dini Yapılar	Cami	153	21
	Tekke	37	2
	Türbe	16	9
	Namazgâh	1	0
Eğitim Yapıları	Mektep	20	0
	Medrese	8	1
	İdadi	1	0
	Rüştiye	1	0
	Matbaa	1	0
Ticari Yapılar	Bedesten	0	1
	Han	6	5
	Kervansaray	4	0
Sosyal Yapılar	Hamam	10	9
	Çeşme	9	1
	Köprü	0	2
	Saat Kulesi	0	1
	Su Kemerli	0	3
Askeri Yapılar	Kale	0	1
	Kule	1	1
Kamu Yapıları	Hastane	1	0
	Vilayet	0	1
	Telgrafhane	0	1
	Darphane	1	0
	Islahhane	1	0
	Tiyatro	1	0
TOPLAM		272	59

Çizelge 5.2. Osmanlı döneminde inşa edilen eserlerin günümüzdeki durumu grafik gösterimi

Üsküp'te 1455'te 2 büyük cami, 1 medrese ve 1 imarethane; 1529'da 6 büyük cami, 42 mescit, 2 medrese ve 8 hamam; 1558'de şehre gelen yabancı seyyahlar ise 4 büyük camiden ve su kemerinden bahsetmiş 1573'te Üsküp'e gelen Philippe du Frense ise 1 saat kulesinin bulunduğunu belirtmiştir (İnbaşı, 1995: 36). 1650'li yıllarda Üsküp'ü ziyaret eden Evliya Çelebi ise şehri tam bir Müslüman şehri olarak tarif etmiştir. Güzel bahçeler içinde tek veya iki katlı kırmızı kiremitli yapılar arasında dereler geçen şehirde 45 cami, medreseler, sıbyan mektepleri, birkaç hanı ve 2 büyük güzel hamamı olduğunu söylemiştir (Çelebi, 2010: 575).

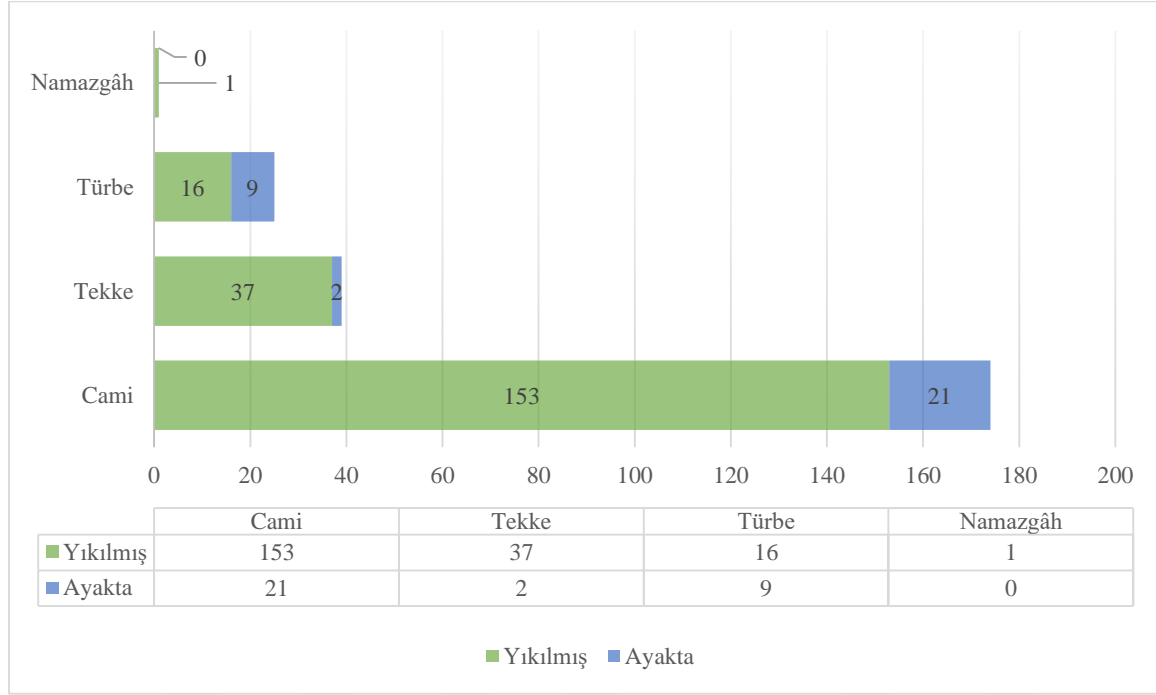
5.1. Dini Yapılar

Üsküp'te inşa edilen 174 camiden 21'i (%12); 39 tekkeden 2'si (%5); 25 türbeden 9'u (%36) ayakta. Bunlara ek olarak inşa edilen namazgâh ise günümüze ulaşamamıştır. Toplamda inşa edilen 239 dini yapıdan sadece 39'u günümüze ulaşabilmiş (%13), geri kalan 207 yapı günümüze ulaşamamıştır.

1392'de uçbeyi Paşa Yiğit Bey'in (1392-1414) erken dönemde fethettiği Üsküp, fetihten sonra Osmanlı'nın Ankara Savaşı (1402) ve peşi sıra gelen taht kavgalarının olduğu bir döneme rastlaması nedeniyle şehrin imar ve iskânını etkilemiştir. Günümüze ulaşmış somut bulgulara göre en eski yapı, çarşı içinde Paşa Yiğit Camii avlusunda yapılmış ve Üsküp'ü

fetheden komutanlardan Meddah Baba'ya (ö. 1426) ait türbe yapısına aittir. Buna göre Üsküp'te ilk Osmanlı yapılaşmasının çarşının içinde başladığı görüşü ağırlık kazanmaktadır.

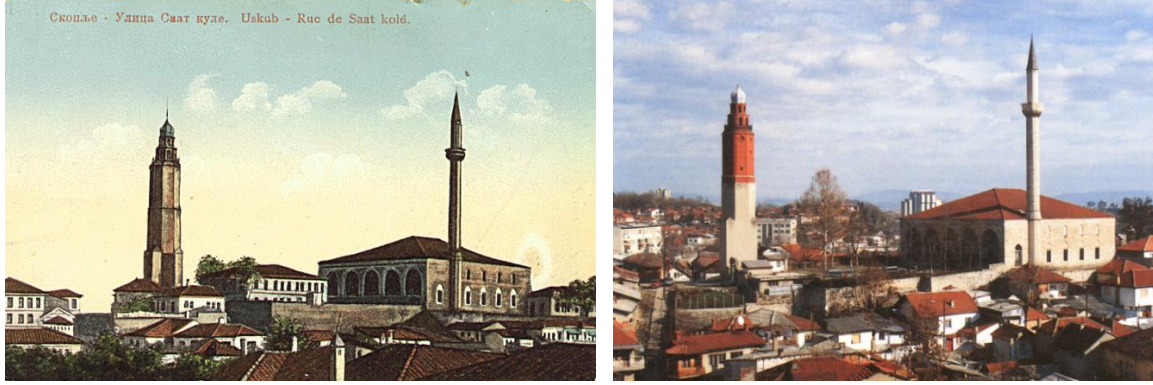
Çizelge 5.3. Dini yapıların günümüzdeki durumu

Bölgede yer alan çoğu yapı 1963 Depremi'nde yıkılmış, türbeden de sadece mezar taşı günümüze ulaşabilmiştir. Mezar taşının günümüz Türkçe yazımı şu şekildedir (Ayverdi, 1981: 247):

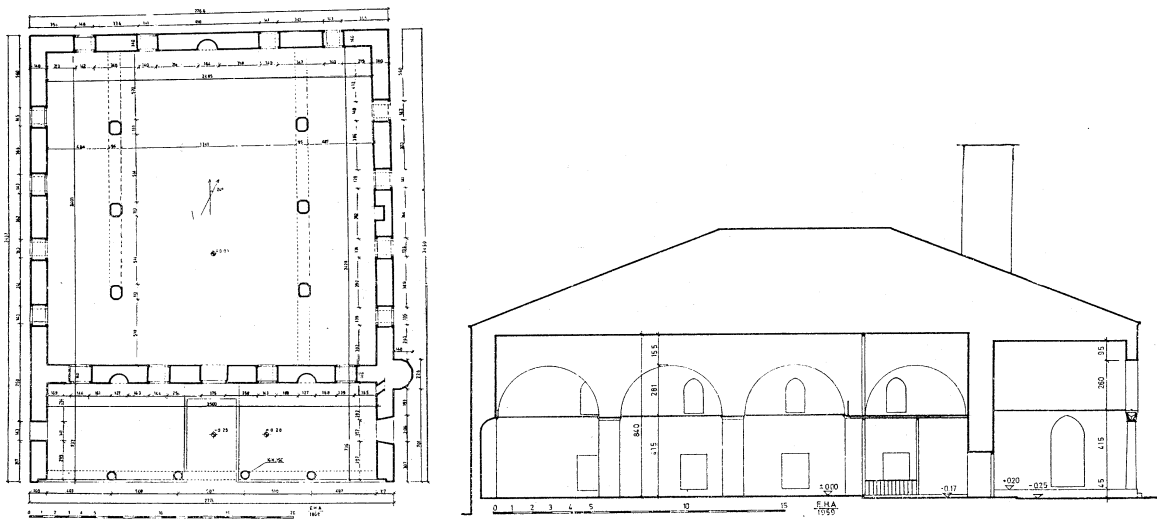
“Hüve'l-hallâku'l-bâkî
El-merhum el-mağfur
Fatih Üsküp eş-şeyh
Medah Baba ruhiçun
El-Fatiha
Sene 830 ” (M. 1426)

Fetret Devri'ni (1402-1413) atlatan Osmanlı, Sultan II. Murat (1404-1421/1451) ile birlikte tekrar yükselişe geçmiş, böylece Anadolu'dan Türk göçü yeniden hızlanmış, buna paralel batıya seferler de hızlanmıştır. Üsküp'te günümüzde ayakta olan en eski eser Sultan II. Murat'ın (1421-1451) 1436 yılında inşa ettirdiği camidir. Cami ile birlikte imaret ve medrese de inşa edilmiştir. Bugün imaret yok olmuş, medresenin ise sadece kalıntıları durmaktadır. Eski haline dair bir bilgimiz olmamasına karşın aynı dönemde Bursa'da Muradiye, Edirne'de ise Üç Şerefeli Camii yaptırıldığı düşünülürse bu caminin de yüksek sanatsal niteliklere sahip olduğu söylenebilir (Bogoyeviç, 2011: 44).

Resim 5.1. Sultan Murad Camii Osmanlı dönemi ve günümüzdeki durumu

Balkanlar’da dördüncü büyük cami olan Sultan II. Murat Camii (1436), medrese ve imareti ile birlikte çarşının içinde değil eskiden akan Serava Çayı’nın doğusunda, kalenin ve çarşının karşısındaki tepede yapılmıştır. İki sıra tuğla bir sıra kesme taştan yapılan, dikdörtgen planlı caminin üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Çatı, son cemaat yerinden başlayıp, mihrap duvarına kadar camiyi bir bütün olarak örtmektedir. 7 metre genişliğe sahip geniş son cemaat yerinin kenarlarından beden duvarları devam ettirilmiş arası ise mermer sütunlara oturtulan beş kemerle geçilmiştir. Minaresinin yüksekliği yaklaşık 30m olup şerefesi mukarnaslıdır. Dimetoka, Mehmet Çelebi Camii benzer mimari özelliklere sahiptir. Yamacın sonunda ise İsa Bey Camii (1476) yapılmıştır. İki cami arasında bulunan yamaç ise mezarlık olarak kullanılmıştır. Sultan II. Murat Camii’nin önünde de Paşa Yiğit oğlu İshak Bey’in (ö. 1444) yıkılmış türbesi bulunmaktaydı. Bu türbe de 2013 yılında ENKA tarafından yeniden yaptırılarak Üsküp’ün silüetine kazandırılmıştır.

Şekil 5.1. Sultan Murad Camii plan ve kesiti (E. H. Ayverdi, 1981: 220)

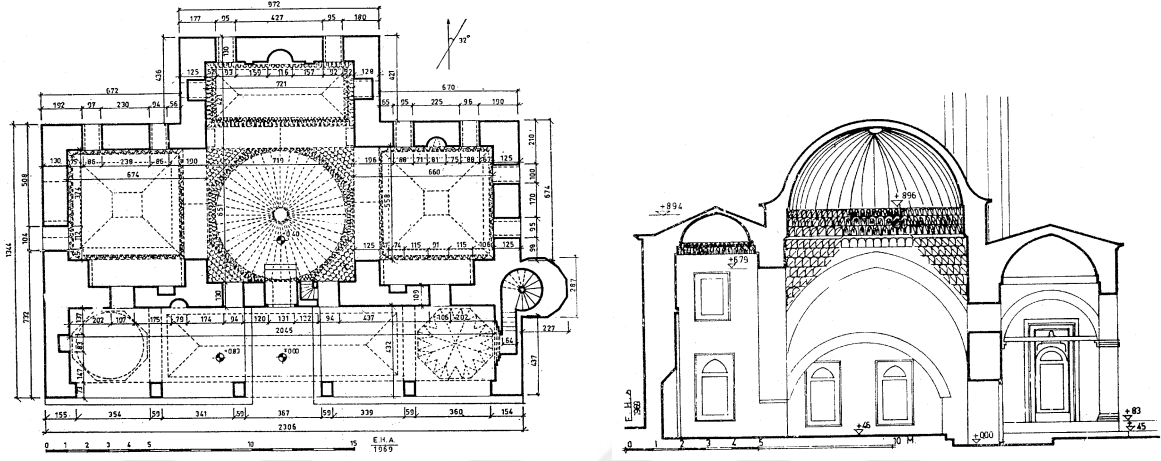
Üsküp'te yapılmış bir diğer en eski cami ise 1438 yılında çarşının (bitpazarı) kuzey ucunda Serava Nehri'nin batısında yapılan İshak Bey (Alaca) Camii'dir. İmaret Camii olarak da bilinen yapı, 3 sıra tuğla 1 sıra kesme taştan inşa edilmiştir. Ortası kubbeli yanları tekne tonozlu üç gözü ve orta kısımdan taşan beşik tonozlu mihrap çıkıntısı vardır. Baştaki ve sondaki kubbeli olmak üzere, arasında bulunan üç gözün ise tek beşik tonozla örtülen beş gözlü son cemaat yeri vardır. Ayverdi'ye göre caminin özgün hali tek kubbeli ve son cemaat yeri beşik tonoz örtülü üç gözlüdür. Kanatların, 83 yıl sonra yapılan tamirde İshak Bey'in torunu tarafından eklendiği düşünülmektedir (Ayverdi, 1981: 256). Buna göre cami tek kubbeli yapıdan, o günkü şartlar ve ihtiyaçlar göz önüne alınarak zaviyeli camiye dönüştürülmüştür. Caminin iç mekânında kubbe ve tonoz geçişlerinde, kemer kıyılarında sarkıt / mukarnas yapılmıştır (M. Z. İbrahimgil, 1988). Ayrıca caminin tonoz kubbelerinin özgün bir formu vardır.

Resim 5.2. İshak Bey (Alaca) Camii'nin deprem öncesi ve günümüzdeki durumu (RZZSK)

Küllüye inşa edildikten sonra etrafına büyük konaklar yapılmış ve zaman içinde “Büyük Evler”, “İshakiye Mahallesi” veya “Beyler Mahallesi” adıyla anılmıştır. Bu da uçbeylerinin ve varislerinin konak ve saraylarının bu bölgede olduğunu göstermektedir (Bogoyeviç, 2011: 63). Çarşayı kuzeyden saran bölgede, Paşa Yiğit'in torunlarından Kumbaracı ailesine ait birkaç tarihi konak örneği bugün dahi ayaktadır. İshak Bey Camii'nin hemen yanında onun oğullarından Paşa Bey'in türbesi bulunmaktadır. Düzgün kesme taştan yapılan türbenin diğer bir özelliği de Balkanlar'da çini süslemelerini günümüze kadar koruyabilmiş birkaç

yapıdan arasında olmasıdır. Benzer dönem yapıları arasında Bursa, Muradiye Camii ve Hamza Bey Camii gösterilebilir.

Çizelge 5.4. İshak Bey Camii plan ve kesiti (E. H. Ayverdi, 1981)

15. yüzyılın son çeyreğinde yapılan İsa Bey Camii (1476) ise zaviyeli cami tipinde yapılmıştır. Ayverdi'den nakledilen vakfiyesine göre de cami ve zaviye ayrımı yapılmıştır. İki imam olduğu zaviyede bir imam camide görev yaparken ikinci imamın ise zaviye reisi olduğu belirtilmiştir. Hatta zaviye reislerine şeyh denildiği halde burada zaviye reisine ahi denilmiştir (Ayverdi, 1981: 252). Bu da Anadolu'yu Türk-İslamlaştıran geleneğin 16. yüzyılın başına kadar Balkanlar'da aynen tekrarlandığını göstermektedir.

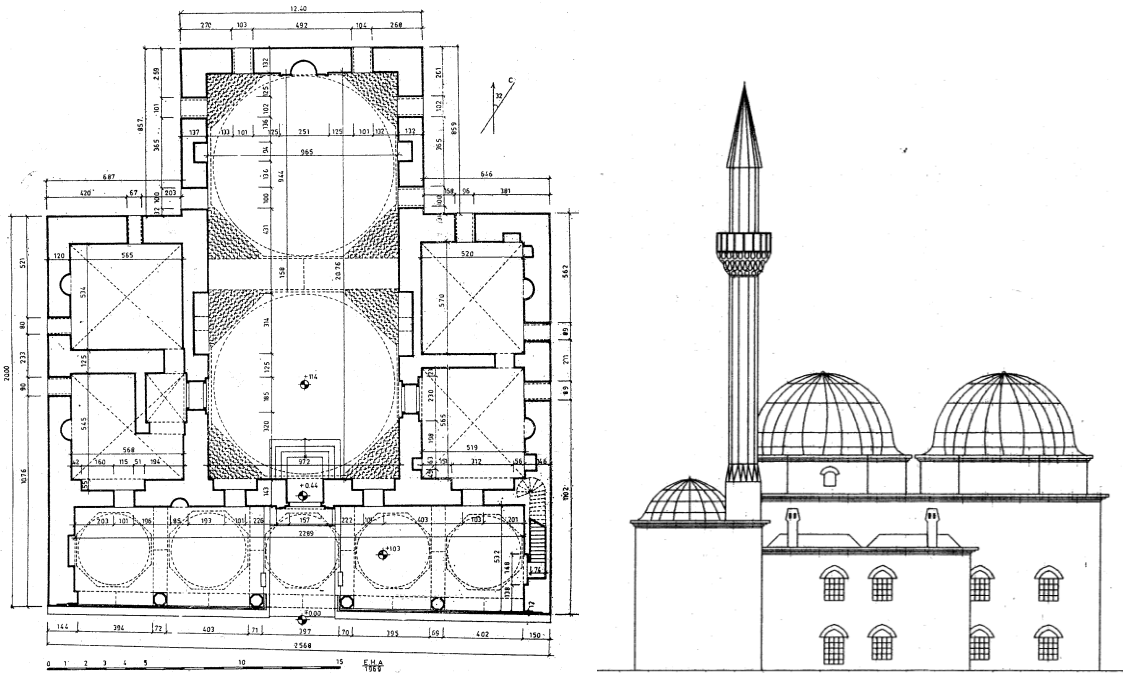
İsa Bey Camii, zaviye tipi camilerden olup iki kubbeli orta kısım ve yanlarda iki gözlü mekânlardan oluşmaktadır. Kenarlardaki ikişer odanın sadece biri, camiye küçük bir kapı ile açılmaktadır. Buna karşılık yanlardaki her iki odanın da dışarıyla bağımsız kapıları vardır. Kubbeye geçişlerde tromp ve Türk üçgeni kullanılmıştır. Yanları kapalı beş gözlü son cemaat yeri vardır.

15. yüzyıl Osmanlı'nın Balkanlar'a kesin olarak yerleştiği bir yüzyıldır. Bu yüzyılda batı Balkanlar fethedilmiş ve yeni fethedilen bu bölgelerin imar ve iskânı için Üsküp artık askeri bir üstün çok lojistik bir üs olarak kullanılmıştır. İsa Bey, 1444 yılından beri Üsküp'te uçbeyi iken 1463 yılında Bosna'nın kesin olarak fethedilmesiyle Bosna uçbeyi olarak görevlendirilmiştir (Emecen, 1992: 296). Saraybosna'da yaptırılan Hünkâr Camii, padişah adına İsa Bey tarafından yaptırılmıştır (Tuğlacı, 1985: 406).

Resim 5.3. İsa Bey Camii Osmanlı dönemi ve günümüzdeki durumu

Osmanlı'nın yükseliş döneminde en önde gelen uçbeylerinden olan İshak oğlu İsa Bey, muazzam servetini Üsküp, Saraybosna ve Yeni Pazar kentlerinin kurulması ve imar edilmesi için harcamıştır (Bogoyeviç, 2011: 91). Bosna, Osmanlı idaresine geçince askeri bir üs konumunda olan Üsküp, özellikle ilim, zanaat ve ticaret merkezi olmuş, askeri üs konumu Saraybosna, Travnik, Banyaluka'ya geçmiştir. Böylece, Üsküp fatihlerinin fethettiği Bosna toprakları yeni uç bölgesi olarak belirlenmiş ve buradan devam eden akınlarla Slovenya'ya kadar seferler düzenlenmiştir (Djurdjev, 1992).

Şekil 5.2. İsa Bey Camii plan ve kesiti (plan-E. H. Ayverdi, 1981; görünüş-RZZSK)

15. yüzyılın sonlarına doğru zenginleşmeye başlayan Üsküp'te 1492 yılında inşa edilen Mustafa Paşa Camii, kare planlı olup tek kubbeli camilere örnektir. Cami iki sıra tuğla bir sıra kesme taştan inşa edilmiştir. Sadece giriş cephesinde mermer kaplama yapılmıştır. Kubbe geçişleri pandantifle sağlanmıştır. Giriş kapısı ve mihrabı mermerden yapılmıştır. Üç kubbeli son cemaat yeri vardır. İnce minaresi yaklaşık 40m boyundadır. Kaleden çarşıya inen yamaç düzleştirilerek yapılmıştır. Çarşıya komşu arazisi yüksek istinat duvarları ile desteklenmektedir. Böylece Mustafa Paşa Camii'nin etrafında yoğun bir yapılaşma oluşmamış, oluşan yapılaşma da kot farkından dolayı alt kotta kalmıştır. Mustafa Paşa Camii, minaresi ve türbesi ile Osmanlı mimarisinin Üsküp silüetinde en yalın yansımısını sunmaktadır. 1519 yılında vefat eden Mustafa Paşa'nın caminin hemen yanına inşa edilen türbesi ise tamamen kesme taştandır.

Resim 5.4. Mustafa Paşa Camii Osmanlı dönemi ve günümüzdeki durumu

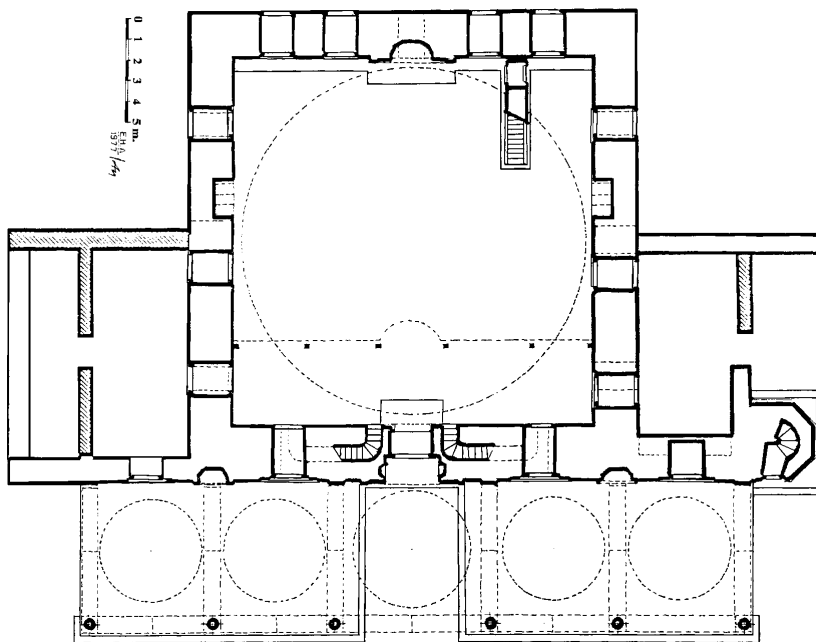
Şehir yapılanması Vardar Nehri'nin doğu tarafındaki vadide iken 1494 yılında Karlılı Mehmet Bey, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün batı tarafında cami, medrese, kervansaray ve türbeden oluşan büyük bir külliye inşa ettirmiştir. Cami üst örtüsü ve minare özelliği ile Balkanlar'da eşsiz bir yere sahipti. Bazilika tipinde olan caminin üstü üç uzunlamasına tonozla örtülüdür. Beş gözlü son cemaat yeri vardır (Ayverdi, 1981: 248). Minaresi burmalı olduğundan Burmalı Camii olarak da bilinmektedir. Mimari özellikleriyle eşsiz bir konumda olan bu cami, 1924 yılında yıkılarak yerine Ordu Evi yapılmış, bu yapı da 1963 depreminde yıkılmıştır (Bogoyeviç, 2008: 184). Günümüzde caminin vakıf arazisinin küçük bir kısmı yeni yapılan bir otel tarafından işgal edilmiş geri kalan tarafı boş kalmıştır.

Osmanlı'nın Klasik Döneme girdiği 16. yüzyılda Üsküp, İstanbul için önemli bir merkez konumunu güçlendirmiştir. Bu yüzyılın başında Üsküp doğumlu Yahya Paşa, Sultan II.

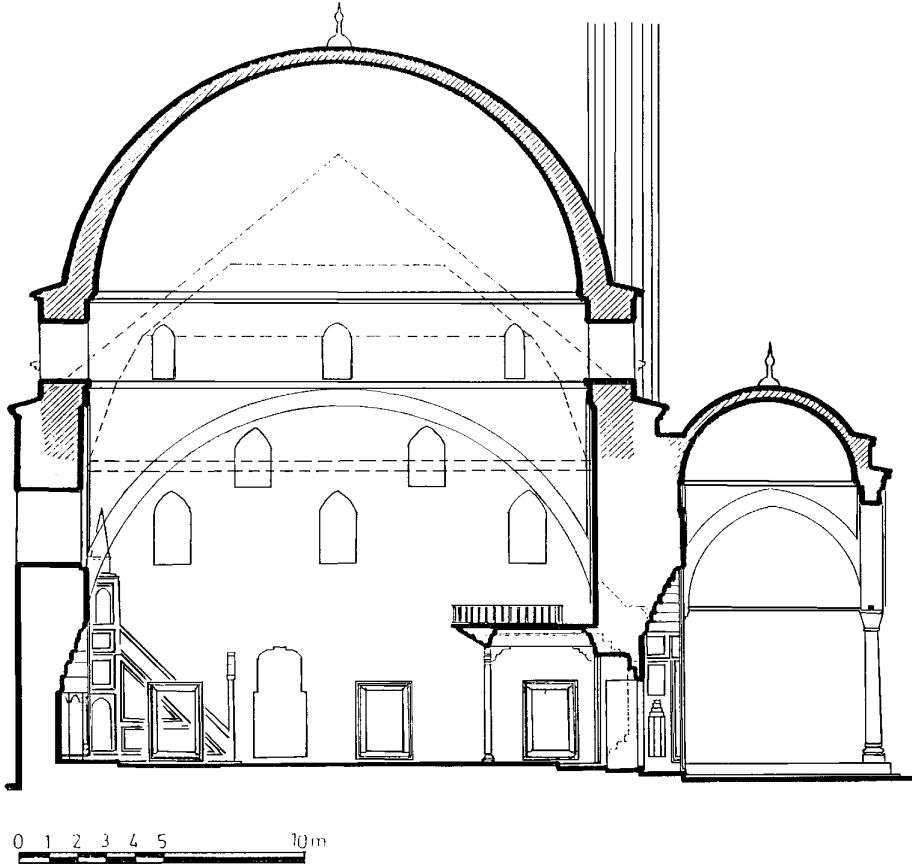
Bayezid'in damadı olmuş ve Bosna Sancak Beyi, Rumeli Beylerbeyi ve vezirlik görevlerini yürütmüştür (Bogoyeviç, 2011: 126). Yahya Paşa 1503 yılında çarşının kuzey tarafında ama epey uzağına düşen geniş bir arazi üzerinde büyük bir külliye yaptırmıştır. Büyük bir cami etrafında şekillenen külliye hamam, imaret, mektep ve birkaç sosyal yapı bulunmaktaydı (Ayverdi, 1981: 270). Beden duvarları kesme taştan giriş cephesi ise mermerden yapılmıştır. Kare planlı caminin üzeri, özgün haliyle tek kubbe ile örtülü iken günümüzde yüksekçe bir kırma çatı ile örtülüdür. Beş gözlü son cemaat yerinin üzeri bütün olarak beşik tonozla örtülmüştür. Aynı dönemde İstanbul'da yaptırılan II. Bayezid Camii ile benzer özellikler göstermektedir.

Resim 5.5. Yahya Paşa Camii'nin 1960'lardaki görünümü ve günümüzdeki iç mekân görünümü

Şekil 5.3. Yahya Paşa Camii'nin restitüsyonu (Ayverdi, 1981)

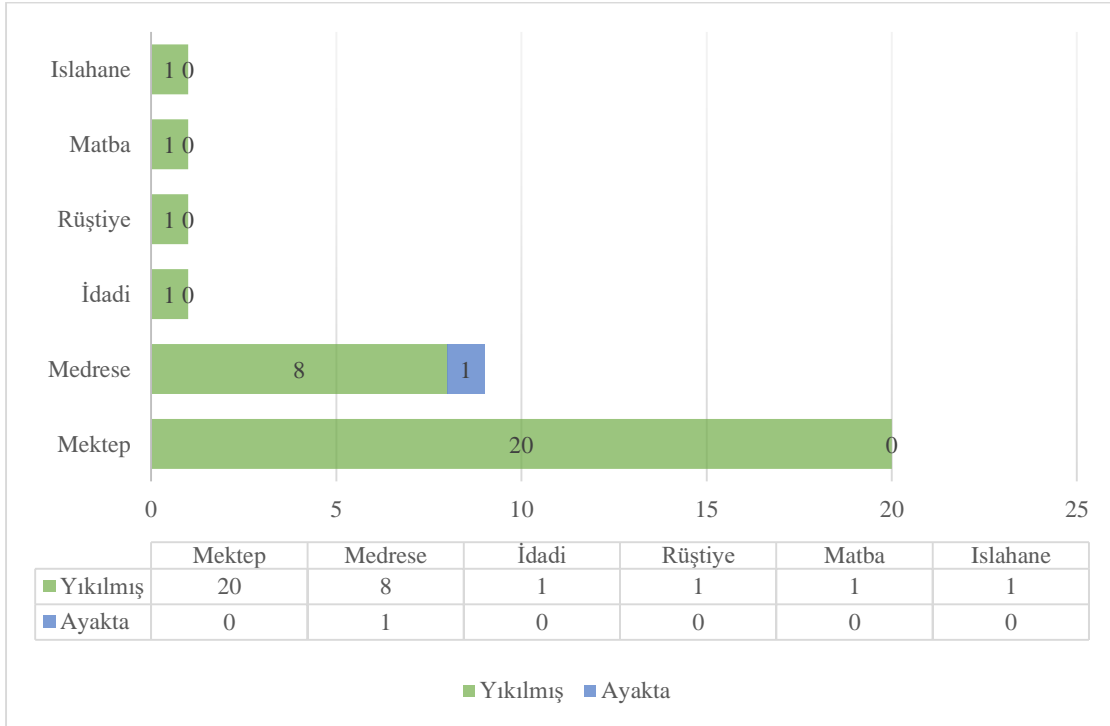
Şekil 5.4. Yahya Paşa Camii'nin restitüsyonu (Ayverdi, 1981)

Bu camilerden başka Üsküp'te 50'ye yakın cami vardır. Bunların içinde çarşı içinde olan Murat Paşa Camii 1700'lü yılların başında yapılmıştır. Dikdörtgen planlı ve ahşap dikmeli camilere örnektir. Ayrıca Paşa Yiğit Camii, Muslihiddin Abdülgani (Dükkâncık / Müezzin Hoca) Camii, Kazancılar (Hüdaverdi) Camii, Yoğurt Pazarı Camii, Tahtalı Camii çarşının kuzey tarafında yapılmış ve 1963 Deprem'inden sonra yıkılmış yapılarıdır. Günümüzde bu alanların çoğu prefabrik yapılarla doldurulmuştur. Köse Kadı Camii çarşı içinde yapılmış bugün ayakta olan dükkânların üstünde inşa edilmiş bir cami örneğidir.

5.2. Eğitim Yapıları

Üsküp'te Sultan II. Murat döneminde başlayan imar ve iskân faaliyetleri fetihlerle birlikte Üsküp'ü Rumeli bölgesinin en kuvvetli ilim merkezine dönüştürmüştür (Tuğlacı, 1985: 403). Üsküp'te Osmanlı döneminde inşa edilen 9 medrese, 1 rüştiye, 1 idadi, 20 mektep ve 1 matbaadan toplam 32 yapıdan sadece 1 medrese günümüze ulaşabilmiştir (%3).

Çizelge 5.5. Eğitim yapılarının günümüzdeki durumu

Üsküp'teki ilk medrese Sultan II. Murat Külliyesi içinde 1426 yılında yapılmıştır. Daha sonra İshak Bey ve İsa Bey'in yaptırdıkları medrese, mektep ve kütüphane yapıları ile Rumeli'nin önemli bir eğitim ve kültür merkezi konumunu hep korumuştur.

Resim 5.6. Günümüzde evsizler tarafından işgal edilen medrese yapısının 1960'lardaki hâli

Semavi Eyice, Balkan Harbi'nde Üsküp'te 12 medresenin açık olduğunu belirtmiştir (Eyice, 1964). Ancak vakfiye kayıtlarına göre bu medreselerden başka Burmalı Camii Medresesi, Atiye Binti Yaşar Bey Medresesi, Paşa Yiğit Medresesi, Tophane Medresesi, Yahya Paşa Medresesi, Lonca Medresesi, Mustafa Paşa Medresesi, Hüseyin Şah Beg Medresesi, Hasan Rıza Efendi Medresesi gibi 12 medresenin daha adı geçmektedir. Ayrıca Hamidiye Mahallesi kurulurken 1896 yılında Sanayi Mektebi (Islahhane), 1897'de İdadi yapısı ile 1902 yılında Askeri Rüştüye yapılmıştır (Tuğlacı, 1985: 403). Bunlardan başka Yahya Paşa ve Sinan Kethüda vakfına ait 2 adet muallimhane vardır. I

İsa Bey, zaviye olarak inşa ettirdiği külliyesinde on hücreli medrese ve 1 kütüphane de yaptırmıştır (Cilo, 1992, s. 4). Özellikle bu kütüphane XV. yüzyılda Rumeli'de en büyük kütüphaneler arasında gösterilmektedir (Bogoyeviç, 2011: 91). XVI. yüzyılda da İshak Bey Medresesi Rumeli'de en tanınmış medreselerin başında gelmektedir. Taşköprülüzade Ahmed Hüsameddin Efendi (1495) ve İbn-i Kemal (1512) hocalık yapmıştır. (Bogoyeviç, 2011: 62). Bunun yanında Yahya Paşa Camii'nde hocalık yapan Şeyh Lütfullah Efendi, Sultan II. Bayezid'e dahi şeyh olmuştur.

Resim 5.7. 1940'lı yıllarda Üsküp, İsa Bey Medresesi müderrislerinin çektiği hatıra fotoğrafı (İsa Bey Medresesi Kütüphanesi)

Osmanlı sonrası dönemde bölgede Müslümanların eğitimi geri kalmış, 1920 yılında klasik medrese müfredatıyla Meddah Medresesi kurulmuştur. Bu medrese eğitim faaliyeti yanında bölgeden Müslüman göçü durdurmak için çaba sarf etmiştir. Nihayet 1936 yılında İslâm Birliği Teşkilâtı müfredatını Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nden alarak İsa Bey

Medresesi kalıntıları üzerinde tekrar açmıştır. 1948 yılında kapatılan okul ancak 1984 yılında tekrar açılacaktır (Redzepe, 2012).

5.3. Ticari Yapılar

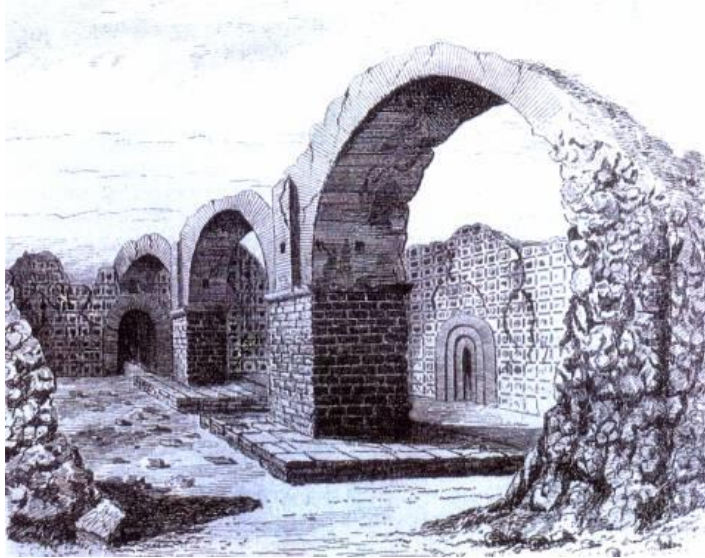
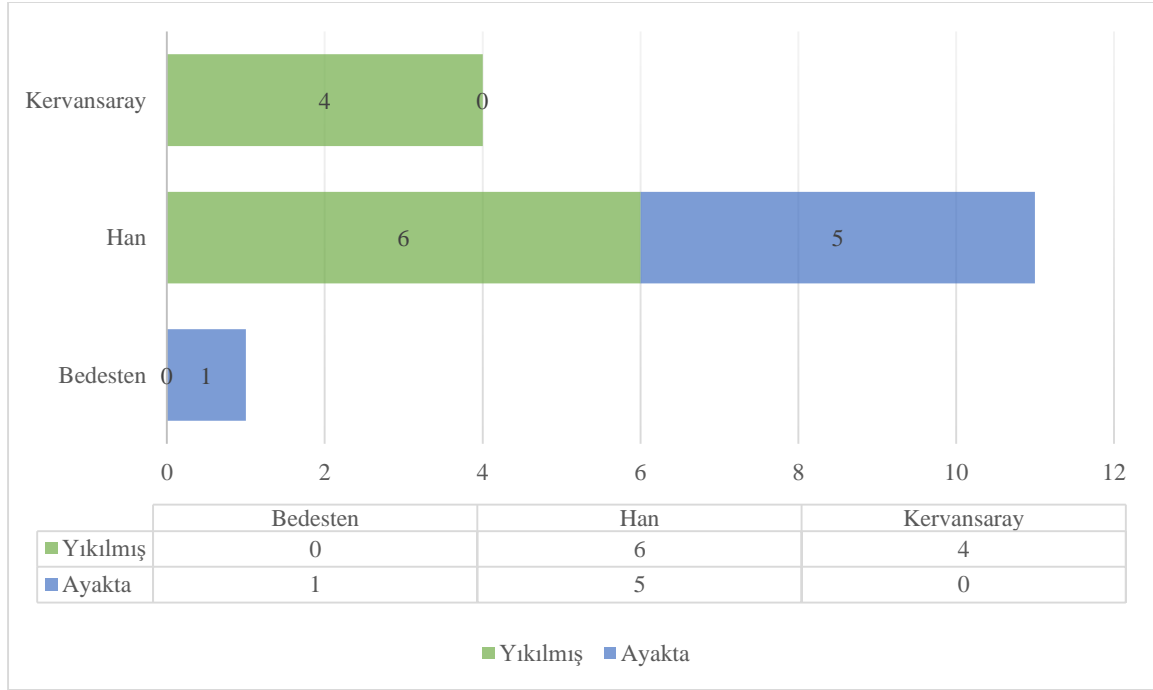
Osmanlı kent mimarisinde ticaret külliyesi olarak düşünülebilecek kadar özgün özelliklere sahip Üsküp Çarşısı ya da diğer ismiyle Türk Çarşısı, 15. yüzyıl Osmanlı dönemi çarşıları içinde günümüze kadar ulaşabilmiş en büyük çarşılar arasındadır.

Üsküp Türk Çarşısı, Sereva suyunun iki yakasında Paşa Yiğit Külliyesi etrafında şekillenmiş kuzeyinde İshak Bey Külliyesi ile sınırlanmış, güneyinde ise Vardar Nehri'ne kadar uzanmıştır. 16. Ve 17. yüzyılda gelişiminin zirvesine ulaşan çarşı, belli dönemlerde tahribata uğramış ve yeni baştan inşa edilmiştir (Bogoyeviç, 2011: 252). Üsküp'te Osmanlı döneminde inşa edilen 11 handan 5'i (%45) ve 1 bedesten bugün de ayakta. Diğer taraftan inşa edilen 4 kervansaray ise yıkılmıştır. Bir başka deyişle Osmanlı döneminde inşa edilen 16 ticari yapıdan sadece 6'sı (%38) günümüze ulaşabilmiştir.

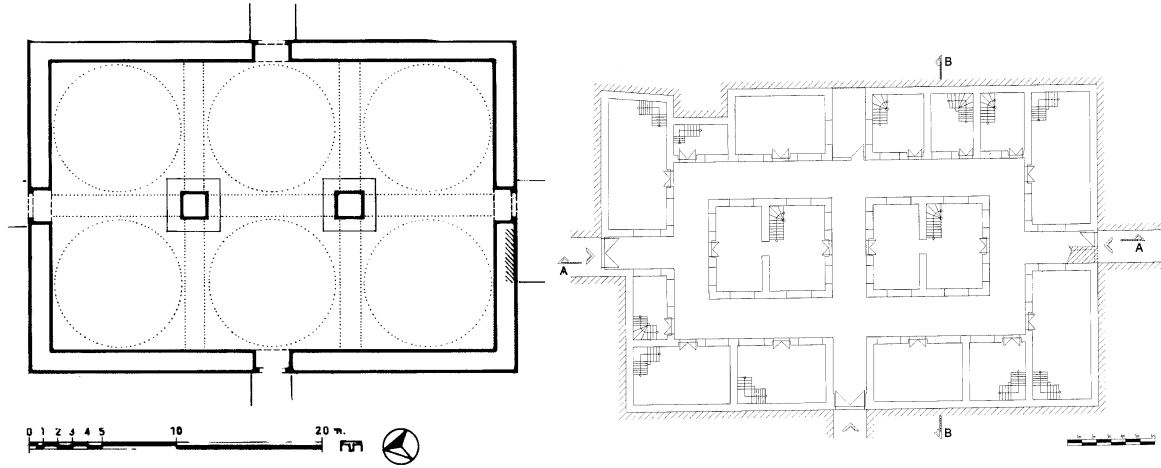
Üsküp Çarşısı bir bakıma Üsküp'e yapılan hayratlar için gerekli giderlerin karşılanması için organize edilmiş vakıf mülkleriyle oluşmuştur. Paşa Yiğit Bey, İshak Bey, Davut Paşa, Muslihiddin Hoca, Mustafa Paşa, Yahya Paşa ve diğerlerinin çarşı için yaptırdığı yapılar arasında bedestenler, hanlar, kervansaraylar ve bunların etrafında yapılmış çok sayıda dükkân vardır.

Çarşının çekirdeğini 1460'lı yıllarda yapılan bedesten oluşturmaktadır. İshak Bey tarafından yaptırılan ilk bedesten kâgir bir yapıdır (Bogoyeviç, 1965). Ancak Evliya Çelebi, bedesteni demir kapıları bulunan üzeri kurşunla kaplı çok kubbeli sağlam bir yapı olarak anlatmıştır.

Çizelge 5.6. Ticari yapıların günümüzdeki durumu

Resim 5.8. 1800'lü yıllarda yanan bedestenin yıkılmış halinin gravürü ile daha sonra yerine yapılan bedesten

Şekil 5.5. Bedesten restitüsyonu (Tunçel) ve günümüzdeki yapının planı (RZZSK)

Bunun dışında Sereva suyunun kenarına 1440'lı yıllarda yaptırılan İshak Bey Hanı (Sulu/Eski Han) ve 1460'lı yıllarda yaptırılan İsa Bey Hanı (Kapan Han) ile 1550'li yıllarda yaptırılan Muslihiddin Abdülgani (Hoca Müezzini) Hanı (Kurşunlu Han) çarşının günümüze ulaşan düğüm noktalarını oluşturmaktadır. Adı geçen üç han da 15. yüzyılda Üsküp'te inşa edilen diğer çoğu anıtsal yapı gibi almaşık duvar örgüsüyle yapılmıştır. İki katlı, kareye yakın planlı ve iç avlulu hanlardan sadece Kurşunlu Han'ın iki iç avlusu vardır. Kurşunlu Han'ın etrafındaki yapılar yıkıldığından büyük bir avlunun içinde bulunmaktadır (Bogoyevič, 1976). Diğer hanların ise etrafı dükkânlarla çevrelenmiştir.

Resim 5.9. Çarşının kuzey tarafında bulunan Sulu Han (sol); çarşının güney tarafında bulunan Kapan Han; çarşının batısında bulunan Kurşunlu Han (sağ) genel görünüşleri

Ayrıca çarşının kale tarafında olan Seyyid Hacı Muhittin Hanı'ndan (Kürkçü Han) günümüzde sadece enkazı ulaşmıştır. Vakfiyesine göre han Demirciler Çarşısı'nda bulunmaktaydı.⁶ İshak Bey'in 1453 yılında yaptırdığı Yeni Han, 1550'li yıllarda yaptırılan

⁶ VGMA, Def. 990, Say. 3, Sıra 3; Hicri 10 Safer 1001 (Milâdi 16 Kasım 1592)

ve 1961 yılında yıkılan Davut Paşa Hanı, Mustafa Paşa'nın 1500'lü yılların başında yaptırdığı 2 kervansaray ve 7 han ise günümüze ulaşamamıştır.

Hanlar, arasta ve bedestenler arasında sıralanan dükkânlar geleneksel mimaride çoğunlukla tek hacimlidir. Depo ve mahzen veya bodrum bulunmaz. Tek katlı olan mekânlarda çok işlevli olarak kullanılan tezgâh, saçak ve kepenklerin bulunduğu bu dükkânlar; taş, tuğla ve ahşap malzemedен, kâgir sistemle basit ve kolay inşa edilir şekilde çözülmüştür(Özdeş 1998). Üsküp'te ise günümüze ulaşan çoğu eski dükkânın 2m yüksekliğinde bodrum katı vardır, ancak giriş çıkış zorluğu ve rutubetten ötürü çoğu dükkânın bodrum kata ulaşımı kapatılmıştır. Dükkânların çoğu iç mekânda iki hacimlidir.

5.4. Sosyal İşlevli Yapılar

Osmanlı mimarisinde imaret, hamam, köprü, saat kulesi, çeşmeler ve suyolları gibi sosyal işlevli yapılar, dini mimari ile birlikte ele alınmıştır. Erken dönem camilerin vakıf kayıtlarında isimlerinin (imaret hizmeti gördüğünden) zaviye olarak geçmesi bunun en açık göstergesidir.⁷ Şehir imarında ise özellikle hamam ve köprüler Osmanlı'nın en özen gösterdiği yapılar arasındadır. İslâm toplumunda ibadet için temizliğin şart olması, hamamları günlük hayatta son derece önemli yapılar arasına sokmuş, hatta toplum tarafından camilerle eş değerde tutulmuştur.

Şehirde yapılan umumi hamamların yanı sıra, insanların evlerinde de küçük hamamlar yapılmıştır. Osmanlı topraklarını ziyaret eden yerli ve yabancı seyyahlar da bu durumu dile getirmiştir hatta 1669-1675 yılları arasında Osmanlı topraklarını gezen Guillaume Graillet, özellikle ev hamamlarının Fransız evlerinde yapılmasını önermiştir. Evliya Çelebi, Üsküp'te 1060 ev hamamının bulunduğu bahsetmiştir (Bogoyeviç, 2011: 310).

Bir diğer önemli sosyal işlevli yapı grubu çeşme ve suyollarıdır. Üsküp'te daha İsa Bey döneminde şehre, köylere, değirmenlere, bahçelere, bağlara, çeşmelere, hamamlara dağıtılmak üzere suyolları yapılmıştır. Diğer taraftan çeşmeler, yapılması en kolay hayrat

Okuyan: Prof. Dr. Hamza Keleş, Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil

⁷ Orhan Bey döneminden itibaren vakıf hayratları zaviye olarak bilinir. Yeşil Camii, Muradiye Camii, cami yerine zaviye olarak kaydedilmiştir. Bunun nedeni bu yapıların misafir ağırlaması, yatırılması, yedirilmesi vazifesini göreceğ şekilde tanzim edilmesidir.

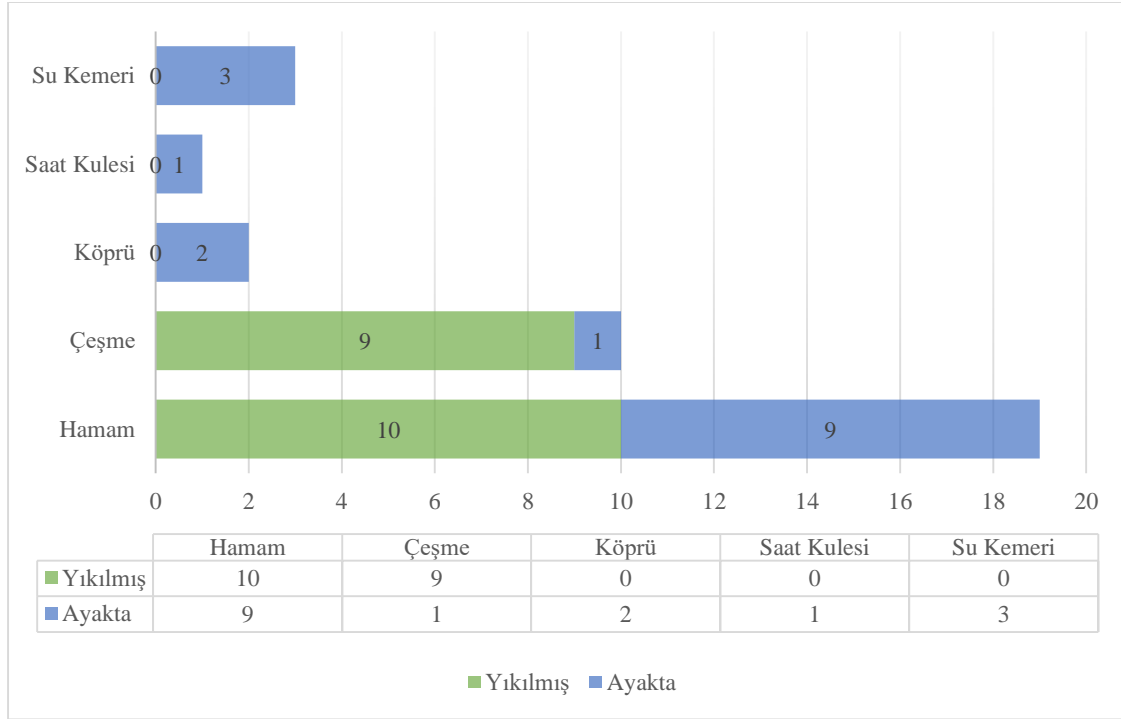
yapısı olduğundan Osmanlı coğrafyasında en çok karşılaşılan yapılar arasındadır. Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre Üsküp'te 110 çeşme ve 200 kadar sebil yapılmıştır (Bogoyeviç, 2011: 378). Bu kadar çok çeşmenin yapılmasının nedeni ahiret inancı gereği, hayratı olan kişinin sevap defterinin kapanmamasıdır. Çeşmeyi yaptıran kişi, çeşmeden su içen herkesin kendisine dua etmesini istemektedir.

Sosyal yapılar arasında hamamlar dışında suyolları ve su kemerleri bulunmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz İsa Bey Suyolu dışında Mustafa Paşa'nın Üsküp Karadağı'ndan su kemerleriyle çarşıya kadar su getirdiği suyolu ile Sagir Mehmet Bey'in suyolu Üsküp'te hayatı canlı tutan suyollarıdır. Suyun bu şekilde akıtıldığı Üsküp'te hemen hemen her köşe başında çeşmeler yapılmıştır. Ancak adları bilinen ve bilinmeyen yaklaşık 110 çeşme ve 200 kadar sebilden hiçbiri, bugün ayakta değildir (Ayverdi, 1981: 304).

Balkanlar, sahip olduğu zengin su kaynakları dolayısıyla Osmanlı Mimarisinin en güzel köprü örneklerine ev sahipliği yapmaktadır. Hemen hemen her şehirde bir Osmanlı dönemi köprüsüne rastlanan Balkan coğrafyasında Üsküp'te de Vardar ve Vardar'ın kolları üzerinde kurulmuş üç köprü vardır. Çarşının dibinde yapılan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, 15. yüzyılda Balkanlar'da yapılan en büyük köprülerden biridir. 10 gözü bulunan köprü'nün genişliği 6,50m, uzunluğu ise yaklaşık 180m'dir (M. Z. İbrahimgil, 2012). Bundan başka 1905 yılında kalenin sol tarafında inşa edilen Demir Köprü, Üsküp çevresinde inşa edilen Hüseyin Şah Köprüsü ile Mahmut Şevket Paşa Köprüsü, Ahmet Eyüp Paşa Köprüsü ve Küçük Milan Köprüsü vardır (Ayverdi, 1981: 301).

Üsküp'te Osmanlı döneminde inşa edilen 19 hamamdan 9'u (%47) ve yaptırılan 10 çeşmeden sadece 1'i (%10) ile inşa edilen 2 köprü, 1 saat kulesi ve 3 su kemeri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Diyebiliriz ki Osmanlı sonrası en az tahribat sosyal hizmet veren yapılarda gerçekleşmiş ve çeşmeleri çıkartırsak, inşa edilen 25 yapıdan 15'i (%60) bugün de ayaktaadır.

Çizelge 5.7. Sosyal yapıların günümüzdeki durumu

Üsküp'te kaydı bulunan ilk hamam İshak Bey'e aittir. 1438 tarihli İshak Bey Vakfiyesinde kendisine ait imaretin içinde bir çifte hamam olduğu kaydedilmiştir. Günümüze ulaşan en eski hamam ise İsa Bey'in 1447 yılında çarşı içinde yaptırmış olduğu Çifte Hamam'dır. Tarihi kaynaklarda Boyacılar Çarşısı'nda bulunduğundan Boyacı Hamamı olarak da bahsedilmiştir. Evliya Çelebi ise bu hamam için Şekil Hamamı demiştir (Bogoyeviç, 2011: 320). Uzunlamasına planlı hamamlara örnek olan İsa Bey Hamamı'nın benzerleri arasında İstanbul'da Haseki Sultan Hamamı, Merzifon'da Fatih Sultan Mehmet Hamamı, Mudurnu'da Beyazıt Hamamı ve Manastır'da Eski Çifte Hamam sayılabilir.

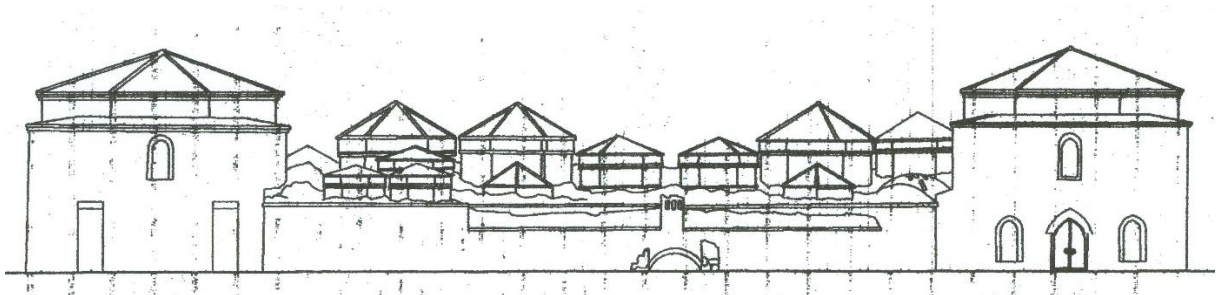
Resim 5.10. Davut Paşa Hamamı restorasyon çalışmaları ve genel görünümü (sağ-T. Yılmaz)

Diğer önemli hamamların başında çarşının güney ucunda Vardar Nehri'ne yakın bir yerde bulunan Davud Paşa Hamamı gelir. Davut Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi ve Vezir-i Azam olduğu 1468-1497 yılları arasında inşa edilen hamam, erkek ve kadın kısımlarının yan yana inşa edildiği çifte hamam tipindedir. Davut Paşa'nın günümüze ulaşan tek eseridir (Uredništva, 1951). 1963 yılından sonra uygulanan imar planıyla çarşının güneyi, kültür ve ticaret alanı olarak belirlenmiş ve Davut Paşa Hamamı'nın çevresindeki tarihi yapılar yıkılmıştır. Davut Paşa Hamamı boyutları ve taşıdığı sanat değeri bakımından Makedonya'daki anıtsal sivil mimarinin en değerli başyapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir (Bogoyeviç, 2011: 330).

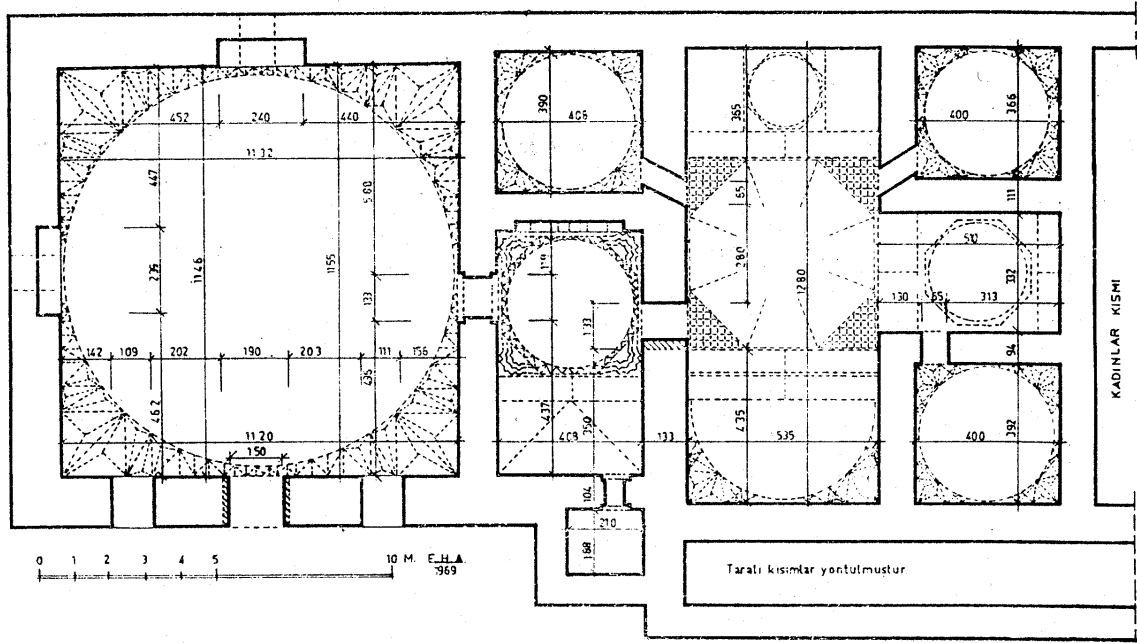

Resim 5.11. Davut Paşa Hamamı dış ve iç görünümü (2006)

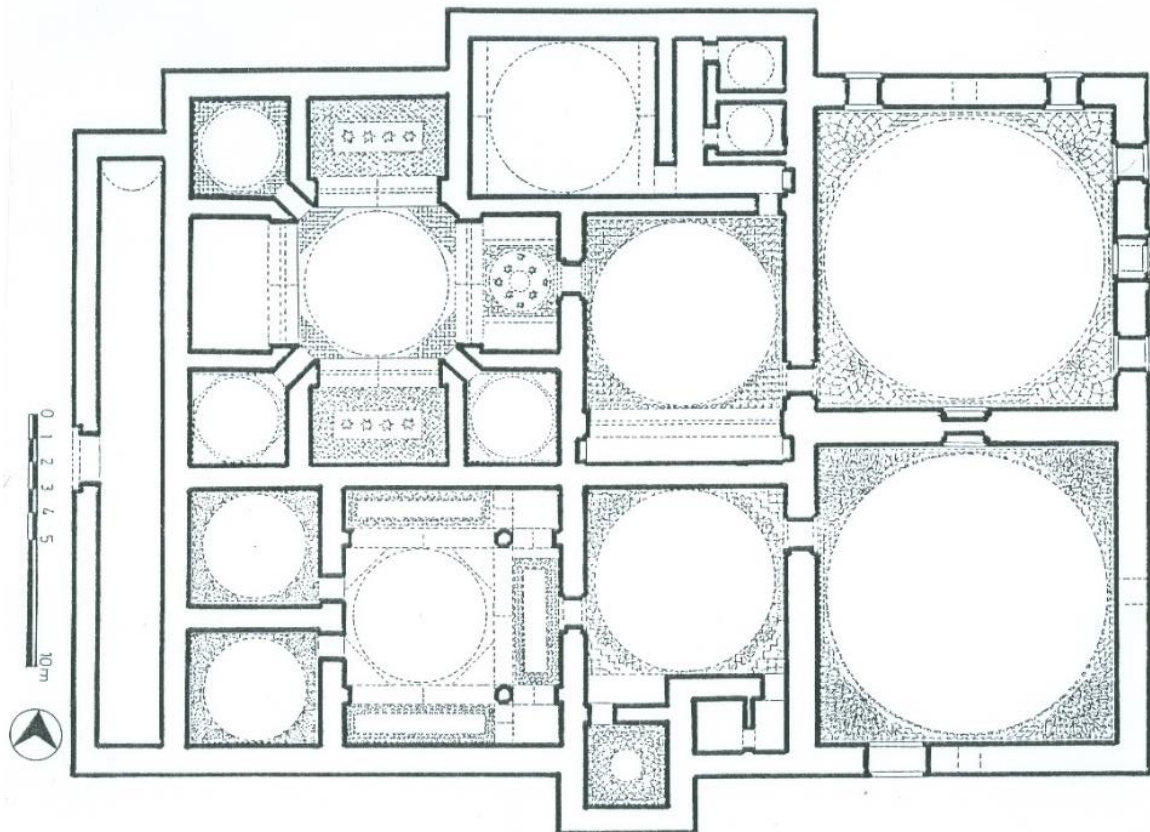
Bu iki hamamdan başka İsa Bey Camii'nin güneyinde bulunan İbrahim Çavuş Hamamı, Lonca Hamamı, Tuz Hamamı veya Gelin Hamamı olarak da bilinmektedir. 1963 Depremi'nden en çok etkilenen hamamların başında Kurşunlu Han'ın hemen yanında Dükkâncık Camii için inşa edilen Muslihiddin Bey Hamamı'dır. Şengül Hamamı olarak da bilinen yapı tek hamam tipindedir. Günümüze kısmen ulaşmış yapının çok süslü olduğu bilinmektedir (Ayverdi, 1981: 300). Göynük, Süleyman Paşa Çifte Hamamı (1335) ve Balıkesir, Zağnos Paşa Hamamı (1329) benzer özelliklere sahip Anadolu örnekleridir (Özer, 1998: 440).

Çizelge 5.8. İsa Bey Hamamı kuzey cephesi (RZSSK)

Çizelge 5.9. İsa Bey Hamamı erkekler bölümü planı (RZSSK)

Çizelge 5.10. Davut Paşa Hamamı planı (Ayverdi, 1981)

Çarşının kuzeyinde Kara Kapıcı Hamamı, Yahya Paşa Camii batı tarafında Kızlar Hamamı, Sultan II. Murat Camii'nin güney tarafında günümüzde Kiril ve Metod Üniversitesi'nin bulunduğu alanda 1973 yılına kadar hizmet vermiş Eski Yeni Hamam günümüze harabe olarak ulaşabilmiştir. Ancak, İshak Paşa'nın vakfiyesinde adı geçen ve çarşı içinde olan Eski Hamam, gene çarşı içinde inşa edilen Sultan Mehmet Çelebi'nin kızı Ayşe Hatun Hamamı, Vardar sahilinde inşa edilen Küçük Davut Paşa Hamamı, Yahya Paşa Külliyesi içinde yapılan hamam ile 1908 yılından sonra inşa edilmiş İshak Paşa Camii yakınlarında çarşının kenarında bulunan Hürriyet Hamamı günümüze ulaşamamıştır. Bunların yanında Vardar Nehri'nin karşı tarafında inşa edilen Vardar Hamamı, 1944 yılına kadar hizmet vermiş ve bu tarihten sonra yıkılmıştır. Postane Hamamı ise 1963 Depremi'ne kadar hizmet vermiş ancak depremde yıkıldıktan sonra bir daha yapılmamıştır (Bogoyeviç, 2011: 344-365). Bunların dışında günümüze ulaşmayan ve çok az bilgisi olan birkaç hamam daha vardır.

Üsküp'te yapılan bir diğer önemli bir sivil mimarlık yapı örneği ise Saat Kulesi'dir. Sultan II. Murat Camii'nin yanı başında 1566-1573 yılları arasında inşa edilen yapı, Osmanlı Devleti sınırları içinde inşa edilmiş ilk saat kulesi olma özelliğini taşımaktadır.⁸ Kayıtlara göre Saat Kulesi'nin mekanizması ve ustası Zigetvar'dan getirilmiştir. Zaman içinde birçok defa değişikliğe uğrayan saat kulesi şimdiki görünümüne Kosova Valisi Hâfız Mehmet Paşa zamanında kavuşmuştur (Bogoyeviç, 2011: 60).

5.5. Askeri Yapılar

Üsküp, daha 15. yüzyılda Osmanlı'nın iç bölgesi kabul edildiğinden savunma mimarisi örnekleri azdır. Ancak, Üsküp Kalesi batıya ve kuzeye yapılan seferlerin lojistik üssü olmasından dolayı hep tahkim edilmiş ve mühimmatla desteklenmiştir (İnbaşı, 1995: 41). Vardar Nehri kıyısında yüksekçe bir tepe üzerine kurulmuş Üsküp Kalesi ise temelleri İskender dönemine kadar gitse de 1446 yılında Osmanlılar tarafından tahkim edilmiş ve büyütülmüştür (Vinçiç, 1981). Dikdörtgene yakın bir plan şemasına sahip kalenin içinde Bayram Paşa Kulesi ve kuzey tarafında Askeri Hastane bulunmaktaydı (Ayverdi, 1981: 305). Geç dönem Osmanlı mimari örneği olan Askeri Hastane, 1964-1974 yılları arasında kalede gerçekleştirilen yenileme çalışmaları sırasında yıkılmıştır (Özer, 1998: 461). Bu

⁸ Cerasi, Osmanlı topraklarındaki ilk saat kulesini Prizren'de 1610 yılında yapıldığını iddia ederken, İnbaşı ise Fransız bir seyyaha dayandırarak Üsküp Saat Kulesi'nin 1573'te yapıldığını ve bunun Osmanlı coğrafyasındaki ilk saat kulesi olduğunu belirtmiştir.

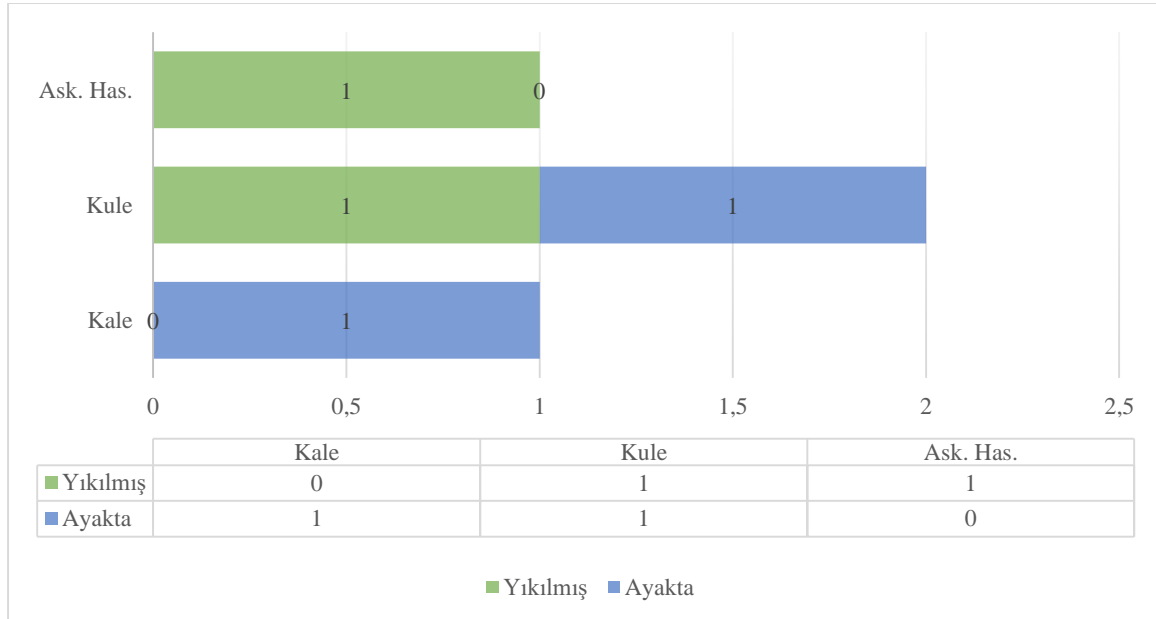
yapıların dışında günümüzde ayakta olan Bey Kulesi, benzer örneklerinin Karadağ, Bosna ve Hırvatistan'da görülen tipik Osmanlı kule mimarisine bir örnektir (Nikoloski, Kornokol, ve Balabanov, 1961: 9). Genelde taştan ve üç katlı olan bu yapıların alt katlarında çok az pencere olup son katı ise cihannüma gibi dört tarafı pencereli yapılmaktadır (Bogoyeviç, 2011: 422).

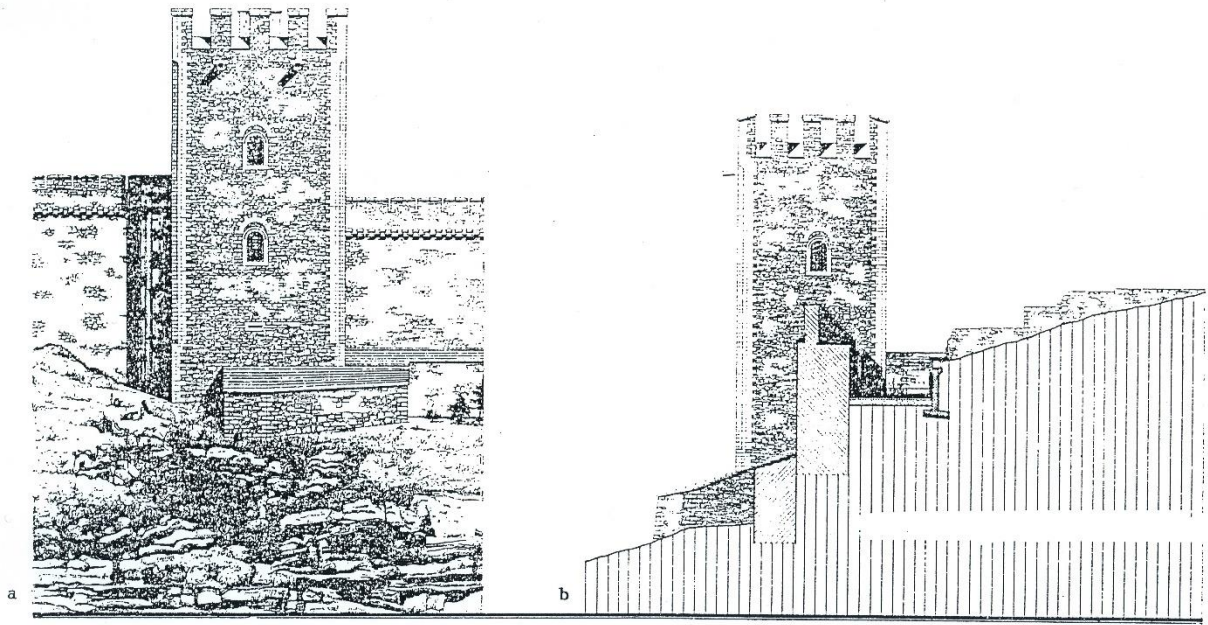

Resim 5.12. Üsküp Kalesi'nin çarşıya bakan tarafı ile Kale'nin Vardar nehrine bakan tarafı

Üsküp Kalesi'nin surlarının içerisi önce Avusturya Ordusu'nun kenti ateşe vermesinden sonra büyük hasar almış, 17. yüzyılın sonlarında yeniden ihya edilirken de sadece askeri ve idari birkaç bina yapılmıştır. Kale günümüzde park olarak kullanılmaktadır.

Çizelge 5.11. Askeri yapıların günümüzdeki durumu

Şekil 5.6. Üsküp Kalesi'nde Vardar Nehrine bakan tarafta Fatih sultan Mehmet döneminde yapılan burç (RZZSK)

Resim 5.13. Üsküp Kalesi'ndeki kışla ve asker hastanesini gösteren kartpostallar (RZZSK)

5.6. Kamu Yapıları

Mustafa Paşa Camii'nin yanı başında kale ile çarşı arasında 1883 yılında yapılan Hükümet Konağı ancak, Kosova Vilâyet merkezinin 1888 yılında Priştine'den Üsküp'e taşınmasıyla kullanılmaya başlanmıştır (Tuğlacı, 1985). 1912'ye kadar Osmanlı'nın bölgedeki en üst idare merkezi olan bina 1963 yılında aldığı hasardan sonra ise onarılmıştır. Vilâyet Konağı'nın hemen yanında yer alan Postane binası ise 1899 yılında inşa edilmiştir (Bogoyeviç, 2011: 410). Son dönem Osmanlı Mimarisi özellikleri gösteren her iki bina da bugün Balkan Üniversitesi'nin eğitim yapıları olarak hizmet vermektedir. Bunun dışında 15. Yüzyılda inşa edilen darphane ise günümüze ulaşamamıştır. Buna göre Üsküp'te Osmanlı döneminde inşa edilen 3 kamu yapısından 2'si (%60) günümüze ulaşabilmiştir.

Resim 5.14. 1900'lü yıllarda yapılmış tiyatro binası (Üsküp şehrinde selâm / Dört bin lira masraf ihtiyaçla / Vücuda getirilmiş tiyatromuz)

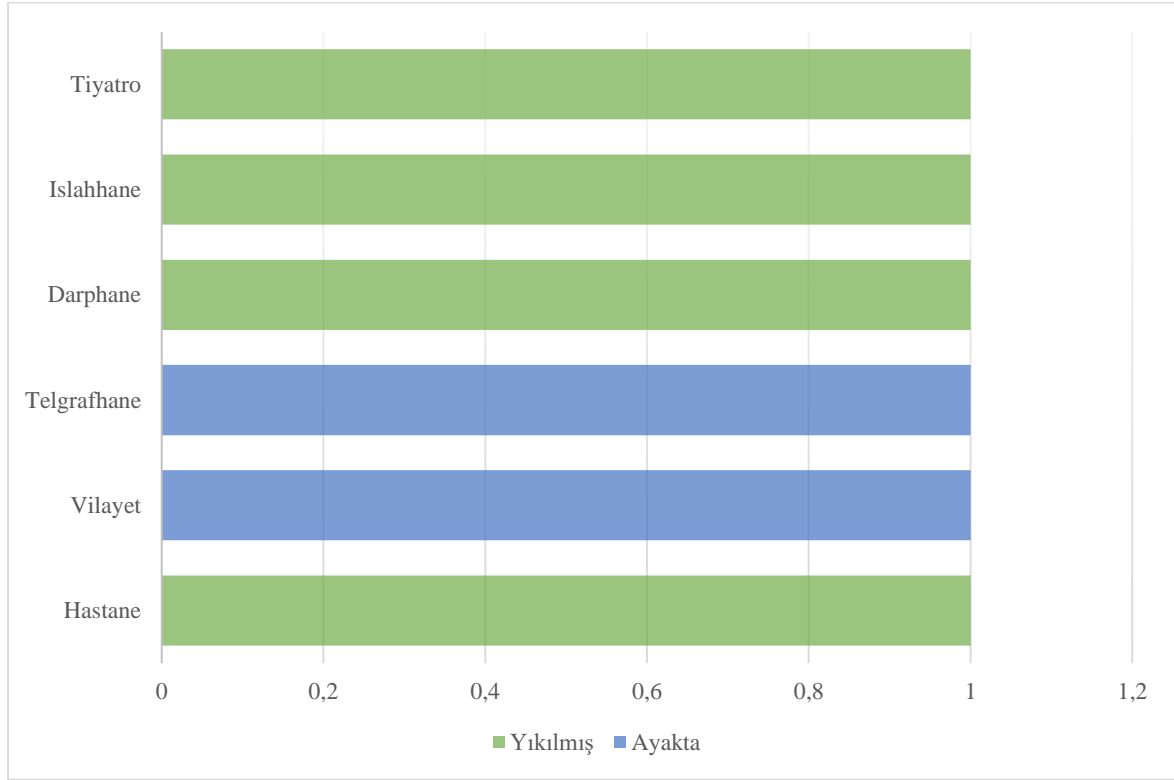

Resim 5.15. Üsküp Kalesi karşısında bulunan Vilayet Binası (2005)

Resim 5.16. Telgrafhane binasının dış ve iç görünümü (2005)

Çizelge 5.12. Kamu yapılarının günümüzdeki durumu

6. GELENEKSEL ÇARŞI İÇİNDE SOSYAL VE FİZİKİ YAPIDAKİ DEĞİŞİMLER

Çalışmanın bu bölümünde sunulan tespitler, alanda yapılan anket ve mülâkat sonuçlarının ve gözlemlerin değerlendirilmesi ile kaynak taraması sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda elde edilmiştir. Bu tespitler, sosyal yapı için demografik durum, sosyal ve kültürel yaşam, çarşıda bulunma süresi, kullanıcıların çarşının korunması hakkındaki görüşlerini kapsamaktadır.

6.1. Demografik Yapıdaki Değişim

Balkanlar'da son yüzyıl içinde karma nüfusun olduğu şehirlerde sağlıklı nüfus sayımı yapılamamıştır. Güçlü olanın kendini kalabalık göstermek için şehirde ve masada bir takım hileler hep olmuştur. Makedonya ve Üsküp özelinde ise, toplumların birbiri içindeki geçişken durumları demografik yapı analizini zorlaştırmaktadır. Bölgedeki toplumlar kendilerini daha çok kültürel kimlikleri ile ifade etmektedir. Türk, Arnavut, Torbeş ve Romanlar kendilerini sosyal hayatlarında önce Müslüman olarak, Makedon, Bulgar, Sırp ve Vlahlar ise kendilerini sosyal hayatlarında önce Pravoslav veya Ortodoks olarak tanımlamaktadır. Bu yönde bir kimlik araştırması bu tezin kapsamını çok aşacağından çarşının demografik yapısı sokaklar ve meslekler esas alınarak incelenmiştir. Ayrıca mekânlar küçük ölçekli ticaret / zanaat dükkânları olduğundan çok kolay el veya fonksiyon değiştirmektedir. Araştırmanın yapıldığı 3 sene boyunca bile bazı dükkânlarda birkaç defa fonksiyon değişikliği yaşandığı görülmüştür.

6.1.1. Anket çalışması

Çarşının günümüzdeki sosyal yapısını belirlemek için işyeri sahipleri ve alanı deneyimleyen kullanıcılar ile yapılan anketin yanı sıra, birkaç nesildir çarşıda işyeri olan ve çarşının geçmiş ve günümüz sosyal hayatına ilişkin mülâkatlar yapılmıştır. Yapılan anketten elde edilen veriler Excel 2016 programında dökümü yapıldıktan sonra SPSS 17.0 programına aktarılarak sonuçlar belirlenmiştir. Anket formlarında değerlendirmeye alınan tüm kullanıcılar için alanın fiziksel ve sosyal niteliğine yönelik yorumları ile çalışma alanını sahiplenmeleri, koruma konusunda yaklaşımları ve farklılıkları değerlendirilmiştir. SPSS 17.0 programı ile sosyal yapının yoğunluğu ve soruların birbiri ile olan ilişkilerinden elde

edilen veriler için çizelgeler hazırlanmıştır. Hazırlanan anket sorularında işyeri sahiplerinin ve kullanıcıların en az 25 yıllık çarşıda bulunma durumu, korumaya bakışı, yaş ve cinsiyeti, çalışma alanının olumlu ve olumsuz yönleri hakkındaki düşünceleri ve alanla ilgili memnuniyet düzeyleri saptanmıştır. Alanın tarihsel süreçte yaşadığı işlevsel ve sosyal dönüşümü daha iyi aktarmak için yer yer 1970 yılında yapılan analizle karşılaştırmalara gidilmiştir. Çalışma alanında 305 işyeri sahibi ve 250 kullanıcı ile anket yapılmıştır.

İşyeri Sahipleri İle Yapılan Anketler: Anıtsal yapıları çıkardığımızda çarşıda bulunan 685 dükkândan 142 tanesi kapalı durumdadır. Bu da çarşının %21'inin aslında kullanılmadığını göstermektedir. Açık olan 543 dükkânın 322'si (%59) yerinde plan kesit ve görünüş çizimleri yapılmış ve fotoğraflanmıştır. Geriye kalan 221 (%41) dükkânın ise büyük çoğunluğu betonarme veya derme çatma malzeme ile yapılmış, çarşının karakterine aykırı yapılardan oluşmaktadır. Bu niteliksiz tipte olmayıp da girilemeyen dükkân sayısı 78'dir. Çarşıdaki dükkânların mülkiyet konusu karışık bir konudur. İslâm Birliği'nin çarşıda 12 parseli vardır. 2'si eğitim ve kültür yapısı olarak kullanılmaktadır. Diğer parsel / dükkânların büyük çoğunluğuna sosyalist dönemde devlet tarafından el konulmuş ve üst kullanım hakkıyla üçüncü şahıslara uzun yıllar için kiralanmıştır. Üçüncü şahıslar da dördüncü şahıslara, hatta onlar da beşinci şahıslara kiralamıştır. Zamanında el konulan bu parsel / dükkânların günümüzde tapusu olmadığından bu durum esaslı bir araştırma konusudur. Mülkiyet konusu farklı disiplinlerin araştırma konusu olduğundan sosyal anket sonuçları yerlilik üzerinden analiz edilmiştir.

Anket çalışması ise bu fiziki inceleme durumundan tamamen farklı gerçekleşmiştir. Dükkânın içinde fiziki incelemeye izin veren işyeri sahiplerinden kimisi ankete katılmış kimisi ise anketi kabul etmemiştir. Buna göre çalışma alanında anket yapılan 305 işyeri sahibinden 234'ü (%77) erkek, 71'i (%23) kadındır. İşyeri sahiplerinin %7'si 0-24 ve 76-100, %55'i 25-50 ve %38'i 51-75 yaş aralığındadır. İşyeri sahiplerinin %62'si işyerlerinin küçüklüğünden şikâyet ettikleri ancak %70'nin işyeri çevresinden memnun olduğu saptanmıştır. Bu 305 işyeri sahibinden %37'si kazancının geçinmesi için yeterli olduğunu belirtirken %63'ü ekonomik sıkıntıların çokluğundan ve emeğinin karşılığını görememekten şikâyetçidir. Ancak burada şikâyet konusu çarşıdan daha çok araştırmanın yapıldığı dönemde ülkenin içinde bulunduğu belirsizlik durumu ve ülkenin genel ekonomik gidişatından doğan memnuniyetsizlik vardır. Koruma bağlamında en önemli kavramlardan olan yerli olma oranı, çarşıda en az 25 yıl bulunma ile ölçülmüş ve bu oran her geçen gün

azalsa da oldukça yüksek tespit edilmiştir. Buna göre işyeri sahiplerinin %39'u en az 25 yıldır çarşıda çalışmaktadır. Son 10 yılda çarşıda bulunanlar ise %13 olarak belirlenmiştir.

Çizelge 6.1. İşyerine nereden geldiği

DURUM	Yoğunluk	Yüzde
Üsküp'te Başka Bir İş	68	22%
Çarşıda Başka Bir İş Yerinde Aynı İş	108	35%
Üsküp Dışı	50	16%
Aynı İşyeri	79	26%
TOPLAM	305	100%

Çizelge 6.2. İşyerine nereden geldiği ve işyerinde bulunma yılı ilişkisi

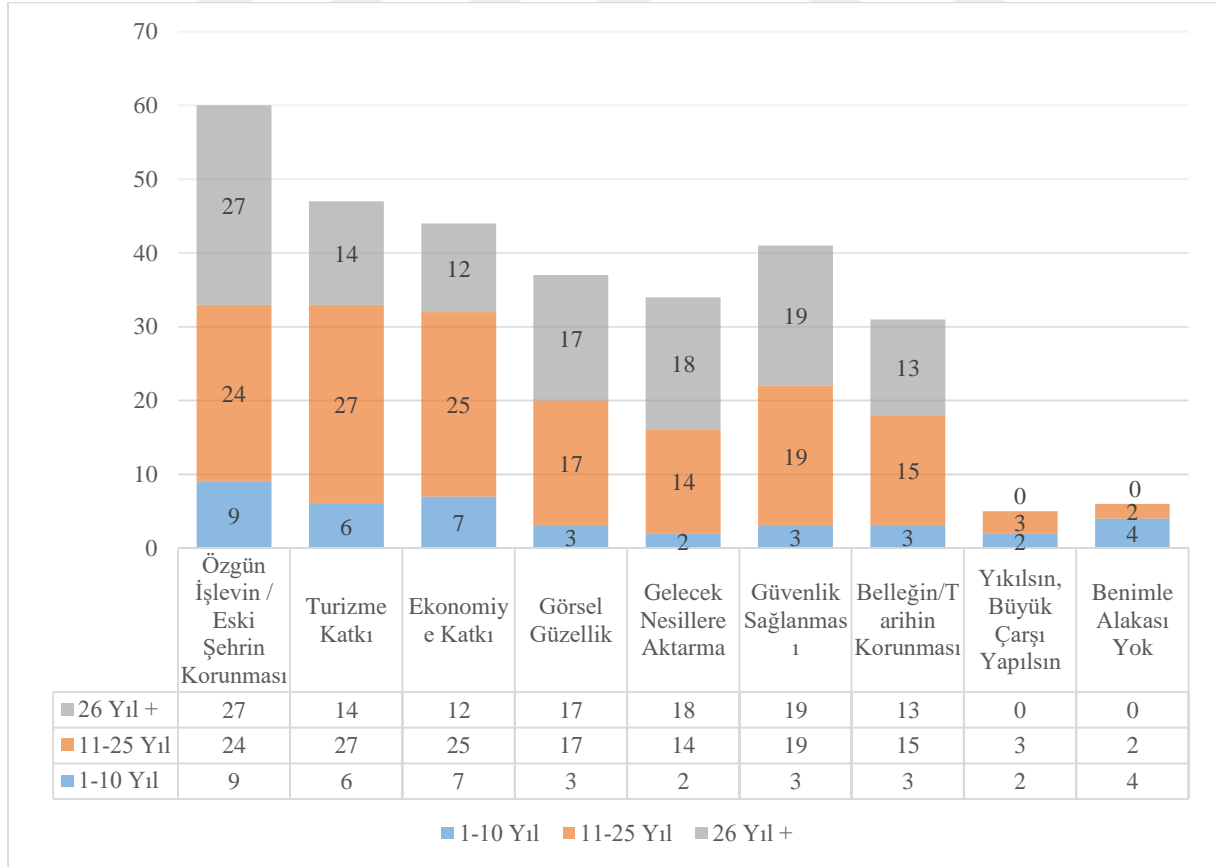
DURUM		1-10 Yıl	11-25 Yıl	26 Yıl Üstü	TOPLAM
Üsküp Çevresinde Başka Bir İş	Sayı	16	38	29	83
	Top. %'si	5%	12%	10%	27%
Çarşıda Başka Bir İş Yerinde Aynı İş	Sayı	11	48	52	111
	Top. %'si	4%	16%	17%	36%
Üsküp Dışı	Sayı	8	32	7	47
	Top. %'si	3%	10%	2%	15%
Aynı İşyeri	Sayı	4	28	32	64
	Top. %'si	1%	9%	10%	21%
TOPLAM	Sayı	39	146	120	305
	Top. %'si	13%	48%	39%	100%

Buna bağlı olarak çarşının sahip çıkılması bağlamında işyeri sahiplerinden yerlilik oranının yüksek olması avantaj olarak görülebilir. 26 yıldan fazla çarşı içinde bulunan %39 oranında işyeri sahibinin %9'u özgün işlevin devamı / eski şehrin korunmasını, %6 ise görsel güzellik, güvenlik, gelecek nesillere aktarılması gibi nedenlerle çarşının onarımını uygun bulmaktadır. Onarım nedenleri arasında “özgün işlevin devamı / eski şehrin korunması” ve “belleğin/tarihin korunması” cevabı %30 oranı ile yüksek bir değere sahiptir. Bunun en önemli nedenleri çarşının anıtsal yapıları ve dükkânlarıyla varlığının bir kimlik sorunu olarak görülmesi ve Üsküp 2014 projesiyle yapılan heykel ve diğer çalışmalara bir tepki olarak düşünülmesidir. İşyeri sahiplerinin çarşı çevresini, ticari cazibe merkezi (%19) ve aranan her şeyin bulunması (%17) alanın ticari merkez konumunu koruduğunu göstermektedir. Bölgenin olumsuz yanları ile ilgili olarak işyeri sahipleri en çok alanın bitpazarına yakın olması (%16), Üsküp'e gelen turistin çarşıya yeterince yönlendirilmemesi ve çarşıda yeteri kadar dolaşımına izin verilmemesi (%15) ile dükkânların küçük olmasını (%11) şikâyet etmişlerdir.

Çizelge 6.3. Çarşının onarım nedenleri ve yerlilik durumu ilişkisi

ONARIM NEDENLERİ VE YERLİLİK DURUMU İLİŞKİSİ		Yerlilik Durumu			TOPLAM
		1-10 Yıl	11-25 Yıl	26 Yıl +	
Özgün İşlevin / Eski Şehrin Korunması	Sayı	9	24	27	60
	Top. %'si	3%	8%	9%	20%
Turizme Katkı	Sayı	6	27	14	47
	Top. %'si	2%	9%	5%	15%
Ekonomiye Katkı	Sayı	7	25	12	44
	Top. %'si	2%	8%	4%	14%
Görsel Güzellik	Sayı	3	17	17	37
	Top. %'si	1%	6%	6%	12%
Gelecek Nesillere Aktarma	Sayı	2	14	18	34
	Top. %'si	1%	5%	6%	11%
Güvenlik Sağlanması	Sayı	3	19	19	41
	Top. %'si	1%	6%	6%	13%
Belleğin/Tarihin Korunması	Sayı	3	15	13	31
	Top. %'si	1%	5%	4%	10%
Yıkılsın, Büyük Çarşı Yapılsın	Sayı	2	3	0	5
	Top. %'si	1%	1%	0%	2%
Benimle Alakası Yok	Sayı	4	2	0	6
	Top. %'si	1%	1%	0%	2%
TOPLAM	Sayı	39	146	120	305
	Top. %'si	13%	48%	39%	100%

Çizelge 6.4. Çarşının onarım nedenleri ve yerlilik durumu ilişkisi grafik gösterimi

Çizelge 6.5. Çarşı ve çevresinin olumlu yanları

ÇARŞININ OLUMLU YANLARI	Yoğunluk	Yüzde
Tarihi Yapıların Arasında Olmak	22	7%
Esnaflar Arası İyi İlişkiler	29	10%
Turizm Cazibe Bölgesi	33	11%
Ticari Cazibe Merkezi	59	19%
Mimari Doku / Mimarisi Güzel	26	9%
Ulaşım Kolay	31	10%
Güvenli Bölge	18	6%
Aranan Her Şeyin Bulunması	51	17%
Alışkanlık	23	8%
Kendi İşim	13	4%
TOPLAM	305	100%

Çizelge 6.6. Çarşı ve çevresinin olumsuz yanları

ÇARŞININ OLUMSUZ YANLARI	Yoğunluk	Yüzde
Bitpazarına Yakın Olması	49	16%
Kötü Piyasa	26	9%
Zanaatın Azalması	31	10%
Turistin Yönlendirilmemesi	46	15%
Esnaf Niteliği Düşük	21	7%
Dükkânların Küçük Olması	35	11%
Gece İssiz Olması	23	8%
Güvenlik Probleminin Olması	8	3%
Otoparkın Olmaması	19	6%
Araçların İşyerine Ulaşamaması	4	1%
İşyerinin Arka Sokakta Olması	17	6%
Kurumların Yetersizliği	15	5%
Çarşı Dokusunu Kaybolması	11	4%
TOPLAM	305	100%

Çarşıdaki eğitim seviyesi %74 lise olarak tespit edilmiş Geri kalan %26'lık dilim de %15'i lisans ve lisansüstü üniversite ile %9 ortaokul olarak tespit edilmiştir. Eğitim seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Kullanıcılar İle Yapılan Anketler: Anket çalışmasında alanı kullanan 232 erkek ve 112 kadın toplam 344 kişi ile çalışma yapılmıştır. Kullanıcıların %12'si 0-24, %37'si 25-50, %47'si 51-75 ve %4'ü 76-100 yaş aralığındadır. Çarşının başlıca ziyaret nedeni alışveriş (%22), eş dost ziyareti (%20,6), yemek (%18) ve cuma namazı (%12,2) olarak belirlenmiştir.

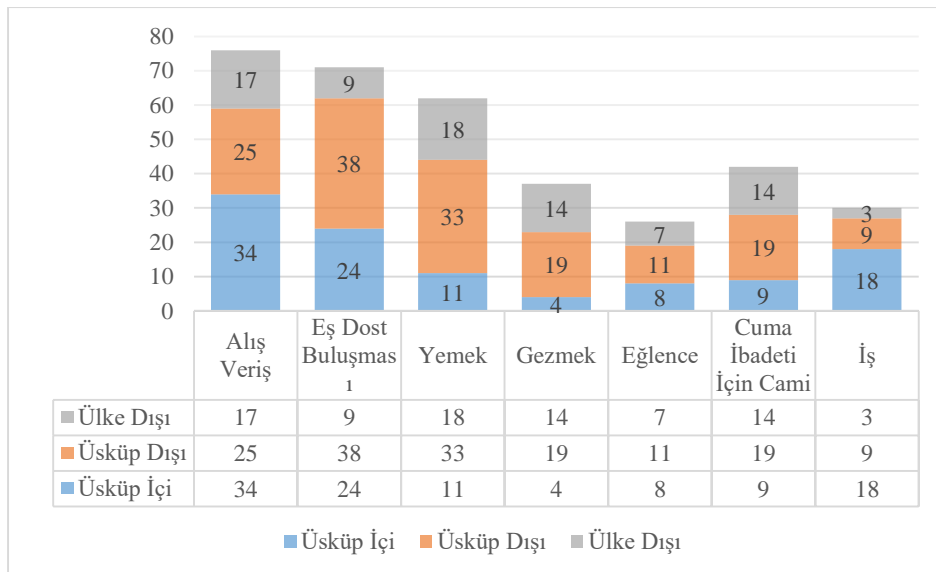
Çizelge 6.7. Kullanıcıların bölgeye gelme amacı

KULLANICILARIN BÖLGEYE GELME AMACI	Yoğunluk	Yüzde
Alış veriş	76	22,1%
Eş dost buluşması	71	20,6%
Yemek	62	18%
Gezmek	37	10,8%
Eğlence	26	7,6%
İbadet / Cuma namazı	42	12,2%
İş	30	8,7%
TOPLAM	344	100%

Çizelge 6.8. İkamet ve kullanıcının bölgeye geliş amacı ilişkisi

ONARIM NEDENLERİ VE YERLİLİK DURUMU İLİŞKİSİ		İkamet			TOPLAM
		Üsküp İçi	Üsküp Dışı	Ülke Dışı	
Alış Veriş	Sayı	34	25	17	76
	Top. %'si	9,9%	7,3%	4,9%	22,1%
Eş Dost Buluşması	Sayı	24	38	9	71
	Top. %'si	7,0%	11,0%	2,6%	20,6%
Yemek	Sayı	11	33	18	62
	Top. %'si	3,2%	9,6%	5,2%	18,0%
Gezmek	Sayı	4	19	14	37
	Top. %'si	1,2%	5,5%	4,1%	10,8%
Eğlence	Sayı	8	11	7	26
	Top. %'si	2,3%	3,2%	2,0%	7,6%
Cuma İbadeti İçin Cami	Sayı	9	19	14	42
	Top. %'si	2,6%	5,5%	4,1%	12,2%
İş	Sayı	18	9	3	30
	Top. %'si	5,2%	2,6%	0,9%	8,7%
TOPLAM	Sayı	108	154	82	344
	Top. %'si	31,4%	44,8%	23,8%	100,0%

Çizelge 6.9. İkamet ve kullanıcının bölgeye geliş amacı ilişkisi grafik gösterimi

Anket çalışması dışında birkaç kuşak boyunca çarşıda işyeri sahipliği yapanlar, kentin yerlisi ve diğer kullanıcılar ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu görüşmeler çarşıdaki sosyal hayatın değişimi yorumlanarak metne dönüştürülmüştür. Bu görüşmeler kapsamında, çalışma alanının birkaç nesil esnafı ile kullanıcının gözünde taşıdığı anlam üzerinden sosyal hayatta yaşanan değişim belgelenmeye çalışılmıştır.

İç savaş dönemi ve sonrasında imzalanan Ohri Çerçeve Antlaşması'nın ardından 10-15 yıl içinde Üsküp, Kalkandelen (Tetova), Gostivar ve Manastır en çok göç alan şehirler olarak mevcut büyüklüğünün iki katına çıkmıştır. Bunun yanında toplumun içinde düşmanlığın arttığı 2000-2008 yılları arasında çarşının güvenliği ihmâl edilmiştir. Çarşı çöküntü alanına dönüşmüş ve tarihinde hiç olmadığı kadar güvensiz bir alan olarak kalmıştır. Çarşı içinde geleneksel yapı bu 10 yılda büyük yara almış, kaliteli esnaf başka bir semte ya da ülkeye göçmüştür. 2008 yılından sonra ise uluslararası fonlarla çarşının kalkınması için bir takım altyapı güçlendirme ve dükkânların iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Ancak zamanın getirdiği ulaşım araçlarının yaygınlaşması ile ulaşılacak ticaret merkezlerinin alternatifleri artmış bu da özellikle değerli taş ve metal ile ilgili zanaatları zayıflatmıştır. Bu dönemde hazır giyim yükselen ticaret sektörü olarak öne çıkmıştır. Son dönemde Türkiye'den yapılan turistik ziyaretler çarşı hareketliliğini arttırsa da turistler çarşıda nitelikli alış veriş konusunda yeterince katkı sunamamıştır. Turist katkısı daha çok yemek, eğlence ve hediyelik eşya ile sınırlıdır. Üsküp işi değerli gümüş ve altın ile özel elbise alış verışı hala yerliler tarafından yapılmaktadır. Tüm bu değişimler çarşının 10 yıl önceye göre demografik yapısını ve zanaatların devamlılığını etkilemiştir. Türkçe bu dönemde yerli esnafın dili olarak kendini korusa da eski konumunu kaybetmiştir. Her şeye rağmen korumada temel olarak kabul edilebilecek katılım ve sahiplenme bilincinin hâlâ çok yüksek olduğu ve çarşı içinde yapılan birkaç kötü örnek olan yapının hiç beğenilmediği ve çarşıya değer kaybettirdiği belirtilmiştir. Bu da çarşının tarihsel, mimari, arkeolojik ve simgesel değerini bilenlerin çarşayı kullanan yaygın bir kesimde görüldüğü ortaya çıkmıştır.

6.1.2. Zanaatlar ve meslekler

Çarşıda 100 yıldan fazla aynı işi sürdüren esnaf arasında demirci, sarraf, derici, yorgancı ve berber bulunmaktadır. Çarşıda 1954 yılında ilk kebabçı dükkânın açılmasıyla, tatlıcı dışında gastronomi faaliyeti başlamıştır. Bugün ise 88 dükkâna yayılmıştır. Çarşıda zanaat yapılan işyeri sayısı bugün 216'dır. Bunların 112'si çoğu eski altın ustalarının açmış olduğu altıncı

dükkânları oluşturmaktadır. Diğer zanaat ustalarının sayısı ise iki elin parmaklarını geçmeyecek kadar azalmış, var olma mücadelesi vermektedir. (Bakınız işlev paftası)

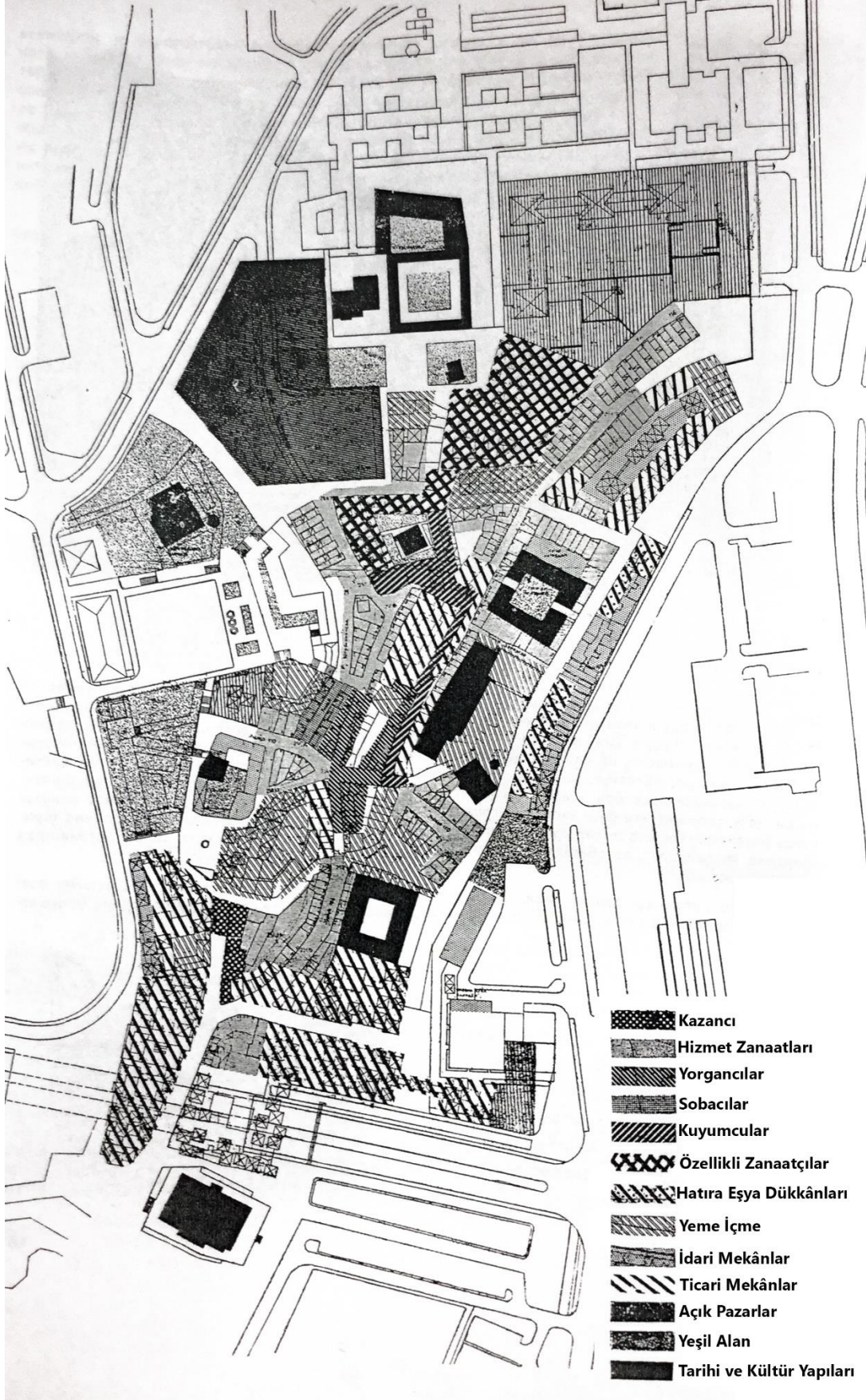
Çizelge 6.10. Çarşıda bulunan zanaat dükkânları ve sayısı

Kuyumcu	112	Müzik Alet Ustası	1
Berber	10	Saatçi	3
Çantacı	18	Sarraf	1
Demirci	2	Sobacı	1
Derici (Saraç)	12	Şapkacı	2
Gelinlikçi	1	Tatlıcı	9
Gümüüşü	13	Terzi	12
İkona Ustası	1	Yastıkçı	2
Kasap	6	Yorgancı	6
Marangoz	4		

1970 yılında yapılan bölgeleme çalışmasına göre Çifte Hamamın üst tarafında oluşan kuyumcu dokusu, zaman içinde “hizmet zanaatlarının” yerini almış bugün Bitpazarın olduğu sokağın sonuna kadar uzanmıştır. Sobacıların dizildiği sokakta ise günümüze 100 yıldan fazla aynı meslekte olan tek sobacı dükkânı ulaşabilmiştir. Yeme içme için belirlenen mekânlar ise kısmen günümüze ulaşabilmiştir. Hatıra eşya dükkânlarının bir kısmı yer değiştirirse de çarşının kuzey tarafında çikolatacının bulunduğu dükkân dizisi ile yorgancılardan birkaç dükkân o dönemden günümüze kadar ulaşabilmiştir. Haritada “özellikli zanaatçılar” diye işaretlenen bölgenin çoğu yitirilmiş günümüze sadece tek demirci dükkânı ulaşabilmiştir. Haritada işaretlenen bölgenin büyük bölümü bugün Çarşı Koruma Alanı dışında kalmıştır. Kazancıların bulunduğu bölge ise günümüzde eğlence alanlarının yoğunlaştığı bir dönüşüm gerçekleşmiştir.

Resim 6.1. 1960'lı yıllarda sobacıların dizildiği sokakta (Arsovski, 1970: 47) günümüze ulaşabilen tek sobacı dükkânı

Şekil 6.1. Çarşının bölgeleme haritası, 1970 (Arsovski, 1970: 46)

Resim 6.2. 1960'lı yıllarda yorgancuların dizildiği sokakta (Arsovski, 1970: 48) günümüze ulaşabilen birkaç yorgancı dükkânı

6.2. Sosyal ve Kültürel Yaşamdaki Değişim

19. yüzyılda çarşıda yaklaşık 90 farklı meslek grubunun varlığından söz edilmektedir. Katı esnaf disiplinin uygulandığı çarşıda esnaflar, hukuk ve idari olarak Müslüman, Hristiyan ve karma sınıftan oluşan bir yapıyla idare edilmiştir. Karma sınıfa mensup esnaflar her iki idari sisteme tabi ve her iki dinin mührünü bulundurmaktaydı. Hristiyan esnaf grupları arasında pabuççuluk, kunduracılık, kaftancılık, altıncılık, kuyumculuk, kazancılık, semercilik, abacılık, dericilik, çömlekçilik, ekmekçilik ve kasapçılık meslekleri yapılmıştır. Müslüman esnaf grubunda ise nalbantçılık, dericilik, demircilik, berberlik, tüfekçilik, kahvecilik ve saatçilik meslekleri icra edilmiştir. Karma esnaf grubu içinde ise bakkalcılık, terzicilik ve mutafçılık (pamuk, yün, bez işçiliği) yapılan meslekler arasındaymış (Arsovski, 1970: 27).

Çarşı ile ilgili 1950'li yıllardaki el koymalar ve ardından gelen göçler, 1963 Depremi'nden sonra özellikle çarşının kuzeyinin yıkılması ve yerine yapılan çarşının dokusuna aykırı yapılar, 2000'li yıllara kadar çarşının demografik yapısını değiştiren en önemli kırılma noktaları olarak belirtilmiştir. Buna göre bu tarihe kadar Ahilik / Esnaflık kültürünün görece devam ettiği belirlenmiştir. Dürüstlük, yaratıcılık, borcu olan esnafa yardım, cadde ve sokak temizliğinin birlikte yapılması, müşteriye ikram, Üsküp uleması ile sıralı sohbetler yakın zamana kadar çarşı içindeki sosyal aktiviteler olarak korunmuştur. Bunun yanında milleti ne olursa olsun Türkçe bu döneme kadar çarşı içindeki en başat dil olarak kendini korumuştur.

Kozmopolit nüfus yapısının olduğu bölgelerde dönemlere göre toplumlar, kendilerini başka bir ulusun ferdi olarak yansıtabilmektedir. Bu da konuşulan dil, ana dil ve ulus dili arasında büyük farkların çıkmaktadır. Üsküp'te Türk Çarşısı'nda Üsküp ulemasının Osmanlı

geleneğini sürdürmesi, vaazlarını ve sohbetlerini Türkçe yapması, yakın zamana kadar çarşı içinde Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında Türkçe'nin en başat dil olmasını sağlamıştır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki Çarşı, kurulduğu günden bu yana karma nüfusun ticaret ve sosyal karşılaşmaların en yüksek olduğu bölge olduğundan toplumların ortak özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bu durumda anadil önemini kaybetmekte ve Türkçe, Arnavutça, Makedonca, Sırpça yanında İngilizce, Almanca ve İtalyanca çarşı içinde konuşulan ortak dil olmuştur.

6.3. Üsküp Koruma Planının Günümüzdeki Yansımaları

1965 yılında çarşının korunması için hazırlanan imar planında ticaret, zanaat, eğitim ve kültür yapıları arasında bağlantı kurulması ve geliştirilmesi düşünülmüştür. Çarşı içinde bulunan zanaat dükkânları kazancılar, yorgancılar, sobacılar, kuyumcular, ikona ustası, demirci, kumaşçı gibi özel zanaatlar ve berber, kunduracı gibi hizmet zanaatları olarak sınıflandırılmıştır (Arsovski, 1970: 47).

Planın hazırlandığı dönemde Kazancılar Çarşısı için insanların ilgisini çeken ancak kendisini yenileme ihtiyacı olan meslek grubu olarak bahsedilmiş, bakır işçiliğinde çeşitliliğin artırılması ile ayakta kalabileceği öngörülmüştür. Ancak Saraybosna'daki gibi canlı bir pazar oluşmamıştır. Günümüzde çarşıda birkaç temsilcisi olan bir meslektir. Sobacılar ise o dönemde en canlı meslek grubu olarak öne çıkmış ve canlı bir pazarı olduğundan bahsedilmiştir. Günümüzde ise tek sobacı dükkânı kalmıştır. Çarşı içinde dikkat çeken diğer bir zanaat da yorgancılarıdır. Endüstri ürünlerine rağmen çeyiz gibi nedenlerle halkın rağbet ettiği meslek grubu olarak bahsedilmiştir. Günümüzde de aynı durum devam etmektedir. Çarşının o dönemde en gelişmiş meslek grubu olarak kuyumcu ve altıncılar gelişime en açık meslek grubu olacağı öngörülmüştür (Arsovski, 1970: 49). Günümüzde de yerli ve yabancı turistlerin en çok alışveriş yaptığı dükkânlardır.

Çarşı içinde bu meslekî dükkânların yanında ihtisas zanaat dükkânları da bulunmaktadır. Bunlar arasında ikonografî, kilim, kumaşçı, seramik, demirci, marangoz gibi dükkânlar sayılabilir. O dönemde kendilerini yenilemesi öngörülen bu zanaat dükkânlarının çoğu hatıra eşya dükkânlarına dönüşmüştür. Bunun yanında pabuççu, şapkacı, kunduracı, berber, tenekeci ve süpürgeci gibi hizmet zanaat dükkânlarının birçoğu kendini yenileyememiş ama varlığını sürdürme çabası göstermektedir. Gastronomi ile ilgili kafe, restoran, tatlıcı gibi

dükânlar o dönemde çarşı içinde yeteri kadar bulunmadığı düşünüldüğünden bu meslek grubu için çarşı içinde Sulu Han, Çifte Hamam, Kapan Han ve Bedesten etrafındaki meydanlarda küçük alanlar oluşturulmuştur (Arsovski, 1970: 50). Bunların yanında çarşının güneyinde idari ve çağdaş alış veriş merkezi düşünülmüş, kuzeyinde ise sinema, tiyatro ve müze yapıları tasarlanmış ve Bitpazar'ın sınırları yeniden ele alınmıştır (Arsovski, 1970: 50). Ancak planlama güneyde tasarlandığı gibi olmuşsa da kuzeyde Bitpazar bütün bölgeye yayılmıştır.

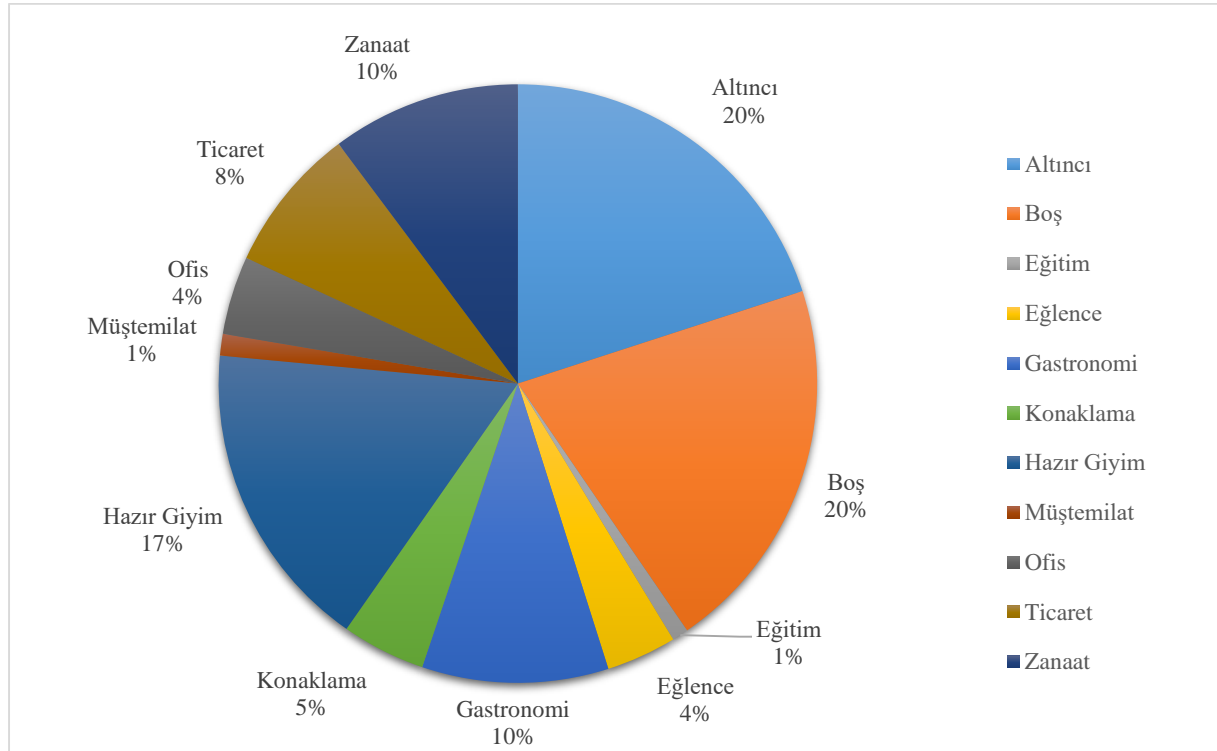

Şekil 6.2. Üsküp Türk Çarşısı 1965 Planı (Arsovski, 1970: 54).

6.4. Dükkânların İşlevlerindeki Değişimler

Çarşıda geçmişten farklı olarak birçok zanaat ve ticaret türü oluşmuştur. Bunlar iki başlık altında incelenmiştir. Üst başlığı işlev türü olarak belirlenmiş ve onun altında da ticaret türleri belirtilmiştir. Çarşıda eğitim, eğlence, gastronomi, konaklama, hazır giyim, kuyumcu, müstemilat, ofis, sağlık, ticaret ve zanaat dükkânlarından oluşan işlevlerin yanında boş olan, araştırmanın yapıldığı dönemde işlevsiz olan dükkânlar vardır.

Çizelge 6.11. Dükkânların işlev türleri grafiği

Çizelge 6.12. Dükkânların işlev türlerini gösteren tablo

Kuyumcu (Altıncı)	137	Gastronomi	69	Ofis	29
Boş	140	Konaklama	31	Ticaret	54
Eğitim	6	Hazır Giyim/Tekstil	115	Özel Zanaatlar (İkonacı vb.)	70
Eğlence	26	Müstemilat	8	TOPLAM	685

İşlev türleri altında belirlenen dükkânların ticaret türleri de incelenmiştir. Bunun nedeni dükkânların aynı ticaret türünde bile farklı alan ihtiyaçlarının oluşmasıdır. Örnek olarak hazır giyim işlev türü altında bulunan butikler, kadın, erkek ve çocuk olarak sınıflandırılmıştır.

Buna göre çarşıda çalışan 545 dükkândan en çok altıncı (137, %20) dükkânı vardır. Onu sırasıyla hazır giyim / tekstil dükkânları (115, %17), özel zanaat dükkânları (70, %10) ve gastronomi (69, %10) ile ilgili dükkânlar takip etmektedir. Dükkânların türleri ise en çok ticaret başlığı altında çeşitlilik göstermekte, bunu sırasıyla özel zanaatlar, hazır giyim / tekstil ve gastronomi izlemektedir.

Çizelge 6.13. Çarşıda bulunan dükkânların işlevlerine göre belirlenmiş ticaret türleri

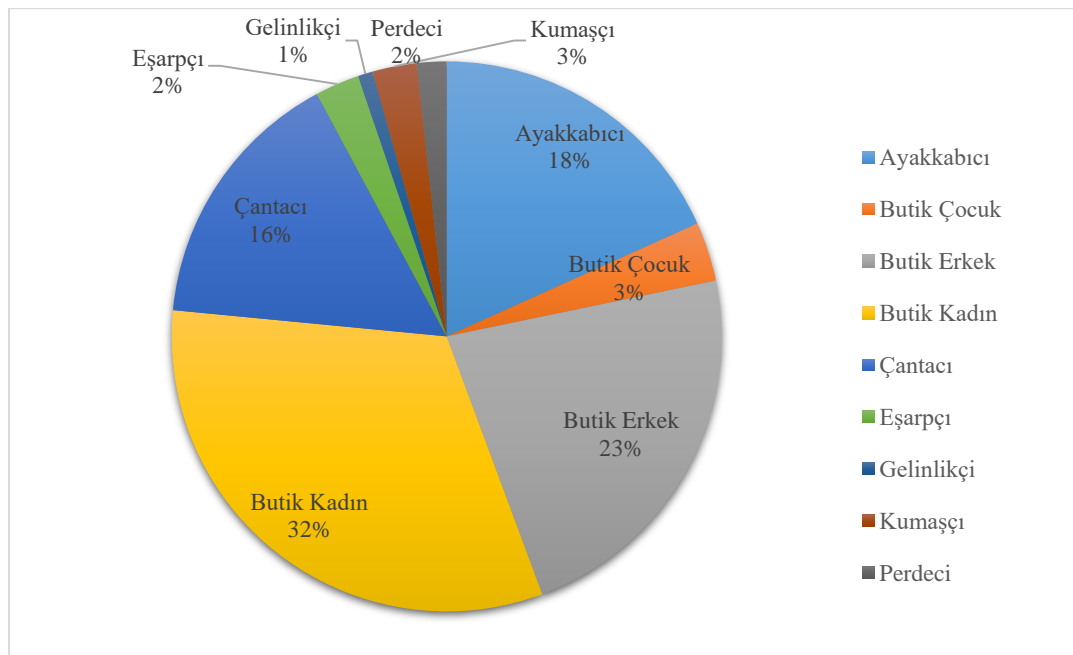
Kuyumcu (Altıncı)	Konaklama	Ticaret
Gümüştü	Konut	Anahtarcı
Sarraf	Hostel	Antikacı
Takıcı	Hotel	Bahçe/Bahçıvan
Boş	Hazır Giyim / Tekstil	Bakkal
Boş	Ayakkabıcı	Beyaz eşya
Metruk	Butik, çocuk	Döviz ofisi
Eğitim	Butik, erkek	Hatıra eşya
Kitapçı	Butik, kadın	Hırdavatçı
Kırtasiye	Çantacı	İşhanı
Dil Kursu	Eşarpçı	Kişisel bakım
Fakülte	Gelinlikçi	Organik gıda
Eğlence	Kumaşçı	Şarap Dükkânı
Gece Kulübü	Perdecı	Telefon Bayii
Kafe/Bar	Müştemilât	Özel Zanaatlar
Gastronomi	Depo	Ayakkabıcı
Börekçi	Garaj	Berber
Çay Ocağı	Tuvalet / WC	Demirci
Çikolatacı	Ofis	Derici
Fırın	Avukatlık bürosu	Elektrikçi
Kebabçı	Gazete ofisi	Fotoğrafçı
Kuruyemişçi	İdari ofis	İkona Ustası
Lokanta	Kamu bürosu	Kasap
Pizzacı	Sağlık bürosu / klinik	Marangoz
Pizzacı	Özel / Ticari büro	Müzik Alet Ustası
Tatlıcı	Tur acentesi	Şapkacı
	Vakıf Binası	Terzi
		Yastıkçı
		Yorgancı

Hazır giyim / tekstil işlev türünde bulunan toplam 115 dükkân, çarşıdaki dükkânların %16,79'una karşılık gelmektedir. Bu dükkânlar arasında 37 tane kadın butik, 26 tane erkek butik ve 4 tane çocuk butik dükkânı, kendi sınıfındaki dükkânlar arasında %58,26 ile butikler ilk sırada yer alırken, bu sayı çarşıdaki toplam dükkânların %9,38'idir. Gastronomi sınıfındaki toplam 69 dükkân ise toplam dükkânların %10'unu oluşturmaktadır. (Bkz. Çizelge 6.16)

Çizelge 6.14. Hazır giyim / tekstil sınıfındaki farklı ticaret türlerinin kendi sınıfında ve geneldeki yüzdesini gösteren dağılımı

Hazır Giyim / Tekstil			
Ayakkabıcı	Sayı	21	
	Sınıf %'si	18,26%	Toplam %'si 3,07%
Butik / Çocuk	Sayı	4	
	Sınıf %'si	3,48%	Toplam %'si 0,58%
Butik / Erkek	Sayı	26	
	Sin. %'si	22,61%	Top. %'si 3,80%
Butik / Kadın	Sayı	37	
	Sınıf %'si	32,17%	Toplam %'si 5,40%
Çantacı	Sayı	18	
	Sınıf %'si	15,65%	Toplam %'si 2,63%
Eşarpçı	Sayı	3	
	Sınıf %'si	2,61%	Toplam %'si 0,44%
Gelinlikçi	Sayı	1	
	Sınıf %'si	0,87%	Toplam %'si 0,15%
Kumaşçı	Sayı	3	
	Sınıf %'si	2,61%	Toplam %'si 0,44%
Perdeci	Sayı	2	
	Sınıf %'si	1,74%	Toplam %'si 0,29%
TOPLAM	Sayı	115	
	Sınıf %'si	100,00%	Toplam %'si 16,79%

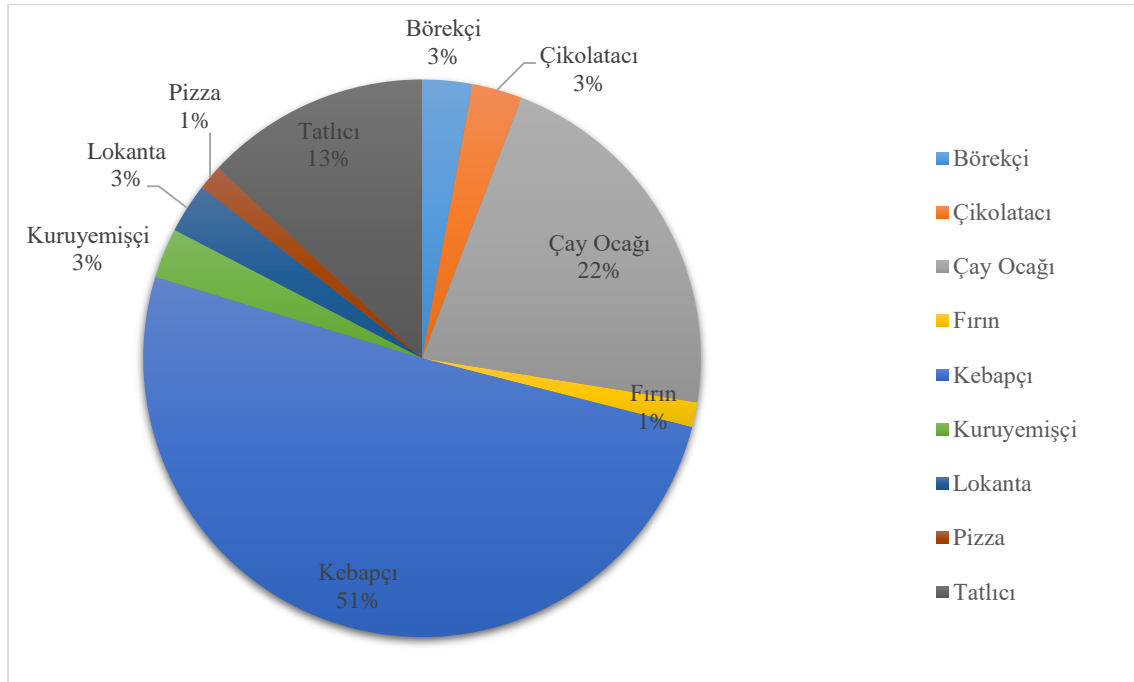
Çizelge 6.15. Hazır giyim / tekstil sınıfındaki dükkânların ticaret türlerinin dağılımı

Çizelge 6.16. Gastronomi sınıfındaki farklı ticaret türlerinin kendi sınıfında ve geneldeki yüzdesini gösteren dağılımı

Gastronomi			
Börekçi	Sayı	2	
	Sınıf %'si	2,90%	Toplam %'si 0,29%
Çikolatacı	Sayı	2	
	Sınıf %'si	2,90%	Toplam %'si 2,90%
Çay Ocağı	Sayı	15	
	Sin. %'si	21,74%	Toplam %'si 2,19%
Fırın	Sayı	1	
	Sınıf %'si	1,45%	Toplam %'si 0,15%
Kebapçı	Sayı	35	
	Sınıf %'si	5,11%	Toplam %'si 5,11%
Kuruyemişçi	Sayı	2	
	Sınıf %'si	2,90%	Toplam %'si 0,29%
Lokanta	Sayı	2	
	Sınıf %'si	2,90%	Toplam %'si 0,29%
Pizzacı	Sayı	1	
	Sınıf %'si	1,45%	Toplam %'si 0,15%
Tatlıcı	Sayı	9	
	Sınıf %'si	13,04%	Toplam %'si 1,31%
TOPLAM	Sayı	69	
	Sınıf %'si	100,00%	Toplam %'si 10,07%

Çizelge 6.17. Gastronomi sınıfındaki dükkânların ticaret türlerinin dağılımı

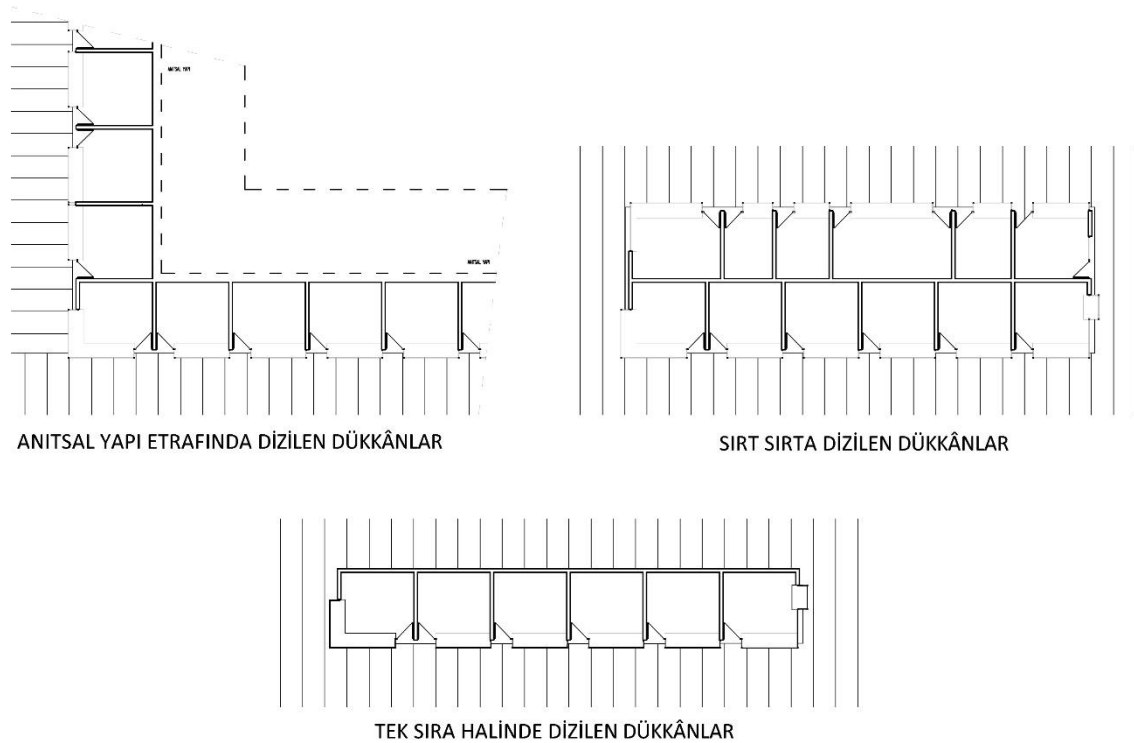

7. ÜSKÜP TÜRK ÇARŞISI'NDAKİ DÜKKÂNLARIN TİPOLOJİK ARAŞTIRMASI

Yerel mimari, yöreye uygun yapı malzemesi ve yapım teknolojisi, iklim koşulları ile sosyal ve kültürel yapıya göre biçimlenmiştir (Erpi, 1990). Çalışmamızda çarşıdaki dükkânlar, konumlanmaları, dizilimleri ile dış ve iç fiziki yapıları incelenmiştir. Bunların içinde kapalı olanlar olduğu gibi izin verilmediği için içeriden incelenemeyenler de vardır.

7.1. Dükkânların Yerleşimi ve Dizilimi

Vakıf kurulduktan sonra belli bir alan içinde oluşturan çarşı, dükkânların belli bir diziye göre sıralanmasıyla şekillenmeye başlamıştır. Üsküp Türk Çarşısı'nda da dükkânlar üç tipte bir araya gelmişlerdir. Birincisi, anıtsal yapıların etrafını sararak oluşturulan dükkânlar, ikincisi ise sırt sırta vererek dükkân adası oluşturan tip, üçüncüsü ise zaman içinde arkasının boşalmasıyla tek sıra halinde dizilen dükkânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 7.1. Dükkânların yerleşim tipolojisi

Anıtsal yapı etrafında sıralanan dükkânlara örnek olarak Kapan Han, Sulu Han, Çifte Hamam ve Bedesten gibi yapıların etrafında oluşturulan dükkânlar gösterilebilir. Bu

dükkânların ortak özelliği çoğu aynı anda yapıldığından belli ortak özellikleri göze çarpmaktadır. Özellikle alt ve üst kat biçimlenmesi benzer özellikler taşımaktadır. Günümüzde bu benzerlikler azalsa da kütle olarak birbirine uyumlu yapılardan oluşmaktadır.

Resim 7.1. Han etrafında sıralanan dükkânları gösteren eskiz (Arsovski, 1970: 25) ve benzer niteliğe sahip bir dükkân

1960'lı yıllarda yapılan çalışmadan aktarılan bu eskizde han etrafında sıralanan dükkânların bir dizi halinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ön cephesinde kemer ölçüsü birim olarak belirlenerek dükkânlar oluşturulmuştur. Çatısı ise asma kat kadar yükseklikten başlamak üzere eğik çatıyla arkasındaki anıt yapının duvarına kadar uzanmaktadır. Üst katta havalandırma ve aydınlatma için küçük bir pencere açıklığı bırakılmıştır. Günümüzde burada gösterilen duruma en benzer örnek Sulu Han'ın güney cephesinde 9018/2 parselde bulunan dükkândır. Moloz taştan yapılan dükkânın cephesinde zaman içinde müdahale yapılmıştır. Zemin katta iki bölümden oluşan dükkânın vitrini bulunmamaktadır. Sulu Han'ın diğer cephelerindeki dükkânlar ise kesme taş üzerine oturtulmuş düz lentoyla oluşturulmuş dikdörtgen çerçevelidir. Asma katı yoktur.

Bunun dışında biçimlenme olarak Kapan Han'ın batı cephesinde sıralanan dükkânların biçimlenmesi büyük ölçüde özgünlüğünü korumuştur.

Resim 7.2. 9018 parselde bulunan dükkân ile Sulu Han etrafındaki diğer dükkân örneği

Resim 7.3. Kapan Han'ın batı cephesinde sırlanan dükkânlar

Anıtsal yapıların dışında dükkânlardan oluşan diziler de mevcuttur. Bu tip dükkânların biçimlenmesi daha çok değişkenlik arz etmektedir. Zaman içinde kat çıkmış veya bir afetten sonra eskisi gibi yapılamamış, yapı malzemesi değiştirilmiş yandaki ile birleştirilmiş veya ayrıştırılmış, özgün yapı malzemesinden farklı malzeme ile yapılmış, yeni işleve göre özensiz cephe biçimlenmesi gibi durumlar yapıların dil birliğini bozmuştur. Bunun yanında 6267, 6268, 6269, 6270, 6271, 6272 ve 6273 parsellerinin birleştirilerek yapılan çok aykırı tek bina çarşının niteliğini düşürmekte, çarşmayı değerli yapan biçimlenmesini yok etmektedir.

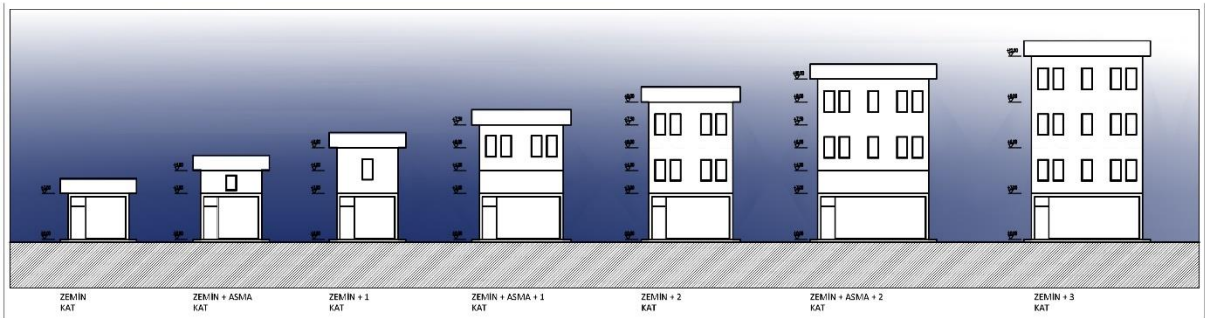
Resim 7.4. Dükkân sırası diziliminde farklı biçimlenmelere sahip dükkân sıraları

Resim 7.5. Farklı biçimlenmelere sahip dükkânlar (Arsovski, 1970: 37)

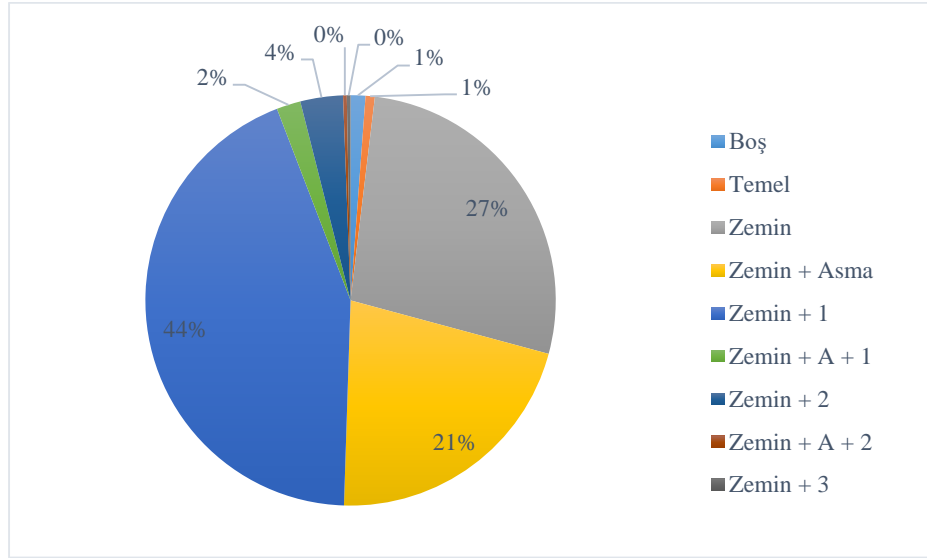
7.2. Kat Adedi ve Yükseklikleri

Çarşıda farklı kat yüksekliklerinde dükkânlar vardır. Bunun yanında parseli belli ancak çeşitli nedenlerden bina yapılmamış boş alanlar da bulunmaktadır. Zemin katlar 3m ile 3,50m arasında bir yüksekliğe sahiptir. Asma katlar cephe tarafında 1,5m kadar yükseldikten sonra geriye doğru uzanan çatı arasından mekân kazanmaktadır. Birkaç katlı yapılarda ise her kat en az 3m yüksekliğe sahip yapılmaktadır. Buna göre çarşıda 8 farklı tipte cephe biçimlenmesi tespit edilmiştir. Bunlar şu şekildedir: Boş arsa, temel, zemin, zemin + 1, zemin + asma, zemin + asma +1, zemin + 2, zemin + asma + 2 ve zemin + 3.

Şekil 7.2. Çarşı içinde dükkânların kat biçimlenme tipleri

Çizelge 7.1. Çarşıda dükkânların kat yükseklik dağılım grafiği

Çizelge 7.2. Çarşıda dükkânların kat yükseklik dağılım tablosu

Temel	5	Boş	8	Zemin	187
Zemin + Asma	146	Zemin + 1	299	Zemin + Asma + 1	13
Zemin + 2	23	Zemin + Asma + 2	2	Zemin + 3	2

Çarşıda bulunan 685 dükkânın 298'inin kat yüksekliği zemin + 1 olarak tespit edilmiştir. Ancak bunların çoğu birbirinden farklı yüksekliklere sahiptir. Bunu sırasıyla tek katlı yapılar ve zemin + asma katlı yapılar takip etmiştir. Buna karşılık 2 adet zemin + 3 ve zemin + asma + 2 gibi yüksek kotlu yapılara da rastlanmıştır.

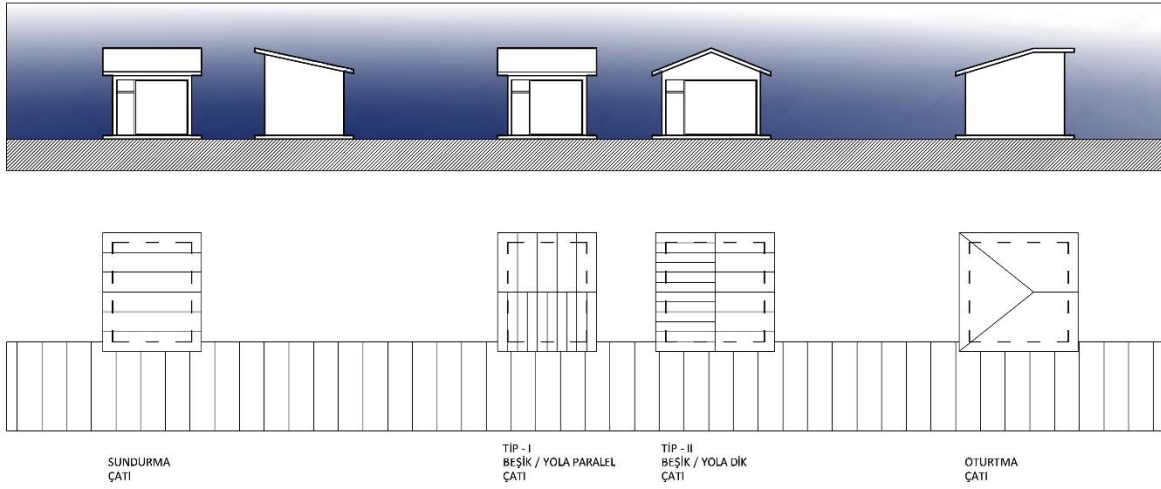
Resim 7.6. Çarşı silueti (Arsovski, 1970: 36)

Resim 7.7. Farklı yüksekliklere sahip zemin + 1 yapı örnekleri

7.3. Çatı Biçimlenmesi

Çarşı dükkânları genel anlamda üç tipte çatı ile örtülmüştür. Anıtsal yapıların etrafındaki dükkânlar ön cepheden geriye doğru tek düzlemde uzanmakta böylece üst katta mekân kazanılmaktadır. Köşe parseller ve çokgen parsellerdeki dükkânlar oturma çatı ile örtülmüştür. Bunların dışında derinliği olan binalarda beşik çatı yapılmıştır. Beşik çatı, yönelmesine göre iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar yola alınlık oluşturan ve yola paralel olacak şekilde yapılmıştır. Çok nadir de olsa teras çatılı binalar da vardır.

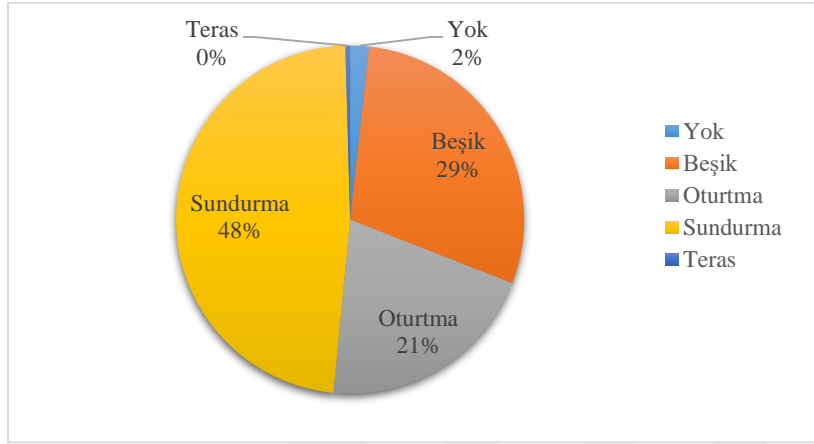
Şekil 7.3. Çarşı içinde dükkânların kat biçimlenme tipleri

Resim 7.8. Çarşının genel çatı görünümü (RZZSK)

Çarşıdaki 13 parselde yapılaşma olmadığından çatısı yoktur. Bunun dışında 672 dükkân içinde en sık rastlanılan çatı tipi 328 adetle sundurma çatıdır. Bunu 200 çatı ile beşik çatı takip etmektedir. Beşik çatıların da 137 tanesi yola paralel, 63'ü ise yola dik biçimde yapılmıştır. Bunların dışında 141 adet oturtma çatı ile 3 adet teras çatı bulunmaktadır.

Çizelge 7.3. Çarşıda dükkânların çatı biçimlenmesi dağılım grafiği

Çizelge 7.4. Çarşıda dükkânların çatı biçimlenmesi dağılım tablosu

Çatısız	13
Beşik Çatı	200
Oturtma Çatı	141
Sundurma Çatı	328
Teras Çatı	3

Şekil 7.4. Farklı çatı tipleri (Arsovski, 1970: 34)

7.4. Yapı Malzemesi

Çarşı kurulduğu günden günümüze zamanın gereklerine uygun olarak bir takım değişikliklere uğramıştır. Büyük istila, felaket yangınları ve depremler geçirse de özgünlüğünü koruyarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren artan beton kullanımının yaygınlaşması çarşının hem fiziksel niteliğini düşürmekte hem de anlamının kaybolmasına neden olmaktadır. Bu durum 2000’li yıllara kadar bir şekilde kontrol altında tutulmuştur. Ancak 2000 yılından sonra toplumsal ayrışmadan ötürü idari boşluk oluşmuş ve yaklaşık 10 yıl çarşıda kontrolsüz bir yapılaşma dönemi yaşanmıştır.

Çarşıdaki dükkânlar yapı sistemi ve malzemesi yönünden incelendiğinde 5 farklı yapı sistemi tespit edilmiştir. Tespit edilen bu yapı sistemleri ve kullanılan malzemeler şu şekildedir:

1. Ahşap Karkas: Ahşap / Dolu Tuğla
2. Betonarme: Betonarme / Delikli Tuğla
3. Derleme: Adi Malzeme (Teneke, briket, alçıpan)
4. Prefabrik: Prefabrik
5. Yığma: Taş ve tuğla

Çarşıda incelenen 685 dükkândan temel ve arsa düzeyinde olan 12 tanesi çıkarıldığında 379 adetle en çok yığma yapı sistemi ile yapılan dükkân vardır. Bunların 335’i tuğla, 47’si ise taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Betonarme yapı sistemi ile ise 202 yapı yapılmıştır. 80 yapı ise ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir.

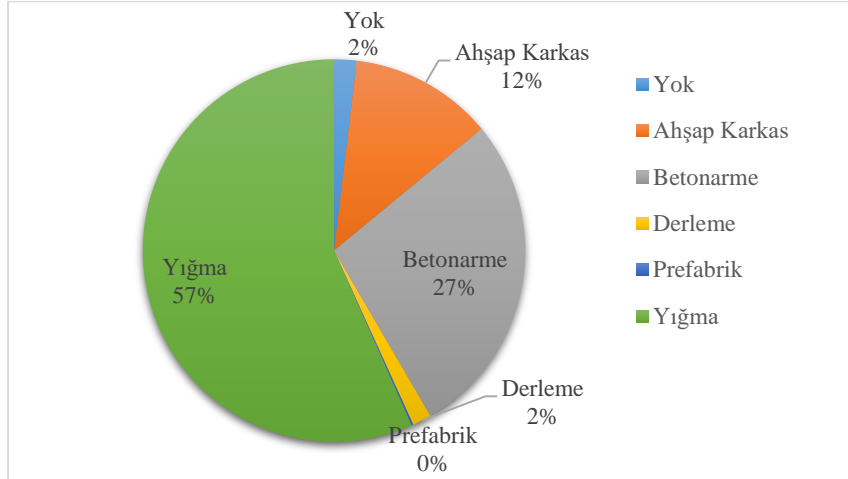
Çizelge 7.5. Çarşıda dükkânların yapı sistemi dağılım tablosu

Ahşap Karkas	80
Betonarme	208
Derleme	7
Prefabrik	1
Yığma	376

Çarşı içinde Kazancılar Camii çevresinde 1903 yangınından sonra yapılan yapılar, o günün koşulları içinde geleneksel mimariden farklı olarak Selânik ve Manastır’daki örneklere benzer mimari özellikler taşımaktadır. Küçük yapılar yerine, geniş açıklığa sahip magaza

tipi yapılardır. Bu yapıların duvarları taş ve tuğla yapı malzemesi ile yapılmıştır. Çatı açıklıkları ise volta döşeme ile geçilmiştir.

Çizelge 7.6. Çarşıda dükkânların yapı sistemi dağılım grafiği

Resim 7.9. Çarşıda farklı yapı sistem ve malzemesiyle yapılmış yapı örnekleri

Şekil 7.5. P.6336 ve çevresindeki yapılarda volta döşeme kullanılmıştır.

7.5. Vitrin Biçimlenmesi ve Doğrama Malzemesi

Dükkân dediğimiz mekânın kendisi cazibe merkezi olması dolayısıyla sürekli değişimi ifade etmektedir. Birbirinden bağımsız esnaf dükkânlarından oluşan bir çarşı için ise değişim ve yenilenme, ticarete hayat verdiği kadar onun yok olması riskini de taşımaktadır. Üsküp Türk Çarşısı'ndaki dükkânların çoğu ticaretini zemin katta yapmaktadır. Bu da vitrinleri, müşterinin dikkatini çekecek en önemli cazibe alanına dönüştürmektedir.

Resim 7.10. Çarşı içinde farklı işlevlere sahip dükkânlara ait vitrin örnekleri (Martin Sarovski)

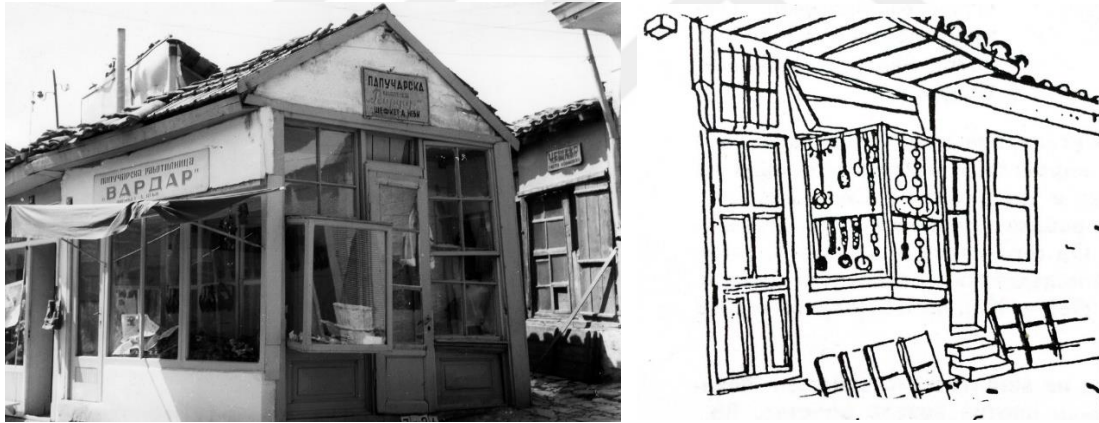
Resim 7.11. Çarşıda aynı işlevlere sahip dükkânların vitrin çeşitliliği

Dükkân önü ve vitrin kullanımı geçmişten günümüze çalışma alanı ve sergi olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında mal güvenliği de en belirleyici etkenler arasındadır. Üsküp Türk Çarşısı'nda dükkânların vitrin biçimlenmesi yatayda ve düşeyde birkaç tipte

karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde de vitrinlerin biçimlenmesi ve malzeme durumu incelenmiştir.

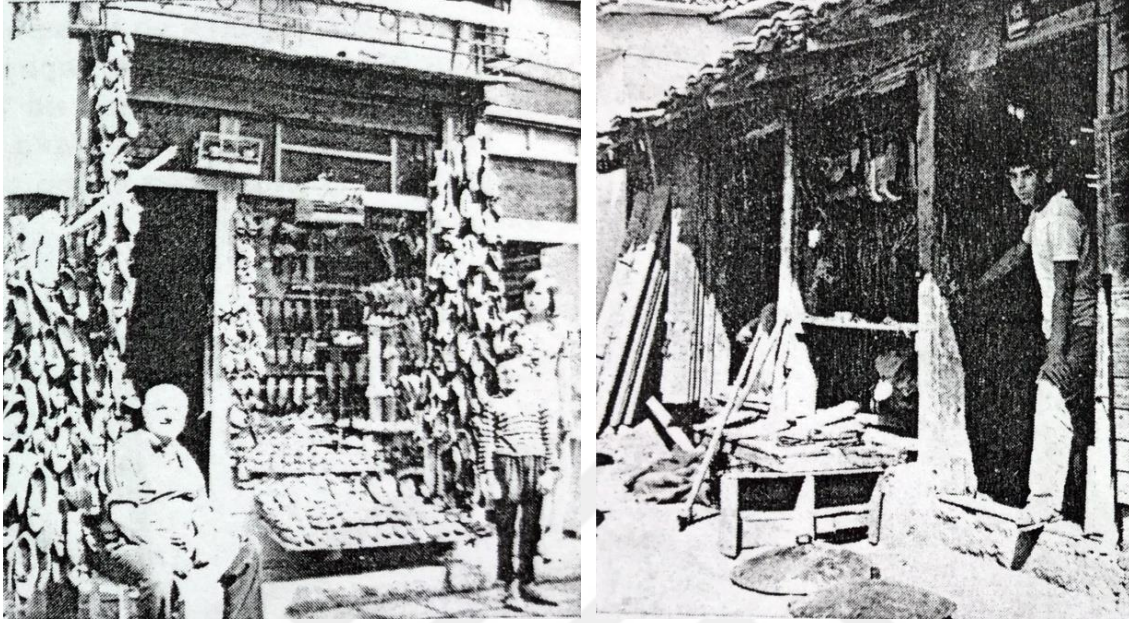
Resim 7.12. 1960'lı yıllarda çarşı içinde en yaygın vitrin örnekleri (RZZSK)

Resim 7.13. 1960'lı yıllarda çarşı içinde ilk çıkmalı vitrin örneklerinden (RZZSK) ve tipik bir dükkân vitrini eskizi (Arsovski, 1970: 22)

1960'lı yıllarda vitrinler daha çok birkaç bölmeden oluşan küçük camların yerleştirildiği giyotin çerçevelerden oluşmaktaydı. Ancak zaman içinde çarşı içinde güvenliğin artması ve malzemenin imkân vermesiyle geniş camlı ve çıkmalı çerçevelerin sayısı ve çeşitliliği artmıştır. Camın ve ahşabın kullanım özelliklerinin gelişmesinin yanında alüminyum çerçevelerin yaygınlaşmasıyla da vitrinlerde değişiklikler ve bilinçsiz müdahaleler kolaylaşmıştır. Malzemeden kaynaklanan kısıtlar içinde bir süreklilik arz eden değişim ve gelişim, yeni malzeme kullanımıyla sürekliliğini kaybetme riskini doğurmuş, çarşının dokusuna aykırı, sıradan ve bilinçsizce yapılan örneklerin çoğalmasına neden olmuştur.

Bunun yanında fabrikasyon vitrin üretimi çarşı içinde süregelen dülgerlik mesleğinin yok olmasına neden olmuştur.

Resim 7.14. 1970'li yıllarda çarşıdaki dükkân vitrinlerinden örnekler (Arsovski, 1970: 32)

Resim 7.15. Günümüze kadar özgünlüğünü koruyabilmiş dükkân vitrinleri; P.9161, P.9167, P.9008

Çarşıdaki dükkânlar incelenirken vitrin biçimlenmesi en, boy ve derinlik olarak ele alınmıştır. Bina cephesinde vitrin olmayan dükkânlar “Vitrinsiz” ve bina cephesinden taşma yapmayan dükkânlar “Çıkmasız” olarak değerlendirilmiştir. Çıkma yapan vitrinler ise çıkma biçimine göre yatayda ve düşeyde çıkma hacmine göre vitrin tipolojisi oluşturulmuştur. Yatayda vitrinin kapıya göre konumlanması ve köşe binalarda vitrin hareketi dikkate alınmış, düşeyde ise vitrin üst kotundan zemin alt kotuna kadar değişen mesafesine göre sınıflandırılmıştır.

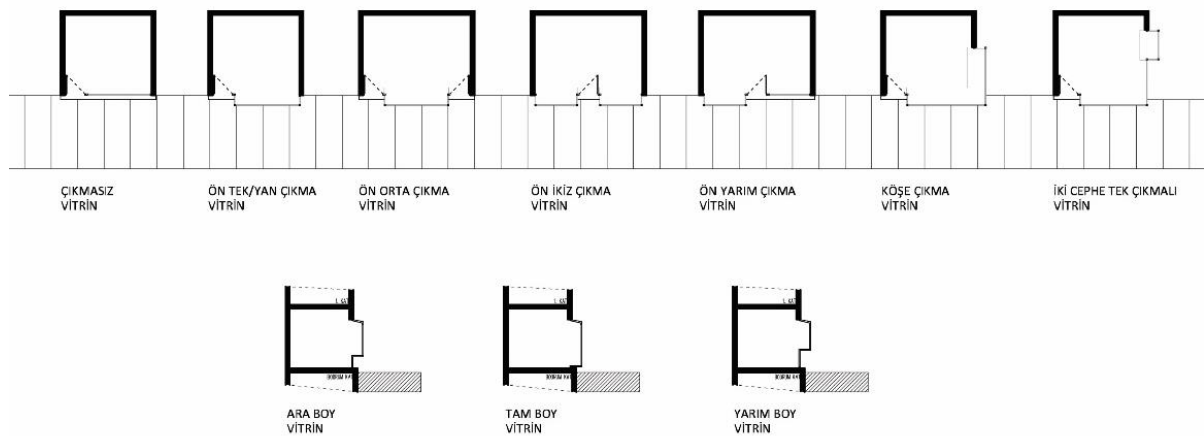
Çarşı içinde dükkânların yatayda vitrin biçimlenmesi ve açıklamaları şu şekildedir:

1. *Çıkmasız*: Çıkma yapmayan, bina cephesiyle aynı hizada olan vitrinler
2. *Köşe Çıkma*: Köşe binalarda iki cephede sokağa taşar
3. *İkiz Çıkma*: Girişin ortadan olduğu ve kapının iki tarafındaki bölümler dışa taşar
4. *Orta Çıkma*: Girişlerin kenarlardan olduğu ve ortada kalan bölüm dışa taşar
5. *Tek/Yan Çıkma*: Kapının sağında veya solunda kalan bölümler dışa taşar
6. *Yarım Çıkma*: Girişin ortadan olduğu ve kapının sağında ve solunda kalan bölümlerden bir tanesi sokağa taşar
7. *Vitrinsiz*: Vitrin cephesi olmayan yapılar
8. *İki Cephe Tek Çıkma*: Köşe binalarda iki cepheden birinde sokağa taşar

Çarşı içinde dükkânların düşeyde vitrin biçimlenmesi ve açıklamaları şu şekildedir:

1. *Yarım Boy*: Zemin kotundan en az 50cm yükseklikten başlayan vitrinler
2. *Ara Boy*: Zemin kotu ile 50cm arasında bir yükseklikten başlayan vitrinler
3. *Tam Boy*: Zemin kotundan başlayan vitrinler
4. *Kapı Pencere Duvar*: Vitrin düzeni olmayan cepheler

Çıkmasız cephelerde yükseklik esas alınarak şeffaf/opak oranına göre değerlendirilmiştir.

Şekil 7.6. Dükkânların vitrin çıkma tipolojisi

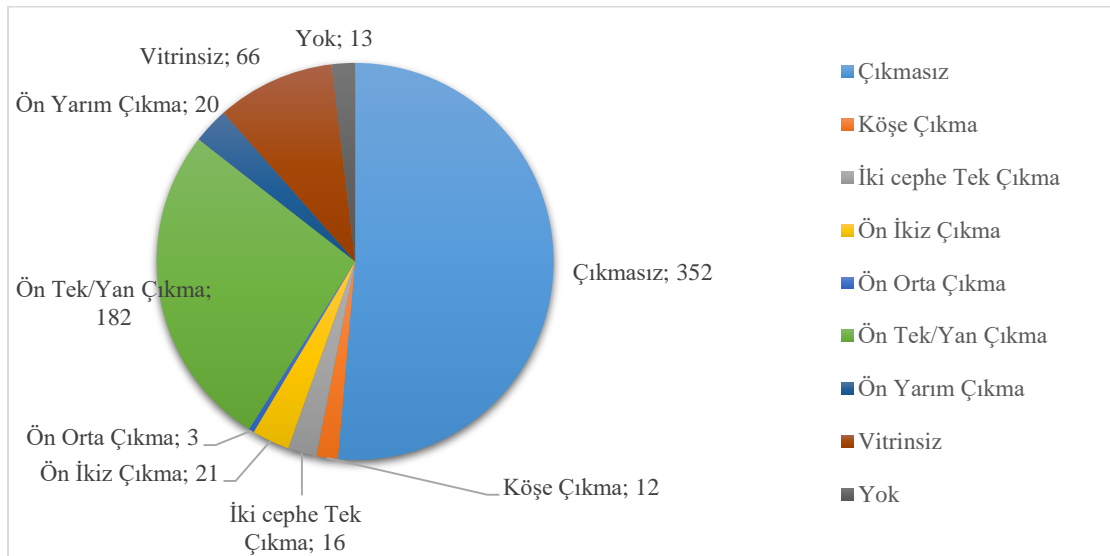
Bu tipolojiye göre çarşıdaki 685 dükkânın 352 tanesinin (%51,39) vitrin çıkması yoktur. Geriye kalan diğer yarısında 182 dükkânın (%26,57) vitrini Ön Tek/Yan Çıkma ile en sık rastlanan vitrin biçimi olmuştur. 66 dükkânda (%9,64) ise vitrin yapılmamıştır. Düşeydeki

biçimlenme dağılımında ise 211 dükkânın (%30,80) vitrini yarım boy, 208 dükkânın (%30,36) vitrini ara boy, 189 dükkânın (%27,59) vitrini tam boy ve 64 dükkânın (%9,34) tipik kapı pencere cephe düzenine sahiptir.

Çizelge 7.7. Vitrin Çıkma Biçimi ile Vitrin Cephe Biçimi dağılım tablosu

		Yarım Boy	Ara Boy	Tam Boy	K - P / Duvar	Yok	TOPLAM
Çıkmasız	Sayı	69	162	121	0	0	352
	Top. %'si	10,07%	23,65%	17,66%	0,00%	0,00%	51,39%
Köşe Çıkma	Sayı	9	2	1	0	0	12
	Top. %'si	1,31%	0,29%	0,15%	0,00%	0,00%	1,75%
İki cephe Tek Çıkma	Sayı	12	2	2	0	0	16
	Top. %'si	1,75%	0,29%	0,29%	0,00%	0,00%	2,34%
Ön İkiz Çıkma	Sayı	8	6	7	0	0	21
	Top. %'si	1,17%	0,88%	1,02%	0,00%	0,00%	3,07%
Ön Orta Çıkma	Sayı	1	2	0	0	0	3
	Top. %'si	0,15%	0,29%	0,00%	0,00%	0,00%	0,44%
Ön Tek/Yan Çıkma	Sayı	101	33	48	0	0	182
	Top. %'si	14,74%	4,82%	7,01%	0,00%	0,00%	26,57%
Ön Yarım Çıkma	Sayı	9	1	10	0	0	20
	Top. %'si	1,31%	0,15%	1,46%	0,00%	0,00%	2,92%
Vitrinsiz	Sayı	2	0	0	64	0	66
	Top. %'si	0,29%	0,00%	0,00%	9,34%	0,00%	9,64%
Yok	Sayı	0	0	0	0	13	13
	Top. %'si	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	1,90%	1,90%
TOPLAM	Sayı	211	208	189	64	13	685
	Top. %'si	30,80%	30,36%	27,59%	9,34%	1,90%	100%

Çizelge 7.8. Dükkânların vitrin çıkma biçimlenmesi dağılım grafiği

Resim 7.16. Vitrin biçimlenmesi tipoloji örnekleri: (a) P.9159 - Çıkmasız, Ara Boy; (b) P.9163 - Ön Tek/Yan Çıkma, Yarım Boy; (c) P.6287 - İki Cephe Tek Çıkma; (d) P.6308 - Ön İkiz Çıkma, Tam Boy

Dükkanların özgünlüğü kendini en çok vitrinlerin biçimlenmesinde kendini gösterse de vitrin doğrama malzemesi de özgünlüğün yansıtılmasında önemli bir etkidir. Camın ve ahşabın kullanım özelliklerinin gelişmesi, alüminyumun yaygınlaşması vitrinlerde tasarım ve uygulama kolaylığı getirmiştir. Bundan dolayı vitrinler çarşı içinde en dinamik şekilde zamanın imkânlarından ve modalarından etkilenen yapı elemanları olarak özel önem verilmesi gerekmektedir. Vitrinlerde bu imkânların yansıtıldığı olumlu örnekler olduğu gibi olumsuz birçok örneği de vardır. Alüminyum ve PVC'nin sıradan ve ucuz uygulamaları ile yüksek ücretle yaptırılan bazı dükkan vitrinleri kendi içinde şık olsa da çarşı dokusuna yakışmayacak bir biçimlenmeye sahiptir. Çarşıda tüm bunlara rağmen en çok kullanılan vitrin doğrama malzemesi olarak ahşap hâlâ bariz bir şekilde üstünlüğünü korumaktadır. 553 dükkânda (%81) vitrin doğrama malzemesi olarak ahşap kullanılmıştır.

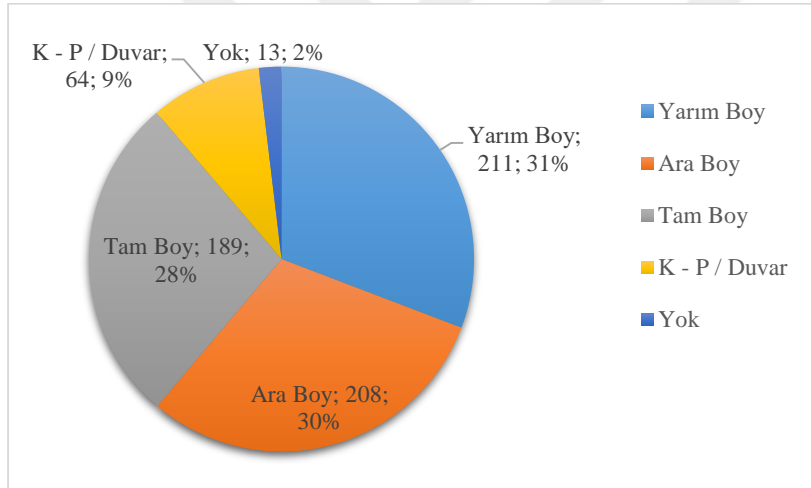

Resim 7.17. Yüksek ücretle yaptırılan bazı vitrin örnekleri çarşının bütününden aykırı biçimlenmeye sahip olabilmektedir

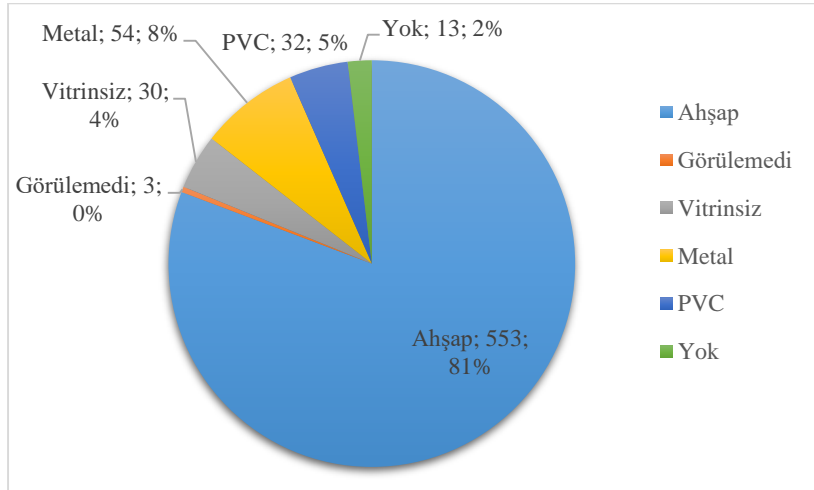

Resim 7.18. Basit müdahalelerle özgün biçimini koruyan dükkân vitrinlerine örnekler: (a) P.9162, bar, gece kulübü; (b) P.9456, antikacı dükkânı; (c) P.6312, kozmetik dükkânı

Çizelge 7.9. Dükkânların vitrin cephe biçimlenmesi dağılım grafiği

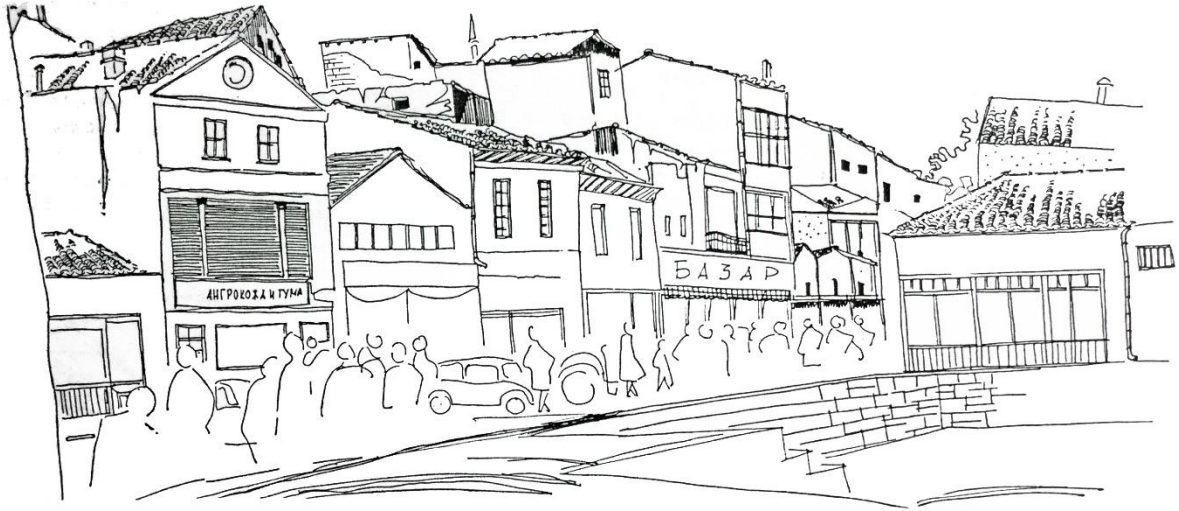

Çizelge 7.10. Dükkânların vitrin doğrama malzemesi dağılım grafiği

7.6. Bina Çıkma Durumu ve Üst Kat Biçimlenmesi

Çarşıda zemin katta olduğu kadar üst katların biçimlenmesi de çarşı içinde yapılan dönem müdahalelerin izlerini taşımaktadır. 146'sı zemin + asma kat, 299'u zemin + 1 kat, 13'ü zemin + asma + 1 kat, 23'ü zemin + 2 kat, 2'ser tane de zemin + asma + 2 ve zemin + 3 kat olmak üzere toplam 485 dükkânın üst katı veya katları vardır.

Şekil 7.7. Üsküp Türk Çarşısı'nda farklı çatı biçimlenmelerini gösteren eskiz çalışması (Arsovski, 1970: 56)

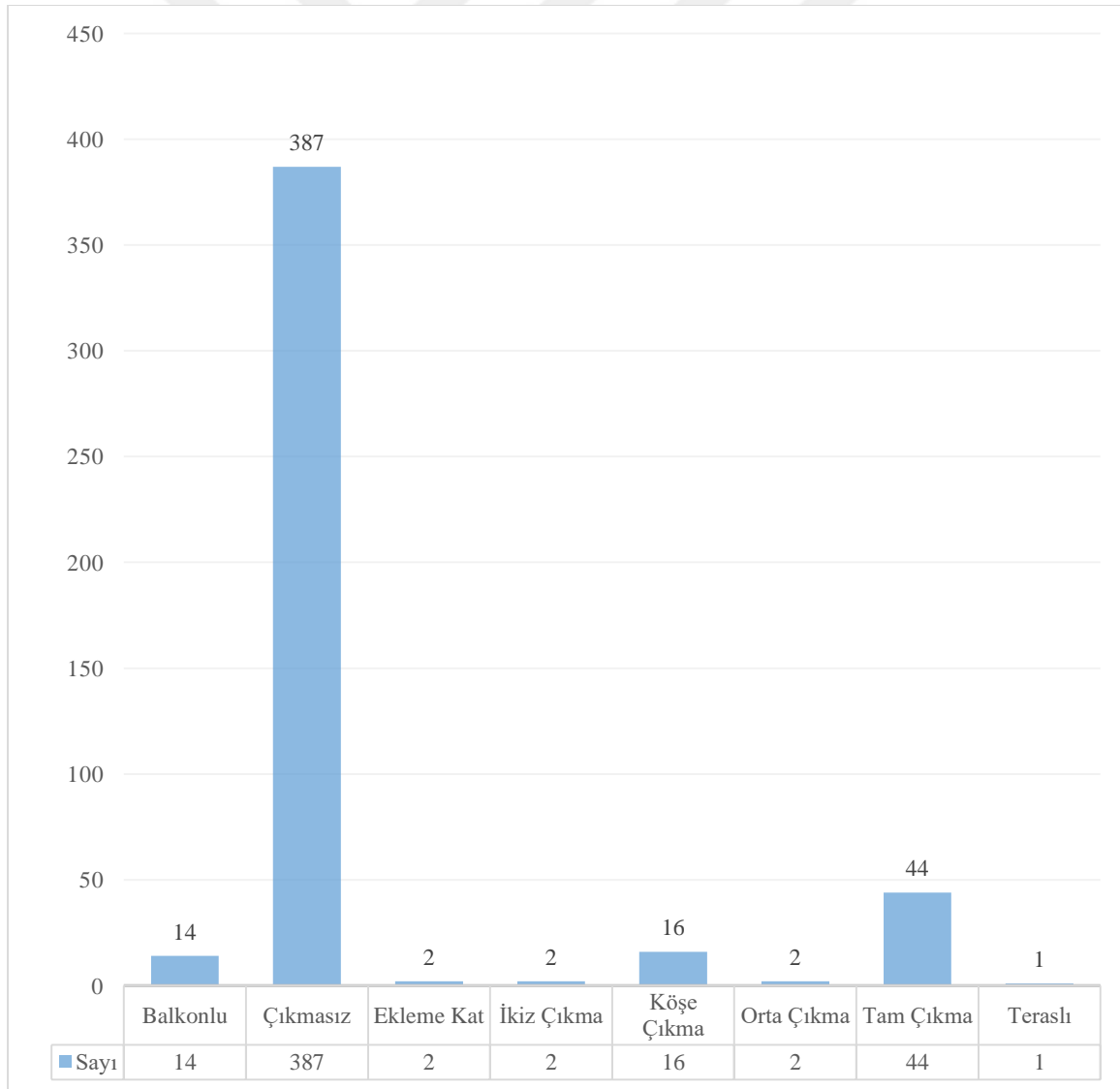
Üst katlar çoğu zaman depo veya ofis / dinlenme alanı olarak kullanılmaktadır. Zemin + asma katlı dükkânların bir bölümünde ise zemin katta yer tasarrufu sağlamak amacıyla ulaşım ya kapatılmış veya çatı merdiveni yapılmıştır. Diğer dükkânlarda da merdiven en az yer kaplayacak şekilde yapılmıştır. Üst katlar bilinçsiz ve kontrolsüz müdahalelerden daha çok etkilenmiştir. Bunların nedenleri arasında kepeneklerin üst katı gizlemesi ve güvenlik kaygısıyla kolay olan müdahalenin çok çabuk gerçekleşmesi olarak görülebilir.

Üst katların biçimlenmesi yapı çıkma durumu ve pencere düzeni incelenerek tipolojisi oluşturulmuştur. Çıkma durumuna göre çarşıda zemin üstü kata sahip dükkânların 387'sinde (%83) çıkma yoktur. Bunu 44 yapıda (%9) tam cephe çıkması ve 16 yapıda (%3) köşe çıkması takip etmektedir. Diğer bir etken olan kapı pencere düzeni ise çok fazla değişkenlik göstermektedir. Zaman içinde bilinçsiz ve kontrolsüz müdahalelerle şekillenen üst kat pencere düzenleri konum ve form açısından değerlendirilerek bir sınıflandırma yapılmıştır. Buna göre farklı konumlanma, ölçü ve tekrar farklılıkları içermekle birlikte 284 pencere

(%61) dikdörtgen forma sahiptir. Ardından da 56 adetle (%12) büyük pencere tipi gelmektedir. 34 yapının (%7) hiç penceresi yoktur veya kapatılmıştır. Dükkânların üst kat çıkma biçimlenmesinin tipolojisi şu şekildedir:

1. *Balkonlu*: Kapalı çıkma olmayıp balkon olan yapılar
2. *Ekleme Kat*: Özgün halinde kat olmadığı halde kat eklenen yapılar
3. *İkiz Çıkma*: Cephenin ön yüzünde iki çıkma yapılan yapılar
4. *Köşe Çıkma*: Binanın köşe olan iki kenarından çıkma yapılan yapılar
5. *Orta Çıkma*: Cephenin ortasından çıkma yapılan yapılar
6. *Tam Çıkma*: Cephenin ön yüzü boyunca çıkma yapılan yapılar
7. *Teraslı*: Balkondan geniş çıkma yapılan yapılar

Çizelge 7.11. Üst kat çıkma durumu dağılımı

Resim 7.19. (a) P.9312, balkonlu; (b) P9485, teraslı; (c) P.9438, ikiz çıkma; (d) P.9110, orta çıkma; (e) P.9107 ve P.9108, tam çıkma; (f) P.6392, köşe çıkma örnekleri

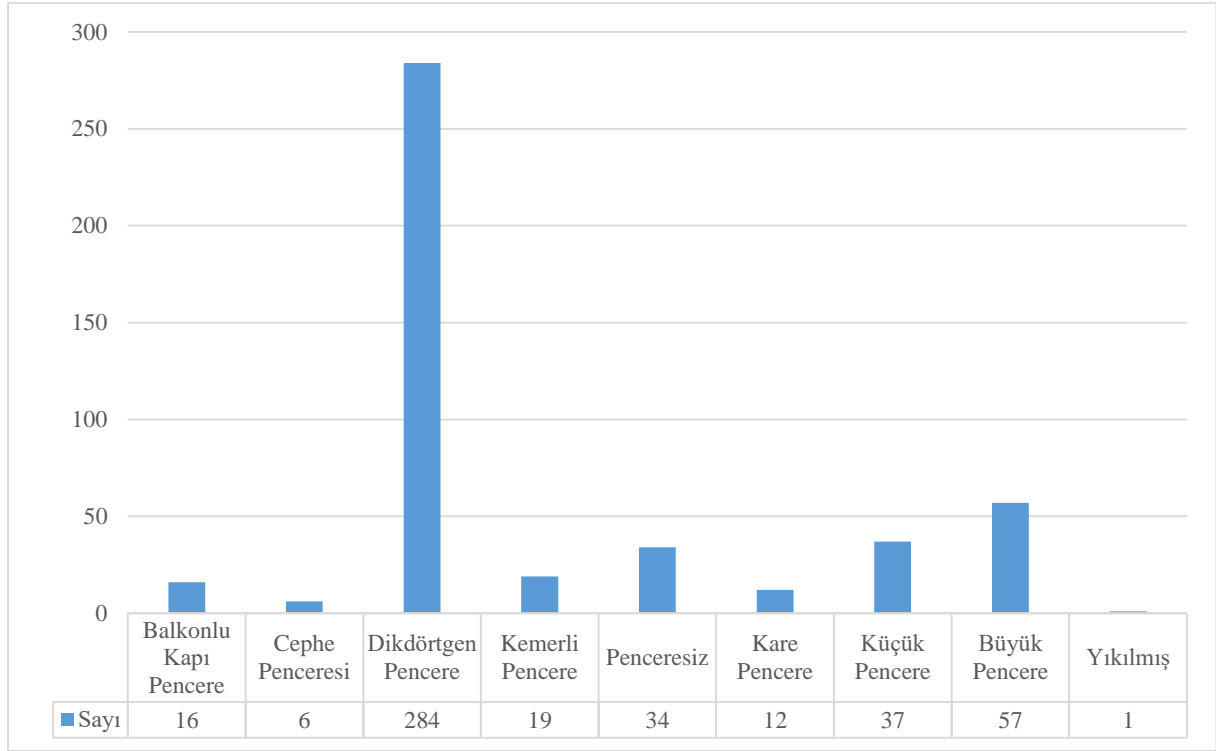
Dükkânların üst kat pencere biçimlenmesinin tipolojisi şu şekildedir:

1. *Balkonlu Kapı Pencere*: Balkona açılan kapı pencere biçimlenmesi
2. *Büyük veya Geniş Pencere*: Eni veya boyu 150cm aşan geniş açıklıklıdır
3. *Cephe Pencere*: Cephe boyu pencere açıklığıdır
4. *Dikdörtgen Pencere*: Farklı konum, ölçü ve tekrar düzeninde olsa da dikdörtgen forma sahip pencere açıklıklarıdır
5. *Kare Pencere*: Kareye yakın forma sahip pencere açıklıklarıdır
6. *Küçük Pencere*: Eni veya boyu 100cm'yi geçmeyen daha küçük ölçülere sahip pencere açıklığıdır
7. *Kemerli Pencere*: Pencere üst tarafı kemer formuna sahip pencere açıklığıdır
8. *Yıkılmış*: Üst katı cephe boyunca yıkılmış bina

Resim 7.20. (a) P.6330, balkonlu kapı pencere; (b) P.9145, cephe pencereli; (c) P.9303, dikdörtgen pencereli üst kat biçimlenme örnekleri

Çizelge 7.12. Üst kat pencere biçimlenmesi dağılımı

Resim 7.21. (d) P.6362, kemerli pencere; (e) P.9266, penceresiz; (f) P.6394, kare pencere; (g) P.6318, küçük pencere; (h) P.9395, büyük veya geniş pencere; (i) P.6340, yıkılmış üst kat biçimlenme örnekleri

8. BENZER NİTELİKTE DİĞER ÇARŞILARLA KARŞILAŞTIRMA

14. yüzyılda özellikle Batı Anadolu’da ticaret yoluyla deniz aşırı toplumlarla etkileşim içine giren Osmanlı, Saruhan, Menteşe, Karesi ve Aydınoğulları Beyliği, Türk kentinde ve mimarisinde yepyeni bir yol ve üslubun temelini atmışlardır. Osmanlı Beyliği’nin Balkanlar’da cihat ve iskân politikaları ile yayılması bu beyliği diğerlerinden daha güçlü bir konuma oturtmuştur. Çok kısa sürede diğer Batı ve Kuzey Anadolu beyliklerini neredeyse savaşız bünyesine katan Osmanlı Devleti, fethettiği topraklarda bu yeni yol ve üsluba göre kendi medeniyet tesislerini inşa etmeye başlamıştır.

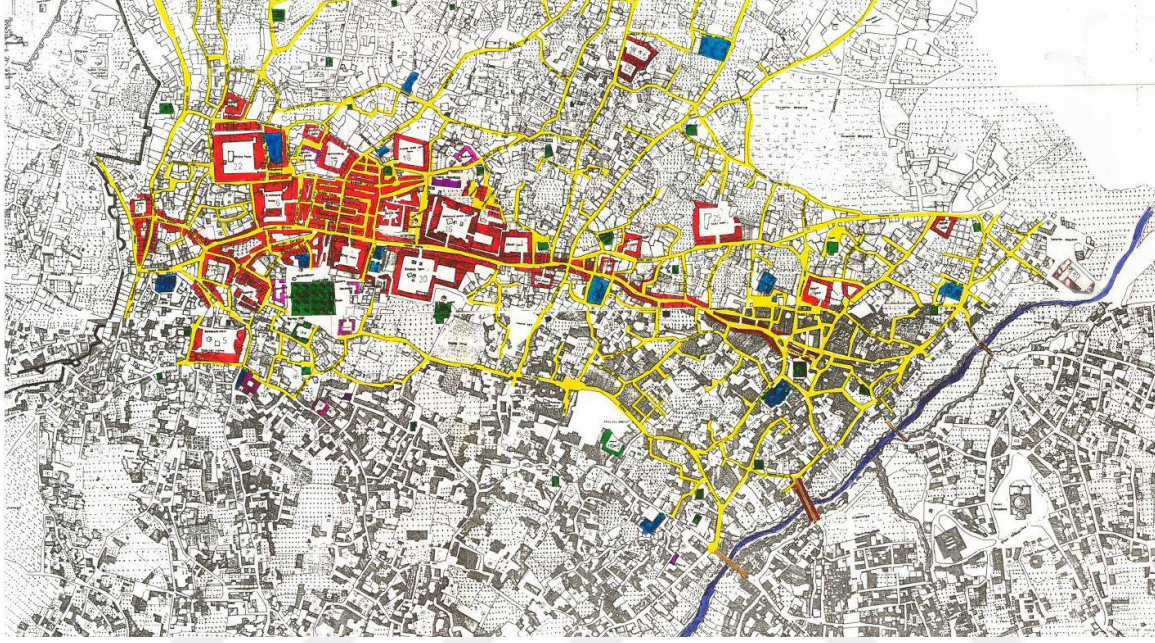
Bu bölümde de Türk mimarisini eşsiz bir noktaya taşıyan Osmanlı Türk medeniyetini anlamak için, medeniyet tesisleriyle donattığı başta Bursa ve Edirne olmak üzere Balkanlar’da irili ufaklı şehirlere ve Anadolu’daki belli başlı şehirlerin gelişiminden bahsedilmiştir. Karşılaştırma yöntemi olarak Cerasi’nin “Osmanlı Kenti”, Cezar’ın “Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi” ve Aktüre’nin “19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi” eserleri esas alınarak Üsküp’ün Balkanlar’da ve Anadolu’da aynı kültür medeniyet izlerini taşıyan çarşılar ve bu çarşılardaki ticaret yapıları incelenmiştir.

8.1. Bursa Çarşısı

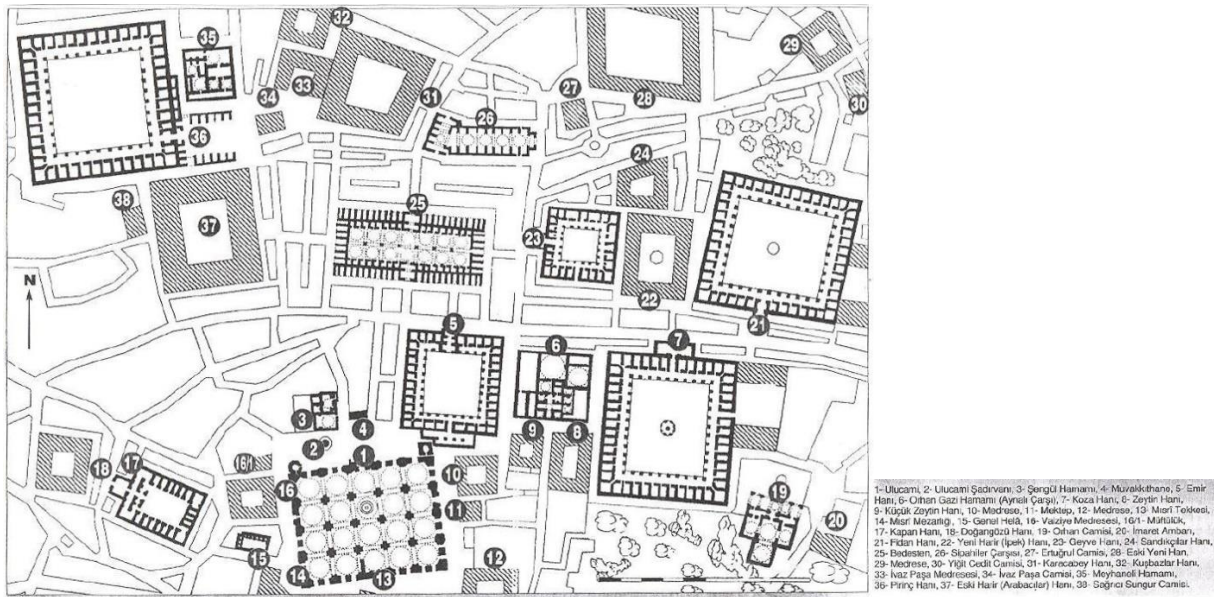
Bursa sadece çarşı açısından değil, bütünüyle Türk şehircilik anlayışının en tipik örneğidir. Türk şehrinde çarşı düzenini en iyi yansıtan, değişik işlevlere sahip yapıların nasıl bir yerleştirme düzeni ile birbiri ile kaynaştığının ve mahalle oluşumlarının sergilendiği en önemli şehirdir (Cezar, 1985: 90).

Bursa çarşısı, kaleye olan yakınlığı ile güvenceyi, topografik yönden düz hat oluşturacak uygun arazi olma özelliğini, şehrin gelişme durumu açısından da merkezde olma özelliğini bünyesinde toplamıştır (Cezar, 1985: 57). Çarşının yapılaşması ise Osmanlı Türk çarşısının çekirdeği olan bedestenden batıya doğru Koza Han kapısına kadar düz bir hat üzerinde uzanan tonoz örtülü “uzunçarşı” etrafında şekillenmiştir (Cerasi, 1999: 81). Hanlar, kervansaraylar, camiler, hamamlar gibi anıtsal yapıların yanı sıra bazısı arasta şeklinde olan diğer çarşılar da bu uzunçarşı sokağı çevresinde sıralanmıştır. Medreseler ise çoğu kez çarşı içine sokulmaz, ancak çarşının büyümesiyle çarşı içi ya da yakınında kalmışlardır (Cezar,

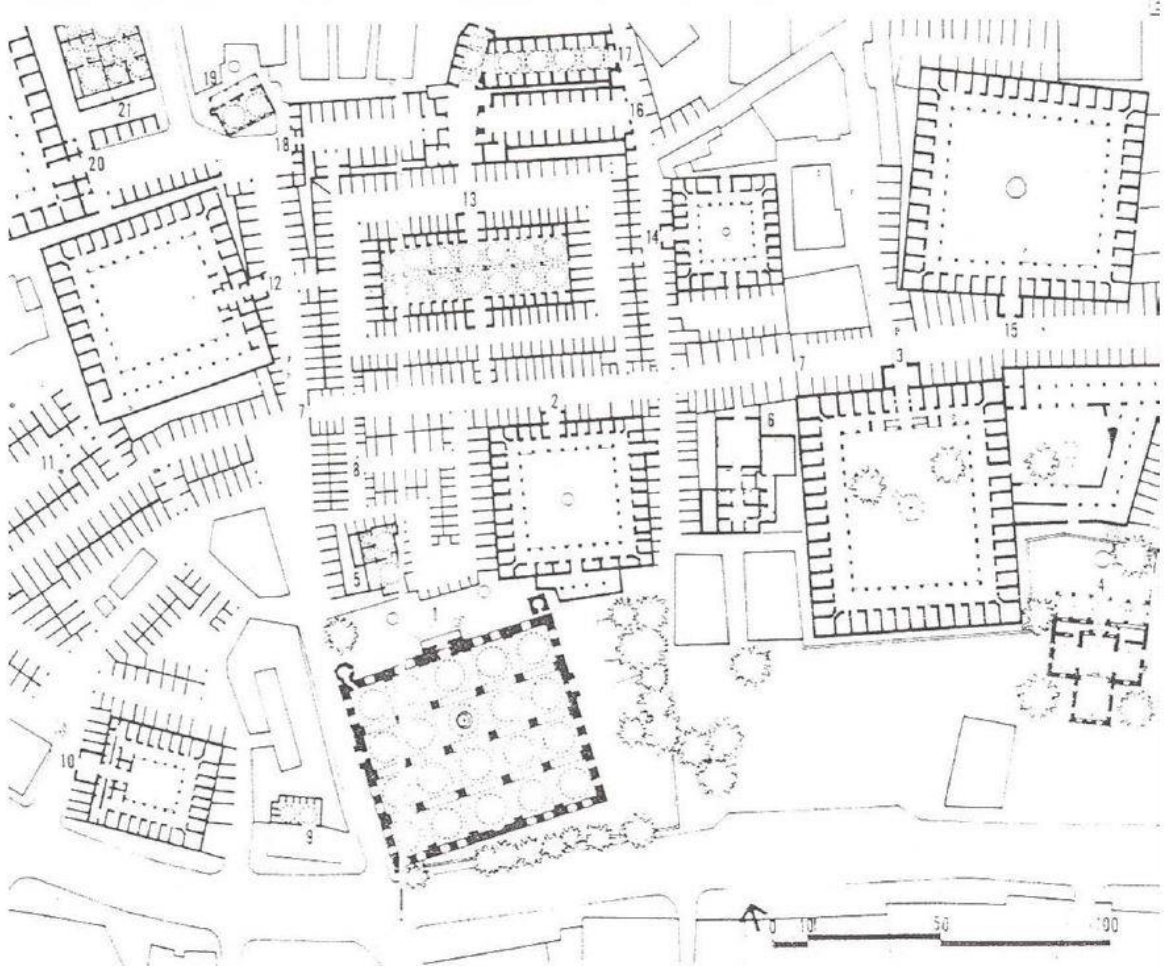
1985: 98). Arşiv kayıtlarına göre yangın ve depremler yüzünden Bursa çarşısı zamanla birçok değişikliğe uğramış, eskiden kapalı olan yerlerin üstü açılmış, açık olan bazı yerlerin ise üstü örtülmüştür (Ayverdi, 1981: 130). Bursa hanları genellikle ortası avlulu, iki katlı, almaşık duvarlı kâgir yapılardır. Çoğu hanın iç avlusu revaklarla çevrelenmiştir.

Şekil 8.1. Bursa şehrinin kaleden nehre uzanan ticaret yapılarının gelişimi (Bağbanç, 2007: 109)

Şekil 8.2. A. Gabriel tarafından hazırlanan Bursa çarşısı merkezinin restitüsyonu (Bağbanç, 2007: 109)

Şekil 8.3. Hanlar bölgesinde bulunan yapıların plan düzleminde görünümü (Kosifoğlu, 2000: 176)

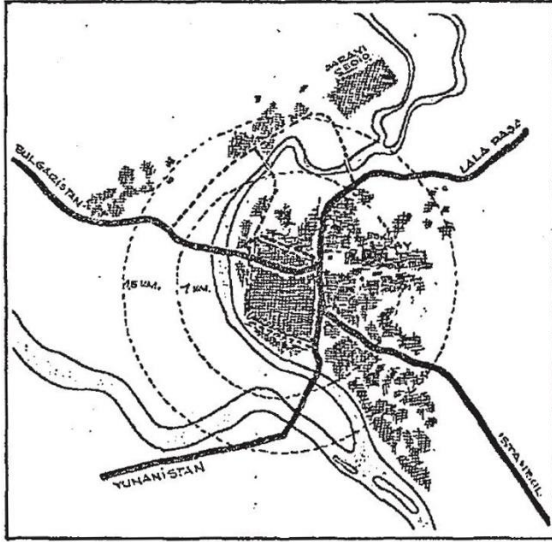
Resim 8.1. Geçmişte Bursa çarşısındaki dükkânlar ve günümüzde çarşı içinde arkeolojik kalıntı olarak korunan Bali Bey Hanı (Bağbancı, 2007)

8.2. Edirne Çarşısı

Türklerden önce şimdiki Kale İçi Mahallesi kadar etrafı surlarla çevrili bir kasaba iken fetihten sonra Türklerin eliyle hızla kalenin çevresine yayılan Edirne oluşmuştur. Düz bir topografyaya sahip bu coğrafyada çarşı, kalenin hemen doğu tarafında Çelebi Sultan Mehmet tarafından yapılan bedestenden nehre doğru meyilli bir arazide gelişim göstermiştir.

Üç Şerefeli Camii ve Eski Camii çarşının kuzey sınırını belirlerken, bedestenden itibaren han hamam yapıları ve çarşı dükkânları ile ticari yoğunluk artmaktadır. Surlara bitişik Ali Paşa Çarşısı, Edirne'nin kapalı çarşısı konumundadır (Aslanapa, 2013: 110). II. Selim döneminde Selimiye Külliyesi'ne uzanan Selimiye Arastası, çarşının gelişim yönünü belirlemiştir. Ancak bu bölge Üç Şerefeli – Eski Cami ve Tahtakale üçgenindeki kadar yoğun bir ticari gelişim gösterememiştir (Cezar, 1985: 62).

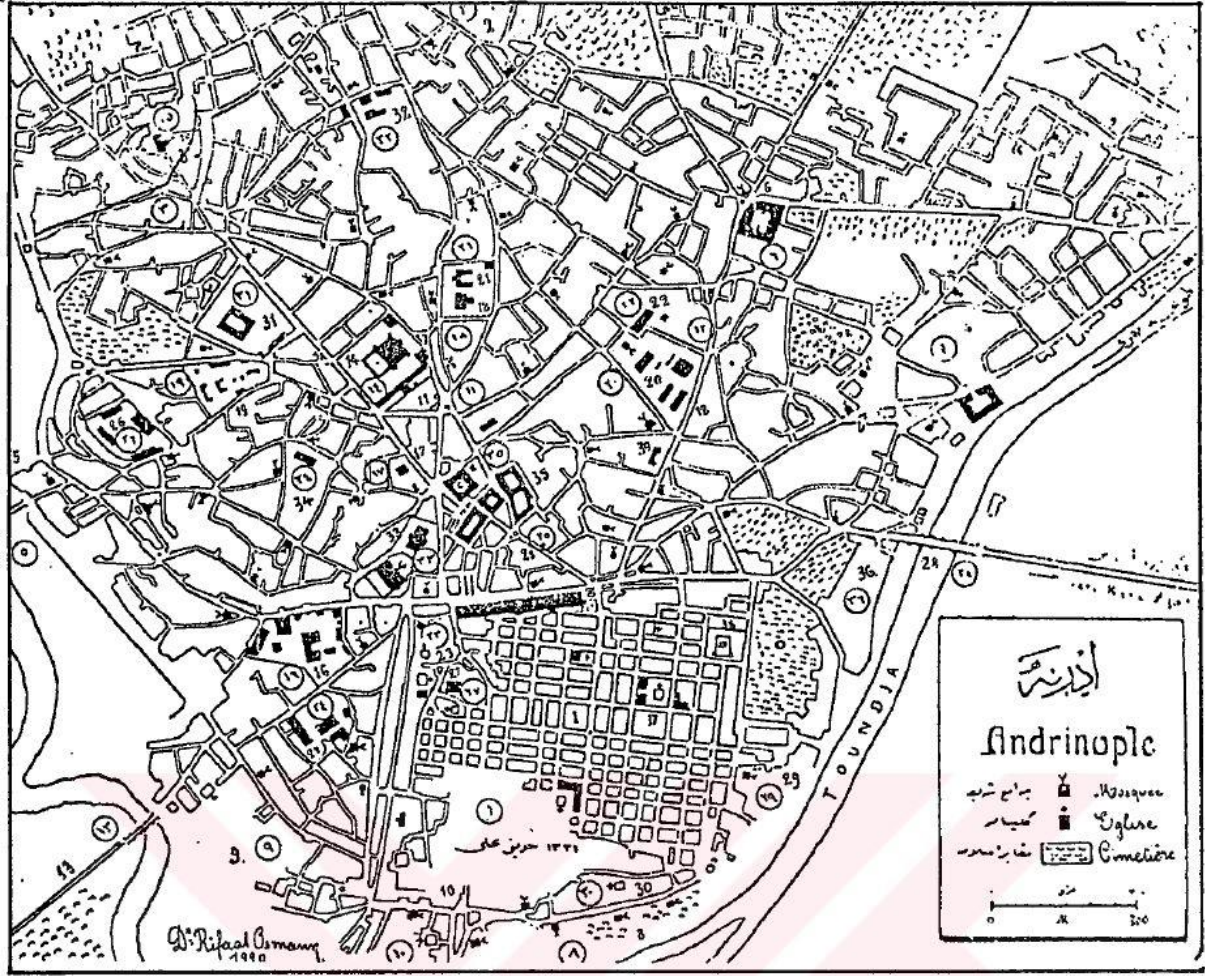
İlk dönem yapıları almaşık duvar tekniğinde ve tipik planlı yapılardır. 16. yüzyılda ise çoğu yapı düzgün kesme taş ile yapılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru harap olan Kale İçi Mahallesi, ızgara planlı olarak yeniden yapılmıştır.

Şekil 8.4. 15. yüzyılda kervanyolları odağında ve nehir kıyısında Edirne'de oluşan yerleşim alanı (S. Yıldırım, 1991: 103)

Şekil 8.5. 1898 yılında Edirne Kaleiçi'nde yapılan yeni planlama (K. Özcan, 2006: 173)

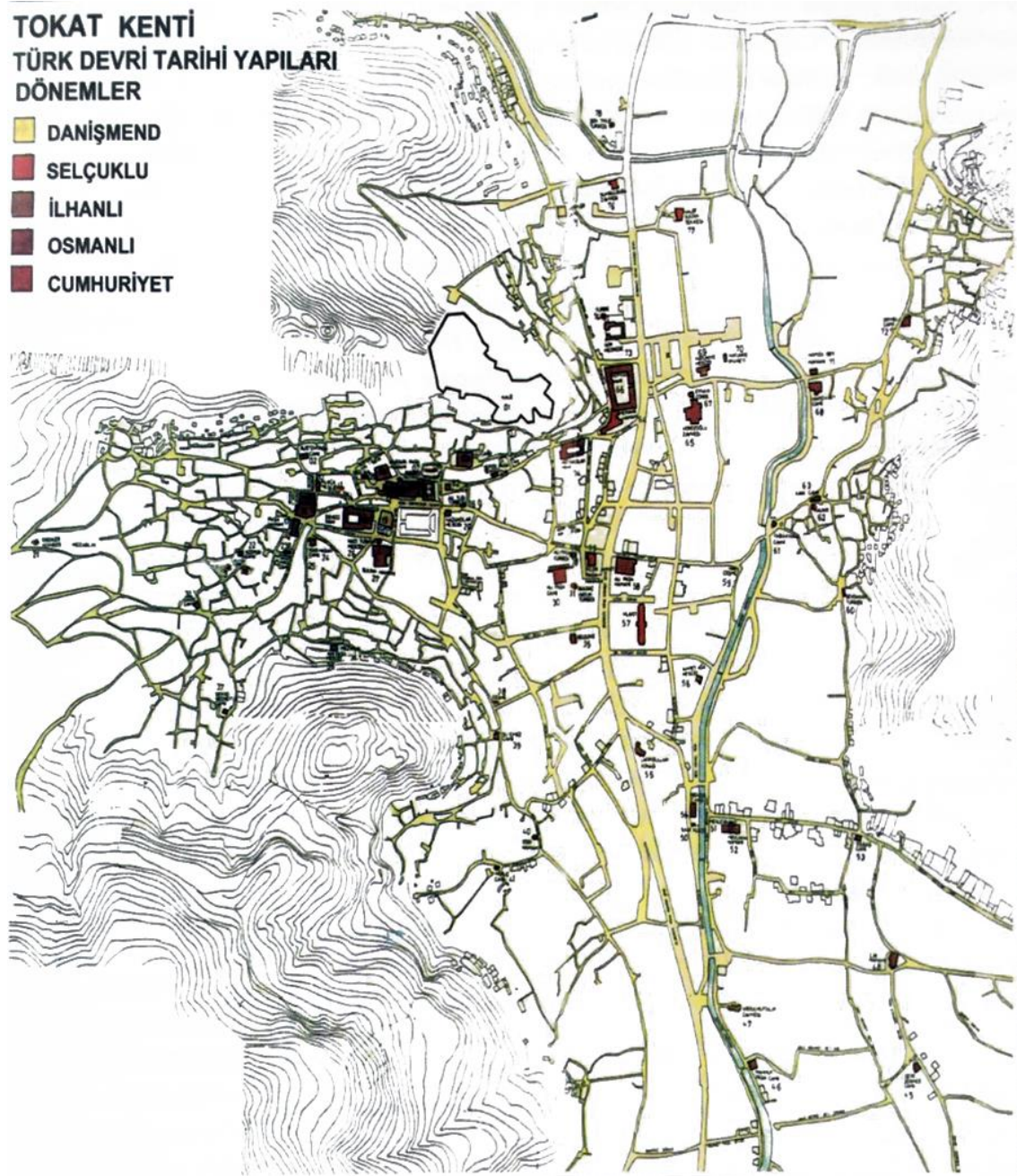

Şekil 8.6. Edirne kale ve kent merkezinin Osmanlı'nın son dönemindeki dönüşümü (S. Yıldırım, 1991: 107)

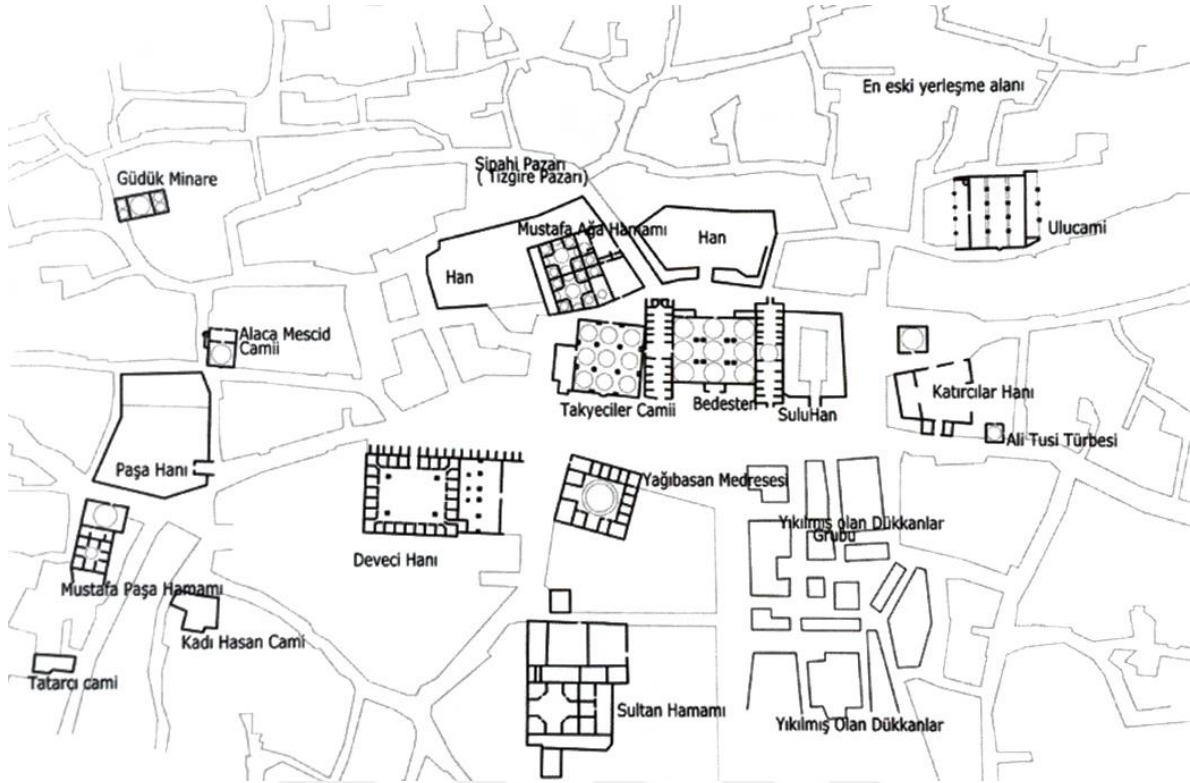
8.3. Tokat Çarşısı

Tokat çarşısı, Danişment döneminde oluşmaya, Selçuklu döneminde belirginleşmeye başlamış ve Osmanlı döneminde de gelişmiştir. Anadolu'nun ortasında kervan yolları üzerinde oluşu, maden yataklarına yakınlığı ve ipekçilik ve ipeğe dayalı dokumacılık, kenti ticari bir merkez yapmıştır. Tokat çarşısı, sarp bir yamacın tepesinde kurulmuş kalenin güney eteğinde, arazinin topografik durumuna da uyarak paralel bir biçimde uzunlamasına bir gelişim göstermiştir. Bedesten, ona bitişik arasta, yakınındaki hanlar ve dükkânlardan oluşan Tokat çarşısının ana bölümü, hem kaleye yakınlık, hem topografyaya uyma ve bunlarla birlikte şehrin merkezi yerine yerleşme çabası, arızalı bir alanda kurulmuş bir kentte bile, uzunçarşı sokak oluşumunu göstermesi açısından önemli bir örnektir (Cezar, 1985: 65).

Tokat çarşısında anıtsal yapılar, topografik şartlar nedeniyle çarşı bölgesinde birbirine yakın konumlanmıştır. Sulu Sokak, çarşının uzun sokağıdır. Arasta ile bitişik bedesten bu sokağın ortasına denk gelmektedir (Aksulu ve Kuntay, 2013: 33). Farklı dönemlerde inşa edilen irili ufaklı hanlar, medreseler, hamamlar ve camilerin çoğu bu hat üzerindedir. Zamanla şehrin büyümesiyle bu yola dik ikinci bir hat oluşmaya Behzat deresine paralel bir şekilde oluşmaya başlamıştır. Yapıların çoğu moloz taş veya kaba yonu kesme taş ile örülmüştür.

Şekil 8.7. Tokat Kalesi ve şehir gelişimi (Aksulu ve Kuntay, 2013: 33).

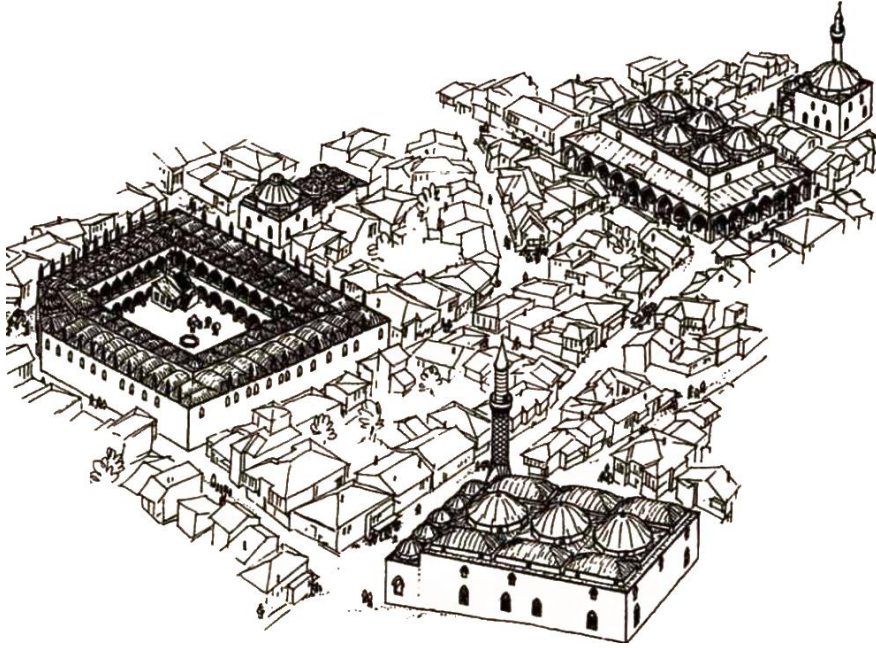

Şekil 8.8. Tokat Çarşısı merkezi (Aksulu ve Kuntay, 2013: 16).

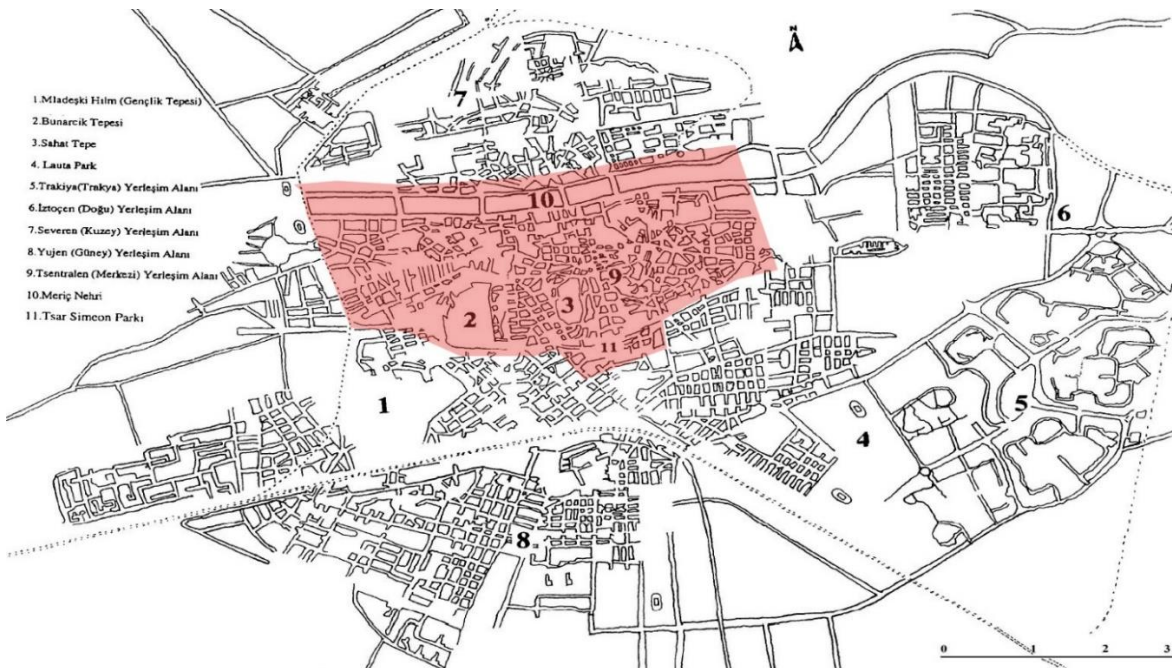
8.4. Filibe (Plovdiv) Çarşısı

Balkanlar'ın en eski şehirlerinden biri olan Filibe, Meriç Nehri'nin güneyinde irili ufaklı dokuz tepenin eteğinde kurulmuştur. Osmanlı döneminde yetiştirdiği ilim adamlarıyla da önde gelen bir İslâm şehriydi. Bunun yanında şehrin Osmanlı'ya savaşız teslim olmasından dolayı herkes olduğu yerde kalmış ve 20. yüzyılın ortalarına kadar farklı dini ve etnik grupların bir arada yaşadığı kozmopolit bir şehir görüntü arz etmiştir. Ankara Savaşı (1402) sonrası bir süre Musa Çelebi'nin eline geçen şehrin surları bu dönemde yıkılmıştır (Kiel, 1996). Esas Osmanlı Türk yapılaşması Sultan II. Murat'ın 1425 yılında medrese, imaret ve hamam ile birlikte inşa ettirdiği Ulu Camii ile başlamıştır. Ulu Camii'nin biraz uzağında altı kubbeli bir bedesten yapılmış ve Filibe Çarşısı'nın ana aksı belirginleşmeye başlamıştır. Uzun çarşı sokağı Hünkâr İmaret'i'nden köprüye kadar yapılan kâgir dükkânlar arasta şeklinde uzanmıştır. 1445 yılında Rumeli Beylerbeyi Gazi Şehabettin Paşa'nın inşa ettirdiği külliye ile de şehrin Türk yerleşiminin gelişim yönünü belirlemiştir (Cantay, 2008). Filibe'de yapılan han, hamam, imaret, medrese ve camiler bu sokak çevresinde yapılmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren gayrimüslim nüfus artış göstermeye başlamış ve Müslüman nüfus toplam nüfusun yaklaşık %32'sine kadar gerilemiştir (Ersoy, 2003: 58). II. Dünya

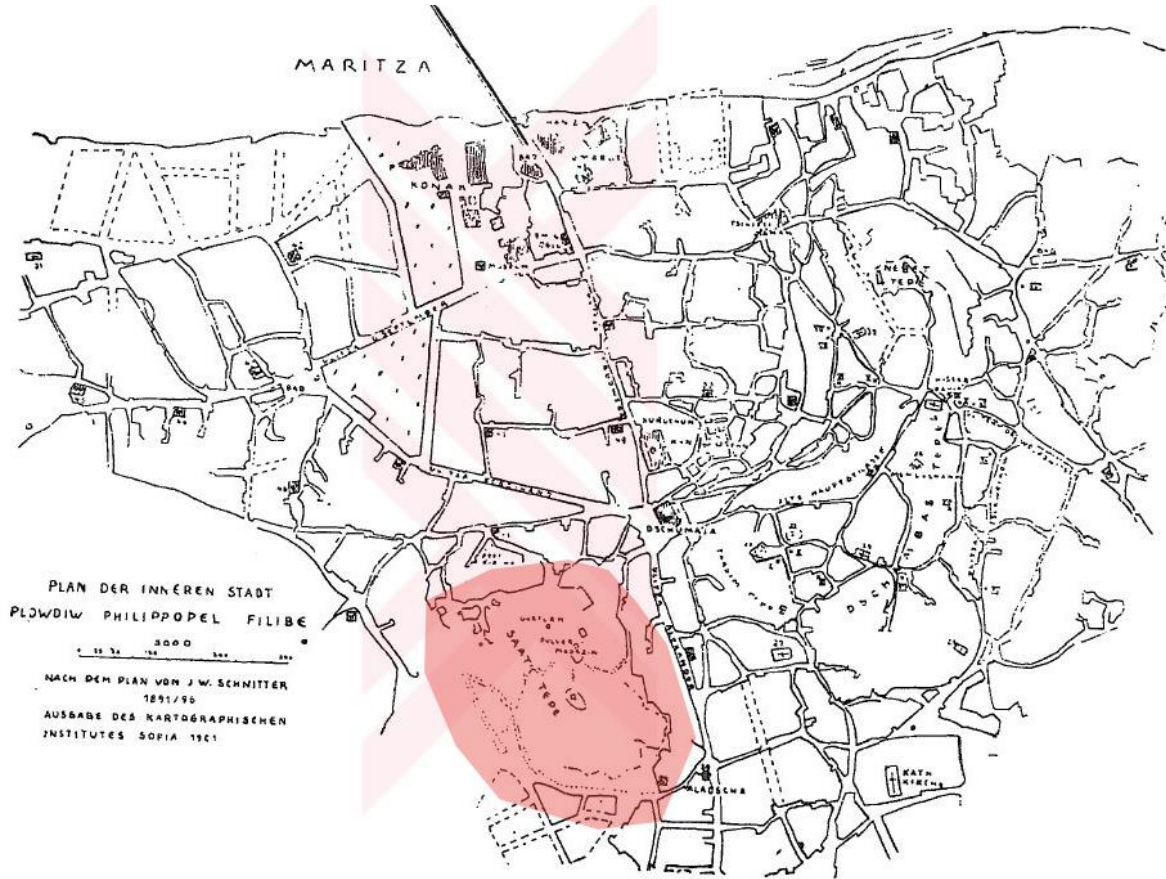
Savaşı'ndan sonra iktidara gelen komünist rejim döneminde şehirdeki Müslüman ve Rum nüfus bilinçli politikalarla iyice azaltılmıştır. Böylece şehirdeki Osmanlı eserleri tahrip edilmeye başlanmış ve bugün Filibe'deki Osmanlı çarşısı özgün görüntüsünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Günümüzde Budapeşte muhacirlerinin yerleştirildiği ve Mevlevihane'nin bulunduğu kale yamaçta Tsanko Lavernov'un resmettiği geçmişe ait izler görülebilir.

Şekil 8.9. M. Kiel ve G. Schneider hazırladığı rekonstrüksiyonua göre Filibe Çarşısı'nın 19. yüzyıl sonlarındaki görüntüsü (Kiel, 1996: 80)

Şekil 8.10. Filibe'nin tarihi şehir ve günümüzdeki gelişimi (Mustafa, 2010: 56)

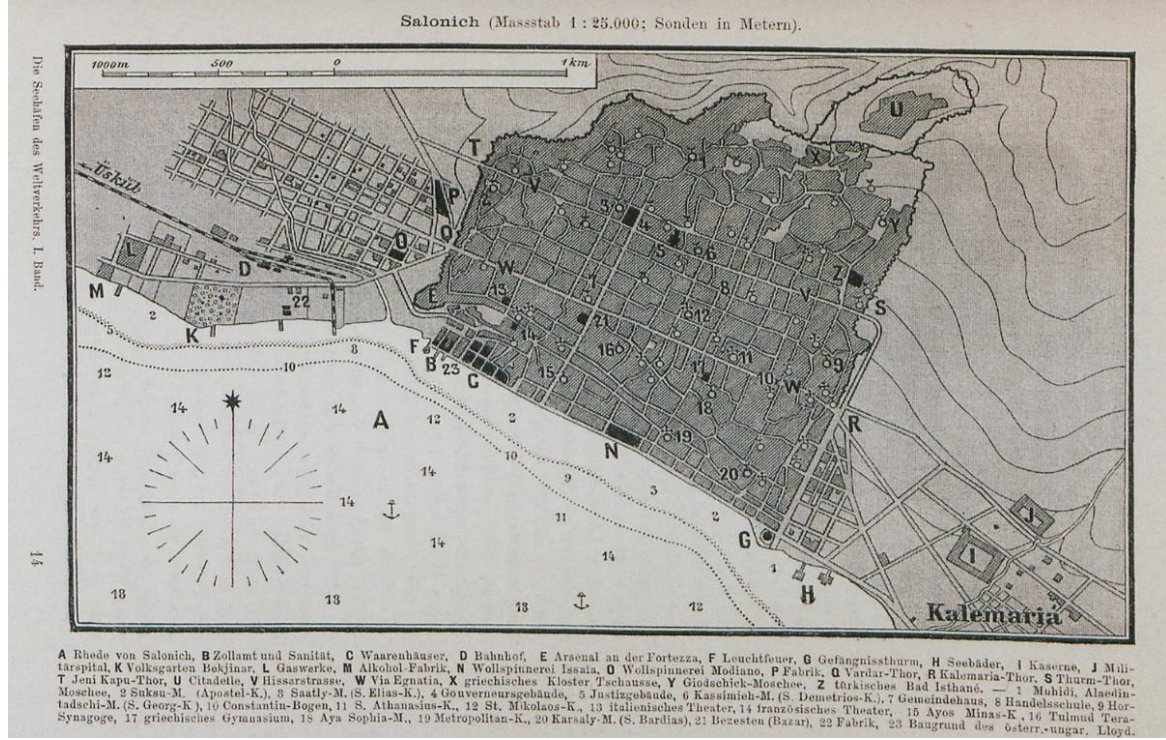
Şekil 8.11. Filibe 1891 yılına ait yerleşim alanları (Ersoy, 2003: 303)

8.5. Selânik (Tessaloniki) Çarşısı

Selânik ilk olarak 1387 yılında fethedilse de asıl yerleşim 1430 yılından sonra gerçekleşmiştir. Fethin ardından çok kapsamlı imar ve iskân faaliyetlerine girişilmiş, ticari bir merkez olması için birçok yerden buraya nüfus taşınmıştır (Delibaşı, 1987). 15. yüzyılın sonunda da Osmanlı'ya iltica eden Endülüs Müslümanlarının ve İspanya Yahudilerinin en fazla yerleştirildiği şehir olmuştur (Sambanopoulou, 2008). 19. yüzyılda Müslüman ve Yahudi nüfus yaklaşık 30.000 kadar iken 8.000 de Yunan yaşamaktaydı. 1910'a geldiğimizde ise 150.000 kişilik nüfusuyla İmparatorluğun İstanbul'dan sonraki en kalabalık şehri olmuştur (Keil, 2009).

1867 yılında şehrin deniz surları yıkılıp, kıyı şeridi yeniden düzenlenmiştir. Buna karşılık şehir surları güçlendirilmiştir. Bu dönemde hızla endüstrileşen şehirde birçok yeni kamu binası, askeri bina, hastane, okul, hotel, tiyatro ve büyük ticari binalar yapılmıştır (Aktsaoglou, 1991, s. 36). Yeni yapılan bu binalarda çelik, strüktür malzemesi olarak

kullanılmış, cephelerde birçok farklı mimari tarz görülse de genel olarak Eklektizm ve Yeni Sanat (Art Nouveau) tarzı benimsenmiştir (Traskosopolou, 2008). Sultan II. Abdülhamit döneminde kalenin ana kapısı olan Vardar Kapısı (Q) ve Kelemer Kapısı (R)'nin karşısına yeni yerleşim alanları planlanmıştır (Patieridis, 2009: 16).

Şekil 8.12. Selânik 19. yüzyıl sonundaki yerleşim plânı

Selânik, kurulduğu antik dönemden bu yana dokuz aks üzerinde gelişmiştir. Bunlardan üçü kalenin ortasından sahile paralel olacak şekilde geçen Vardar Caddesi, Mithat Paşa Caddesi ve Askeri Rüştüye Caddesi ile kıyıdan giden Eski Tophane Caddesi ve Gümrük Caddesi'dir. Yatayda uzanan bu caddeler, ikisi sur dışında olmak üzere sahile dik uzanan dört tane yol ile kesilmektedir. Şehrin çoğu önemli yapısı bu dokuz yol üzerindedir. Günümüzde birkaç cami, hamam ve son dönem konakları hala ayakta olan şehirde bedesten de Vardar Caddesi ile Sabri Paşa Caddesi kesişiminde yapılmıştır. Düz uzun bir sokak şeklinde olan Vardar Caddesi'nde güney tarafı çok parçalı bir yol düzeni vardır. Şehrin eski üst şehir bölgesinde organik doku korunmuşken, eski alt şehir bölgesinde planlanmasa yapılmış bir şehir görüntüsü arz etmektedir.

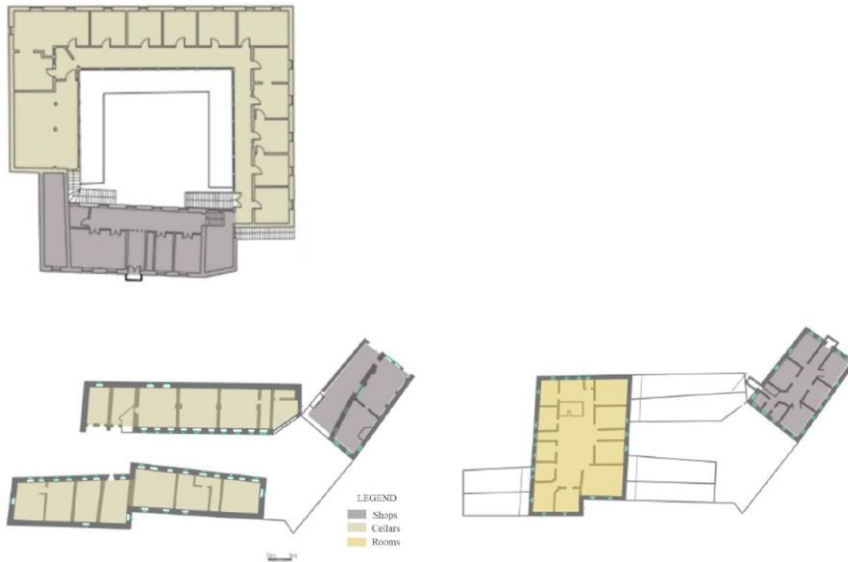
Şekil 8.13. Selânik şehrinin tarih içinde gelişimini gösteren harita

8.6. Görice (Korçe) Çarşısı

Arnavutluk'un güneyinde bulunan Görice, Mirahor İlyas Bey tarafından erken dönemde Osmanlı topraklarına dâhil olan bir şehirdir. Günümüzde küçük bir bölümü kalan Görice çarşısı, İlyas Bey Camii ile hanlar arasında kalmıştır. Çarşı, şehir meydanına paralel uzanmaktadır. Şehirde ayakta kalan dört han çarşının pazar meydanına bakmaktadır. Arnavutluk'taki diğer hanlardan daha büyükçe olan Görice hanları, geçmişteki canlı ticari hayatın izlerini göstermektedir (Sulo, Shota ve Dervishi, 2014). Anıtsal yapılarının çoğu yıkılan çarşının dokusu ve dükkânları, son dönemde Üsküp çarşısında yapılan dükkânlar ile benzerdir.

Şekil 8.14. Görüce Çarşısı ve hanlar (Sulo ve diğerleri, 2014)

Şekil 8.15. Görüce'de Manastır Hanı ve Stavros Hanı plan şeması (Sulo ve diğerleri, 2014)

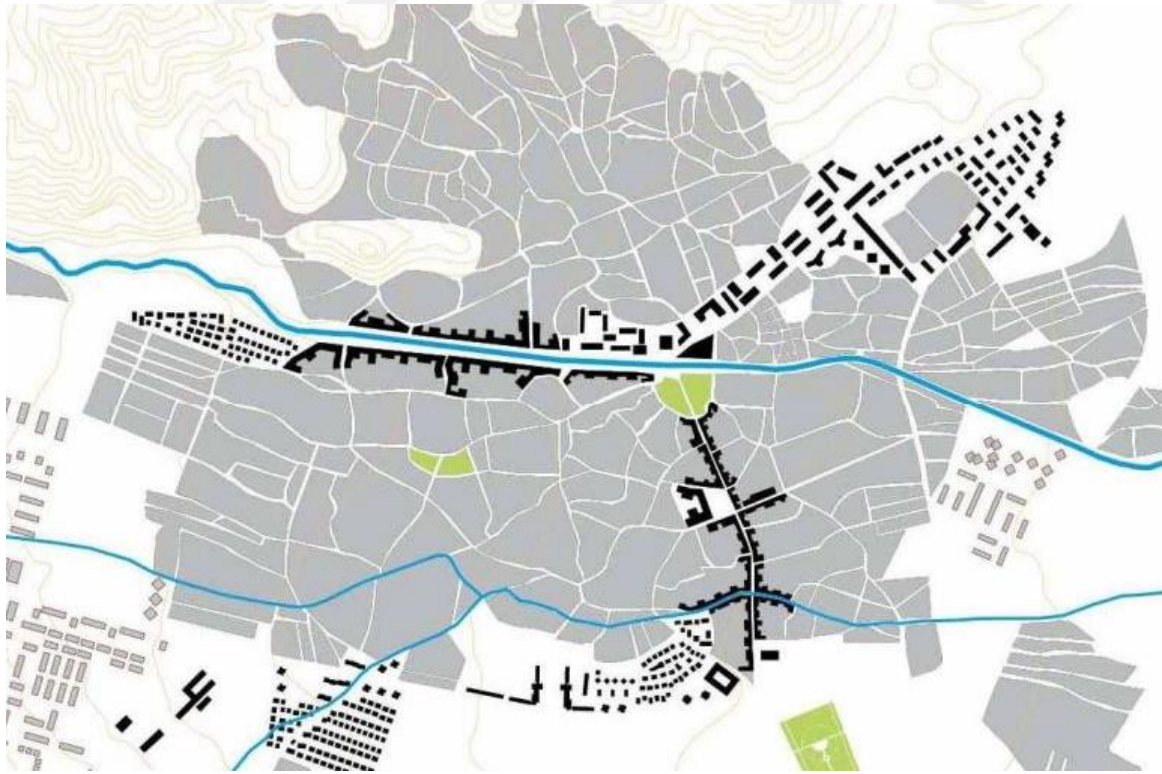
Resim 8.2. Görüce Çarşısı'nda bulunan hanlar (Sulo ve diğerleri, 2014)

8.7. Manastır (Bitola) Çarşısı

Makedonya'nın Pelagonya Vadisi'nde Pelister Dağı eteklerinde Drahor çayı etrafında kurulmuştur. Manastır'da günümüze ulaşan eserlerin çoğu 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Şehirdeki en eski eser 1508 yılında Selânik kadısı İshak Çelebi tarafından yaptırılan külliye'dir. Osmanlı'nın son döneminde Balkanların en batısında yoğun Türk nüfusunun yaşadığı şehirlerin başında gelmekteydi. 1875 yılındaki salnamelere göre sancak genelindeki 119 caminin 45'i Manastır Merkez Sancağı'nda bulunmaktaydı. Bu sayı Prizren Sancağı'nda 22, Debre Sancağı'nda 8, Üsküp Sancağı'nda 30 ve İşkodra Sancağı'nda 44'tür (Sarı, 1996: 102). Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra bile 1919 yılında yapılan nüfus sayımına göre 40 461 kişiden oluşan şehir nüfusunun yaklaşık 16 000'i Türkler'den oluşmaktaydı. Çok uluslu bir yapıda olan şehirde birçok devletin konsoloslugu açılmıştır. 1919'dan 1921 yılına gelindiğinde ise şehirdeki Türk nüfus çeşitli nedenlerle Türkiye'ye göç ettirildikten sonra yapılan nüfus sayımında şehir nüfusu 28 000'e kadar düşmüştür (Prifti, 2003).

Manastır, Osmanlı'nın Balkanlar'da toprak kaybetmesi ve deniz ticaretinin artmasıyla özellikle 19. yüzyılda askeri ve idari bir merkez olarak önem kazanmaya başlamıştır. 93 Harbi'nden sonra da Osmanlı III. Ordusu'nun yerleşmesiyle Osmanlı coğrafyasında en hızlı modernleşen iç bölge Türk şehirlerinden biri olmuştur. Selânik'e bağlanan demiryolunun da etkisiyle diğer Osmanlı iç şehirlerinden daha hızlı bir gelişim gösteren şehir, Osmanlı'nın son dönem mimari gelişimini yakından hissetmiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'daki son döneminde iki türlü şehir gelişimi dikkat çekmektedir. Biri Selânik'in başını çektiği o dönemin çağdaş yapılaşması, diğeri de Üsküp ve diğer iç bölge ile daha az nüfuslu şehirlerde görülen geleneksel yapılaşmadır (Stilinovic, Cattor ve Meulder, 2013).

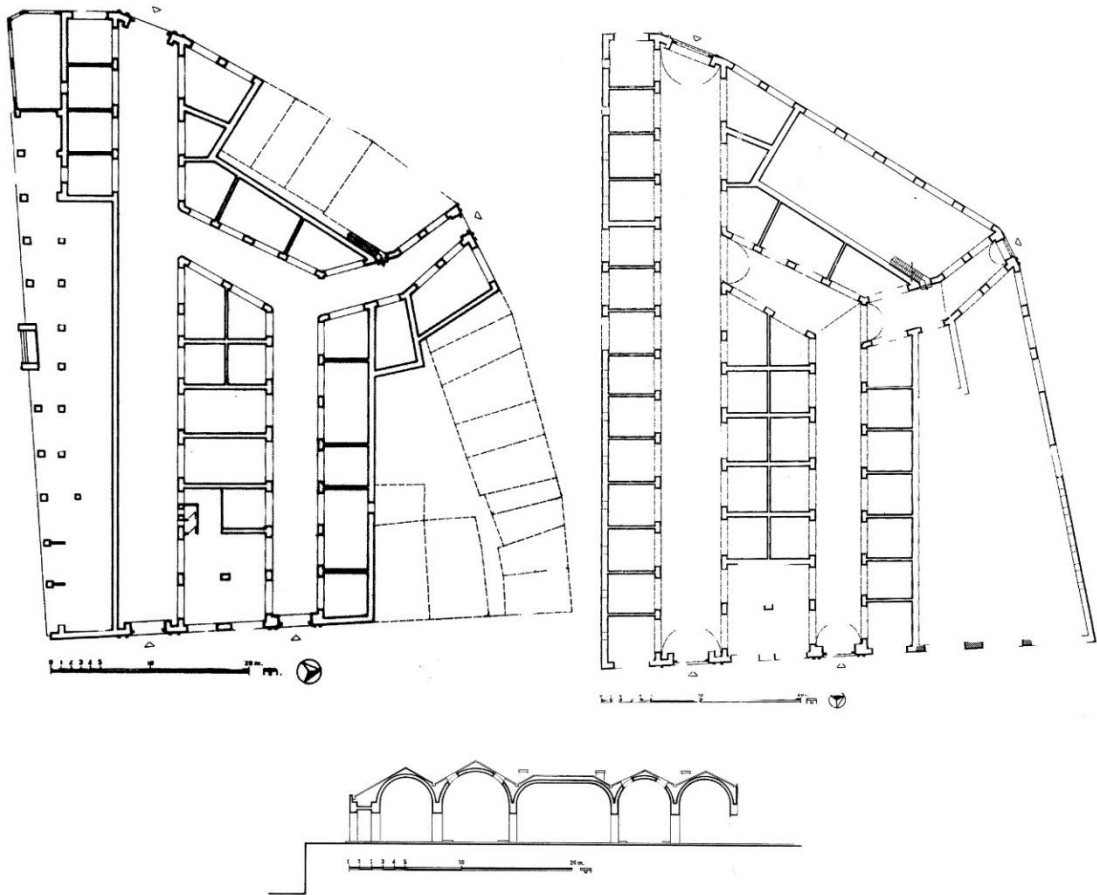
19. yüzyılın sonlarında şekillenen Manastır Çarşısı, Drahor Irmağı başından başlar, Atatürk'ün de eğitim aldığı Askeri İdadi'ye hatta tren istasyonuna kadar uzanan geniş ve uzun bir yol etrafında sıralanan dükkânların sıralanmasıyla şekillenmiştir (M. Z. İbrahimgil, 1999). Buradaki dükkânlar diğer iç bölgelerdeki dükkânlara nazaran çok daha büyük ve tuğladan yapılmış kâgir yapılardır. Üsküp'te çok az örneği olan bu tipteki yapılarda demir malzeme ve harç olarak çimento dahi kullanılmıştır. Geleneksel çarşı ise “Şirok (Geniş) Sokak” diye adlandırılan yeni çarşının devamında Drahor Çayı'nın karşı kıyısında eski çarşının çekirdeğini oluşturan Davut Paşa Bedesteni bulunmaktadır. Eski çarşı batıda nehir boyu devam ederken doğu ya doğru kaleye uzanmaktadır. Ayakta kalan anıtsal Osmanlı eserleri de bu bölgede bulunmaktadır. Manastır, Davut Paşa Bedesteni ve Mahmut Voyvoda Hanı özgün yapısını büyük ölçüde korumuştur. Ancak Evliya Çelebi'nin bahsettiği 900 dükkânın bulunduğu kapalıçarşısı günümüze ulaşamamıştır. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre çarşı içinde dükkânlar arasında kira bedelleri arasında büyük farklar bulunabilmekteydi. Buna göre çarşı içinde bir semerci dükkânı 5 akçe kira verirken bedestende bu miktar 250 akçeye çıkabilmekteydi (Çayırılı, 2000: 27).

Şekil 8.16. Manastır, şehir planı (Stilinovic ve diğerleri, 2013).

Resim 8.3. Manastır'da İshak Çelebi Camii yanı başındaki Davut Paşa Bedesteni (RZZSK)

Şekil 8.17. Davut Paşa Bedesteni, onarım öncesi planı, onarım sonrası planı ve kesiti (RZZSK)

8.8. Yeni Pazar (Novi Pazar) Çarşısı

Yeni Pazar, Üsküp fatihi İshak Bey'in oğlu İsa Bey tarafından 15. yüzyılın ortalarında Eski Pazar'ın (Pazarište / Trgovište) güneyinde temelden kurulmuştur. Dağlık bir coğrafya olan Sancak bölgesinde Saraybosna, Dubrovnik, Zeta, Üsküp ve Niş bölgeleri arasında Balkanlar'ın özellikle doğu batı ticaretinde vadi ve yaylalar üzerinden bütün yolların kesiştiği bir kavşak olarak kurulmuştur. Jošanica Nehri'nin Raška Nehri'ne döküldüğü ovada küçük bir garnizon binasının etrafında, suyun iki tarafına inşa edilen cami, han, hamam ve dükkânlarla şehrin temeli atılmıştır (Aruçi, 2008). 17. yüzyılın ortalarına kadar Dubrovnik ve İstanbul arasında en önemli durak olarak öne çıkmıştır. Bölgeyi gezen seyyahların anlattığına Balkanlar'ın en kalabalık şehirlerinden olan Yeni Pazar'da yapılar kerpiç ve taştan yapılmıştır. Ancak II. Viyana Bozgunu (1689) sonrasında şehir yakılıp yıkılarak küle dönmüştür. Bundan sonra daha birçok defa talan ve saldırılara maruz bölge Bosna Hersek'in Avusturya tarafında ilhakıyla ticari önemini kaybetmiştir. Osmanlı bölgeyi tekrar canlandırmak için İstanbul'a bağlanan Avrupa demiryolu projesine Yeni Pazar'ı da eklemiştir (Premoviç, 2014: 12).

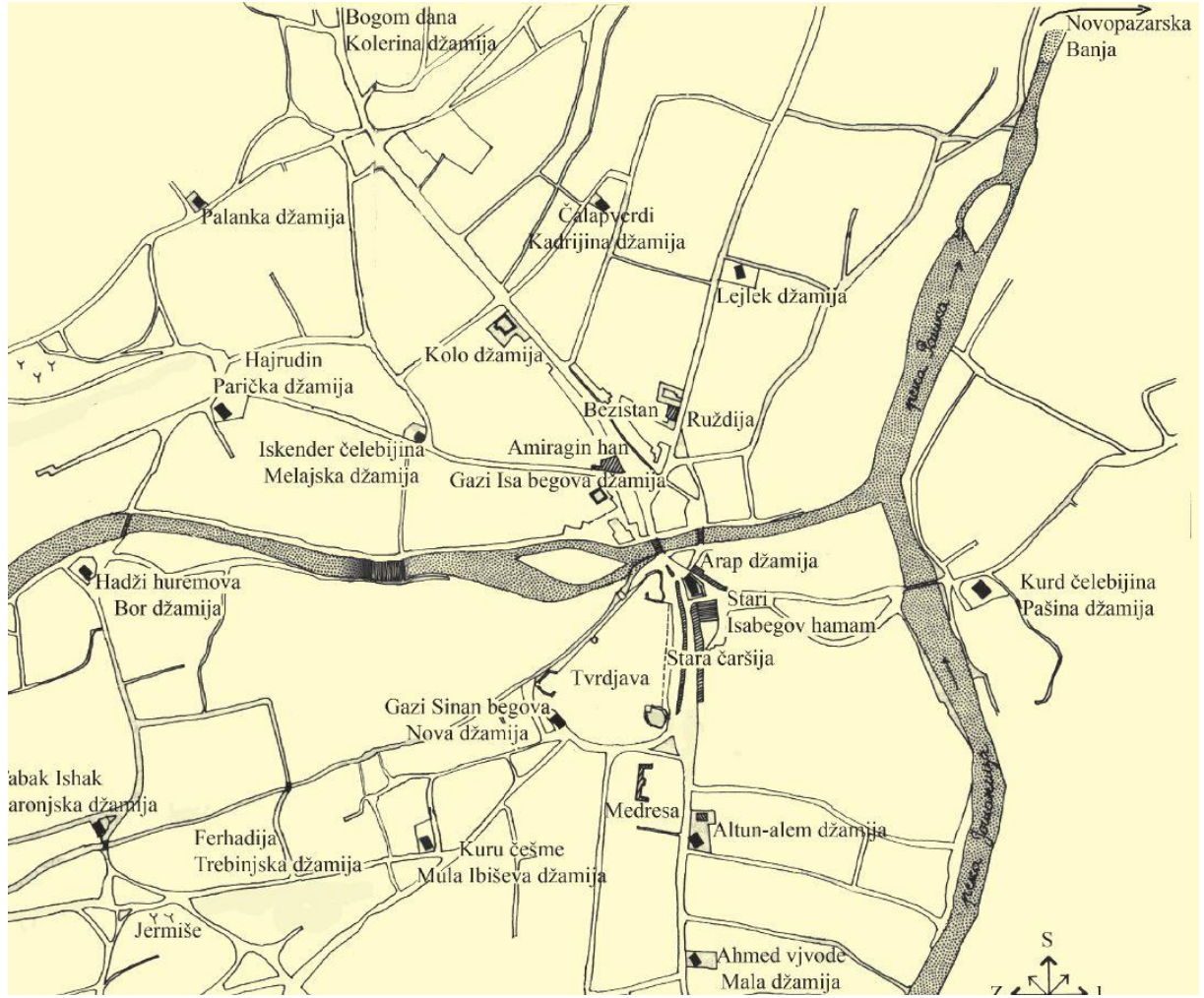
Şehirde en eski eserler Gazi İsa Bey döneminden günümüze ulaşabilmiştir. Ayrıca birçok cami, hamam, medrese, mektep, han, bedesten ve eski çarşısı ayakta ve canlıdır. Ayakta olan iki handan birisi olan Amir Ağa Hanı, 17. yüzyıl sonlarında yapılmış ve geleneksel han tipolojisinden farklı Balkanlara özgü nitelikleri olan iki katlı küçük bir handır. Diğer han Granata Hanı ise 19. yüzyılın ortalarında iki katlı, ahşap çatkı olarak yapılmıştır. 17. yüzyıldan sonra yapılan çoğu han daha çok şehirde kurulan pazar günlerinde hotel işlevi görecek şekilde yapılmıştır (Premoviç, 2014: 115). Bedesten, suyun kuzeyinde hanlarla birlikte çarşının nirengi noktası olarak inşa edilmiştir. Yapı, felaket dönemlerinde ve sonrasında tüccarlar arasında çıkan anlaşmazlıklar dolayısıyla mülkiyeti konusunda 50 yıla yakın süren davalar devam etmiştir. En sonunda Yahudi cemaatinin elinde olan yapı, 20. yüzyılın başlarında tarafından alınmış ve konaklama ve dükkân olacak şekilde yenilemiştir (Premoviç, 2014: 127).

Resim 8.4. Yeni Pazar Çarşısı'nın geçmişte ve günümüzdeki yapısı (Premoviç, 2014: 61, 120)

Resim 8.5. Yeni Pazar'da 20. yüzyılın başında vitrinler ve tezgâhlar (Premoviç, 2014: 122)

Şekil 8.18. Yeni Pazar Eski Çarşısı'nın çekirdeğini ve gelişim yönünü gösteren harita (Premovič, 2014: 155)

8.9. Saraybosna (Sarajevo) Çarşısı

Üsküp fatihi Paşa Yiğit Bey'in torunu İsa Bey tarafından 1460'larda fethedilen Bosna-Hersek'te küçük bir kasaba iken Osmanlı tarafından önemli bir kültür ve ticaret merkezi olarak kurulan Saraybosna şehri asıl gelişimini Bosna'da Gazi Hüsrev Bey'in sancakbeyliği (1521-1541) döneminde yaşamıştır (Şabanović, 1959). Şehirde ticareti canlandırmak için Bursa ve Üsküp'ten esnaf ve zanaatkarlar taşınmıştır. Şehir de Gazi Hüsrev Bey Külliyesi etrafında gelişmiştir (Mujezinovič, 1985). Bugünkü tarihi Başçarşı'nın çekirdeği kabul edebileceğimiz külliye binaları cami, şadırvan, imaret, mektep, medrese, kütüphane, bedesten, han, hanikâh, hamam, tabhane, saat kulesi, türbeler ve çarşayı oluşturan birçok dükkândan oluşturulmuştur. (M. Z. İbrahimgil, 1993: 181). Günümüzde bunların bir kısmı ayakta. Saraybosna, tıpkı Üsküp gibi II. Viyana Bozgunu sonrası kısa süreliğine Avusturya Ordusu'nun eline geçmiş ve şehirde büyük tahribat yapılmıştır (Kreševljaković,

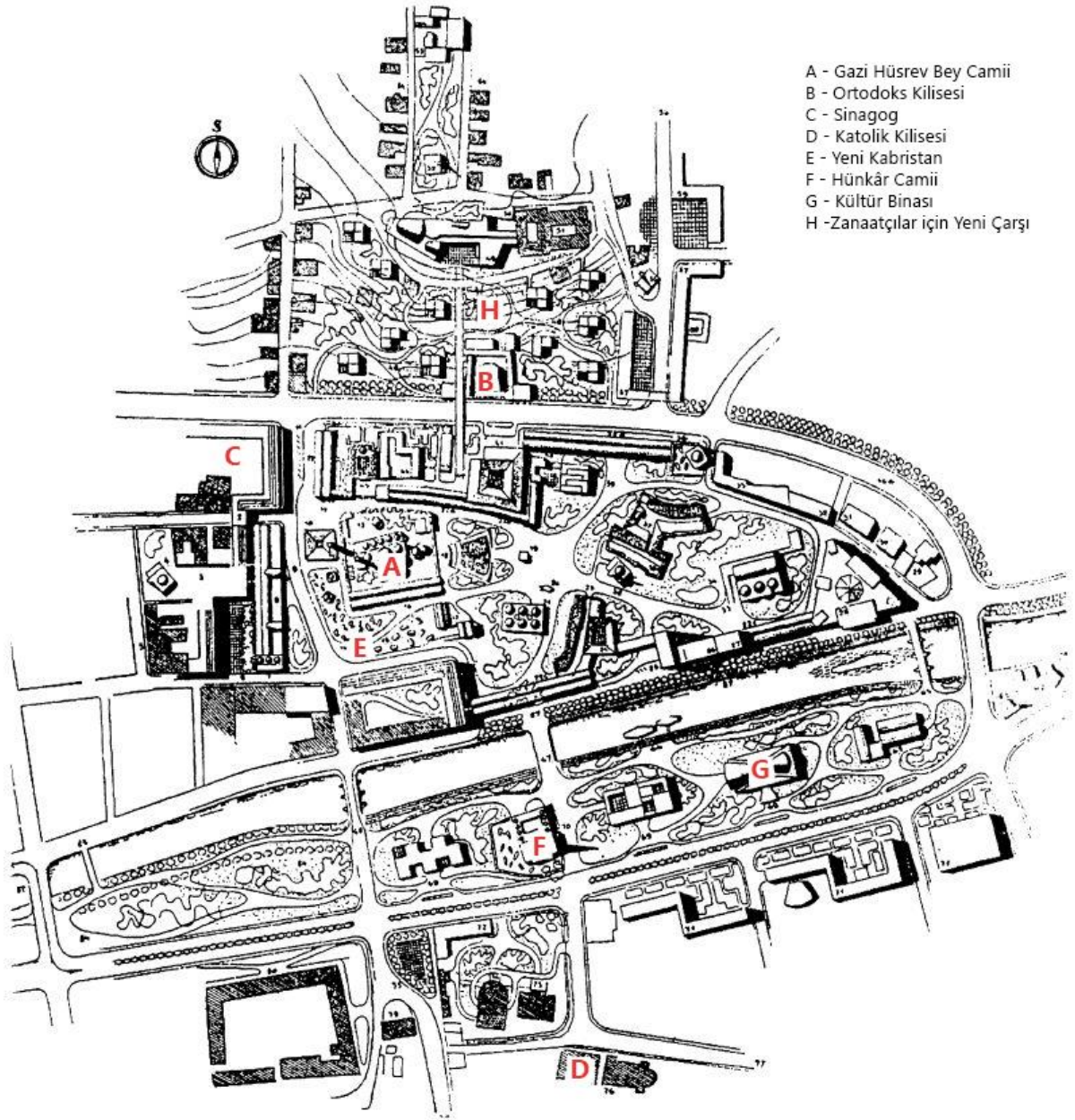
1953). Ancak Saraybosna zengin vakıfları sayesinde kısa sürede daha canlı bir şekilde toparlanabilmiş ve çarşıların tacı anlamında Başçarşı denilmiştir (Bejtíć, 1952).

Resim 8.6. Sebil Meydanı'nda bulunan Ali Paşa Camii ve Bedesten ile Başçarşı'nın çekirdeğini oluşturan Gazi Hüsrev Bey Külliyesi (Alić ve Gusheh, 1999)

1878 yılında Osmanlı'nın borçları ödenene kadar Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'na devredilen Bosna-Hersek, 1908 yılında ilhak edilmiştir. 1914 yılında da I. Dünya Savaşı'nın fitilinin ateşleneceği yer olarak tarihe geçecektir. I. Dünya Savaşı sonrası II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemi sakin geçiren çarşı bölgesi 1945 sonrası yıkımlarla karşılaşmıştır. 20 Temmuz 1945 yılında Saraybosna Şehir Meclisi, Eski Çarşı dükkânlarını yıkım kararı almış ve üç gün içinde çarşının çekirdeğini oluşturan bölüm yıkılmıştır. Ardından alınan genel bir kararla yıkım durdurulmuş ve eserlerin korunması kararı alınmıştır. Bu karar sayesinde Gazi Hüsrev Bey Külliyesi'nin bedesteni, medresesi, hanı yıkılmaktan kurtulmuştur.

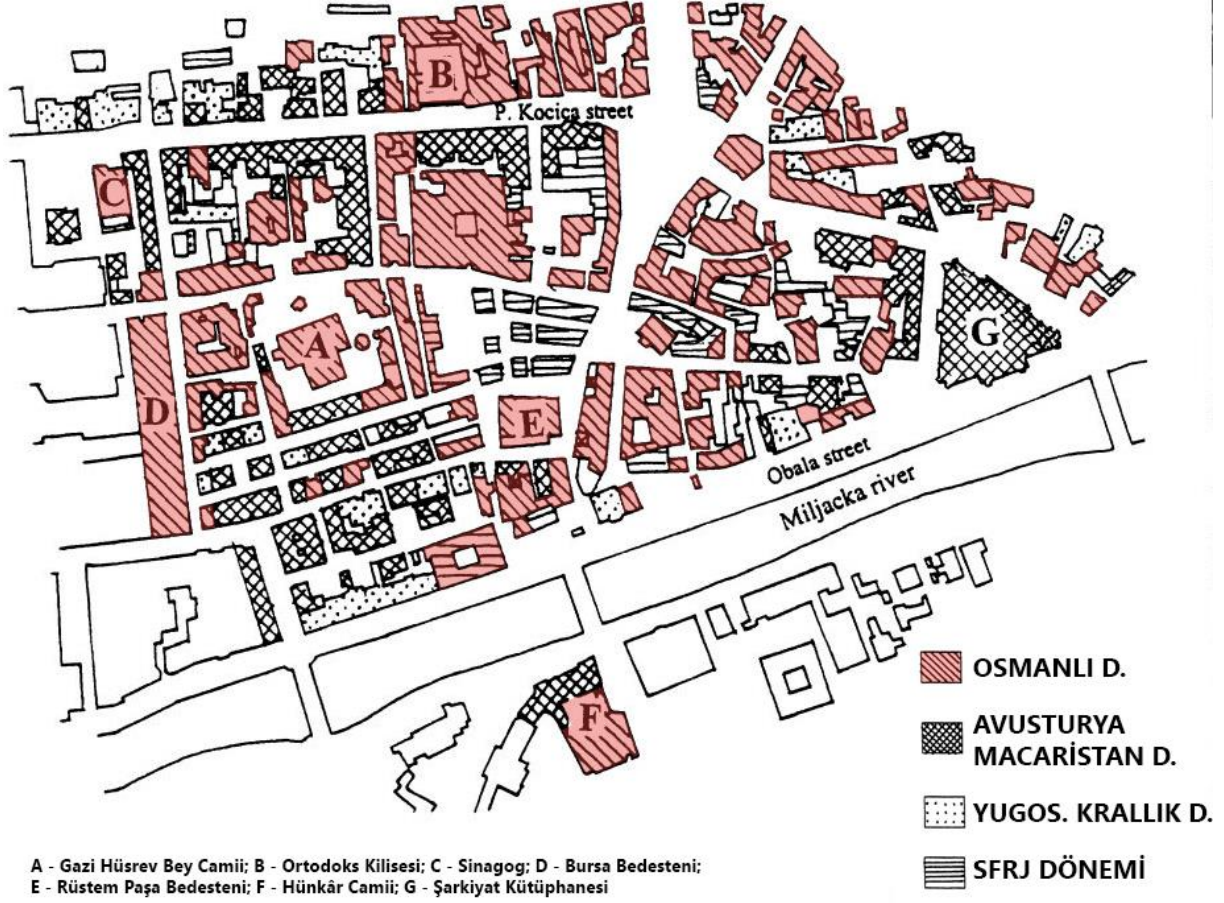
Başçarşı'yı koruyan akademide, sanat ve bürokratik çevrelerde yetiştirdiği entelektüellerin çabaları olmuştur. Bunda Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nin geleneksel eğitimini çağdaş eğitim programlarıyla zenginleştirmesi ile her alanda yetiştirdiği insan kaynağının da çok büyük önemi vardır. 600 yıllık dönemde küçük bir ortaçağ kale kasabasından Balkan coğrafyasının önemli bir ticaret, kültür ve sanat merkezi konumuna yükselirken, her adımda planlanan ve her medeniyetin zenginliğini yansıttığı Başçarşı, otantik dokusu içinde geleneksel yaşantının günlük alışkanlıkları ile şehrin her kesimden insanın karşılaşma alanı olma özelliğini sürdürmektedir.

Şekil 8.19. 1948-1953 yılları arasında çarşığı anıtsal yapıları dışında yok edecek proje önerisi (Alić ve Gusheh, 1999: 16)

Birçok yönden Üsküp ile aynı kaderi paylaşan Saraybosna için de modern şehir planlaması 1970'li yıllarda hemen Üsküp'ün ardından yapılmıştır. Başçarşı da Üsküp'teki çarşı gibi nehir kenarında kurulmuş ve hemen hemen yarısı kadar bir alana karşılık gelen 14 hektar alanı ve toplam 36 sokağı olan yaklaşık 900 dükkândan oluşmaktadır. Saraybosna'nın ulusal kültür mirası olarak kabul edilen Başçarşı'nın koruma amaçlı imar planı Prof. Dr. Redžić'in ekibi tarafından hazırlanmıştır. Sağlam temellere oturan plan başarılı bir çalışma olmasına rağmen, çalışmaya tavır alan belediye tarafından bürokratik manevralarıyla akamete uğramıştır (Vuk, 2004). 1975 yılında eski şehir koruma planı kabul edilmiştir. Günümüzde

de büyük ölçüde bu plan geçerliliğini korumaktadır. Koruma ve denetleme çalışmaları Bosna Hersek Ulusal Eserleri Koruma Komisyonu tarafından yürütülmektedir.

Şekil 8.20. Baščaršija'nın dönemlere göre yapılaşması (Alić ve Gusheh, 1999: 9)

8.10. Karşılaştırılan Çarşıların Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti, yaşattığı miras ile karşılaştığı birikimi fethettiği şehirlerde kurduğu çarşılarda yansıtmıştır. Kervanyolu üzerinde olan şehir çarşıları birçok yönden birbirine benzemektedir. Ancak her birinin kendine özgü yönleri de vardır. Bu da en başta belirttiğimiz üslubun şehircilikteki yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamı içinde incelenen çarşıların hepsinde Caresi'nin "dağ eşiği kenti" tanımlaması doğrulanmaktadır. Ancak bu tanımlamada eksik olan kısım, çarşıların artan ticaretle zaman içinde gelişip büyümesi de düşünülmüştür. Dönemine göre çağdaş ve yeni yapılaşma, günün ihtiyaçlarını gözeterek eski aksın devamında hiyerarşik başka bir odak noktasına uzanarak "uzun sokak" oluşturmaktadır. Bu tavır, 11. yüzyılda Selçuklular'ın

egemenliğine giren ve 19. yüzyıla kadar Türk hâkimiyetinde kalan Tebriz kentinde de kendini göstermektedir. Karşılaştırılan çarşıların farklı ve benzer özellikleri ile dönemsel tavırlar dikkate alınarak incelenmiştir.

Bursa çarşısı, sahip olduğu güçlü birikim ve uzun yıllar Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmasından dolayı zenginleşen çarşıda yeni hanlar yapılarak farklı işlevlere sahip yapılar çarşı içinde organize edilmiştir. Bu anlamda Üsküp çarşısı, Bursa çarşısının 16. yüzyıldan önceki durumunun izlerini taşımaktadır.

Edirne çarşısı, son dönemde geçirdiği büyük yandın sonucu yeniden planlanmış ve eski organik dokusu yerine, cetvelle çizilmiş düz sokaklardan oluşan bir planlama yapılmıştır. Yakın zamanda Üsküp çarşısı da büyük bir yangın geçirmiş ve çarşının Kurşunlu Han çevresinde düz yollara sahip, geniş açıklıklı büyük yapılar yapılmıştır.

Tokat çarşısı, genel planlama tavrını zorlayan bir topografyaya sahip olmasına rağmen çarşının fiziksel yapısını, coğrafi koşullara göre ele almıştır. Çarşayı vadi içine çekerek güvenliğini sağlamış, aynı zamanda kervanyolunun belli bölgelerinde yapılan hanlardan, bedestene akslar oluşturmuştur.

Filibe çarşısı ise teslim olan bir şehrin çarşı oluşumunu göstermesi açısından seçilmiştir. Buna göre Filibe çarşısı, bedesten, cami, han ve hamamlara göre şekillenmemiş, bu yapılar mevcut çarşıda kendilerine yer bulmuşlardır.

Selânik çarşısı, Osmanlı'nın son dönemde en büyük ikinci kentinin gelişimi ve planlamasını göstermesi açısından önemlidir. Bu çarşıda önemini koruyan yapılar ve yeni işlevli yapılar bir arada yer yer aynı aks üzerinde bulunmaktadır.

Göriçe çarşısı, Balkanlar'ın iç bölgesinde kalan ancak kendi içinde zengin yapısı ile dikkat çekicidir. Üsküp'e göre çok küçük olan Göriçe çarşısı yapı dokusu ve malzemesi ile Üsküp çarşısı ile çok benzer mimari özelliklere sahiptir.

Manastır çarşısı, Osmanlı'nın son döneminde iç bölgede Üsküp'ün önünde bir gelişime sahip olması ve buna paralel şehir gelişimini yansıtması açısından önemli görülmüştür. Manastır çarşısında eski çarşı, nehrin diğer tarafına geçmiş ve köprüden Askeri İdadi'ye kadar uzanan yeni çarşayı oluşturmuştur. Aks boyunca yapılan yapılar son dönem Osmanlı

mimarlık tarzını yansıtmaktadır. Üsküp'te bu aks Üsküp gar binasına doğru belirlenmiştir. Ancak merkez gar binası önceki durağı olan Vardar İstasyonu'na taşınınca bugün "Ulica Makedonija" diye bilinen aksın sonunda, 2000'li yıllarda Ramstore alış veriş merkezi yapılarak aksın diğer ucundaki odak noktası eksikliği giderilmiştir.

Yeni Pazar çarşısı, Üsküp ile Saraybosna ve Ragusa Cumhuriyeti arasında önemli bir durak olmasından ve aynı baniler tarafından imar edilmesinden dolayı incelenmiştir. Ulaşımı daha zor olan bölgenin tehdit algısı daha düşük olduğundan bedesten, nehrin karşı yakasında bulunan düzlükte yapılmıştır. Eski çarşı İsa Bey Camii etrafında günümüze ulaşmışken, bedestenin etrafı gelişmemiş uzun çarşı oluşumu ile dikkat çekicidir.

Saraybosna çarşısı, Türkler'in sahip olduğu miras ile karşılaştığı bölgenin birikimini en iyi yoğurduğu ve yeni bir öz çıkartarak bakir bir alanda kendini ifade etmesi ile Başçarşı ismini sonuna kadar hak etmektedir. Benzer bir tarihi birikime sahipken Osmanlı'nın son 30 yılında Avusturya Macaristan İmparatorluğu tarafından idare edilen bölge I. Dünya Savaşı'ndan sonra tarihi kaderi gene Üsküp ile kesişecek ve benzer riskleri atlatacaktır. 1995'te savaş neticesinde büyük bir harabeye dönen çarşı, insan zenginliği ile kendini tekrar imar etmiş ve dünyanın sayılı turistik cazibe merkezlerinden biri durumuna yükselmiştir.

9. DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Üsküp Türk Çarşısı'nın dokusu, onu oluşturan dükkânlar, magazalar, hanlar, hamamlar ve camilerin geleneksel yapım tekniği, malzeme ve kültürel değerlerinin yanı sıra değişen ticaret alışkanlıkları, alış veriş ürünleri ve insanların hayat konforları gibi en güncel yaklaşımların belirleyiciliğinde değişimini sürdürmektedir. Bu tez kapsamında öncelikle geleneksel dokuyu oluşturan en küçük birim olan dükkânların sosyal ve mimari yapısı incelenmiştir. Çarşının geçmiş ve bugünkü durumu araştırılmış, dükkân birimi sosyal ve mimari açıdan ele alınmış, değişkenler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde de sonuçlar tartışılarak karar – öneri aşamasının geliştirilmesi sağlanmıştır.

Çarşı, mimarlık ve şehir açısından sanatsal özelliği ve tarihi değeri olan eserlerin yoğunluğu bir minyatür gibi farklı yapı toplulukları bir arada bulunmaktadır. Çarşı bu mevcut haliyle bilimsel açıdan tarihi ve kültürel değeri vardır. Geçmişinde bütün şehir halkının ortak mekânı olan çarşı, günümüzde de şehir halkının ticari, kültürel ve günlük yaşantısında tüm şehir halkı için önemli bir buluşma noktası ve ekmek kapısıdır. Bunun yanında turistik cazibe merkezi olarak hem otantik bir ortam sunmakta hem de büyük ölçekte sanatsal etkinliklere uygun yapıları içinde barındırmasıyla şehir hayatında ve kent hafızasında canlı bir yere sahiptir.

9.1. Değerlendirme

Osmanlı Devleti, son dönemine kadar ülke bakımından 500 yıllık bir Avrupa devleti sayılmakla birlikte, siyasi ve kültürel kökleri tüm kadim coğrafyalardan geçerek Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. İç Asya, İslâm, Anadolu, Mezopotamya ve Akdeniz sentezi ile şehirler, güçlü bir devlet ve toplum dinamizmi ile Türkün kendi kişiliğinin egemenliğinde, yeni bir fiziksel dokuyla ve toplumsal yapıyla inşa edilmişlerdir.

14. yüzyılda bu coğrafyaya gelen Osmanlı Devleti, geçtiği coğrafyalara göre daha bakir bulunduğu bu yerde kendi kültür birikimiyle şehirler imar etmiş ve yetişmiş insan kaynağını buraya taşıyarak toplumları ihya etmiş, tebaası olan toplumlarda bugüne dahi uzanan yaşam, davranış ve kültür etkileri bırakmıştır.

Üsküp bu şehir imar ve insan ihya faaliyetinin Balkanlar'daki en önemli merkez noktası olarak kullanılmıştır. Günümüze ulaşan Üsküp Türk Çarşısı'nın konumlanması, mimari dokusu, yapım tekniği, malzeme, kullanım ve topografik düzen izleri Balkanlar'daki diğer şehirlerde ve hatta İstanbul'da dahi görülmektedir. Yapılan değerlendirme çalışmalarının sonucunda Üsküp Türk Çarşısı'ndaki dükkânların mimari özelliklerinin yanında, bu dükkânları kullanan esnafların da kültürel özelliklerinin değiştiği görülmektedir. Değerlendirme kısmında bu değişkenlerin çarşıya olan etkileri belirtilmiştir.

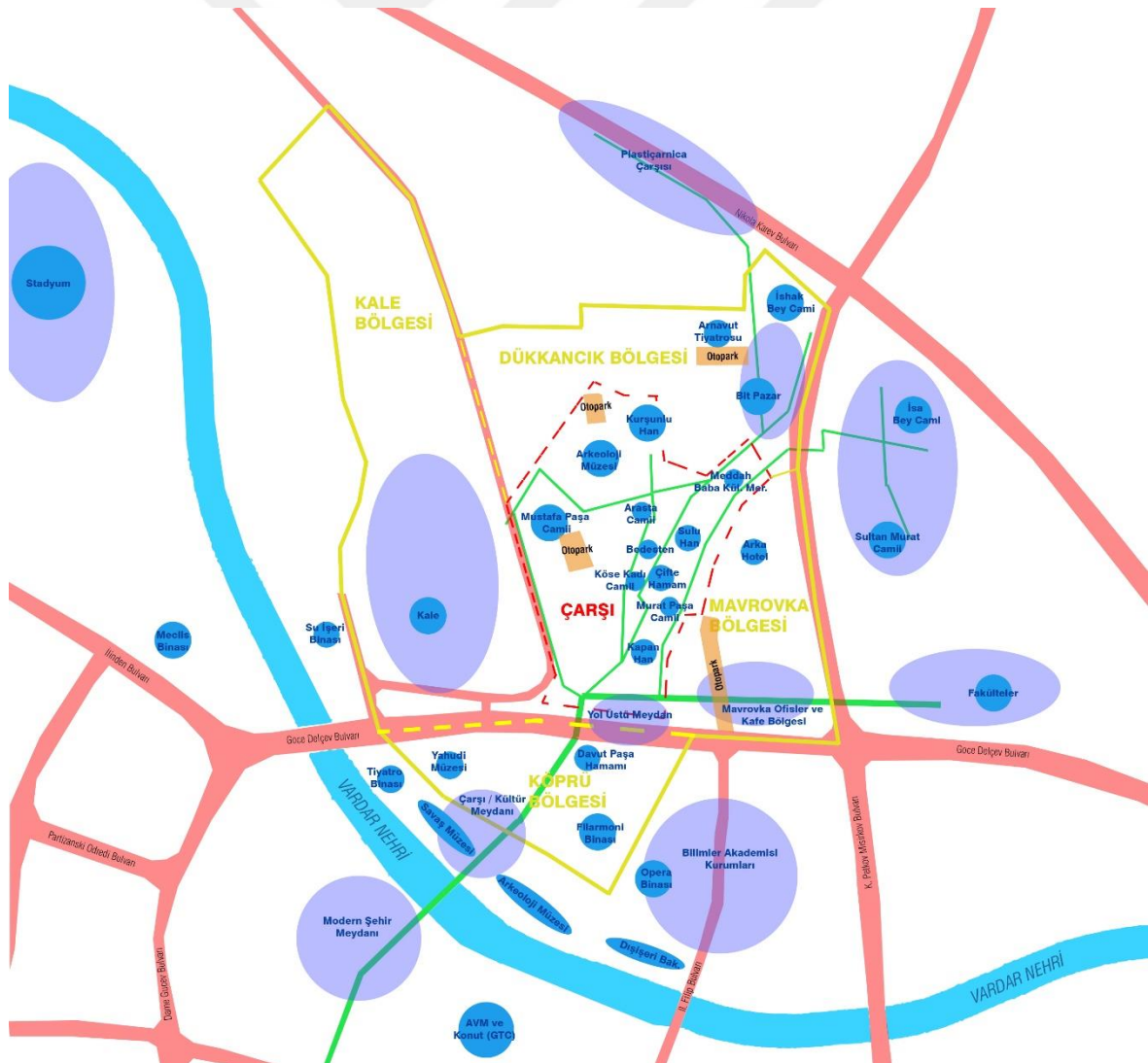

Şekil 9.1. Çarşı ve yakın çevresinin tescilli bölgeleri, araç ve yaya aksları ile odak noktaları

Çarşı mevcut haliyle yollar ve birbiri ile ilgisi olmayan bölgelerle işlevsel olarak küçük bir alana hapsedilmiştir. Ana yaya aksı köprüden fakültele doğru uzanmakta, çarşı içine girmemektedir. Haritada işlenen mevcut otoparklar kendi hizmet verdiği binalar tarafından kullanıldığından Mavrovka bölgesindeki otopark hariç, ücretli veya ücretsiz otopark

bulunmaktadır. Büyük bir alanı kaplamasına rağmen yetersiz otopark sorunu çarşının şehir içinde uğrak bir mekân olmasını engellemektedir.

Yeşil alan ve şehir parkı olarak da kullanılan Kale bölgesinin Vardar kıyısı ile doku bağlantısının olmaması çarşıdaki insan yoğunluğunu azaltmaktadır. Çeşitli etkinlikler için kaleye gelen ziyaretçiler çarşıyı kullanamamaktadır. Bunun yanında 1930'lardan beri çarşıyı destekleyecek nitelikte kültür ve eğitim binalarının bulunduğu Köprü bölgesinde son dönemdeki yapılaşma bölgenin bu özelliğini kaybetmesine ve çarşının önünde beton perde ile örtülmüştür. Bölgenin sınırları Vardar kıyısından 100 metre geri çekilerek belirlenmesi ve kuzey kıyısının yapılaşmaya kapatılmaması çarşının gelişimini engelleyen kötü niyet olarak değerlendirilmiştir. 2000'li yıllara kadar Vardar'ın her iki kıyısında birkaç tarihi yapı dışında 50 metre boyunca yapılaşma bulunmamaktaydı.

Şekil 9.2. Çarşı ve yakın çevresinin diyagram gösterimi

Çarşının Sultan Murat ve İsa Bey Camileri ile Fakülteler bölgesi ile olması gereken güçlü organik bağın çok zayıf olduğu, yüksek insan frekansına rağmen aradaki geniş bulvarın bölgedeki karmaşayı arttırdığı ve niteliğini düşürdüğü görülmüştür. Ayrıca çarşının kuzey tarafında bir meydanın bulunmaması tiyatro ve İshak Bey Camii'nin kaybolmasına neden olmaktadır. Bölgedeki Bit Pazar ise bu iki önemli kültür ve ibadet yapısının cazibesini düşürmekte ve niteliksiz ticaretle bölgeyi çöküntü alanı yapmaktadır. Buna karşılık zemini çarşıdaki dükkânların çatı kotunda olan ve çarşıdaki çoğu yapıdan yüksek olan güneydeki yol üstü meydanın çarşının mikro klimasını olumsuz etkilediği gibi meydanı dolduran heykeller, Vardar Nehri içine yapılan beton gemiler ve Vardar kıyısına yapılan işlevsiz binalar gibi anlamsız ve gereksiz gösteriş mimarlığı ürünü olduğu değerlendirilmiştir.

Çarşının kuzeyinde bulunan Dükkâncık Bölgesi'nde depremde sonra oluşan gecekondulaşmanın 50 yılda çözülmemesi bölgedeki en önemli insani sorun olarak belirlenmiştir.

9.2. Sonuçlar

Alanda sosyal ve mimari yapının incelenmesi sonucu elde edilen sonuçlar alt başlıklarda açıklanmıştır.

9.2.1. Sosyal yapı ile ilgili sonuçlar

Çarşı alanına geçmeden önce kronikleşen ve Yugoslavya'nın dağılma sürecinde net bir şekilde görülen, Osmanlı'dan sonra kurulan millî devletlerin geçmişi ve asırlar boyu oluşmuş derin kültürel birikimi yıkıp silme çabaları sadece fiziki yapıda değil, geleneksel olarak bu birikime sahip insan kaynağını da etkilemektedir. Özellikle çarşı gibi geleneksel alanlarda niteliksiz esnaf ya da esnafılık kültürünü benimsememiş kullanıcıların artması çarşıdaki sosyal yapının en önemli değişkenlik parametresidir. Üsküp Türk Çarşısı'ndaki sosyal yapı, çarşının geleneksel sosyal yapısı ile 2000'den sonra oluşan sosyal yapı arasındaki güç mücadelesi ile değişmektedir. Ancak yerleşmiş kültürel değerler ve alışkanlıklar sayesinde hâlâ geçmişten gelen kültürel yapıya dair bilinç korunmaktadır.

Üsküp Türk Çarşısı'nın en önemli kültürel zenginliği olan kozmopolit yapısı bugün de devam etmektedir. Farklı milletlerden gelen, farklı dinlere mensup ve farklı dilleri konuşan

insanlar, aynı ticari ahlâk ve saygı bilinciyle bir arada yaşamaktadır. Bugün dâhi Türk, Arnavut, Makedon, Sırp ve Bulgar gibi milletlerin yanı sıra Yahudi, Ermeni ve Yunan (Egeli) esnaflar da bulunmaktadır. Çarşıda en önemli mesele ticaret olduğundan geleneksel esnaf kültüründe kimliğe dair ayrıştırıcı özellikler yerine, ahlâk, saygı, merhamet, yardım ve dua gibi birleştirici insani değerler ön plana çıkmaktadır. Çarşıdaki bu kültürel süreklilik geleneksel dokunun korunması ve sürdürülebilirliği için en önemli faktördür.

Dükkânların mülkiyet konusu farklı tartışmalara yol açacağından sosyal yapı analizi için kullanıcılar ele alınmıştır. Çarşı içinde yerleşik esnaf sayısının yüksek olması, mekânla bütünleşme ve zaman içinde oluşan bağlılık koruma bilinci için önemli bir faktördür. Bunun yanında aile bireyleri arasında meslek/zanaat aktarımı da yaygın bir şekilde görülmektedir. Yerleşik esnafın karşılaştığı diğer bir sorun da alıştığı düzende hammadde bulma, üretim ve satış alışkanlıklarının 1992 yılında çökmesiyle bu zamana kadar yeni döneme adaptasyon süreci yaşanmıştır. Bu dönemde pazar ihtiyaçları ve talepleri yeterince okunamamış ve mesleki gelişim ve değişim verimli bir şekilde atlatılamamıştır.

Kullanıcıların ekonomik durumu koruma için önemli bir faktördür. Zenginlik bireysel olarak farklılık göstermekte, bir topluluk ya da grup arasında görülmemektedir. Ekonomik durumu iyi olan esnafların özgün dokuyu bozan eklerle bilinçsiz müdahalesi yanında çarşının niteliğini arttıran bir etkisi vardır. Ekonomik durumu orta olan esnafların çoğu zanaatkârdır. Bu esnaf grubu dükkânlarda nitelikli ya da özgün ürün üretiminin yanı sıra dükkânlarını basit müdahalelerle yeni durumlara uydurmaya ve yenilemeye çalışmaktadır. Ekonomik düzeyi düşük esnaflar ise dükkânları bakımsız bırakmakla birlikte olumsuz müdahalede bulunmamaktadır. Ancak son 5 yıl içinde dışarıdan parayla gelen ve çarşıya yerleşen grup, çarşının sosyokültürel ve fiziksel dokusuna aykırı uygulamalarla özgün kimliğini ve niteliklerini yok etmektedir. Esnaf dışındaki kullanıcılarda ise Bit Pazarın çok yakın olması çarşının özellikle kuzeyinde kullanıcı profiline düşmesine, esnafın haksız rekabete uğramasına, ucuz malzeme tüketimini artmasına neden olmaktadır.

9.2.2. Fiziki yapı ile ilgili sonuçlar

Fiziki yapı analizi için ise çarşı içindeki anıtsal ve sıradan dükkânların fiziki durumu, arkeolojik analizler, mevcut yapı onarımları, restitüsyon ve uygulama projeleri incelenmiştir.

Çarşı için en kapsamlı araştırmanın yapıldığı 1960'lı yıllardan bu yana çarşı, idari anlamda planlandığı gibi korunamamış, bugüne çarşı sınırları daha da küçülerek ulaşabilmiştir. Günümüzde ise planlaması daha 1930'lara giden eski şehir ve yeni şehir arasında sürekliliği sağlayan ticaret aksında, Vardar kıyısına ve aks üzerinde yapılan işlevsiz devasa yapılarla kesinti oluşturulmuş, yüzyıllara dayanan kültürel değişimleri yansıtan mimari algı dekorlarla perdelenmiştir. Buna karşılık Türkiye'den gelen farklı kurum ve kuruluşların çalışmalarıyla çarşı içinde arkeolojik çalışmalarını hızlandırmış, rekonstrüksiyon ve restorasyon projeleri ile de anıtsal yapıların bilinçli bir şekilde korunmasını sağlamıştır. Bu çalışmalar çarşı içinde kullanım alanlarının niteliğini arttıran en önemli faktörlerdendir.

Zaman içinde çarşmayı sosyal ve kültürel olarak beslemesi düşünölen mekânlar oluşturulamamış, kültürel yapılar çarşının güneyinde sıkışmıştır. Çarşının kuzeyinde Bit Pazarı'nın ucuz ticaret baskısı istenilen kültürel dokunun oluşmasını engellemiş ve bölgenin rant alanına dönüşmesine, zaman içinde kontrolsüz yapılaşma ile çarşından kopmasına neden olmuştur. 1930'lu yıllarda çarşının doğusunda açılan bulvar nedeniyle çarşının konut bölgesi ile olan bağlantısı koparılmıştır. Ayrıca Goce Delçev Bulvarı'ndan Bit Pazar'a kadarki bölgede yeni bir çarşı yapılmış, ancak bu yeni yapılaşma özgün çarşmayı gizlemiştir. Açılan bulvar boyunca yapılan çok katlı yeni yapılar, arkalarında bulunan geleneksel dokuyu gizlemiş, çarşının Sultan Murat Camii'nin bulunduğu tepe ile kesilen organik bağı ve yeni oluşturulan alanlarda birbirinden ilgisiz ve düzensiz ticari faaliyetlerin oluşmasına ve bölgenin çöküntü alanı olmasına neden olmuştur. Günümüzde de bölgede bitmeyen keşmekeş ve kargaşa gözle görülür düzeyde fark edilmektedir.

Şekil 9.3. Çarşının kuzey tarafından çarşı girişinin niteliksiz görüntüsü

Çarşı içinde her minare bir meydanı işaret etmektedir. Bu meydanların sosyal donatıdan yoksun, niteliksiz ve rant esas alınarak kullanılması, çarşının fiziki nitelik algısını düşürmekte ve kullanıcılar üzerinde sosyal bir değer oluşturmamaktadır. Bu da yüzyıllar boyunca oluşan kimliği yok etmektedir.

Çarşı içinde bazı alanların depremden sonra geçici kullanıma açılması ve zaman içinde bu alanlara yerleşenlerin, bölgelerini işgal etmeleri çarşının belli bölgelerinin çöküntü olarak kalmasına neden olmaktadır. Yasal olarak tamir edilemeyen ancak gerçekte kullanılan yapı grupları geniş alanlarda nitelikli araştırmaların ve yatırımların yapılmasını engellemektedir. İdare birimler ile ilgili bu durumun günümüze kadar devam etmesi, bu birimlerin yaptırım gücü, adalet ve ilkelerinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Çarşayı oluşturan dükkân biriminin biçimlenmesi, değişen fiziki ihtiyaçlar, ticari ürünler, malzemeler, teknoloji ve hatta mesleklere göre güncellenmektedir. Zemin katta geleneksel parçalı camlardan oluşan vitrinler, yerini yekpare cam kullanımına bırakmıştır. Geniş cam kullanma arzusu doğrama malzemesi olarak alüminyum ve PVC kullanımını arttıran önemli sebepler arasındadır. Güvenlik kaygısıyla dükkân önlerine, vitrin üstlerine yapılan rulo kepenekler, çarşının fiziki algısının zemin katın üstüne çıkmasına engel olmaktadır. Ayrıca dükkânların vitrin üstelerinde saçak ihtiyacı biçimsiz ve çok sayıda farklı saçak modelinin yapılmasına neden olmuştur. Bu tip bilinçsiz müdahaleler ve değişiklikler çarşının fiziksel niteliğini düşürse de geriye dönüş şansı olan bozulmalar olarak değerlendirilmiştir.

Dükkânlar hacimce özgünlüğünü korusa da yapı malzemesi olarak betonarmenin kullanımının artması, fiziki mekânın şekillenmesinde en önemli tehdit unsurudur. Betonarme kullanımı küçük parselli dükkânlarda çok tercih edilmemekte, bu dükkânlarda genelde ahşap ve tuğla kullanımı günümüzde de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak betonarme malzemenin yarattığı en büyük tehdit küçük parsellerin birleştirilerek müteahhitlerce büyük ve çok katlı yapılar yapılması olduğu görülmüştür. Bu durum çarşıda geri dönülemez kayıpların yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle çarşının kuzey tarafında Kurşunlu Han çevresinde bu niteliksiz değişim baskısının örnekleri görülmektedir.

Çarşının güney tarafında ise yoğun turist frekansı, dükkânların yolu işgal etmesini, dekorasyon ve mobilya ile sık müdahaleler çarşı içinde alanların verimli kullanılmasını engellemekte ve özgün fiziksel mekânın yıpranmasına neden olmaktadır.

9.2.3. Sonuçların genel değerlendirilmesi

Üsküp Türk Çarşısı, anıtsal yapıları ve geleneksel çarşı dokusuyla yerel ve mimari zenginlik taşımasıyla birlikte çok kültürlülüğün ve farklı kökene sahip grupların hatta bireylerin bir arada yaşamasının oluşturduğu çeşitliliği ve renkliliği yansıtmaktadır. Çarşı'da kökleri Ahilik'ten gelen tarihi geçmiş, burada esnaflık yapan herkesi etkileyerek insanlar arasında ortak davranış ve yaşam biçimleri oluşturmuştur.

Konuttan farklı olarak güncel ekonomik ve ticaret baskısının etkilediği Üsküp Türk Çarşısı, birey düzeyinde farklı esnaf ve kullanıcıların kültürel karşılaşma alanıdır. Çarşının geleneksel dokusunun analiz ve değerlendirilmesinin yapıldığı bu çalışmada bir kez daha görülmüştür ki, bir kültürü benimsemiş kendi özgün insanlarını barındıran yerleşmelerde kişiler mesleğine, ticaretine, komşuluğuna, fiziksel çevresine ve anılarına itibar, saygınlık ve güven ile duygusal bir yakınlık içindedir ve korumaya daha yatkındır. Yerleşik esnafın ve kullanıcıların çarşının fiziki dokusunun korunması konusunda bilinçli olduğu gibi ahilik kültürünün ve kozmopolit yapısının korunmasını önemsedikleri görülmüştür. Kıskançlık, kavga, gürültü ve fiziki dokuya aykırı tutum, davranış ve müdahaleler istisnasız sonradan gelenlerde görülmektedir. Bu da ahilik kültürünü benimseyen sosyal yapının, din, dil ve milletinden bağımsız olarak, değerlere sadık olmasından kaynaklanmaktadır. Bu değerlerin üstün tutulması ve yaygınlaştırılması, kültürel ve sosyal yapının sürekliliğinin sağlanması ve mimari dokunun korunmasını sağlayan en önemli etkidir.

Bu durum, en başından beri anlatıldığı üzere Üsküp Türk Çarşısı'nda kültürel çeşitliğin karşılaşma alanı olan geleneksel dükkân biriminin korunabilmesi için mimari ve sosyal yapının birlikte korunması gerekliliği hipotezini kanıtlamaktadır.

9.3. Alanın Korunması İçin Geleceğe Yönelik Öneriler

Üsküp, tarihi gelişimi, anıtsal yapıları, eski ve yeni şehir merkezi ile yüzyıllara yayılan estetik ve mimari değerlerini yansıtan önemli başkentlerden biridir. Araştırmanın kapsamını oluşturan Üsküp Türk Çarşısı da geleneksel dokusu içinde neredeyse birey düzeyinde farklılıkları ve güncel ticaret baskısına rağmen kendine has bir kültür ortamıyla büyük oranda korumakta ve yaşatmaktadır. Üsküp Türk Çarşısı'nın bu dokusunun korunması ve sürekliliğinin sağlanması evrensel bir sorumluluktur. Hızla dönüşebilen sosyal ve fiziksel yapı için gerekli tedbirler alınmazsa, asırlar boyu oluşmuş bu değerler topluluğu ve çarşının

özgünlüğü hızla tehlike altına girecektir. Günden güne yitirilmekte olan bu değerleri oluşturan geçmiş güzel günlerin hatırasının geleceğe aktarılması, kent belleğinde yer tutmasının gerekliliği, tüm dünyada giderek daha yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır.

Yugoslavya'da Sosyalist dönemle başlayan yıkım ve geçmişin izlerini yok etme çabaları 1963 Depremi sonrası uluslararası imaj ve farkındalık kaygılarıyla, devleti tarihi yapıları kısmen koruma çabasına itmiştir. Bu dönemde uluslararası düzeyde Üsküp Türk Çarşısı ile ilgili yapılan koruma çalışmaları büyük oranda başarıya ulaşmıştır. Bunda şüphesiz çarşının sosyal yapı ile birlikte korunan bir planlamaya dayanması neden olmuştur. Devletin güçlü olduğu bu dönemde ilgili kurumlar koruma ve denetleme faaliyetlerini daha sıkı sürdürmüş ve envanter kayıtları sürekli güncellenmiştir. Planlamada öngörülen yer ve işlevler dışındaki yerlerde sürekli yapılaşma ve farklı işlevlere izni verilmemiştir. 2000'li yıllara kadar korunan bu yapı, bu tarihten sonra idarelerin denetiminin zayıflaması ve keyfi uygulamaları ile zedelenmiş hatta tam denetimsiz olduğu bir dönem bile olmuştur. 2008 yılından sonra ise devletin koruma adı altında ayrıştırma politikaları ile konuyla ilgili kurumlar ve esnaf teşkilatları etkisiz hale getirilmiştir. Esnafın ve kullanıcıların yüksek bilinci bu kontrolsüz ve kötü dönemin çarşı için az kayıpla ve hasarla atlatılmasını sağlamıştır.

Diğer taraftan savaşla birlikte yok olan Saraybosna ve Mostar gibi şehirlerin çarşıları ve tarihi kent dokuları akademinin öncülüğünde yerel yönetimlerle birlikte, halkın katılımı ve savaş öncesi sosyal yapının sürekliliğini esas alan koruma planlamasıyla kısa sürede eskisi kadar özgün haliyle imar edilmiştir. Özgün mimarinin korunduğu kadar özgün sosyal yapının da korunduğu bölgelerin sahip olduğu yerel ve geleneksel değerler bu yerleşimleri dünya turistik destinasyonları içinde arananlar listesine yükseltmektedir. Bu da hem ticaretin niteliğini arttırmakta hem de kendi pazarında yok olmaya yüz tutmuş zanaat ve özel işçiliklerin yaygınlaşmasını ve gelişmesini sağlamaktadır.

Üsküp Türk Çarşısı'nda yapılacak koruma projelerinde sosyal yapıyı oluşturan esnaf grubunun neredeyse bireysel katılımıyla birlikte koruma gerçekleştirilmeli, alanın sahip olduğu sosyal yapının ve mimari fonksiyonların devamlılığı sağlanmalıdır. Çarşayı oluşturan dükkânlar ve mevcut anıtsal yapılar ile şehrin özel fiziki görünümünü her açıdan yansıtılmalıdır. Kale ve köprünün diğer tarafında gelişen modern şehir ile bütünleşik bir

planlama gayreti ile açık hava müzesinden ziyade günlük doğal yaşamın içinde canlı tutacak bir planlama yapılmalıdır.

9.3.1. Koruma organizasyonu ile ilgili öneriler

1963'te yerle bir olan Üsküp'ün son yüzyıldaki en büyük şansı uluslararası bir yarışma neticesinde "yerin ruhu" olduğu inanişına sahip bir toplumdaki gelen Japon mimar Kenzo Tange tarafından planlanması olmuştur. Bu yarışma sayesinde tarihi ve mimari yapıların korunması konusunda dünyayı etkileyecek yeni fikirler ve görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Evrensel değerlerin üstünde içsel bir kavramıyla korumacılığın temelini ifade eden bu anlayışın devam etmesi ve topluma yaygınlaştırılması, korumacılık için en önemli çaba olarak görülebilir.

Bunun yanında Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve İslâm Konferansı Örgütü tarafından doğal ve kültürel çevre korunmasına yönelik geliştirilen standartlar ve uluslararası sözleşmeler, bu çerçevede değerlendirilmeli, Çarşı'daki sosyal ve mimari yapının bütüncül ve sürdürülebilir planlamasına, korunması ve geliştirilmesine yönelik öneriler geliştirilmeye çalışılmalıdır. Bunun için öncelikle çarşmayı koruyacak uzman ekibin, insan kaynağının çarşı içindeki sosyal yapıdan çıkmasını sağlamak olmalıdır.

Koruma projesi, koruma ve planlama konusunda eğitimli kişilerden oluşan; mimar, şehirci, arkeolog, sanat tarihçi, peyzaj mimarı, iktisatçı, hukukçu ve diğer ilgili alanlardaki uzmanlar ile esnafları temsilen en saygın esnaftan oluşan ekipler tarafından hazırlanmalıdır. Uzman kişiler tarafından yapılacak bilinçli tespit çalışmaları; korumada öncelik sırasının belirlenmesi ve yapılacak çalışmaların parasal ve teknik olanaklarının uygun ve planlı bir şekilde yapılmasını sağlayacaktır. Çarşıdaki dükkânlarda üretilen ürünlerin vergilendirilmesi, nitelikli ürün üreten dükkânların enerji harcamaları, donanımlarının yenilenmesi ve pazar bulma desteği sunulmalıdır.

Koruma ile ilgili yapılacak çalışmalarda; yakın çevrede arkeolojik kazıların yaygınlaştırılması, tarihi analizlerin özel meslekler üzerinden sürekli araştırılması, çarşı içinde demografik yapının takip edilmesi, mevcut fiziki durumun sürekli güncellenmesi ve basit dükkân onarım izinlerinin hem uygulama hem denetim açısından kolaylaştıracak kılavuzlar hazırlanması ve onarımların hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve denetlenmesi,

anıtsal yapıların ve yüksek nitelikli dükkânların restitüsyon projelerinin uzman ekipler tarafından ve uluslararası işbirlikleriyle hazırlanması, çarşıda yıllık bazda ekonomik ve ticari analizlerin yapılması, sosyokültürel yapıyı canlı tutacak ve bölge üzerinde araştırmaları teşvik edecek kültürel ve akademik faaliyetlerin organize edilmesi konularını içermelidir.

Koruma Kurulu'nun öncülüğünde Üsküp Belediyesi ve ilgili ilçe belediyelerinin ortak çalışmalarıyla koruma planlama organizasyonu oluşturulmalı ve bu organizasyonun değişik aşamalarda ve konularda ortaya çıkabilecek sorunları çözecek bir güce sahip olması ve sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir. İdari kurumlar ve kullanıcılar koruma çalışmalarında işbirliği halinde olmalıdırlar.

Esnaf Birliği de geçmişte olduğu gibi kendi içlerinde itibar ve saygınlığı esas alan bir örgüt yapısına kavuşturulmalıdır. Ancak geçmişten farklı olarak dışa açık, zamanı okuyabilen ve ticarete güncel yaklaşımları takip edebilen, kendini yenileyen ve uzmanlık isteyen konularda profesyonel akıl yürüten bir örgüt şemasına sahip olmalıdır.

Esnaf Birliği, çarşının en büyük ihtiyacı olan daha büyük pazara ulaşmak için esnafın, dünyanın her yerinden müşteriye ulaşabileceği "amazon" ve "alibaba" gibi şirketleri örnek alarak Çarşı'ya özel dükkânların internetten ürün satışı yapabileceği dijital platform kurmalıdır. Esnaf ile müşteri arasında kurumsal güvenliği sağlayarak Üsküp Çarşısı'ndaki ürünlerin dünyanın her yerine ulaştırma çabası göstermelidir. Bunun yanında unutulmaya yüz tutmuş mesleklerin toplumun genelinde hobi olarak yaygınlaştırılması için ulusal ve uluslararası desteklerle kültürel ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi çalışmaları yapılmalıdır.

Üsküp'e gelen yerli ve yabancı turistler için Çarşı'da daha fazla zaman geçireceği mekânların artırılması ekonomik döngünün en önemli sorunu arasındadır. Toplumsal gerilimden dolayı kimi çevrelerce Çarşı kötülenmekte ve turistik alış veriş yapmama konusunda önyargı oluşturulmaktadır. Bunun yanında yetersiz konaklama imkânı ve sosyal donatı fiziksel algıyı olumsuz etkilemekte, turistin güven duygusunu zedelemektedir.

Tanıtım çalışmalarıyla Çarşı'nın özgün sosyal ve fiziksel dokusuna aykırı olmayacak şekilde koruma çalışmaları yapacak, kültürel duyarlılığa sahip özel girişimcilerin bölgeye gelmeleri sağlanmalıdır.

9.3.2. Sosyal dokunun korunması için öneriler

Kuruluşundan itibaren ve var olduğu süre boyunca tüm enerjisini dini bir şevkle Batı'yı fethetmeye harcayan Osmanlı Devleti, gücünün zirvesinde olduğu dönemde İslâm'ın öngördüğü biçimde şehirlerde siyasi ve sosyal bir yapı oluşturmuştur. İslamiyet'in en önemli özelliklerinden biri de ulaştığı insan ve toplumları dönüştürerek onlar arasında daha önce bulunmayan yeni ve tayin edici ortaklıklar oluşturmasıdır. Bunu günümüzde iki okyanus arasında uzanan geniş İslâm coğrafyasındaki bölge, ırk, soy, sosyal ve kültürel farklılıklar ne olursa olsun Müslümanlar arasında bütün bunları geri plana iten, bunlardan daha önemli ve bunların ötesinde etkili olan bir ortak değerlerde görebiliriz.

Çarşılar da kendi içinde dahi farklı toplumsal özellikler sahip bu grupların, ekonomi temelli öteki ile karşılaşma alanını oluşturmaktadır. Ahlâk, güven, saygınlık ve utanma duygularının ön plana çıktığı bu toplum yapısı günümüz şartlarında ve ekonomik baskının en çok hissedildiği ticari alanlarda olabildiğince korunmalıdır. Fiziki kısıtlar ve teşvikler bu özel toplumsal alanların bu duygular temelinde korunmasını sağlamalıdır.

Üsküp Türk Çarşısı'nda kaybolmaya yüz tutmuş mesleklerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bu mesleklerin sürekliliğinin korunması ve yaşatılması için esnafa bireysel olarak destek olunmalıdır. Bu zanaatkârların bölgeyi terk etmemesi için bağımsız çalışma alanları oluşturulması ve geniş bir pazara ulaşması sağlanmalıdır.

Bölgede yaşayan halkların tarih konusunda nedensiz düşmanca bir tavır yerine, birlikteliği ve farklılığı öven, saygı temelli bir anlayışla eğitilmesi gerekmektedir. En azından Çarşı kültürünü oluşturan Ahilik geleneğinin ticari ve mesleki ahlâk temelli olduğu konusunda toplumu bilinçlendirmek, toplumların Çarşı'nın korunmasına olumlu katkı ve katılımlarını sağlayacaktır. Kamu bilinci düşmanlık üzerine değil, bireysel ölçekteki farklılıkların dahi dayanışma gösterdiği Çarşı kültürüyle oluşturulmalıdır. Zanaatlar ve çarşı kültürü konusunda ulusal ve uluslararası farkındalık oluşturmak amacıyla sempozyum, panel, toplantı gibi aktiviteler arttırılmalıdır. Bu konularla ilgili çalışma yapacak sivil toplum örgütlerine destek olunmalıdır.

Çarşı esnafının en büyük sorunlarından birisi olan pazar ihtiyacıdır. Bunun için günümüz ticaretinin yaygın bir şekilde döndüğü dijital platformlar oluşturularak esnafın, küresel

markalarla haksız rekabeti dengelenmeye çalışılmalıdır. Bu sayede geleneksel mesleklere sahip esnafın işini, ekonomik olarak sürdürbilmesinin ve gelecek nesillere aktarmasının önü açılmalıdır. Şehrin diğer bölgelerinde yaşayanların da katılacağı atölye ve eğitim programlarıyla zanaatların yaygınlaştırılması ve çarşı kültürünün benimsetilmesi mümkün olabilecektir.

Turizm faaliyetleri ve turistik ziyaretler daha çok fiziksel dokuyu görüp, anıtsal yapılar etrafında birkaç fotoğraf çekimi ve çarşının güneyindeki kafe barlarda eğlence mekânları ile sınırlıdır. Çarşının geneline dair turistik bir bilinçlendirme söz konusu değildir. Bunun giderilmesi için Çarşı içinde güçlü çekim merkezleri oluşturulmalıdır.

9.3.3. Mimari dokunun korunması için öneriler

Üsküp Türk Çarşısı için yapılacak imar planı bir bütün olarak ele alınmalı ve Üsküp'ün çağdaş dokusuyla arasındaki ilişki ve çözümler birbirini tamamlayıcı olarak ele alınmalıdır. Şehir dokusunda Kale, Çarşı ve diğer anıtsal yapılar tüm unsurlarıyla Üsküp şehrine kimlik ve zenginlik kattığı unutulmamalıdır. Bunun için planlama çevre ölçeğinden tek yapı hatta mimari eleman ölçeğine inen bir koruma sistemi oluşturulmalıdır. Bunun için planlama yapılırken şehir ölçeğinden 1/500, 1/200, 1/100, 1/50 ve hatta daha küçük ölçeklere (1/20, 1/5, 1/1) kadar kayıtlar oluşturulmalıdır. Bu genellemeler doğrultusunda, ileride hazırlanacak bir koruma projesi için yapılacak çalışmaların, her yapı için restorasyon kuramının gereklerine göre daha detaylı olması gerekmektedir. Yapılan tespit çalışmalarından sonra, alandaki yapıların, bakım ve onarım ilkeleri tespit edilmelidir. Bu veriler ışığında, acil sorunlar tespit edilip, çevre ölçeğinden tek yapı ölçeğine müdahale kararları sıralanmalıdır. Alanda yapılması önerilen başlıca müdahaleler şu şekilde özetlenmiştir:

1. Çevre ölçeğinde koruma önerileri:

Çevre ölçeğinde koruma kararları alınmadan önce kentte ayrıntılı bir incelemeyle envanter çalışması yapılmalı, ayakta olan ve olmayan nitelikli yapılar ve estetik değerleri kayıt altına alınmalıdır. Bu yapıların etrafında özgün dokuya ait olmayan yapılar belirlenerek, cepheleri geleneksel dokuya uygun olabilecekler korunup gerisi ayıklanmalıdır. Çarşı içinde niteliksiz ve çarşının özüne aykırı yapılaşmaya izin verilmemeli, yeni yapıların inşa edileceği alanlar

1967 planı esas alınarak çarşı çeperleri dışında yapılmalıdır. Çarşının güneyinde Köprü bölgesindeki kültürel doku, kuzeyindeki Dükkâncık bölgesinde de tekrar edilmelidir. Alanın genelinde trafik düzenlemesi yapılmalıdır. Bölgede bulvarlar arasındaki bağlantı güçlendirilmelidir. Bunun için Kale'nin yanından giden Samoilova Bulvarı ile N. Karev ve K. Petkov Misirkov Bulvarları arasında Dükkâncık bölgesi içinden mevcut bağlantı genişletilmeli ve K. P. Misirkov Bulvarı üstündeki üst geçit kaldırılarak yaya ve araçlar için yeni bir kavşak yapılmalıdır.

Kapalı Çarşı Sokağı (Pokriyena Çarşısı) geçmişteki en gelişmiş dönemine atfen günümüz imkânlarıyla yeniden değerlendirilerek, ismine yansıyan bu izin bugün de görülebilmesine imkân sağlayacak mimari yarışma düzenlenmelidir. Alandaki anıtsal yapılar ön plana çıkarılmalı çeşitli etkinliklere birer cazibe merkezi olarak kullanılmalıdır. Çarşı içinde atıl durumdaki alanlar ulusal ya da uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliğine gidilerek eğitim, kültür ve sosyal amaçla kullanılan alanlara dönüştürülmelidir.

Geçmişten günümüze sağlam bir altyapısı olan çarşının bu özelliğinin korunması ve internet gibi yeni altyapı hizmetlerinin çarşının bütününde yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Üst yapıda kaldırım taşlarının eksik olanları tamamlanmalı, sokak aydınlatmaları alanın dokusuna uygun bir şekilde aplik ya da cephelerin saçak hizasına tutturulan iplere asılı düşünülmelidir.

Çarşının çevresinde ve özellikle Kurşunlu Han ve Arkeoloji Müzesi çevresinde arkeolojik kazılar yapılarak geçmişe ait katmanlar ortaya çıkarılıp sergilenmelidir. Çarşı içinde minarelerin işaret ettiği meydanlarda sosyal donatı araçlarının geliştirilmeli ve bu alanlarda nitelikli peyzaj tasarımları ve kent mobilyaları ile bu noktalar güçlü birer çekim merkezi haline getirilmelidir.

Depremden sonra işgal edilen yerler ve devletin geçici esnafların mağdur olmaması için o dönem geçici olarak yapılan çarşının dokusuna aykırı prefabrik dükkânların kaldırılarak, arkeolojik çalışmaların yapılmalı ve ilgili alanda arkeolojik kalıntılar sergilenmelidir. Depremden sonra Dükkâncık bölgesi gecekondulaşmadan en çok etkilenen bölge olmuştur.

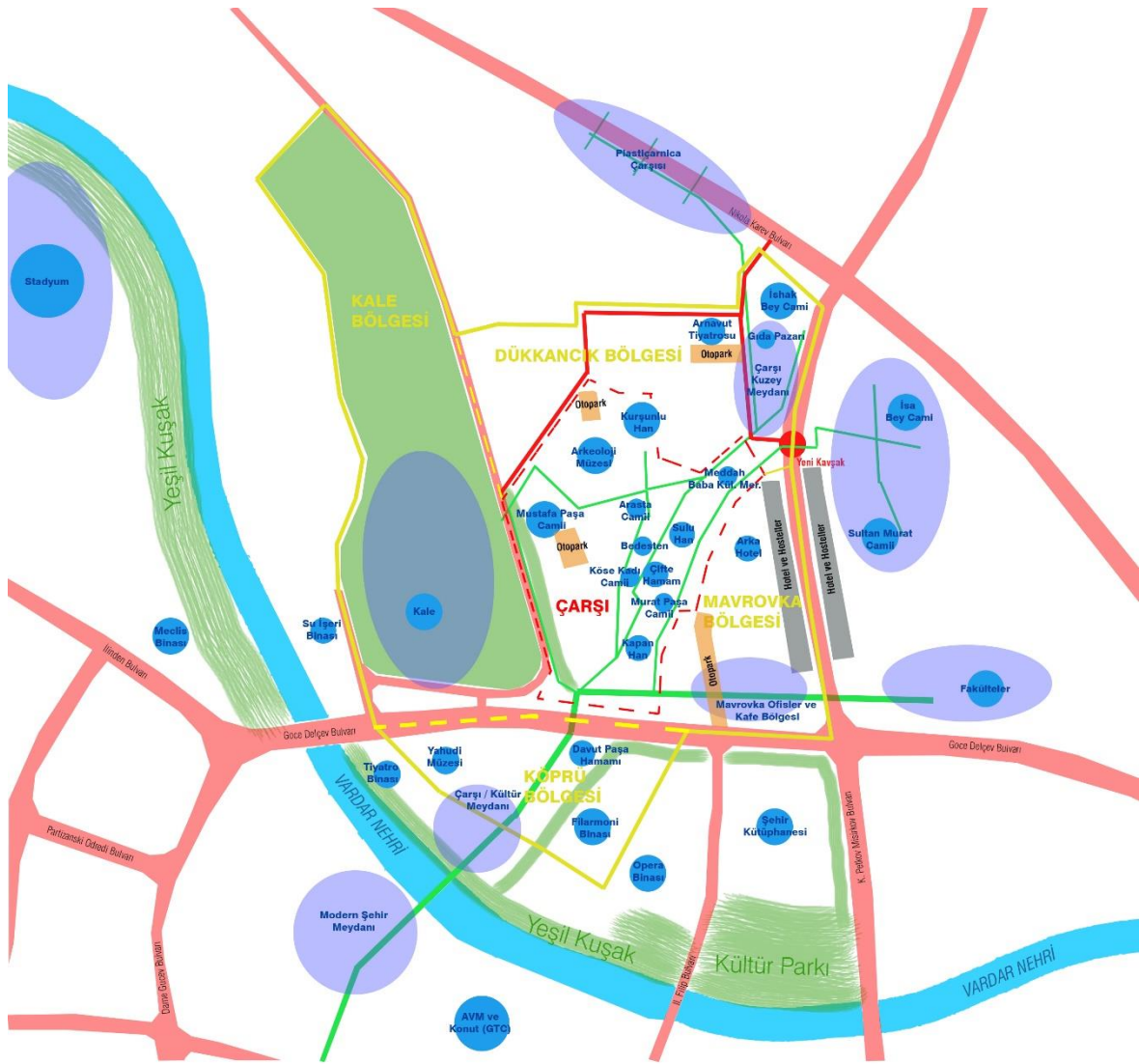

Şekil 9.4. Çarşı ve yakın çevresi için çevresel ölçekte öneriler

Dükkançık Camii ve çevresinin depremden sonra gerçekleşen gecekondulaşma tespit edilip hak sahiplerine hakkı verilerek, bölge kamulaştırılmalı ve 1965 planında öngörüldüğü gibi çağdaş bir alışveriş merkezi tasarlanmalıdır. Ayrıca Bit Pazar, tümüyle meydana dönüştürülmeli meydanın altında ise büyük bir katlı otopark yapılarak, yoğun ticaret faaliyeti olan bu bölge için otopark sorun olmaktan çıkarılmalıdır. Bu meydan ve yeraltı katlı otopark için Yeni Üsküp'te 2013 yılında Goriçanka Mimarlık, PPAG Mimarlık ve Milan Mijalkoviç tarafından tarihselcilik kaygısıyla yapılan çok katlı otopark iyi bir örnek olarak öne çıkmıştır.

Kale ve Çarşı'nın bulunduğu yamaç ile Sultan Murat Camii ve Saat Kulesi'nin bulunduğu yamaç arasında organik bağın güçlendirilmesi ve arada olan niteliksiz ticaretin hotel ve çok amaçlı salonlarla desteklenerek nitelikli kullanımı sağlanmalıdır. Arka Hotel'in de bulunduğu Mavrovka bölgesi ve karşısında bulunan bölgeye gece konaklamasının olduğu

nitelikli butik hotel ve hostel yapıları yapılmalıdır. Bu sayede çarşı 24 saat insanın gezindiği bir cazibe merkezi olacaktır. Ayrıca bölgede bulvar boyunca ticaret mekânları olarak yapılan yapıların hotellere dönüştürülmesi en baştaki planlamada yapılan hatanın düzeltilmesini ve çarşı ile meskûn mahal arasındaki organik bağın bir ölçüde geri kazanılmasını sağlayacaktır. Bunun yanında bölgedeki ticaretin Plastiçarnica bölgesine taşınmalı ve N. Karev Bulvarı'nın iki tarafı yeraltı çarşıları ile birleştirilmelidir. Bu sayede o bölgedeki ticaret bağlantısı da güçlendirilmiş olur. Bu bölge çarşı telaşı dışında ve yoldan uzak olduğundan güvenli çocuk oyun alanları için uygun bir ortam sunmaktadır.

Şekil 9.5. Çarşı ve yakın çevresi için çevresel ölçekte öneriler diyagram anlatımı

Vardar Nehri yatağında yapılan gemi tipinde binalar ile Vardar kıyısında beton perde gibi duran sütunlu dekor binalar yıkılmalıdır. Devasa heykeller ilgili şehirlerin meydanlarına

taşınarak, çarşının geçmişinde ve ona ait olmayan simgelere yer verilmemelidir. Bunun yerine Köprü bölgesinin etrafında kültür parkı yapılması çarşının eksikliği olan yeşil alan ve park ihtiyacını karşılayacaktır. Nehrin güney kıyısında hayvanat bahçesi, stadyum ve parlamento ile süregelen yeşil aks, nehrin kuzey kıyısında sürdürülmesi ve Kale'ye bağlanması şehrin içinde tarihi bölgeye bağlanan yeşil bir kuşak oluşturması Üsküp'e önemli bir katkı sunacaktır. Bu bölgedeki çarşının çatı kotunda olan Yeni Meydan kaldırılmalıdır.

Çarşı içinde yemek konusu sorun olmamakla birlikte, çarşının kuzey girişinde derleme malzemeden yapılan tek katlı yapılardan oluşan kebabçılar etrafa yaydıkları koku ve izlenimle itici bir görüntü oluşturulmaktadır. Kebabçı dükkânlarının ocaklarının yol tarafında olması yasaklanmalı, ocaklar en iç tarafta ve çatının en üst noktasından çıkacak şekilde olmalıdır. Tezgâhlar temiz ve görünür olmalıdır. Bunun yanında belirlenen mekânlar dışında gastronomi ile ilgili dükkân ruhsatları kısıtlanmalıdır.

2. Tek yapı ölçeğinde koruma önerileri:

Çağdaş koruma kavramı ve yaklaşımları, tarihi yapıları ilk yapımından günümüze gelene kadar üzerlerinde oluşan değişiklik izleriyle birlikte birer tarihsel belge olarak kabul etmektedir. Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında en önemli sorunu, yapılacak müdahalenin niteliği oluşturmaktadır. Her yapının kendine özgü sorunları olduğu için tüm yapıları kapsayacak ve müdahale biçimin belirleyecek genel sınıflandırmalardan kaçınılmalıdır. Bu nedenle temel ilkeler ve müdahale biçimlerine daha uygun olduğu kabul edilen tanımlar yapılmıştır. Bunlar bakım, onarım (basit onarım ve esaslı onarım / restorasyon), yeniden yapma (rekonstrüksiyon) alt başlıklarında incelenmelidir. Çarşıda yer alan dükkânların her birinin sorunları, nedenleri ve çeşitleri komşu yapıları ile birlikte belirlenerek belgelenmeli, uygun koruma kararlarını içeren onarım projeleri hazırlanmalıdır. Hazırlanan bu projeler uzman kişiler tarafından uygulanmalı ve denetlenmelidir.

Tez kapsamında 685 yapının fiziksel incelemesi yapılmıştır. Ek-1'de parselasyon paftası, baz pafta, kat yükseklikleri paftası, kat yükseklikleri ve işlevler paftası ile özgünlük durumu ve K-D-Y paftaları sunulmuştur. Bunun dışında aynı şekilde 685 yapının Ek-2'de belirtildiği gibi kataloğu hazırlanmıştır. Ancak, burada 80 yapı örnek olarak sunulmuştur.

Dükkânların konfor koşulları ve kullanım alanlarının veriminin artırılması sağlanmalıdır. Üst kat ve bodrum alanlarının kullanımını teşvik edilmelidir. Çarşı içinde uzayan onarımlardan kaynaklanan moloz görüntülerine izin verilmemeli dükkân tamiri açıkta olurken, inşaat malzemeleri kapalı tutulmalıdır. Her dükkân kendi koşulları içinde, esnek bir planlama ile çağdaş gereksinimleri karşılayacak şekilde düzenlenmelidir. Bunun için dükkâna özel merdiven tasarımlarıyla bodrum ve üst katların daha verimli kullanılmasına özen gösterilmelidir. Bu tip yatırımlar teşvik edilmelidir.

Çarşı içinde ticari amaçlı daha büyük yapıların yapılması kesinlikle kabul edilmemelidir. Çarşının kuzey tarafında P.6282'nin Bit Pazar'a bakan kısmında parsel bölünerek inşa edilen ve P.6267, P.6268, P.6269, P.6270, P.6271, P.6272 ve P.6273 parselleri birleştirilerek inşa edilen çok katlı yapılar kamulaştırılarak yıkılmalı ve yerine çarşı dokusuna uyumlu dükkânlar yapılmalıdır.

Ek-1'deki Yapı Nitelik Paftasında belirtilen özgün yapılar, farklı dönemlere ait olsalar bile sahip oldukları özgün biçim, form ve malzeme özellikleri ile çarşıya değer katan ve çarşının tarihi dokusuna uygun yapılardır. Bu yapıların içinde niteliksiz müdahaleye maruz kalanlar olduğu gibi az müdahale edilmiş olanlar da vardır. Çarşıdaki yeni yapılacak dükkânlar için biçim, form ve malzeme nitelikleri ile referans olacak örnekleri içermektedir.

Çizelge 9.1. Yapı Nitelik Paftasında Özgün yapı örnekleri

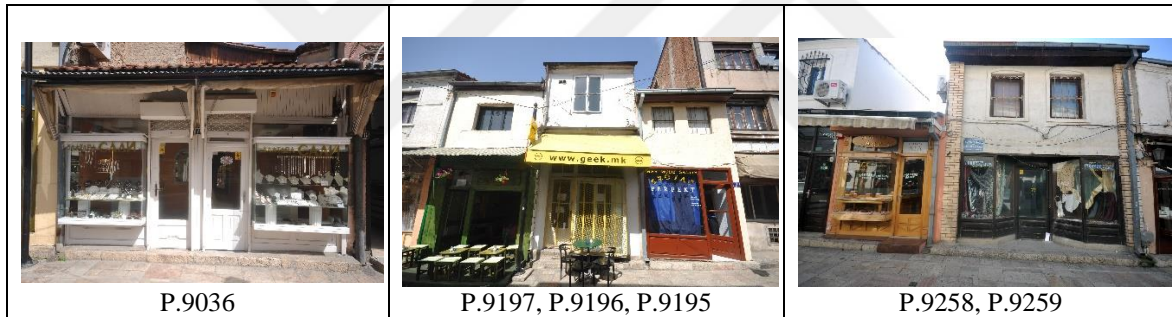

Çizelge 9.1. (devam) Yapı Nitelik Paftasında Özgün yapı örnekleri

Uyumlu yapılar, bulunduğu yapı dizisinde hacim ve biçim olarak özgün yapılara benzer veya kendi dilini oluşturmuştur. Tek yapı ölçeğinde zengin mimari özellikler göstermese de çarşının dokusuna ve kimliğine uygun yapılardır. Bu yapıların ön cephe ve vitrin biçimlenmesi gözden geçirilip malzeme kalitesi artırılmalı ve nitelikli bakımı yapılmalıdır.

Çizelge 9.2. Yapı Nitelik Paftasında Uyumlu yapı örnekleri

Uyumsuz yapı tipleri ise hacim olarak çarşı dokusuna uyumlu olsa da yapı malzemesi ve cephe biçimlenmesi açısından uyumsuz yapılar işaretlenmiştir. Bu yapıların yapı malzemesi tekrar ele alınmalı, mümkün olanlar kâgir veya ahşap malzeme ile yeniden inşa edilmelidir. Bu tipteki dükkânların vitrinlerinde alüminyum doğrama malzemesi, ahşap doğramalarla değiştirilmelidir. Vitrinler geniş ve büyük cam yerine parçalı cam vitrin biçimlenmesine göre yeniden tasarlanmalıdır.

Aykırı yapılar ise çarşının yüzyıllara dayanan kimliğini yok eden, niteliğini düşüren ve burayı bir çöküntü alanına dönüştüren yapılardır. Bu yapıların dönüştürülmesi mümkün olmadığından yıkılmalıdır. Yerlerine çarşı dokusuna uygun hacim ve biçimlenmeye sahip yapılar veya çarşının ihtiyacına cevap verecek alanlara dönüştürülmelidir.

Çizelge 9.3. Yapı Nitelik Paftasında Uyumsuz yapı örnekleri

Çizelge 9.4. Yapı Nitelik Paftasında Aykırı yapı örnekleri

Geleneksel yapım teknikleri çarşı içinde yaşatılarak, yapıların detay ölçeğinde de özgünlüğünün korunması sağlanmalıdır. Vitrinler konusunda cam ve çerçeve büyüklüğü için alt ve üst sınırlar belirlenmelidir. Keyfi uygulamalara izin verilmediği gibi monotonluk ve kopyalama düzeninden de kaçınılmalıdır. Bunun için vitrinlerde yaratıcılığa izin verilen alanlara yer verilmelidir. Proje müellifinden alternatifli çözümler istenilmelidir. Güvenlik kaygısıyla yerleştirilen kepenkler dükkânın içine alınmalı ya da çarşı içinde güvenlik arttırılıp kepenkler bütünüyle kaldırılmalıdır. Kepenkler gibi diğer bir unsur olan saçaklara bir standart getirilmelidir. Klimalar cephelerden gizlenmelidir.

Ek-1'deki K-D-Y paftasında korunacak, düzenlenecek ve yenilenecek yapılar 5 kategoride gösterilmiştir. Bu harita esas alınarak çarşı içindeki korunması gereken özgün dokunun izleri tespit edilebilir. Korunacak diye belirtilen yapılar, mimari eleman olarak kullanılan malzemesinden en küçük mimari eleman ölçüsüne kadar çarşının zenginliğini yansıtan unsurlar barındırmaktadır. Çoğu bakımsız olan bu tipteki yapıların 1/50'den 1/5 ölçeğe kadar bütün rölöve çizimleri kayıt altına alınmalı, sorunlar tek yapı ölçeğinde belirlenmeli ve buna göre hassas bir sağlıklılaştırma ile restore edilmelidir.

Çizelge 9.5. K-D-Y Paftasında Korunacak yapı örnekleri

Aynı paftada Düzenlenecek Korunacak diye işaretlenen yapılar bir dönemi yansıtan, çarşının bütününde özgün bir yeri olan ancak, özellikle vitrinlerde geçirdiği bilinçsiz müdahalelerle özgünlük değeri kısmen düşen yapılar belirtilmiştir. Yapılan bilinçsiz müdahaleler, basit onarımlarla, özgünlük değerine kazanımı kolay olduğu için bu şekilde ifade edilmiştir.

Çizelge 9.6. K-D-Y Paftasında Düzenlenecek - Korunacak yapı örnekleri

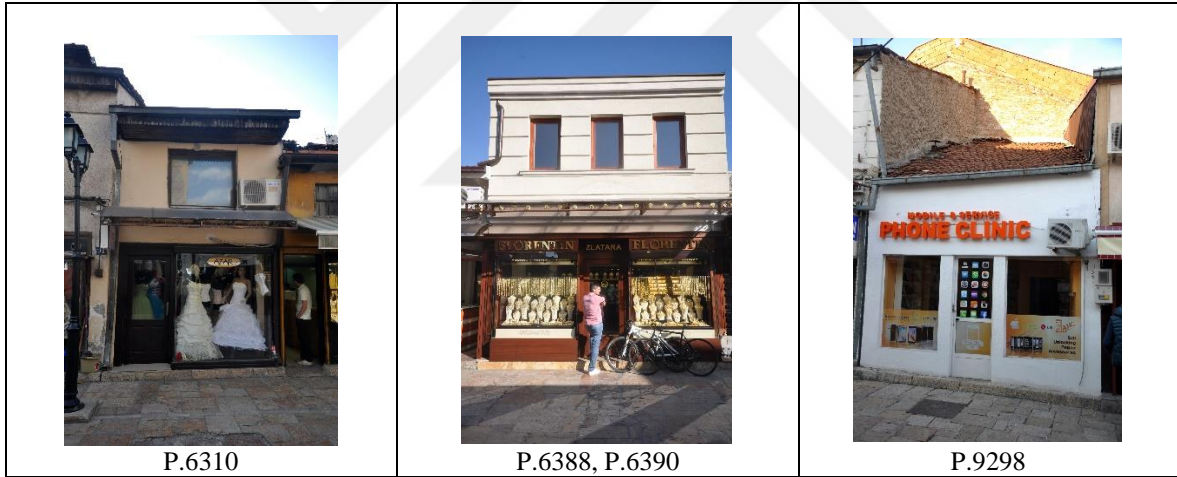

Çizelge 9.6. (devam) K-D-Y Paftasında Düzenlenecek - Korunacak yapı örnekleri

Aynı paftada Düzenlenecek diye belirtilen yapılar, geçirdikleri müdahalelerle çarşının özgün kimliğinden ve dokusundan uzaklaşmış, geri kazanımı esaslı onarım gerektiren yapılardır. Bu yapıların olumlu tarafı hacim olarak özgün dokuya uygun olması, olumsuz tarafı ise çok fazla bilinçsiz müdahale geçirmiş olmalarıdır.

Çizelge 9.7. K-D-Y Paftasında Düzenlenecek yapı örnekleri

Aynı paftada Yenilenecek Düzenlenecek diye belirtilen yapılar, çarşının özgün kimlik ve dokusuna uymayacak nitelikte müdahale geçirmiş yapı grubudur. Kesinlikle örnek teşkil eden yapılar değildir. Çoğu betonarme olan bu yapılarda kötü bir tarihselcilik kaygısı görülse de aşırı müdahale edildiğinden ve süslendiğinden bulunduğu bölgede dikkat çekicidir. Uzun vadede çarşının bozulmasına neden olabilecek risk taşımaktadır. Bunun için cephe kaplaması ve vitrin biçimlenmesi korunacak ve özgün yapılardan alınacak referanslarla sağlanmalıdır.

Çizelge 9.8. K-D-Y Paftasında Yenilenecek - Düzenlenecek yapı örnekleri

Son olarak K-D-Y paftasında Yenilenecek diye işaretlenen yapılar, hiçbir şekilde çarşının dokusuna uymayan yapı grubudur. Bu tipteki yapılar daha çok çarşının kuzey tarafında yoğunlaşmıştır. Varlığı hiçbir şekilde kabul edilmemeli, çarşının dokusuna uygun bina ölçeğine getirilmesi gerekmektedir. Bu yapı grubu içindeki yapılar yıkılarak kat yüksekliği, malzemesi, biçimlenmesi bulunduğu yapı dizisinde ve yakın komşu yapılar içinde korunacak ve özgün yapı tiplerinden referans alınarak yeniden inşa edilmelidir.

Çizelge 9.9. K-D-Y Paftasında yapı örnekleri

3. Fiziksel sorunlara yönelik düzenlemeler ve öneriler

Çarşıdaki özgün dokunun korunabilmesi için geleneksel yapım teknikleri öğrenilerek, yapıların detay ölçeğinde de özgünlüğünün korunması sağlanmalıdır. Yapı elemanlarının yenilenmesi özgün malzeme ve biçimler korunarak gerçekleştirilmelidir. Çürüyen, kopan, kırılan elemanlar mevcut elemanlar göz önüne alınarak yenilenmelidir. Deformasyona uğramış kısımlar, bozulma nedenleri ortadan kaldırılacak şekilde onarılmalıdır.

Çarşı içinde yapılacak küçük çaplı basit onarım ve bakım çalışmalarının düzenli bir şekilde yapılabilmesi için çatı, vitrin, tabela, klima konularında esnafın anlayacağı şekilde yapılabileceklerin anlatıldığı basit onarım kılavuzları hazırlanmalıdır. Çarşı içinde özgün tabela ve vitrin tasarımı yapan bürolarının açılması teşvik edilmelidir. Böylece güzel örneklerin çarşının kendi bünyesinden çıkması sağlanmalı, çarşı insan kaynağından fiziki mekânına kendi güncel yaklaşımını oluşturmalıdır.

4. İşleve yönelik öneriler:

Ek-1'daki İşlev paftasından çarşı içinde mevcut meslek grupları incelenebilir. Çarşının genel imar planı içinde, zanaat meslek gruplarının ihtiyaçları belirlenip daha dar anlamda bölgesel detaylı planlar hazırlanarak aynı esnaf gruplarının bir arada olduğu çarşılar oluşturulmalıdır. Bunun yanında Çarşı içinde ulusal ve uluslararası araştırma enstitülerinin çalışma birimlerini oluşturacağı mekânlar kazandırılmalıdır. Örnek olarak Sanat Fakültesi olarak kullanılan Sulu Han'da yapılan sanat faaliyetlerinin sergilendiği ve ziyaretçilerin rahatça ziyaret edebileceği mekânlar kazandırılmalıdır. Üsküp'te yetersiz olan konaklama ihtiyacı, çarşı çeperinde bulvar boyunca olan yapılar nitelikli konaklama ihtiyacına göre yeniden düzenlenmelidir.

Sınırları tescillenen çarşı içinde sadece küçük sanat ve zanaat mesleklerinin faaliyetlerine izin verilmelidir. Bunun yanında yeme içme, eğlence ve küçük ticari mekânlarla bölgenin sosyal yaşantısı zenginleştirilmelidir. Ahşap ve demir işçiliği gibi çarşının yenilenmesinde sürekli ihtiyaç olan mesleklere özel eğitim verilmeli, ürün ihtiyacı ve çalışma alanı temin edilmelidir.

Gastronomi ile ilgili dükkanların sağlık denetimlerinin sık sık yapılması, kebabçı dükkanlarının ruhsatı için en az iki katlı yapılar seçilmeli ve ocakları içeride olacak şekilde düzenlenmelidir. Teras ihtiyacı olan kafe, bar ve tatlıcı dükkanlarının olabildiğince çarşının merkezinde yer verilmemesine, yolların geniş olduğu çarşının çeperlerinde yerleştirilmesine özen gösterilmelidir.

Dükkanların konfor koşullarını arttıran çalışmalar ve yapılacak fiziki düzenlemelerin çevreyle ve yapıyla uyumlu olmasına dikkat edilmeli, hazır giyim dükkanlarında sadeliğın ön planda olduğu şık iç mekânlar oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abaz, N. (2012). *15.17. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Dönemi Üsküp Şehrının Mimari Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Abel, I. T. (2000). Hanlar ya da Osmanlı kentinde yabancı., F. Georgeon and P. Dumont (Eds.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak*, İstanbul: İletişim, 387-405.
- Acar, G. (2000). *Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansıması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ahbab, Y. (2015). *Üsküp Sancağı'nın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1911)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ahunbay, Z. (2016). *Bir Koruma Mücadelisinin Öyküsü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ahunbay, Z. (2016). *Restorasyon*. İstanbul: YEM.
- Akçura, N. (1978). Günümüzde Tarihi Çevre Koruması Konusunda Görüşler. *Mimarlık Dergisi*, (3), 17.
- Akçura, N. (1992). Günümüzde Tarihi Çevre Koruması Konusunda Görüşler. *Mimarlık*, 30 (4), 17.
- Akın, G. (1990). *Asya Merkezi Mekân Geleneği*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Akazan, F. (1963). Türk Han ve Kervansarayları. *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, 133-137.
- Aksoy, E. (1990). Symbolic Architecture versus Vernacular Architecture. *Culture Space History - METU*, (2), 167-173.
- Aksulu, I. (2002). *Mardin Koruma Amaçlı İmar Planı Planlama ve Uygulama Süreçleri Değerlendirme Raporu*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Aksulu, I., ve Aykut, O. (1996). *Eski Kent Dokularında Çeşitlilik ve Yeni Kimlik Kavramı*. Yapı Yaşam Kongresi. Bursa: TMMOB, 250-254
- Aksulu, I., ve Kuntay, O. (2013). *Kimlikli Kent Tokat*. Ankara: Hazar Yayın.
- Aktsaoglou, I. J. (1991). *Salonika In The Late Ottoman Era*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktüre, S. (1978). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti*. Ankara: ODTÜ.

- Akurgal, E. (1944). İslâm Sanatında Türklerin Rolü. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 527-533.
- Aleksova, B., İvankoviç, M. and Miloeviç, M. (1978). Yelen-Kapan Camiya: Preliminaren İzveštay (Јелен-Капан Џамија: Прелиминарен Извештај). *Zbornik 1975-1978 (VII-IX)*, 161-165.
- Alić, D. and Gusheh, M. (1999). Reconciling National Narratives in Socialist Bosnia and Herzegovina: The Bašćaršija Project 1948-1953. *Journal of the Society of Architectural Historians*, 58 (1), 6-25.
- Alkan, A. (1994). *Tarihi Çevre ve Planlama Çalışmaları*. Selçuk Üniversitesi: Konya.
- Anastasovska, M. T. (2002). 1200 Tstranitsi za Skopyej Sobrani vo Edno CD (1200 Цтраници За Скопјеж Собрани Во Едно ЦД). *Veçer Nedela*, 20-21.
- Ankay, Ö. E. (2015). *Üsküp kent Merknin Tarihsel Doku Değişimi vee Üsküp 2014 Projesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, H. Ç. (2001). *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*. Ankara: KTB.
- Arsovski, T. (1970). *Stara Skopska Çaršija*. Skopje: Ministerstvo za Kultura.
- Aru, K. A. (1949). *Türk Hamamları Etüdü*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Aruçi, M. (2008). Sancak. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 36, 99-102). İstanbul: TDV.
- Asar, H. (2011). *Tarihi Türk Ticaret Yapıları Kapsamında Kastamonu Hanları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Konya.
- Asatekin, G. (1979). Koruma - Geliştirme Planlaması. *Mimarlık*, (1), 17.
- Asatekin, G. (1993). *Tarihsel Çevre Korumanın Kuramsal Çerçevesi*. Tarihsel Çevre ve Sorunları Sempozyumu. Ankara: A.Ü. Çevre Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 82.
- Asatekin, G. (1994). *The Role of the Inhabitant in Conservation a Proposals for the Evaluation of Traditional Residential Architecture in Anatolia*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Asatekin, G. (1995). Türkiye'de Kuram ve Uygulama İlişkileri II. *Mimarlık Dergisi* (262), 22-24.
- Asatekin, G. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıkları*. Ankara: KTB Yayınları

- Ascherson, N. (2005). Cultural destruction by War and its impact on group identities. N. Stanley-Price (Editörler), *ICCROM Conservation Studies*, ICCROM, Roma, 17-25
- Aslanapa, O. (1964, Haziran). Beynelminel Türk Sanatları Kongresi Üzerinde Düşünceler. *Türk Kültürü*, 2(20), 33-39.
- Aslanapa, O. (1977). *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı*. Ankara: MEB Yayınları
- Aslanapa, O. (1984). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aslanapa, O. (2013). *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri* (II. Baskı). İstanbul: Edirne Valiliği.
- Aslanoğlu, R. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Assi, E. (2000). Searching for the Concept of Authenticity: Implementation Guidelines. *Journal of Architectural Conservation*, 60-69.
- Ayvazoğlu, B. (1999). Osmanlı Estetik Dünyasına Bir Bakış. G. Eren (Editör), *Osmanlı Ansiklopedisi* (Cilt 10, 25). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1981). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri* (Cilt III). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Ayverdi, E. H. (1981). *Fatih Devri Mimarisi* (Cilt IV). İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Ayverdi, E. H. (1981, Ocak). Müze Şehir. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 10, (1).
- Ayverdi, E. H. (1985). Belde-i Tayyibe. *Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 154-160.
- Ayverdi, E. H. (1985). Fatih Sultan Mehmed. *Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fethi Cemiyeti.
- Ayverdi, E. H. (1985). Misilsiz Çarşıya Mersiye. *Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 217-222
- Ayverdi, E. H. (1985). Hazineleer Üstünde. *Makaleler*. İstanbul Fetih Cemiyeti, 23-30.
- Ayverdi, E. H. (1985). İstanbul Mimarisi. *Makaleler*. İstanbul Fetih Cemiyeti, 184-200.
- Ayverdi, E. H. (1985). İstanbul Mucizesi. *Makaleler*. İstanbul Fetih Cemiyeti, 120.
- Ayverdi, E. H. (1985). Türk Mimarisinin Milli Vasıfları. *Makaleler*. İstanbul Fetih Cemiyeti, 52-59.

- Ayverdi, E. H. (1985). Türk ve Bizans Mimari Unsurları. *Makaleler*. İstanbul Fetih Cemiyeti, 42-51
- Ayverdi, E. H. (1985). Yahya Kemal Şiirlerinde Mimari. *Makaleler*. İstanbul Fetih Cemiyeti, 460-470.
- Ayverdi, E. H., ve Yüksel, İ. A. (1976). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Bağbancı, Ö. K. (2007). *Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bakoğlu, R. (2016). Geçmişten Günümüze Kapalıçarşı Kuyumcularının İş Gelenekleri ve Büyüme Mekanizmaları: Sözlü Tarih Çalışması. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 45 (Özel Sayı), 133-139.
- Barakat, S. (2005). Postwar reconstruction and the recovery of cultural heritage. *ICCROM Conservation Studies* 6, ICCROM, Roma, 26-39.
- Barkan, Ö. L. (1942). Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, (2), 279-304.
- Barkan, Ö. L. (1953). H. 933-934 Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-4 (15), 251-329.
- Barthold, V. V. (1963). *İslam Medeniyeti Tarihi* (2. Baskı). (Çev. M. F. Köprülü) Ankara: DİB Yayınları
- Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı. M. Belge (Editör), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. (Cilt 1, 1056), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Batur, A. (2002). *M. Vedat Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar*. İstanbul: YKY.
- Bayartan, M. (2005). Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle. *Coğrafya Dergisi* (13), 93-107.
- Bejtić, A. (1952). Monuments of Ottoman Architecture in Bosnia and Hercegovina (Spomenici Osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini), *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod Turskom vladavinom*, (3), 55.
- Berkes, N. (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: YKY.
- Beyhan, M. A. (2012). Ziya Gökalp'in Tarih Anlayışı ve Türk Medeniyet Tarihi Adlı Eseri. *Sosyoloji Dergisi*, 3 (13), 57.

- Beyhan, Ş. G. (2004). *Kültürel Süreklilik ve Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Kavramsal Modeli: Pamukkale Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgin, N. (1995). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Binan, C. (2000). Piriñç Hanı ve Koruma Sorunları. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi*. Bursa: Mimarlar Odası Bursa Şubesi, 287-295
- Bogojević, L. K. (1965). Les Turbes De Skopje. *Atti Del Secondo Congresso Internazionale Di Arte Turca*. Napoli: TTK, 31-45
- Bogojević, L. K. (1965). Skopski Bezisten (Скопски Безистен). *Zbornik*, 43-52.
- Bogojević, L. K. (1973). Prilog Kon Datiranjeto i Imeto Na Jelen Kapan Camija Vo Skopje. *Likovna Umetnost*, (1), 39-42.
- Bogojević, L. K. (1976). Kapан An vo Skopje (Капан Ан Во Скопје). *Glasnik* (3), 169-179.
- Bogojević, L. K. (1996). Podatatsi Za Burmalı Camiıa vo Skopje со Poseben Osvrt na Natpısnata Ploçaj Stolbovıte, Kapitelıte i Bazıste (Податоци За Бурмали Џамија Во Скопјеж Со Посебен Осврт На Натписната Плочаж Столбовите, Капителите и Базисте). *Zbornik* (2), 129-137.
- Bogoyeviç, L. K. (1975). Okolu Praşalyeto za Datiranyeto i Ktitorstvoto na Kazanciler Camiıa vo Skopje (Околу Прашаљето За Датирањето и Ктиторството На Казанцилер Џамија Во Скопје). *Glasnik*, (1), 103-113.
- Bogoyeviç, L. K. (1977). Kebir Mehmed Çelebi Camiıa vo Skopje (Кебир Мехмед Челеби Џамија Во Скопје). *Likovna Umetnost*, (10-11), 55-63.
- Bogoyeviç, L. K. (1993). Prilog Kon Prouçuvanyeto Na Arasta Camiıa Vo Skopje. *Zbornik*, (1), 117-123.
- Bogoyeviç, L. K. (2008). *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*. İstanbul: ENKA.
- Bogoyeviç, L. K. (2011). *Üsküp'te Osmanlı Mimari Eserleri*. İstanbul: ENKA.
- Bojanić, D. (1953). Podaci O Skoplju Iz 951 (1544) Godine. (Editörler: Đ. Branislav, N. Filipović, H. Hadžibegić, Š. Sikirić and H. Šabanović) *Prilozi - Za Orçjentalnu Filologiju I Istoriju Jugoslovenskih Naroda Pod Turskom Vladavinom*, (2), 607-619.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz, Mekân ve Tarih*. İstanbul: Metis.
- Can, Y. (1995). *İslâm Şehirlerinin Fiziki Yapısı*. Ankara: TDV.

- Cansever, T. (1984). Milli Mimari Üslubu. *Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, 23-30
- Cantay, G. (2008). *Filibe Cuma Camii Konferansı Bildirileri*. Filibe Cuma Camii Konferansı. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 25-28.
- Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı Kenti*. İstanbul: YKY.
- Ceylan, O. (1989). *Geleneksel Türk Çarşısı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri İle Olan Etkileşimleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Cezar, M. (1985). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. İstanbul: MEB.
- Chalmeta, P. (1992). Pazarlar. R. B. Serjant (Editör), *İslâm Şehri*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 141-156.
- Chiu, R. (2002). Social Equity in Housing in the Hong Kong Special Administrative Region: A Social Sustainability Perspective. *Sustainable Development*, 155-162.
- Chiu, R. (2003). *Housing and Social Change: East-West Perspectives*. (Editör: J. L. Ray Forrest) London: Routledge.
- Chiu, R. (2004). Socio-cultural sustainability of housing: a conceptual exploration. *Housing, Theory and Society*, 21 (2), 65-76.
- Cilo, H. (1992). Vakafot i Procvetata İsa Beg i Negovata Biblioteka. *El-Hilal*, 4.
- Cunha, M. (1995). On Authenticity. K. J. Larsen (Editör), *Nara conference on authenticity*. Trondheim: Tapir Publishers.
- Curcic, S. (2010). *Architecture in the Balkans*. Princeton: Princeton University.
- Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri. *Bilig*, (41), 123-154.
- Çayırılı, N. (2000). *Manastır'ın 2 Numaralı Şer'iye Sicili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çelebi, E. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi I-X (Cilt V)*. (Editör: S. A. Kahraman) İstanbul: YKY.
- Çetin, O. (1996). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahiler*. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kurucusu Osman Gazi ve Dönemi Sempozyumu. Bursa: Bursa Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 105-115.

- Dalkılıç, N. (2004). *Midyat İlçesindeki Kültürel Zenginliğin Oluşturduğu Geleneksel Mekânsal Dizgenin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dede, M. (2015). *Üsküp Vakıfları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Delibaşı, M. (1987). Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliği'nin Kurulması. *Bellekten*, 89.
- Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim Nedenleri*. Ankara: ODTÜ.
- Deroko, A. (1971). *Srednyove, Kobni Grad Skopje (Средњове, Кобни Град Скопје)*. Beograd: Srpska Akademiya Nauka i Umetnosti
- Djurdjev, B. (1992). Bosna-Hersek. *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 6, 297-305). İstanbul: TDV.
- Durî, A. (1992). Hükümet Kurumları. R. B. Serjant (Editör), *İslâm Şehri*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 67-88
- Dündar, A. (1999). *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eldem, S. H. (1984). Son 1200 Sene İçinde Türk Mimarisinde Millilik ve Rejyonalizm Araştırmaları. *Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, 53-60.
- Elisséeff, N. (1992). Fiziki Plan. R. B. Serjeant (Editör), *İslâm Şehri*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 121-140.
- Emecen, F. (1992). Bosna Eyaleti. *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 6, 296-297). İstanbul: TDV.
- Erdenen, O. (1965). Eski Yapılarımızda Plan Meselesi. *Mimarlık Dergisi*, (26), 19-22.
- Erder, C. (1999). *Tarihi Çevre Kaygısı*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fak. Yay.
- Ergenç, Ö. (1980). Osmanlı Şehrinden Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkisi. *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*. Ankara: Meteksan, 103-109.
- Ergenç, Ö. (2005). Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri. *İslam Geleniğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler* (Cilt 1) İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Ergenç, Ö. (2006). *16. Yüzyıl Sonlarında Bursa* (Cilt 8). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: 1977.

- Erpi, F. (1990). Community Culture And Its Reflection on Vernacular Architecture - Three Case Studies: Turkish, Greek and Levantien Housing in Anatolia. *Culture Space History*. Ankara: METU, 141-153.
- Ersoy, N. (2003). *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Ertem, A. (2011, Ocak). Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, (36), 25-45.
- Erten, M. (1995). *Kent Kimliği: İznik ve Mudanya Yerleşmeleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Eyice, S. (1960). İznik'de Büyük Hamam. *Tarih Dergisi*, (15), 99-111.
- Eyice, S. (1962). İlk Osmanlı Devrinin Dini İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler. *İÜ İktisat Fakültesi Dergisi*, 23 (1-2), 1-80.
- Eyice, S. (1964). Üsküp'te Türk Devri Eserleri. *Türk Kültürü*. İstanbul: TTK, 20-30.
- Eyice, S. (1965). Les Bedesten's Dans L'Architecture Turque. *Atti Del Secondo Congresso Internazionale Di Arte Turca*. Napoli: TTK, 113-117.
- Eyice, S. (1992). Bedesten. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 5, 302-311). İstanbul: TDV
- Eyice, S. (1992). Büyük Çarşı. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 5, 509-519). İstanbul: TDV.
- Faroqhi, S. (2003). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*. İstanbul: YKY.
- Faroqhi, S., McGowan, B., Quataert, D. and Pamuk, Ş. (1994). *An Economic And Social History of the Ottoman Empire*. Cambridge: Cambridge University.
- Faroqi, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (3. baskı). (Çev. N. Kalaycıoğlu) İstanbul: Tarih Vakfı.
- Feilden, B. M. (1994). *Conservation of Historic Buildings*. Oxford: Oxford.
- Feilden, B. M. and Jokilehto, J. (1993). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*. ICCROM, Rome.
- Fejerdy, T. (2009). Approaching 40 years old: World Heritage now and its possible future. (Editörler: N. Stanley and J. King) *Conservin The Authentic*, (10), 143-152.
- Filipoviç, N. (Baskıda). *Osmanlı Tarihinde Paşa Yiğitler (1390-1520)*. İstanbul: ENKA
- Fischer, E. (2005). *Sanatın Gerekliliği*. İstanbul: Payel Yay.

- Goodwin, G. (1976, April). Ottoman Architecture in the Balkans. *Art and Archaeology Papers*, (9) 55-59.
- Göçer, O. (1984). *Şehirlerde Ticaret Alanları*. İstanbul: İTÜ.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*. (Editör: M. Kaplan) İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Gökbilgin, M. T. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Maedeniyeti Tarihine Genel Bakış*. İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 272.
- Görgün, T. (2003). Medeniyet. *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 28, 296-301). İstanbul: TDV.
- Gülenaz, N. (2011). *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar*. İstanbul: İTO.
- Günay, R. (2005). *Mimar Sinan*. İstanbul: YEM.
- Gündüz, T. (2016). *Bozkırın Efendileri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gür, Ş. Ö. (2000). *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*. İstanbul: YEM.
- Gürhan, C. (1976). *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Hacısalıhoğlu, O. (1996). *Kimlik Sorunu, Mimarlığın Evrensel ve Yerel Boyutları*. Uluslararası 8. Yapı Yaşam Kongresi. Bursa: Mimarlık ve İletişim.
- Halifeoğlu, F. M. (2005). *Geleneksel Konut-Aile İlişisinin Sürdüğü Yerleşmeler İçin Bir Koruma Model Önerisi: Mardin-Savur Örneği*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Harmuth, M. (2008). *Filibe Cuma Camii Konferansı Bildirileri*. Filibe Cuma Camii Konferansı. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 9-13.
- Herbert, D. T. (1995). Heritage Places, Leisure and Tourism. D. T. Herbert (Editör), *Heritage, Tourism and Society*. London: Masell, 1-20.
- İbiş, Y. (1992). İktisadî Kurumlar. R. B. Serjeant (Editör), *İslâm Şehri*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 157-173.
- İbrahimgil, M. Z. (1988). Semboliçni Motivi vo Tursko-Islamskata Arhitektura vo Makedonija. *Spisanije na Institutot za Folklor*, 83-97.
- İbrahimgil, M. Z. (1993). Gazi Hüsrev Bey Külliyesi ve Bosna-Hersek'teki Son Durum. *Sesler*, 181-206.
- İbrahimgil, M. Z. (1999). Manastır'da Eğitim Yapıları ve Atatürk'ün Okuduğu Askeri İdadi. *Atatürk ve Manastır Sempozyumu Bildirileri*. Manastır: Gazi Üniversitesi, 109-123.

İbrahimgil, M. Z. (2012). Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü. *Motif Akademi Halkbilimi*, (1), 46-56.

İnalcık, H. (1997). İstanbul'un İncisi: Bedesten. (Editör: M. Özel), *İktisat ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.

İnalcık, H. (1999). Osmanlı Tarihine Toplu Bakış. (Editör: G. Eren) *Osmanlı - Siyaset*, 1.

İnalcık, H. (2002). Osmanlı Tarihinde Dönemler. (Editörler: H. İnalcık ve G. Randa), *Osmanlı Uygarlığı* (Cilt 1). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 31-238.

İnalcık, H. (2002). Osmanlı Tarihinde Dönemler. (Editörler: H. İnalcık ve G. Randa), *Osmanlı Uygarlığı* (Cilt 2). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 320-350.

İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan, K. (1996). Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni. *OTAM*, (5), 119-134.

İnbaşı, M. (1995). *Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazâsı (1455-1569)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

İsen, M. (1997). *Ötelerden Bir Ses*. Ankara: Akçağ.

İnternet: Adamovic, Srdjan. Gostivar old photos. *skyscraperci* URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.skyscrapercity.com%2Fshowthread.php%3Ft%3D1515639%26page%3D2%26langid%3D5&date=2018-02-19>. Son Erişim Tarihi: 12.09.2018.

İnternet: BBC, On This Day. 1963: Thousands killed in Yugoslav earthquake. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fnews.bbc.co.uk%2Fonthisday%2Fhi%2Fdates%2Fstories%2Fjuly%2F26%2Fnewsid_2721000%2F2721635.stm&date=2018-02-24. Son Erişim Tarihi: 24.02.2018.

İnternet: History of the Balkans in Maps. Boston College. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.bc.edu%2Fbc_org%2Favp%2Fcas%2Fhis%2FCoreArt%2Fmaps%2Fbalkans1390.html&date=2018-04-18. Son Erişim Tarihi: 18.04.2018.

İnternet: Chao, Tom. Tom Chao's Paper Money Gallery / Macedonia. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Ftomchao.com%2Ffeu%2Ffeu43.html&date=2018-02-21>. Son Erişim Tarihi: 21.02.2018.

İnternet: Durden, Tyler. Will Macedonia Be Removed From The Map in 2018. *zerohedge.com*. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Forientalreview.org%2>

Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F12%2Fmacedonia-political-map.jpg&date=2018-02-19. Son Erişim Tarihi: 12.09.2018.

İnternet: Fenz, von Martin. Kunterbunt am Scheideweg. Zeppelin Universität. URL: http://www.webcitation.org/query?url=https://www.zu-daily.de/daily/zuruf/2016/07-26_fenz-kunterbunt-am-scheideweg.php. Accessed: 2018-03-18. Son Erişim Tarihi: 18.03.2018.

İnternet: How the Skopje 2014 project ate the urban commons. H. B. Stiftung. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=https://www.boell.de/en/2016/11/07/how-skopje-2014-ate-urban-commons>. Accessed: 2018-03-18. Son Erişim Tarihi: 18.03.2018.

İnternet: Iersel, M. van. Masterplan for the City of Skopje. Failed Architecture. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fwww.failedarchitecture.com%2Fmasterplan-for-the-city-of-skopje-macedonia%2F&date=2018-02-24>. Son Erişim Tarihi: 24.02.2018.

İnternet: Kurir. 49 Years after the Disastrous Skopje Earthquake. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fkurir.mk%2Fen%2F%3Fp%3D2709&date=2018-02-24>. Son Erişim Tarihi: 24.02.2018.

İnternet: Macedonia (FYROM). *geography.name*. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fgeography.name%2Fmacedonia-fyrom%2F&date=2018-02-19>. Son Erişim Tarihi: 19.02.2018.

İnternet: Orhan Can. 1892 Makedonya etnik haritası. Arka Güverte. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.arkaguverte.com%2Fmedyaciklar%2F1892de-almanlar-tarafindan-hazirlanan-bir-guney-makedonyaselanik-etnik-haritasini-emperyalizm-boyle-hazirlik-yapar-sonra-da-oyinar-35018%2F&date=2018-04-18>. Son Erişim Tarihi: 18.04.2018.

İnternet: Sarovski, Martin. Magijata na Stara Skopska Çarşija. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.crnobelo.com%2Fzabava%2Finteresno%2F18276-magijata-na-starata-skopska-carsija&date=2018-03-10>. Son Erişim Tarihi: 03.10.2018.

İnternet: Visit Skopje. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fwww.visitskopje.mk%2Fstories-of-old-skopje%2F1004-skopje-you-will-be-joy&date=2018-02-21>. Son Erişim Tarihi: 21.02.2018.

İnternet: Yılmaz, Tuğçe. Eski Bir Osmanlı Kenti Üsküp. Gezimanya. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fgezimanya.com%2FGeziNotlari%2Feski-bir-osmanli-kenti-uskup&date=2018-02-26>. Son Erişim Tarihi: 26.02.2018.

- Jankoviç, J. (1964). Narodniot Teltar vo Skopye (Народниот Телтар во Скопје). *Godišen Zbornik Teknološki Fakultet*, (6), 5-26.
- Jelačić, A., Mesesnel, F. and Urošević, A. (1937). *Vodić Kroy Skoplje i Okolinu*. Skoplje: Iydanje Gradskog Poglavartsa Skoplje.
- Jin, J. H. (1993). *Housing: Design, Research, Education*. Standford: Standford University.
- Jokilehto, J. (1986). *A History of Architectural Conservation*. York: The University of York.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kanetaki, E. (2004). The Still Existing Ottoman Hamams In The Greek Territory. *METU JFA*, (21), 81-110.
- Kanetaki, E. (2011). Yunanistan'daki Osmanlı Hamamları. (Editör: N. Ergin), *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü* (Çev. A. Ö. Erozan). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 269-316.
- Kaptı, M. (2001). İstanbul Fener'de Sosyal Yapı ve Fiziksel Yapı Değişimi, Bölgenin Yeniden Canlandırılması. *Türkiye Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*. İstanbul: TAÇ Vakfı, 255.
- Karakaya, M. F. (2011). Ziya Gökalp'in Son Eseri Türk Medeniyeti Tarihi. İ. C. Korkut Tuna (Editör), *Ziya Gökalp*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 189-196.
- Kaygusuz, Ö. (1993). *Geleneksel Türk Konut Mimarisi ve Oluşturduğu Kentsel Doku*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keil, M. (2009). Selânik. *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 36, 352). İstanbul: TDV.
- Keil, M. (2011). Balkanlar'da Az Bilinen Birkaç Hamam ve Kaplıcaya Giriş. N. Ergin (Editör), *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü* (Çev. A. Ö. Erozan). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 242-267.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Kiel, M. (1996). Filibe. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, 79-82). İstanbul: TDV.
- King, A. D. (1990). Theorisng Difference: Culture, Globalisation and Space. *Culture Space History*. 5, Ankara: METU, 407-423.
- Kıray, M. (1985). *Kent Sosyolojisi Açısından Tarihi Çevre Koruma*. Ankara: Aynı Basım.
- Kocaman, B., (1972). Stara Skopska Çarşıja (Стара Скопска Чаршија). *Za Kultur i Infor* (10-11-12).

- Kolay, İ. A. (2017). *Batı Anadolu 14. Yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Kosifoğlu, M. H. (2000). *Geçmisten Günümüze Bursa Tarihi ve Bursa'da Yunan Mezalimi*. İstanbul: Zikir Yayınları.
- Köprülü, F. (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (4. baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Köprülü, F. (1984). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* (2 baskı). Ankara: TTK.
- Kreševljaković, H. (1953). Stari bosanski gradovi. *Naše starine*, (1), 7-45.
- Kuban, D. (1965). *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Kuban, D. (1968). Anadolu - Türk Şehri: Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler. *Vakıflar Dergisi*, 53-73.
- Kuban, D. (1974). *Türkiye Sanatı Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Kuban, D. (1984). Üslup. *Mimaride Tür Milli Üslubu Semineri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 161-164.
- Kuban, D. (1994). Mahalleler: Osmanlı Dönemi. *İstanbul Ansiklopedisi*, (Cilt 5, 242-247). İstanbul: TDV.
- Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu*. İstanbul: YEM.
- Kuban, D. (2002). Osmanlı Mimarlığı. *Osmanlı Uygarlığı* (Cilt 2). Ankara: Kültür Bakanlığı, 627-761.
- Kuban, D. (2010). *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kunter, H. B. (1939). *Türk Vakıfları ve Vakfiyeler*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Kuran, A. (1964). *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*. Ankara: ODTÜ.
- Kuran, A. (1984). Türk Mimarisinde Çeşitli Üsluplar Üzerine Görüşler. *Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, 61-66.
- Kuran, E. (1985). Vakıf Müessesesinin Mahiyeti ve Günümüzdeki Değerlendirilmesi. *I. Vakıf Şurası*. AKM.
- Kusakoviça, T. B. (1914). *Po Skorplyu (По Скопљу)*. Seattle-Washington, U.S. America: Kusakoviç, T. B.

- Kutluer, İ. (2003). Medeniyet. *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 29, 296-297). İstanbul: TDV.
- Küçükkömürcü, B. (2005). *Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lafferty, W. M. and Langhelle, O. (1999). *Sustainable Development as Concept and Norm in Towards Sustainable Development and The Conditions of Sustainability*. New York: St. Martin Press.
- Langer, S. K. (1953). *Feeling And Form - A Theory of Art*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Lap, L. (1976, April). Skopje After The Earthquake of 1963. *Art and Archaeology Papers*, (102), 82-86.
- Lowry, H. W. (2008). *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Lowry, H. W. (2012). *On Dördüncü Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ma, M. (2008). *A Semiotic Phenomenology of Visual Rhetoric: Communication and*. Raleigh, North Carolina: North Carolina State University.
- Madran, E. (1999). Osmanlı Devleti'nde Onarım Etkinlikleri/Vakıf Kurumu İlişkisi. G. Eren (Editör), *Osmanlı* (Cilt 10). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 236-244.
- Mujezinoviç, M. (1985). *Islamska Epigrafija u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
- Mustafa, R. R. (2010). *Bulgaristan Filibe ve Yakın Çevresinin Coğrafi Etüdü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Mülayim, S. (1999). Osmanlı Mimarisinden Bir Kesit. G. Eren (Editör), *Osmanlı* (Cilt 10, 115-124). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Nalçakan, M. (1992). *Tarihi ve Kültürel Sürekliliğin Fiziksel Çevrede Değişime Yansıması ve Eskişehir Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Nasser, N. (2014). Cultural Continuity and Meaning of Place: Sustaining Historic Cities of the Islamicate World. *Journal of Architectural Conservation*, 74-89.

- Nevin Gültekin, Z. Ö. (1997). Development in Cultural Continuity. *Culture and Space In The Home Environment, Critical Evaluations / New Paradigms*. İstanbul, 245-249
- Nikoloski, A., Kornokol, D. and Balabanov, K. (1961). *Skopsko Kale*. Skopje: Spomenici Na Kulturata Na Narodna Republika Makedonija.
- Novartis. (2005). *Yaşayan Çarşılar*. İstanbul: Novartis.
- Oğuzoğlu, Y. (1996). *Osmanlı Döneminde Bursa*. Bursa: Kültür Bakanlığı.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Ankara: Hil Yayınları.
- Önge, Y. (1970). Yugoslavya'da Eski Türk Mimarisinden Hatıralar. *Önasya*, 5 (56), 11-18.
- Önge, Y. (1995). *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Örer, G. (1993). *İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi*. İstanbul: İTÜ Yüksek Lisans Tezi.
- Özcan, K. (2006). Tanzimatın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Planlama Deneyimleri (1839-1908). *Osmanlı Bilmi Araştırmaları*, VII (2), 149-165.
- Özcan, T. (1991). *Osmanlı İmarat Sisteminin İktisadi İşleyişi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdeş, G. (1998). *Türk Çarşıları*. İstanbul: Tepe Yayınları.
- Özer, M. (1998). *Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX. Yüzyıl)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Öztuna, Y. (1996). *Türkiye (1074-1990)*, (Cilt 2, 100). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Pala, A. (2007). Rumeli'de Bir Akıncı Ailesi: Gümüloğulları ve Vakıfları. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli*, (43), 137-144.
- Pamuk, O. (2008). *İstanbul Hatıralar ve Şehir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parekh, B. (2002). *Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi teori*. Ankara: Phoenix Yay.
- Patieridis, G. (2009). *Engravings showing Thessaloniki from the 15th to the 19th century, from the collections of Giorgos Patieridis and Kostas Stamatis*. D. Kalamarias (Editör) Thessaloniki: Mouseio Fotografias "Christos Kalemkeris".

- Pepiç, A. (2002). *Üsküp Beyi İshakoğlu İsa Beyin Osmanlı Hakimiyerinin Kosova, Sancak ve Bosna Topraklarına Girmesindeki Rol ve Önemi (1439-1469)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pepiç, A. (2005). Podgorica'nın Kısa Bir Tarihçesi. *OTAM*, (18), 18.
- Petrovski, J. T. (2004). Damaging Effects of July 26, 1963 Skopje Earthquake. *Middle East Seismological Forum, Cyber Journal of Geoscience*, (II), 54.
- Pourjafar, M., Amini, M., Varzenah, E. and Mahdavinejad, M. (2014). Role of bazaars as a unifying factor in traditional cities of Iran: The Isfahan bazaar. *Frontiers of Architectural Research*, 2-10.
- Premoviç, A. D. (2014). *Islamski Spomenici Novog Pazara*. Novi Sad: Muzej Ras Novi Pazar.
- Prifti, K. (2003). Manastır. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 27, 562-563). İstanbul: TDV
- Proctor, D. W., H., S. F. and Alanen, A. R. (1990). Interpreting Cultural History To Facilitate Socio-Economic Development: Participatory Planning and Design on the Gogebic Iron Range of Wisconsin and Michigan. *Culture Space History*. Ankara: METU, 84-95
- Quataret, D. (1994). Overview of the Nineteenth Century. H. İncalcık and H. İncalcık (Editör), *An Economic and Social History of The Ottoman Empire* (Cilt 2). Cambridge: Cambridge University, 761-776.
- Rabah, S. (2002). Introduction to the Islamic City. S. Al-Hassani (Editör), *FSTC Pub ID: 4012*. Manchester: Foundation for Science Technology and Civilisation (FSTC), 1-9.
- Ramazanoğlu, G. (1995). *Mimar Sinan'da Tezyinat Anlayışı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Rapaport, A. (1969). *House form and culture*. Rome: Prentice-hall.
- Rapoport, A. (2000). Theory, Culture and Housing. *Housing, Theory and Society* (17), 145-165.
- Redzepe, N. (2012). Üsküp İsa Bey Medresesi'nin Dünü ve Bugünü. *100. Yılında İmam Hatip Liseleri*, 233-240.
- Republički Zavod za Statistika. (1994). *Statistički Bilten*. Skopje: Republički Zavod za Statistika.
- Rıfat, A. (1892). *Tasvir-i Ahlak (Ahlak Sözlüğü)*. H. Algül (Editör) İstanbul: Tercüman Gazetesi.
- Šabanović, H. (1959). Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela. *Oslobodenje*, 10.

- Sağıroğlu, Ö. ve Aksulu, I. (2011). A Proposal for Sustainable Urban Conservation and Rehabilitation of Ulucanlar District, Ankara. *Gazi University Journal of Science*, (24) 3, 593-604.
- Sakaoğlu, N. (2010). *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Kentleri*. İstanbul: Denizbank Kültür Yayınları.
- Sambanopoulou, L. (2008). Thessaloniki in The Ottoman Period (15th-18th C.). E. Brouskari (Editör), *Ottoman Architecture in Greece*. Athens: Hellenic Ministry of Culture, 217
- Sarçevska, L. N. (1981). Sovremenata Urbanizatsiya i Zaştita na Arhitek-Tonskoto Nasledstvo na SR Makedoniya (Современата Урбанизација и Заштита на Архитек-Тонското Наследство на СР Македонија). *Kulturna Nasledstvo 1979-1981*, 7-14.
- Sarı, M. Ü. (1996). *Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Samsun.
- Sedillot, R. (2005). *Değiş Tokuştan Süpermarkete*. İstanbul: Dost Kitabevi.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1991). *Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye (1838-1868)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Soydemir, S. (2011). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Çamlıca.
- Sönmez, Ç. B. (1993). *Kapalıçarşı'nın Fonksiyonel Değişimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sönmez, N. (1997). *16. Yüzyılda Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: YEM.
- Sözen, M. (1987). *The Evolution of Turkish Art and Architecture*. İstanbul: Haşet Kitabevi.
- Sözen, M. A. (1964). *Structural Damage Caused by the Skopje Earthquake of 1963*. Urbana, Illinois: University of Illinois.
- Sözen, M., ve Tanyeli, U. (2016). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Stefanovska, J. and Kozelj, J. (2012). Urban planning and transitional development issues: The case of Skopje, Macedonia. *Urbani izziv* (23), 91-103.
- Steinberg, F. (1996). Conservation and Rehabilitation of Urban Heritage in Developing Countries. *Habitat International*, 20 (3), 75.

- Stilinovic, M., Cattor, B. and Meulder, B. D. (2013). Mapping The Realms of The Soldiers - Cartographies of Military Landscape in Skopje And Bitola. *9th CTV*. Roma: Memoria, 919.
- Sulo, G., Shota, G. and Dervishi, S. (2014). A Comparative Study of Ottoman Inns in Albania during the XVII Century. *Proceedings of the 2nd ICAUD International Conference in Architecture and Urban Design*. Tirana: Epoka University, 141-153.
- Şabanoviç, H. (1959). *Bosanski Paşaluk*. Sarajevo: Naučno Društvo NR Bosne i Hercegovine.
- Şahinalp, M. S., ve Günal, V. (2012). Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analizi. *Milli Folklor* (93), 149-169.
- Tankut, G. (1972). Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı. VII. *TTK Kongresi Bildirileri*, 9 (7/2), 773-779.
- Tansel, S. (2014). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*. Ankara: TTK.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1991). Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerinde Düşünceler. *Kent Planlaması Konuşmaları*, 89.
- Todorova, M. (2013). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek* (4 baskı). (Çev. D. Şendil) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tomovski, K. (1957). Pregled na Poznaçaynite Turbinnya vo Makedoniya (Преглед На Позначајните Турбинња во Македонија). *Zbornik*, 95-111.
- Tomovski, K. (1961). Za Konstruktsiite vo Narodnata Arhitektura vo Makedoniya (За Конструкциите во Народната Архитектура во Македонија). *Godişen Zbornik na Teknološkiot Fakultet Skopje*, 29-34.
- Traskosopolou, K. (2008). *Ottoman Architecture in Greece; Thessaloniki in Ottoman Period (19th-20th c.)*. E. Brouskari (Editör). Athens: Hellenic Ministry of Culture.
- Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet.
- Tuncer, M. (2002). Türkiye'de Tarihsel ve Kültürel Çevreleri Koruma Olgusu. *Kent ve Çevre Bilimi*.
- Tuncer, O. C. (1984). Mimaride Türk Milli Üslubu İlkeleri. *Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, 67-69.

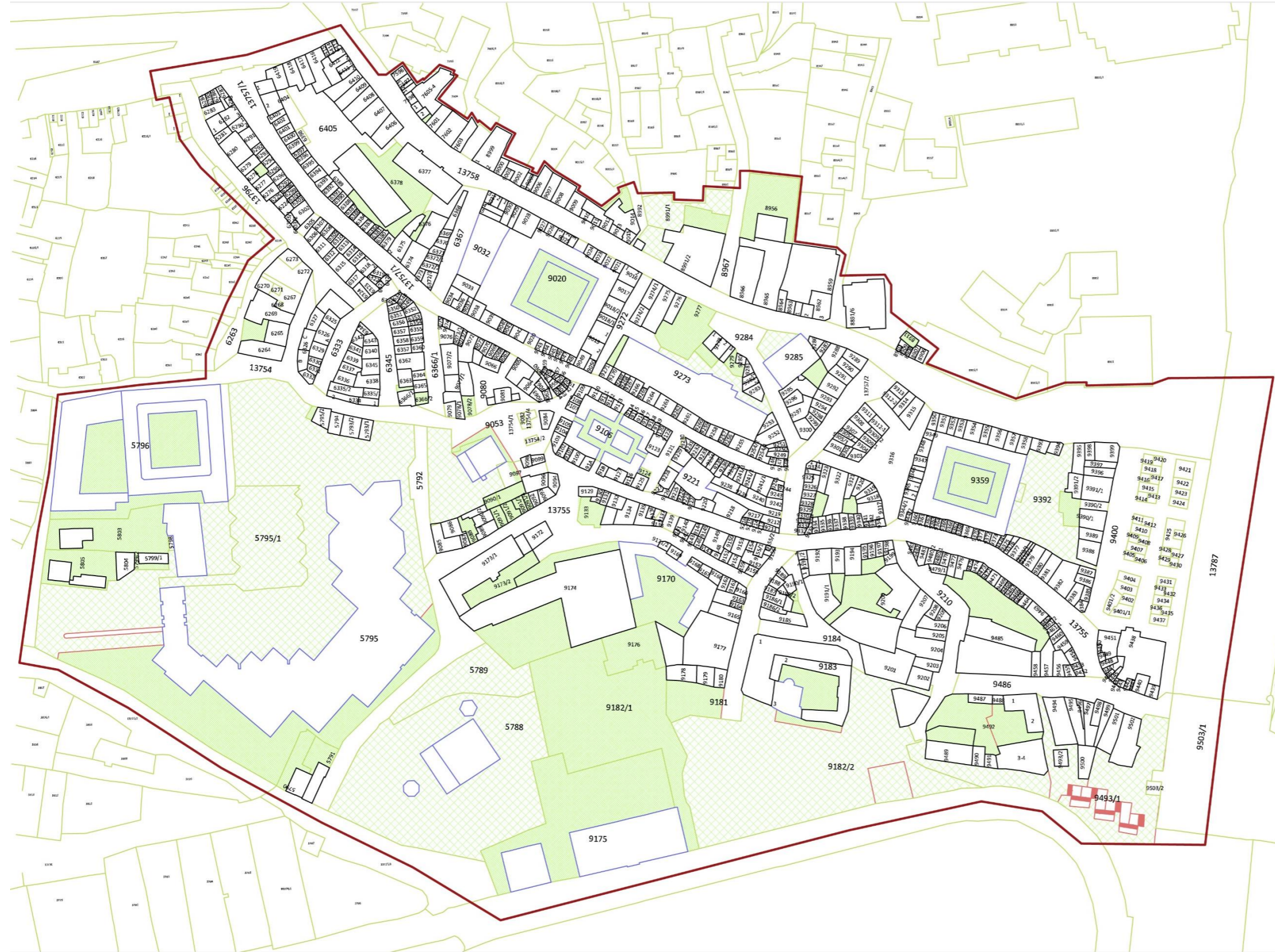
- Turan, O. (2015). *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uredništva, P. (1951). Resturacija i Adaptacija Daut-Pašinog Amama u Skoplju (Рестурација и Адаптација Даут-Пашиног Амама у Скопљу). F. Stele, Đ. Bošković and R. Ljubinković (Editörler), Zbornik Zaštite Spomenika Kulture (Cilt 1). Beograd: Instutu Za Zaštitu Spomenika Kulture, 45-56.
- Usta, H. (1998). *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirlerinde*. G. Eren (Editör), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uysal, M. (2010). Tarihsel Süreçte Geleneksel Konya Çarşısı İçin Bir Mekânsal Analiz. *Milli Folklor* (86), 149-163.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1986). Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref. *Belgeler*. Ankara: TTK.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. Ankara: TTK.
- Üney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: İş Bankası.
- Ünlü, M. (2012). II. Abdülhamit Döneminde Üsküp'te İmar faaliyetleri. *GAMER*, I (1), 165-186.
- Ünügür, M. ve Turgut, H. (1992). *Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması*. Ankara: KTB.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2005). *Düünden Bugüne Vakıflar*. Ankara: VGM.
- Vinçiç, Z. (1981). Skopskata Tvrđina - Kale (Скопската Тврђина - Кале). *Kulturno Nasledstvo* (IX), 39-46.
- Vuk, A. (2004), Saraybosna'da İki Çağdaş Yapı: Yaşama Döner Kentte Mimarlık. *Arradamento Mimarlık*, (4), 52-57.
- W. M. Lafferty, O. L. (1999). *Sustainable Development as Concept and Norm in Towards Sustainable Development and The Conditions of Sustainability*. New York: St. Martin Press.
- Yakıt, İ. (1999). Mimar Sinan'ın Eserlerinde Modüler Sistem ve Ebced Hesabı. G. Eren (Editör), *Osmanlı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 208-213.
- Yardımcı, M. E. (1998). *Üsküp Nahiyesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yazıcı, N. (1985). Tanzimat Döneminde Osmanlı Posta Örgütü. M. Belge (Editör), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (Cilt 1, 320). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yazıcı, N. (1996). Sâlih Asım'ın Eserlerinden Üsküb. *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fak. Tarih Araştırma Merkezi, 49-61.
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt 42, 479-486). İstanbul: TDV.
- Yenen, Z. (1987). *Vakıf Kurumu -İmaret Sistemi- Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yetkin, S. K. (1970). *Türk Mimarisi*. Ankara: Bilgi Basımevi.
- Yıldırım, O. (2006). Ottoman Guilds (1600-1826): A Survey. *The Return of The Guilds*. Utrecht: Utrecht University, 5-7.
- Yıldırım, S. (1991). *Kuruluşundan 18. Yüzyıla Kadar Rumel-Edirne "Kent Kurgusu ve Yapı Grupları (Manzume, İmaret, Külliye) İlişkisinin Çağdaş ve Mimarlık İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yurdugüzel, O. T. (2017). *Karma Sit Alanı Sınırları İçinde Fiziksel ve Sosyal Katmanlaşmanın Belgelenmesi ve Kentsel Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zlatar, B. (1988). Типологија Градских Насеља На Балкану у XVI Бијеку. *Градска Култура На Балкану (XV-XIX Век)*(2), 63-73.

EKLER

EK-1. (devam) Çalışma alanı paftaları

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ - MİMARLIK ANA BİLİM DALI
RESTORASYON BİLİM DALI

ÜSKÜP TÜRK ÇARŞISI

BAZ PAFTA PAFTA NO: 2 6

DOKTORA TEZİ

LEJANT

- PARSEL SINIRI
- YAPI SINIRI
- ANIT YAPILAR
- KAMUSAL AVLU
- ÖZEL AVLU

HAZIRLAYAN ve ÇİZEN
268308603 - AMMAR İBRAHİMGİL

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. B. IŞIK AKSULU

Ö: 1 / 50 21.07.2015

EK-1. (devam) Çalışma alanı paftaları

EK-1. (devam) Çalışma alanı paftaları

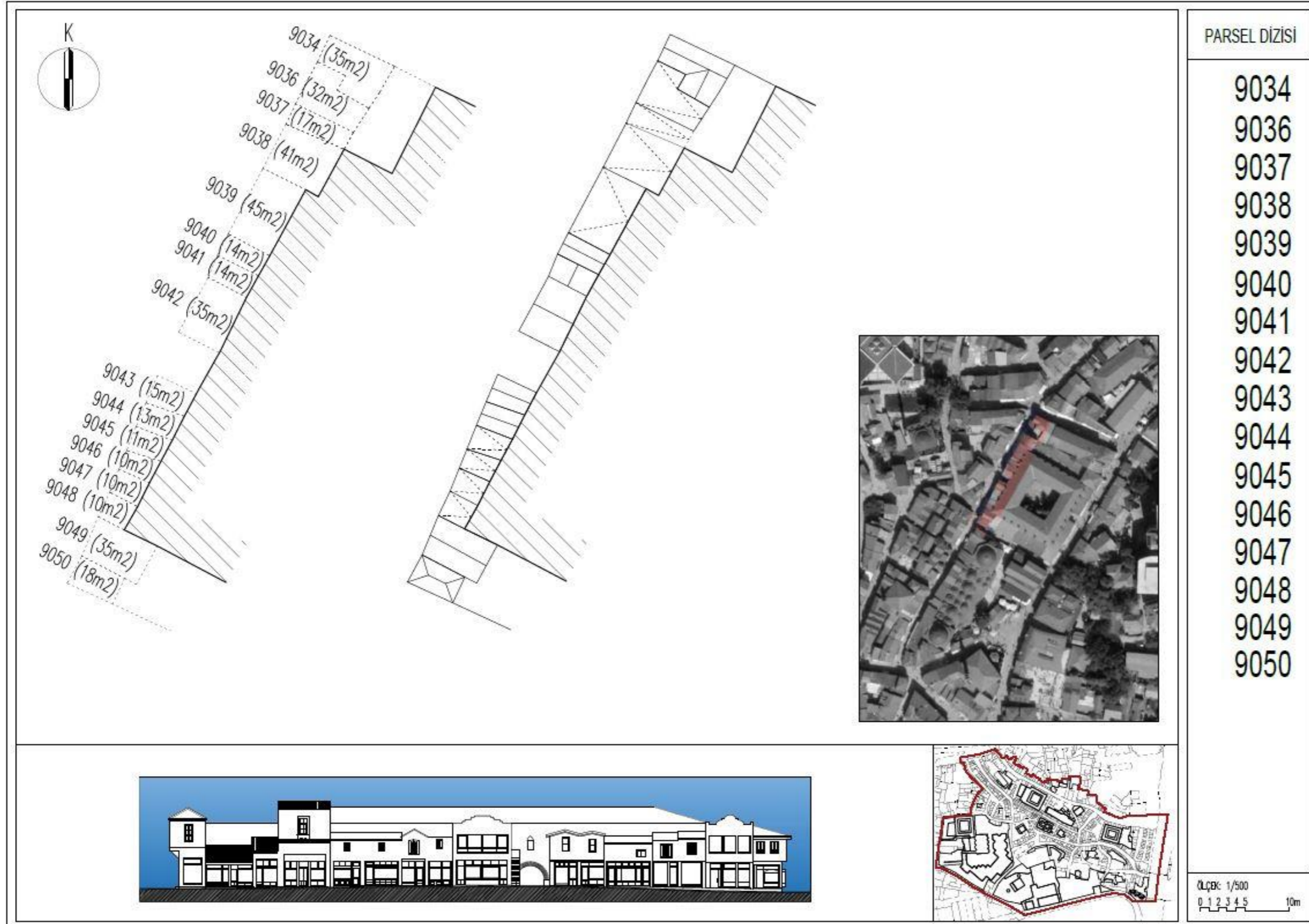
EK-1. (devam) Çalışma alanı paftaları

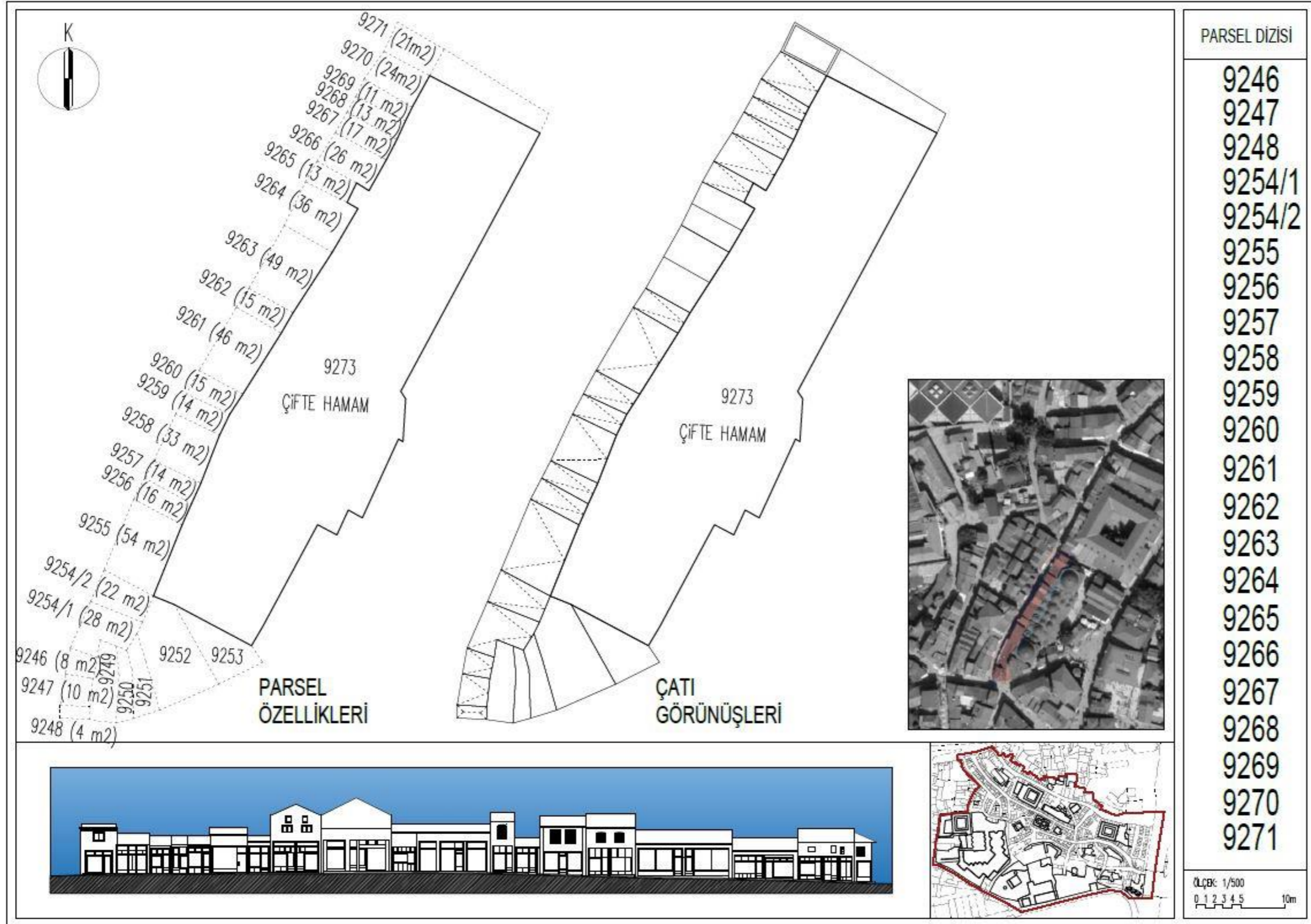
EK-2. Dükân kataloğu

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

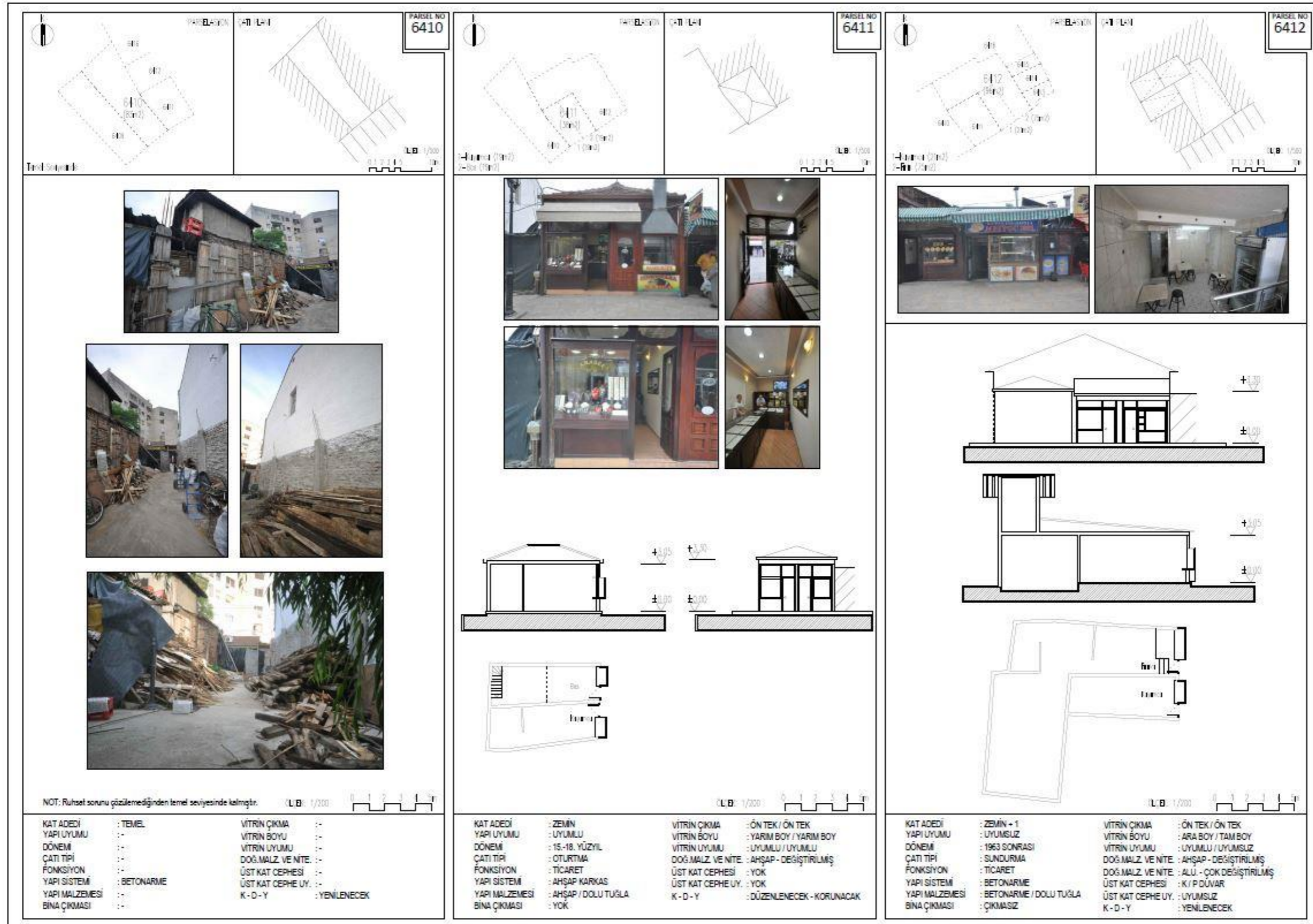
EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ / ÇIKMASIZ / ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMSUZ</td> <td>VİTRİN BOYU : TAM BOY / TAM BOY / ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : 1963 SONRASI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ (6406) : OTURTMA</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : PVC - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ (6407) : BEŞİK / YOLA PARALEL</td> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : TİCARET</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : PENCERESİZ DUVAR</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK</td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ / ÇIKMASIZ / ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : TAM BOY / TAM BOY / ARA BOY	DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ (6406) : OTURTMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : PVC - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ	ÇATI TİPİ (6407) : BEŞİK / YOLA PARALEL	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	FONKSİYON : TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ : PENCERESİZ DUVAR	YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ	YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK	<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMSUZ</td> <td>VİTRİN BOYU : TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : 1963 SONRASI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA PARALEL</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : TİCARET</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : BALKONLU</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : TAM BOY	DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA PARALEL	DOĞ. MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR	YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ	YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK	BİNA ÇIKMASI : BALKONLU		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMSUZ</td> <td>VİTRİN BOYU : TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : 1963 SONRASI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA PARALEL</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : TİCARET</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : BALKONLU</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : TAM BOY	DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA PARALEL	DOĞ. MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR	YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ	YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK	BİNA ÇIKMASI : BALKONLU	
KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ / ÇIKMASIZ / ÇIKMASIZ																																																	
YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : TAM BOY / TAM BOY / ARA BOY																																																	
DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ (6406) : OTURTMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : PVC - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
ÇATI TİPİ (6407) : BEŞİK / YOLA PARALEL	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																	
FONKSİYON : TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ : PENCERESİZ DUVAR																																																	
YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ																																																	
YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK																																																	
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ																																																	
YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : TAM BOY																																																	
DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA PARALEL	DOĞ. MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR																																																	
YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ																																																	
YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : BALKONLU																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ																																																	
YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : TAM BOY																																																	
DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA PARALEL	DOĞ. MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR																																																	
YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ																																																	
YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : BALKONLU																																																		

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>PAKSEL NO 6413 6414</p> <p>Çarşı Kibliği (24m²) Bos (1m²)</p> <p>LB: 1/500</p>	<p>PAKSEL NO 6415</p> <p>Çarşı Kibliği Çarşı Dükkanı</p> <p>LB: 1/500</p>	<p>PAKSEL NO 6416</p> <p>Çarşı Kibliği Restoran</p> <p>LB: 1/500</p>																																																
<p>LB: 1/200</p>	<p>LB: 1/200</p>	<p>LB: 1/200</p>																																																
<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÖN TEK / ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMSUZ</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY / YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : 1963 SONRASI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ / UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : TİCARET</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK</td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : ÖN TEK / ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : YARIM BOY / YARIM BOY	DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ / UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA	FONKSİYON : TİCARET	DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA	YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	BİNA ÇIKMASI : YOK	K - D - Y : YENİLENECEK	<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÖN TEK / ÖN TEK</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY / TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : 14-18. YÜZYIL</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU / UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : TİCARET</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK</td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : ÖN TEK / ÖN TEK	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : ARA BOY / TAM BOY	DÖNEM : 14-18. YÜZYIL	VİTRİN UYUMU : UYUMLU / UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : TİCARET	DOĞ.MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ	YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR	YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ	BİNA ÇIKMASI : YOK	K - D - Y : DÜZENLENECEK	<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMSUZ</td> <td>VİTRİN BOYU : TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : 1963 SONRASI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : TİCARET</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : TAM BOY	DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA	FONKSİYON : TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK	BİNA ÇIKMASI : YOK	
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : ÖN TEK / ÇIKMASIZ																																																	
YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : YARIM BOY / YARIM BOY																																																	
DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ / UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA																																																	
FONKSİYON : TİCARET	DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA																																																	
YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK	K - D - Y : YENİLENECEK																																																	
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : ÖN TEK / ÖN TEK																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : ARA BOY / TAM BOY																																																	
DÖNEM : 14-18. YÜZYIL	VİTRİN UYUMU : UYUMLU / UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : TİCARET	DOĞ.MALZ. VE NİTE : ALU. - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHESİ : K / P DUVAR																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMSUZ																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK	K - D - Y : DÜZENLENECEK																																																	
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ																																																	
YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : TAM BOY																																																	
DÖNEM : 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA																																																	
FONKSİYON : TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : BETONARME / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		

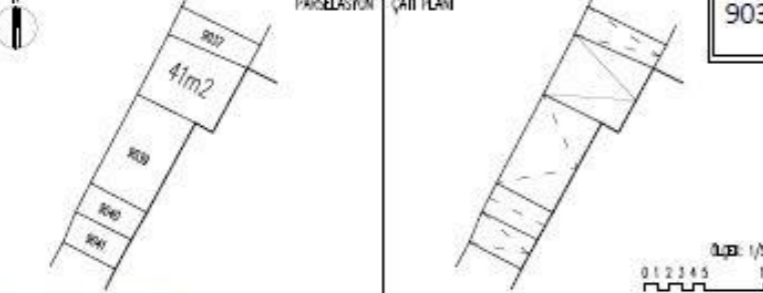
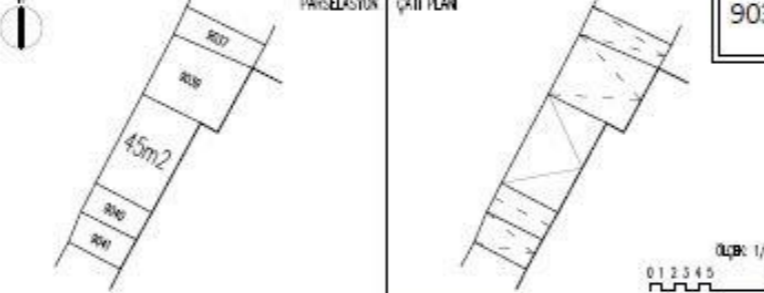
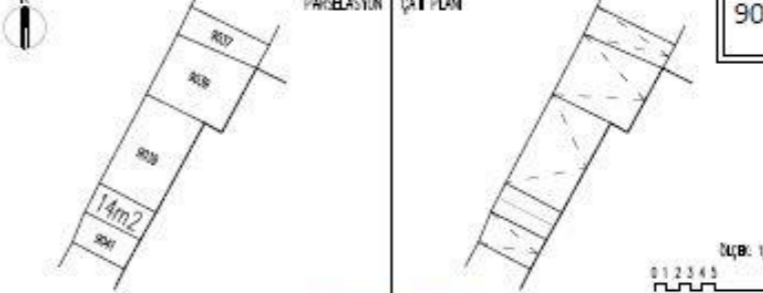

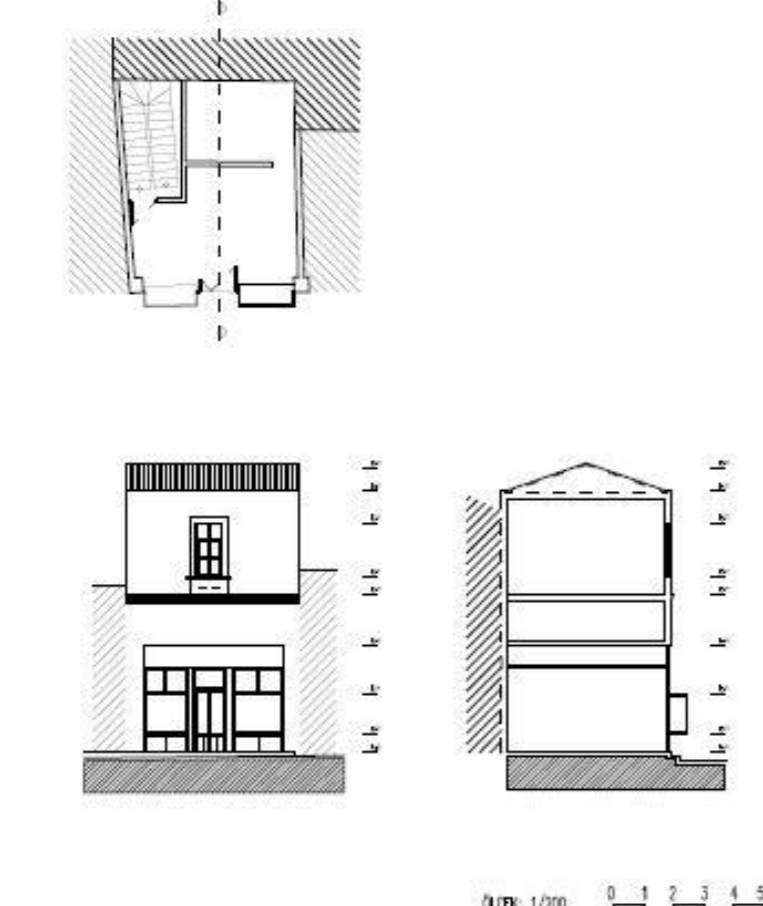
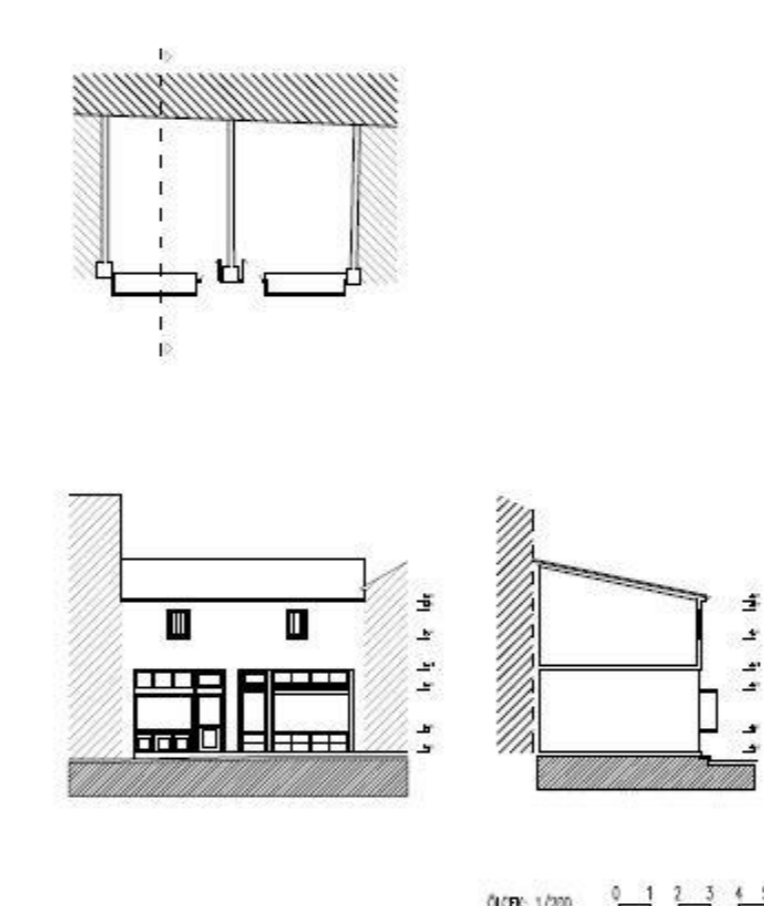
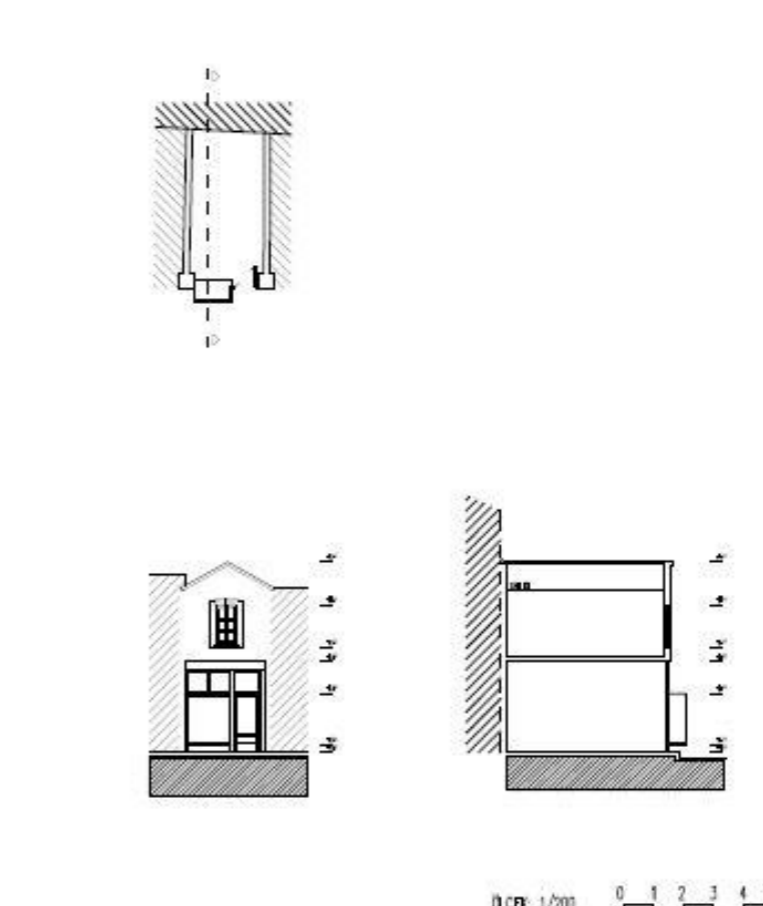
EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ</td><td>: ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA</td><td>: ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU</td><td>: UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU</td><td>: TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM</td><td>: 14-18. YÜZYIL</td> <td>VİTRİN UYUMU</td><td>: UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ</td><td>: SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE.</td><td>: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON</td><td>: TİCARET</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ</td><td>: YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ</td><td>: AĞSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY.</td><td>: YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ</td><td>: AĞSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y</td><td>: DÜZENLENECEK - YENİLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI</td><td>: YOK</td> <td></td><td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ	: ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: TAM BOY	DÖNEM	: 14-18. YÜZYIL	VİTRİN UYUMU	: UYUMSUZ	ÇATI TİPİ	: SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE.	: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA	FONKSİYON	: TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ	: YOK	YAPI SİSTEMİ	: AĞSAP / DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY.	: YOK	YAPI MALZEMESİ	: AĞSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y	: DÜZENLENECEK - YENİLENECEK	BİNA ÇIKMASI	: YOK			<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ</td><td>: ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA</td><td>: ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU</td><td>: UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU</td><td>: TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM</td><td>: 14-18. YÜZYIL</td> <td>VİTRİN UYUMU</td><td>: UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ</td><td>: SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE.</td><td>: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON</td><td>: TİCARET</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ</td><td>: YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ</td><td>: BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY.</td><td>: YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ</td><td>: BETONARME / D.LÜ TUĞLA</td> <td>K - D - Y</td><td>: YENİLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI</td><td>: YOK</td> <td></td><td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ	: ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: TAM BOY	DÖNEM	: 14-18. YÜZYIL	VİTRİN UYUMU	: UYUMSUZ	ÇATI TİPİ	: SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE.	: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA	FONKSİYON	: TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ	: YOK	YAPI SİSTEMİ	: BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY.	: YOK	YAPI MALZEMESİ	: BETONARME / D.LÜ TUĞLA	K - D - Y	: YENİLENECEK	BİNA ÇIKMASI	: YOK			<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ</td><td>: ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA</td><td>: ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU</td><td>: UYUMSUZ</td> <td>VİTRİN BOYU</td><td>: TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM</td><td>: 1963 SONRASI</td> <td>VİTRİN UYUMU</td><td>: UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ</td><td>: OTURTMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE.</td><td>: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON</td><td>: TİCARET</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ</td><td>: CEPHE PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ</td><td>: BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY.</td><td>: BİLİNÇSİZ UYGULAMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ</td><td>: BETONARME / D.LÜ TUĞLA</td> <td>K - D - Y</td><td>: YENİLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI</td><td>: YOK</td> <td></td><td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ	: ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU	: UYUMSUZ	VİTRİN BOYU	: TAM BOY	DÖNEM	: 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU	: UYUMSUZ	ÇATI TİPİ	: OTURTMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE.	: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA	FONKSİYON	: TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ	: CEPHE PENCERE	YAPI SİSTEMİ	: BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY.	: BİLİNÇSİZ UYGULAMA	YAPI MALZEMESİ	: BETONARME / D.LÜ TUĞLA	K - D - Y	: YENİLENECEK	BİNA ÇIKMASI	: YOK		
KAT ADEDİ	: ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ																																																																																															
YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: TAM BOY																																																																																															
DÖNEM	: 14-18. YÜZYIL	VİTRİN UYUMU	: UYUMSUZ																																																																																															
ÇATI TİPİ	: SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE.	: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA																																																																																															
FONKSİYON	: TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ	: YOK																																																																																															
YAPI SİSTEMİ	: AĞSAP / DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY.	: YOK																																																																																															
YAPI MALZEMESİ	: AĞSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y	: DÜZENLENECEK - YENİLENECEK																																																																																															
BİNA ÇIKMASI	: YOK																																																																																																	
KAT ADEDİ	: ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ																																																																																															
YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: TAM BOY																																																																																															
DÖNEM	: 14-18. YÜZYIL	VİTRİN UYUMU	: UYUMSUZ																																																																																															
ÇATI TİPİ	: SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE.	: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA																																																																																															
FONKSİYON	: TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ	: YOK																																																																																															
YAPI SİSTEMİ	: BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY.	: YOK																																																																																															
YAPI MALZEMESİ	: BETONARME / D.LÜ TUĞLA	K - D - Y	: YENİLENECEK																																																																																															
BİNA ÇIKMASI	: YOK																																																																																																	
KAT ADEDİ	: ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ																																																																																															
YAPI UYUMU	: UYUMSUZ	VİTRİN BOYU	: TAM BOY																																																																																															
DÖNEM	: 1963 SONRASI	VİTRİN UYUMU	: UYUMSUZ																																																																																															
ÇATI TİPİ	: OTURTMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE.	: PVC - BİLİNÇSİZ UYGULAMA																																																																																															
FONKSİYON	: TİCARET	ÜST KAT CEPHESİ	: CEPHE PENCERE																																																																																															
YAPI SİSTEMİ	: BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY.	: BİLİNÇSİZ UYGULAMA																																																																																															
YAPI MALZEMESİ	: BETONARME / D.LÜ TUĞLA	K - D - Y	: YENİLENECEK																																																																																															
BİNA ÇIKMASI	: YOK																																																																																																	

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

PARSELASYON ÇATI PLAN		PARSEL NO 9034	PARSELASYON ÇATI PLAN		PARSEL NO 9036	PARSELASYON ÇATI PLAN		PARSEL NO 9037
Ölçü: 1/200 0 1 2 3 4 5m			Ölçü: 1/200 0 1 2 3 4 5m			Ölçü: 1/200 0 1 2 3 4 5m		
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1 YAPI UYUMU : UYUMLU DÖNEM : 20. YÜZYIL ÇATI TİPİ (6406) : BEŞİK / YOLA PARALEL FONKSİYON : BUTİK / KADIN YAPI SİSTEMİ : YIĞMA YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	VİTRİN ÇIKMA : ÖN İKİZ ÇIKMA VİTRİN BOYU : TAM BOY VİTRİN UYUMU : UYUMLU DOĞ. MALZ. VE NİTE : AĞSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ BİNA ÇIKMASI : TAM ÇIKMA ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMLU K - D - Y : DÜZENLENECEK		KAT ADEDİ : ZEMİN YAPI UYUMU : UYUMLU DÖNEM : OSMANLI ÇATI TİPİ : SUNDURMA FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU YAPI SİSTEMİ : AĞSAP KARKAS YAPI MALZEMESİ : AĞSAP / DOLU TUĞLA BİNA ÇIKMASI : YOK	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA VİTRİN BOYU : YARIM BOY VİTRİN UYUMU : UYUMLU DOĞ. MALZ. VE NİTE : AĞSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ ÜST KAT CEPHESİ : YOK ÜST KAT CEPHE UY. : YOK K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK		KAT ADEDİ : ZEMİN YAPI UYUMU : UYUMLU DÖNEM : OSMANLI ÇATI TİPİ : SUNDURMA FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU YAPI SİSTEMİ : AĞSAP KARKAS YAPI MALZEMESİ : AĞSAP / DOLU TUĞLA BİNA ÇIKMASI : YOK	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA VİTRİN BOYU : YARIM BOY VİTRİN UYUMU : UYUMLU DOĞ. MALZ. VE NİTE : AĞSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ ÜST KAT CEPHESİ : YOK ÜST KAT CEPHE UY. : YOK K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

 <p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9038</p> <p>ÖLÇEK: 1/200</p>	 <p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9039</p> <p>ÖLÇEK: 1/200</p>	 <p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9040</p> <p>ÖLÇEK: 1/200</p>																																																
																																																		
 <p>ÖLÇEK: 1/200</p>	 <p>ÖLÇEK: 1/200</p>	 <p>ÖLÇEK: 1/200</p>																																																
<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA - 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÖN İKİZ ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ (6406) : BEŞİK / YOLA PARALEL</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU</td> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : YIĞMA</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td></td> <td>K - D - Y : KORUNACAK</td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA - 1	VİTRİN ÇIKMA : ÖN İKİZ ÇIKMA	YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ (6406) : BEŞİK / YOLA PARALEL	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE	YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMLU		K - D - Y : KORUNACAK	<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK DİKDÖRTGEN PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK DİKDÖRTGEN PENCERE	YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN	YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN - 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA DİK</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN - 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA DİK	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE	YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN	YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	
KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA - 1	VİTRİN ÇIKMA : ÖN İKİZ ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ (6406) : BEŞİK / YOLA PARALEL	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																	
YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE																																																	
YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMLU																																																	
	K - D - Y : KORUNACAK																																																	
KAT ADEDİ : ZEMİN - ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK DİKDÖRTGEN PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN - 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA DİK	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9041</p> <p>Ölçü: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9042</p> <p>Ölçü: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9043</p> <p>Ölçü: 1/500</p>
<p>Ölçü: 1/200</p>	<p>Ölçü: 1/200</p>	<p>Ölçü: 1/200</p>
<p>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</p> <p>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</p> <p>DÖNEM : OSMANLI</p> <p>ÇATI TİPİ (6406) : SUNDURMA</p> <p>FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU</p> <p>YAPI SİSTEMİ : YIĞMA</p> <p>YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</p> <p>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</p> <p>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</p> <p>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</p> <p>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</p> <p>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</p> <p>ÜST KAT CEPHESİ : DİKOÖRTGEN PENCERE</p> <p>ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMLU</p> <p>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</p>	<p>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</p> <p>YAPI UYUMU : AYKIRI</p> <p>DÖNEM : SFRU</p> <p>ÇATI TİPİ : TERAS</p> <p>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</p> <p>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</p> <p>YAPI MALZEMESİ : BETONARME</p> <p>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</p> <p>VİTRİN ÇIKMA : ÖN ORTA ÇIKMA</p> <p>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</p> <p>VİTRİN UYUMU : AYKIRI</p> <p>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</p> <p>ÜST KAT CEPHESİ : CEPHE PENCERE</p> <p>ÜST KAT CEPHE UY. : AYKIRI</p> <p>K - D - Y : YENİLENECEK</p>	<p>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</p> <p>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</p> <p>DÖNEM : OSMANLI</p> <p>ÇATI TİPİ : BEŞİK / YOLA DİK</p> <p>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</p> <p>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</p> <p>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</p> <p>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</p> <p>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</p> <p>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</p> <p>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</p> <p>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</p> <p>ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE</p> <p>ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN</p> <p>K - D - Y : KORUNACAK</p>

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>ÖLÇEK: 1/200 0 1 2 3 4 5m</p> <table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ (6406) : BEŞİK / YOLA DİK</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU</td> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : YIĞMA</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>ÜST KAT CERHE UY. : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ (6406) : BEŞİK / YOLA DİK	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE	YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	ÜST KAT CERHE UY. : UYUMLU	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	<p>ÖLÇEK: 1/200 0 1 2 3 4 5m</p> <table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÖN ORTA ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : YIĞMA</td> <td>ÜST KAT CERHE UY. : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÖN ORTA ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE	YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CERHE UY. : UYUMSUZ	YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ		<p>ÖLÇEK: 1/200 0 1 2 3 4 5m</p> <table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : YIĞMA</td> <td>ÜST KAT CERHE UY. : ÖZGÜN</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE	YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CERHE UY. : ÖZGÜN	YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ (6406) : BEŞİK / YOLA DİK	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																	
YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE																																																	
YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	ÜST KAT CERHE UY. : UYUMLU																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÖN ORTA ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CERHE UY. : UYUMSUZ																																																	
YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CERHE UY. : ÖZGÜN																																																	
YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

PARSEL NO 9049		PARSEL NO 9050	
<p>KAT ADEDİ : ZEMİN - 1</p> <p>YAPI UYUMU : AYKIRI</p> <p>DÖNEM : SFRJ</p> <p>ÇATI TİPİ : TERAS</p> <p>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</p> <p>YAPI SİSTEMİ : BETONARME</p> <p>YAPI MALZEMESİ : BETONARME / TUĞLA</p> <p>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</p>	<p>VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ</p> <p>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</p> <p>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</p> <p>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - ÇOK DEĞİŞTİRİLMİŞ</p> <p>ÜST KAT CEPHESİ : CEPHE PENCERE</p> <p>ÜST KAT CEPHE UY. : AYKIRI</p> <p>K - D - Y : YENİLENECEK</p>	<p>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</p> <p>YAPI UYUMU : UYUMLU</p> <p>DÖNEM : OSMANLI</p> <p>ÇATI TİPİ : OTURTMA</p> <p>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</p> <p>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</p> <p>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</p> <p>BİNA ÇIKMASI : KÖŞE ÇIKMA</p>	<p>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</p> <p>VİTRİN BOYU : TAM BOY</p> <p>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</p> <p>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</p> <p>ÜST KAT CEPHESİ : ÇOKLU DİKDÖRTGEN PENCERE</p> <p>ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN</p> <p>K - D - Y : DÜZENLENECEK</p> <p>NOT: FARKLİTİPE İKİ BİNA İÇERİDEN BİRLEŞTİRİLMİŞ.</p>

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO: 9246</p> <p>ÖLÇ: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO: 9247</p> <p>ÖLÇ: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO: 9248</p> <p>ÖLÇ: 1/500</p>																																																
<p>ÖLÇ: 1/200</p>	<p>ÖLÇ: 1/200</p>	<p>ÖLÇ: 1/200</p>																																																
<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPIL UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : BOŞ</td> <td>ÖST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK PENCERELİ</td> </tr> <tr> <td>YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA</td> <td>ÖST KAT CEPHE UY. : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPIL UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : BOŞ	ÖST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK PENCERELİ	YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA	ÖST KAT CEPHE UY. : UYUMLU	YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPIL UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : BOŞ</td> <td>ÖST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK PENCERELİ</td> </tr> <tr> <td>YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA</td> <td>ÖST KAT CEPHE UY. : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPIL UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : BOŞ	ÖST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK PENCERELİ	YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA	ÖST KAT CEPHE UY. : UYUMLU	YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : KÖŞE ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPIL UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : BOŞ</td> <td>ÖST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA</td> <td>ÖST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN</td> </tr> <tr> <td>YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : KÖŞE ÇIKMA	YAPIL UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : BOŞ	ÖST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE	YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA	ÖST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN	YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	
KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPIL UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : BOŞ	ÖST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK PENCERELİ																																																	
YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA	ÖST KAT CEPHE UY. : UYUMLU																																																	
YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPIL UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : BOŞ	ÖST KAT CEPHESİ : KÜÇÜK PENCERELİ																																																	
YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA	ÖST KAT CEPHE UY. : UYUMLU																																																	
YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : KÖŞE ÇIKMA																																																	
YAPIL UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : BOŞ	ÖST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE																																																	
YAPIL SİSTEMİ : YİĞMA	ÖST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN																																																	
YAPIL MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
SİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9256</p> <p>16m²</p> <p>ÇİFTİ HAMAM</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9255 9254/2</p> <p>55m²</p> <p>22m²</p> <p>ÇİFTİ HAMAM</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9254/1</p> <p>28m²</p> <p>ÇİFTİ HAMAM</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>																																																
<p>ÖLÇEK: 1/200</p>	<p>ÖLÇEK: 1/200</p>	<p>ÖLÇEK: 1/200</p>																																																
<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN - 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : BOŞ</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : YIĞMA</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN - 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : BOŞ	ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE	YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN	YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : AYKIRI</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : BUTİK / KADIN</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK - DÜZENLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU : AYKIRI	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : BUTİK / KADIN	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK - DÜZENLENECEK	BİNA ÇIKMASI : YOK		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMSUZ</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK - DÜZENLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK - DÜZENLENECEK	BİNA ÇIKMASI : YOK	
KAT ADEDİ : ZEMİN - 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : BOŞ	ÜST KAT CEPHESİ : KEMERLİ PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN																																																	
YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ																																																	
YAPI UYUMU : AYKIRI	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : BUTİK / KADIN	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK - DÜZENLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMSUZ	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK - DÜZENLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9259</p> <p>Çifti Hamam</p> <p>14m²</p> <p>Ölç: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9258</p> <p>Çifti Hamam</p> <p>33m²</p> <p>Ölç: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9257</p> <p>Çifti Hamam</p> <p>14m²</p> <p>Ölç: 1/500</p>																																																
<p>Ölç: 1/200</p>	<p>Ölç: 1/200</p>	<p>Ölç: 1/200</p>																																																
<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BINA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	BINA ÇIKMASI : YOK		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÖN İKİZ ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : BOŞ</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : YIĞMA</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BINA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÖN İKİZ ÇIKMA	YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : BOŞ	ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE	YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN	YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK	BINA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : ÖZGÜN</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : BOŞ</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : YIĞMA</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BINA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : BOŞ	ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE	YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN	YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK	BINA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
BINA ÇIKMASI : YOK																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : ÖN İKİZ ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : BOŞ	ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN																																																	
YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK																																																	
BINA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : ÖZGÜN	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : BOŞ	ÜST KAT CEPHESİ : DİKDÖRTGEN PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : YIĞMA	ÜST KAT CEPHE UY. : ÖZGÜN																																																	
YAPI MALZEMESİ : DOLU TUĞLA	K - D - Y : KORUNACAK																																																	
BINA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>PARSEL NO 9262</p> <p>ÇATI PLANI</p> <p>15m²</p> <p>ÇİFTE HAMAM</p> <p>Ölç: 1/300</p>	<p>PARSEL NO 9261</p> <p>ÇATI PLANI</p> <p>46m²</p> <p>ÇİFTE HAMAM</p> <p>Ölç: 1/300</p>	<p>PARSEL NO 9260</p> <p>ÇATI PLANI</p> <p>15m²</p> <p>ÇİFTE HAMAM</p> <p>Ölç: 1/300</p>																																																
<p>Ölç: 1/200</p>	<p>Ölç: 1/200</p>	<p>Ölç: 1/200</p>																																																
<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : YOK		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : PENCERESİZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : PENCERESİZ	YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMLU	YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : YOK	
KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : PENCERESİZ																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : UYUMLU																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		

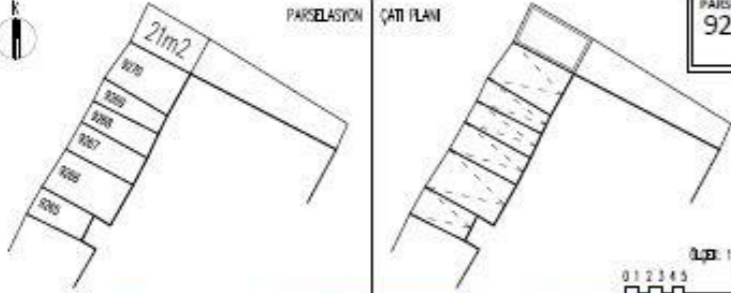

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>PARSEL NO 9265</p> <p>ÇATI PLANI</p> <p>ÇİFTİ HANCI</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>	<p>PARSEL NO 9264</p> <p>ÇATI PLANI</p> <p>ÇİFTİ HANCI</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>	<p>PARSEL NO 9263</p> <p>ÇATI PLANI</p> <p>ÇİFTİ HANCI</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>																																																
<p>ÖLÇEK: 1/200</p>	<p>ÖLÇEK: 1/200</p>	<p>ÖLÇEK: 1/200</p>																																																
<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : YOK		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA - 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : AYKIRI</td> <td>VİTRİN BOYU : TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : SFRJ</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : AYKIRI</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : BARMİ / TUĞLA</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA - 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : AYKIRI	VİTRİN BOYU : TAM BOY	DÖNEM : SFRJ	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE	YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : AYKIRI	YAPI MALZEMESİ : BARMİ / TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ		<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA - 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : AYKIRI</td> <td>VİTRİN BOYU : TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : SFRJ</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : BETONARME</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : AYKIRI</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : BARMİ / TUĞLA</td> <td>K - D - Y : YENİLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ</td> <td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA - 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : AYKIRI	VİTRİN BOYU : TAM BOY	DÖNEM : SFRJ	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE	YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : AYKIRI	YAPI MALZEMESİ : BARMİ / TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK	BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ	
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHŞAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHŞAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA - 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : AYKIRI	VİTRİN BOYU : TAM BOY																																																	
DÖNEM : SFRJ	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : AYKIRI																																																	
YAPI MALZEMESİ : BARMİ / TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN + ASMA - 1	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : AYKIRI	VİTRİN BOYU : TAM BOY																																																	
DÖNEM : SFRJ	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHŞAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : GENİŞ PENCERE																																																	
YAPI SİSTEMİ : BETONARME	ÜST KAT CEPHE UY. : AYKIRI																																																	
YAPI MALZEMESİ : BARMİ / TUĞLA	K - D - Y : YENİLENECEK																																																	
BİNA ÇIKMASI : ÇIKMASIZ																																																		

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9268</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9267</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>	<p>PARSELASYON ÇATI PLANI</p> <p>PARSEL NO 9266</p> <p>ÖLÇEK: 1/500</p>																																																
<p>ÖLÇEK: 1/200</p>	<p>ÖLÇEK: 1/200</p>	<p>ÖLÇEK: 1/200</p>																																																
<table border="0"> <tbody> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ (6406) : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ (6406) : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : YOK		<table border="0"> <tbody> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : YOK		<table border="0"> <tbody> <tr> <td>KAT ADEDİ : ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU : UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU : ARA BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM : OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ : SUNDURMA</td> <td>DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY. : YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI : YOK</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : ARA BOY	DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ	ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK	YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK	YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI : YOK	
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ (6406) : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI / KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : YAN ÇIKMA																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : YARIM BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMLU																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		
KAT ADEDİ : ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA : ÇIKMASIZ																																																	
YAPI UYUMU : UYUMLU	VİTRİN BOYU : ARA BOY																																																	
DÖNEM : OSMANLI	VİTRİN UYUMU : UYUMSUZ																																																	
ÇATI TİPİ : SUNDURMA	DOĞ.MALZ. VE NİTE : AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																	
FONKSİYON : ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ : YOK																																																	
YAPI SİSTEMİ : AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY. : YOK																																																	
YAPI MALZEMESİ : AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y : DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																	
BİNA ÇIKMASI : YOK																																																		

EK-2. (devam) Dükkan kataloğu

 <p>PARSEL NO 9271</p> <p>Ölç: 1/500</p>	 <p>PARSEL NO 9270</p> <p>Ölç: 1/500</p>	 <p>PARSEL NO 9269</p> <p>Ölç: 1/500</p>																																																																																																
																																																																																																		
 <p>Ölç: 1/200</p>	 <p>Ölç: 1/200</p>	 <p>Ölç: 1/200</p>																																																																																																
<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ</td><td>: ZEMİN + 1</td> <td>VİTRİN ÇIKMA</td><td>: ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU</td><td>: UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU</td><td>: TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM</td><td>: SON 10 YIL</td> <td>VİTRİN UYUMU</td><td>: UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ (6406)</td><td>: TERAS ÇATI</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE</td><td>: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON</td><td>: BOŞ</td> <td>BİNA ÇIKMASI</td><td>: ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ</td><td>: YIĞMA</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ</td><td>: GENİŞ PENCERE</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ</td><td>: DOLU TUĞLA</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY.</td><td>: UYUMLU</td> </tr> <tr> <td></td><td></td> <td>K - D - Y</td><td>: DÜZENLENECEK</td> </tr> </table>	KAT ADEDİ	: ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: TAM BOY	DÖNEM	: SON 10 YIL	VİTRİN UYUMU	: UYUMLU	ÇATI TİPİ (6406)	: TERAS ÇATI	DOĞ. MALZ. VE NİTE	: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON	: BOŞ	BİNA ÇIKMASI	: ÇIKMASIZ	YAPI SİSTEMİ	: YIĞMA	ÜST KAT CEPHESİ	: GENİŞ PENCERE	YAPI MALZEMESİ	: DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY.	: UYUMLU			K - D - Y	: DÜZENLENECEK	<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ</td><td>: ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA</td><td>: ÇIKMASIZ</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU</td><td>: UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU</td><td>: TAM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM</td><td>: OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU</td><td>: UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ</td><td>: SUNDURMA</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE</td><td>: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON</td><td>: BUTİK / KADIN</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ</td><td>: YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ</td><td>: AHSAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY.</td><td>: YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ</td><td>: AHSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y</td><td>: DÜZENLENECEK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI</td><td>: YOK</td> <td></td><td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ	: ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ	YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: TAM BOY	DÖNEM	: OSMANLI	VİTRİN UYUMU	: UYUMLU	ÇATI TİPİ	: SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE	: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON	: BUTİK / KADIN	ÜST KAT CEPHESİ	: YOK	YAPI SİSTEMİ	: AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY.	: YOK	YAPI MALZEMESİ	: AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y	: DÜZENLENECEK	BİNA ÇIKMASI	: YOK			<table border="0"> <tr> <td>KAT ADEDİ</td><td>: ZEMİN</td> <td>VİTRİN ÇIKMA</td><td>: YAN ÇIKMA</td> </tr> <tr> <td>YAPI UYUMU</td><td>: UYUMLU</td> <td>VİTRİN BOYU</td><td>: YARIM BOY</td> </tr> <tr> <td>DÖNEM</td><td>: OSMANLI</td> <td>VİTRİN UYUMU</td><td>: UYUMLU</td> </tr> <tr> <td>ÇATI TİPİ</td><td>: SUNDURMA</td> <td>DOĞ. MALZ. VE NİTE</td><td>: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ</td> </tr> <tr> <td>FONKSİYON</td><td>: ALTINCI - KUYUMCU</td> <td>ÜST KAT CEPHESİ</td><td>: YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI SİSTEMİ</td><td>: AHSAP KARKAS</td> <td>ÜST KAT CEPHE UY.</td><td>: YOK</td> </tr> <tr> <td>YAPI MALZEMESİ</td><td>: AHSAP / DOLU TUĞLA</td> <td>K - D - Y</td><td>: DÜZENLENECEK - KORUNACAK</td> </tr> <tr> <td>BİNA ÇIKMASI</td><td>: YOK</td> <td></td><td></td> </tr> </table>	KAT ADEDİ	: ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA	: YAN ÇIKMA	YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: YARIM BOY	DÖNEM	: OSMANLI	VİTRİN UYUMU	: UYUMLU	ÇATI TİPİ	: SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE	: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ	FONKSİYON	: ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ	: YOK	YAPI SİSTEMİ	: AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY.	: YOK	YAPI MALZEMESİ	: AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y	: DÜZENLENECEK - KORUNACAK	BİNA ÇIKMASI	: YOK		
KAT ADEDİ	: ZEMİN + 1	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ																																																																																															
YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: TAM BOY																																																																																															
DÖNEM	: SON 10 YIL	VİTRİN UYUMU	: UYUMLU																																																																																															
ÇATI TİPİ (6406)	: TERAS ÇATI	DOĞ. MALZ. VE NİTE	: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																																																															
FONKSİYON	: BOŞ	BİNA ÇIKMASI	: ÇIKMASIZ																																																																																															
YAPI SİSTEMİ	: YIĞMA	ÜST KAT CEPHESİ	: GENİŞ PENCERE																																																																																															
YAPI MALZEMESİ	: DOLU TUĞLA	ÜST KAT CEPHE UY.	: UYUMLU																																																																																															
		K - D - Y	: DÜZENLENECEK																																																																																															
KAT ADEDİ	: ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA	: ÇIKMASIZ																																																																																															
YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: TAM BOY																																																																																															
DÖNEM	: OSMANLI	VİTRİN UYUMU	: UYUMLU																																																																																															
ÇATI TİPİ	: SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE	: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																																																															
FONKSİYON	: BUTİK / KADIN	ÜST KAT CEPHESİ	: YOK																																																																																															
YAPI SİSTEMİ	: AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY.	: YOK																																																																																															
YAPI MALZEMESİ	: AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y	: DÜZENLENECEK																																																																																															
BİNA ÇIKMASI	: YOK																																																																																																	
KAT ADEDİ	: ZEMİN	VİTRİN ÇIKMA	: YAN ÇIKMA																																																																																															
YAPI UYUMU	: UYUMLU	VİTRİN BOYU	: YARIM BOY																																																																																															
DÖNEM	: OSMANLI	VİTRİN UYUMU	: UYUMLU																																																																																															
ÇATI TİPİ	: SUNDURMA	DOĞ. MALZ. VE NİTE	: AHSAP - DEĞİŞTİRİLMİŞ																																																																																															
FONKSİYON	: ALTINCI - KUYUMCU	ÜST KAT CEPHESİ	: YOK																																																																																															
YAPI SİSTEMİ	: AHSAP KARKAS	ÜST KAT CEPHE UY.	: YOK																																																																																															
YAPI MALZEMESİ	: AHSAP / DOLU TUĞLA	K - D - Y	: DÜZENLENECEK - KORUNACAK																																																																																															
BİNA ÇIKMASI	: YOK																																																																																																	

EK-3: 1909 Çarşı Yangını Sonrası Yazışmalar

Belge : 1

BOA, TFR. 1.A. Dosya No: 39/1

Tarih: Rumi 18 Temmuz 1324 / Miladi

Üsküp'ten Rumeli Vilayeti Umum Müfettişliğine Gönderilen Telgraf

Gönderen: Kaymakam Vekili Refet

Gece saat 4 civarlarında Üsküp Çarşısı içinde başlayan yangın rüzgarın etkisiyle yayılarak Çarşı içerisinde bulunan 7 han ile yaklaşık 500'e aşkın dükkan ve 2 mescit yanmıştır. Yangın sebebi yapılacak tahkikat neticesinde bildirilecektir.

نومره ۱

فی سنه 190 Le 190

واسطه سیله

Transmis par ساعت دقیقه h. m. du

بدأ مخبره

Commencé à ختام مخبره

Finl à مأمورك امضاسی

Signature de l'Employé

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie.

De Pour عن الموصالی

مخلى نومروسى	عدد كلمات	غروب	مخلى تاريخى	ساعت	دقیقه	روز و شب	طریق	اشارات مخصوصه
No du dépôt	Nombre de mots	Group	Date du dépôt	Heures	Minutes	Matin ou soir	Voies	Indications non taxés
۷۷۷۷	۵۵							

عمر افند

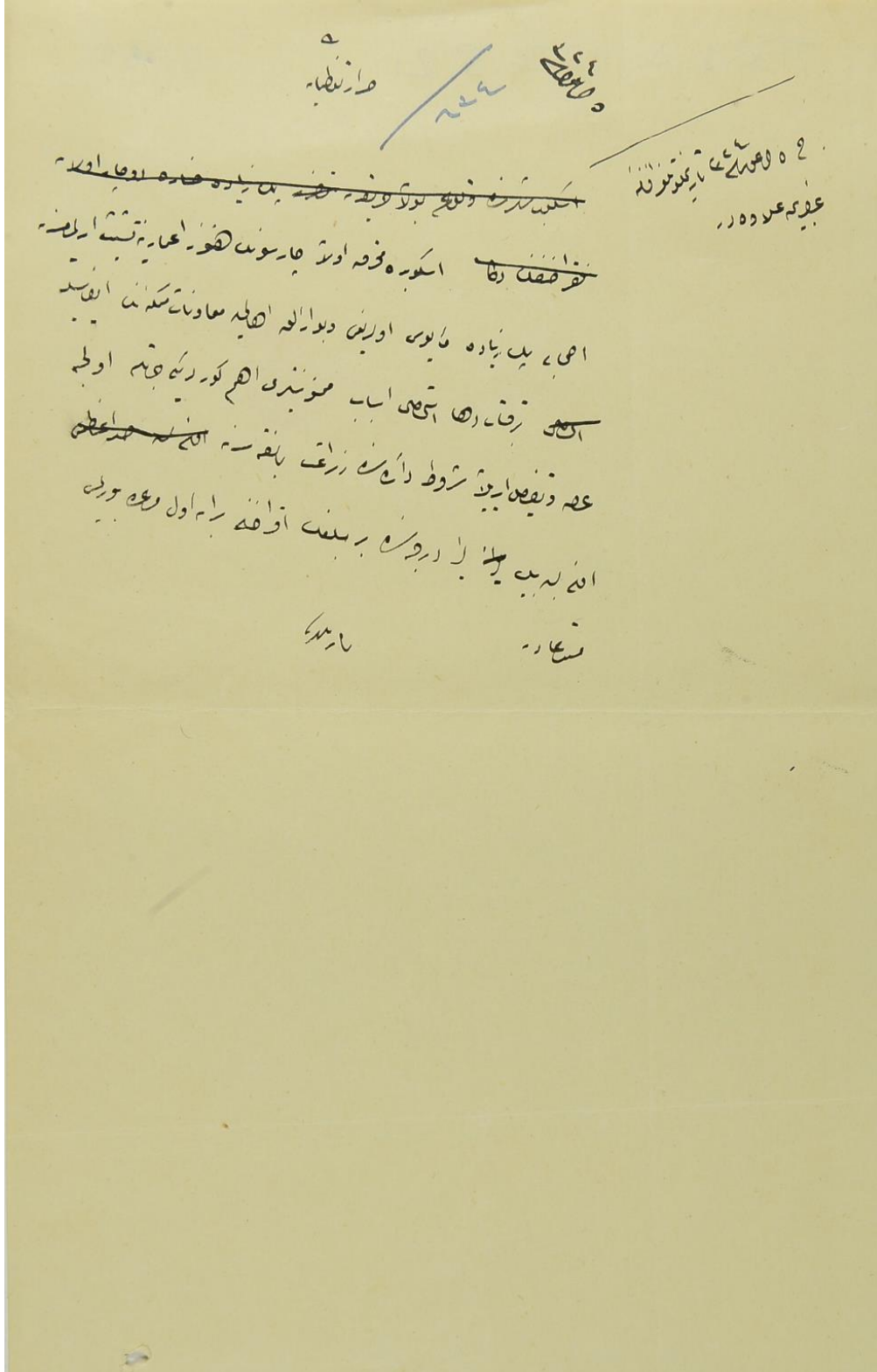
EK-3: (devam) 1909 Çarşı Yangını Sonrası Yazışmalar

Belge: 2

BOA, TFR. 1.A. Dosya No: 39/1

Tarih Rumi 5 Eylül 1324

Üsküp Çarşısında yanan binaların yenilenmesi için Ziraat Bankası'ndan 15.000 lira yardım istendiğine dair telgraf.

EK-3: (devam) 1909 Çarşı Yangını Sonrası Yazışmalar

Belge: 6

BOA, TFR. 1.A. Dosya No: 39/1

Tarih: Rumi 4 Ağustos 1324 / Miladi

Kosova Valisi Ferik Mahmud Şevket'in Rumeli Vilayeti Müfettişliğine gönderdiği 4 Ağustos 1324 tarihli telgraf.

Üsküp Çarşısında meydana gelen yangın zararı yaklaşık 150.000 liradan fazla olduğu anlaşılmıştır. Yanan mahalde yeniden vuku bulacak inşaat hakkında Belediye Meclisi ve şehir idaresi tarafından yapılan müzakereler neticesinde inşaatın imar kanununa uygun yapılması gerektiği; Yangın bölgesi temizlenerek caddelerin istikametinin yeniden belirlenmesi, herkese arsası miktarına göre inşaat izni verilmesi, Ancak hisse sahiplerinin çoğunun fakir olması sebebiyle dükkânlarını ve mağazalarını inşa ettirmekten aciz olduklarından bunlara Belediyenin uygun gördüğü tarzda dükkânlarını ve mağazalarını iki katlı yaptırmalarını, durumu müsait olanlar ise arzu ederlerse hisselerine düşen miktarı istedikleri şekilde yapabilmelerini; Durumu müsait olmayanlara ise gayri menkul rehin vermeleri karşılığında (hipotek) Ziraat Bankasından yüzde altı faizle kredi verileceğini, Bankadan Kredi verilenlerin çoğunluğunun çiftçilerden oluşması gerektiğini ve bu işlerin tamamının güvenilir bir komisyon tarafından yürütülmesi Belediye Meclisi ve İdare Meclisi tarafından uygun görülmüştür.

1 ve 2 Belgeleri

The image shows two pages of a telegraph document. The top part of each page contains the header information, including the date (1909), the sender's name (Mamurk Amması), and the recipient's name (Mamurk Amması). The middle part of each page contains a table with columns for 'De' (From), 'Pour' (To), 'N° du dépôt', 'Nombre de mots', 'Groupe', 'Date du dépôt', 'Lettre', 'Billet', 'Mots ou soit', 'Vues', and 'Indication ou non 12222'. The bottom part of each page contains handwritten text in Ottoman Turkish, which appears to be a report or a list of items related to the telegraph service.

EK-3: (devam) 1909 Çarşı Yangını Sonrası Yazışmalar

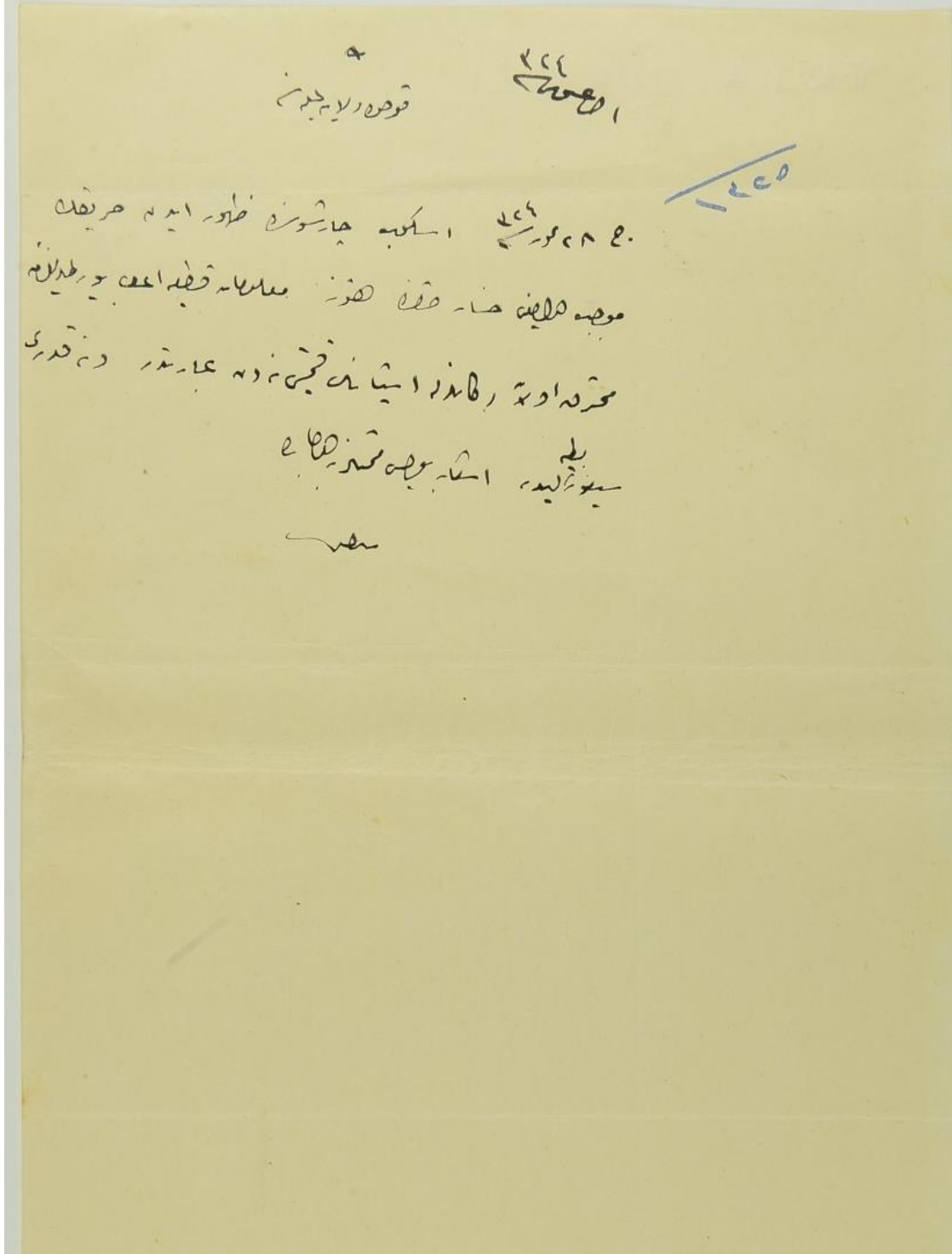
Belge: 7

BOA, TFR. 1.A. Dosya No: 39/1

Tarih: Rumi 28 Temmuz 1324 (Yazı)

Kosova Valiliğine Yazılan Yazı

Üsküp Çarşısında meydana gelen yangının sebep olduğu hasar hakkında henüz kesin bir bilgi verilmemiştir. Yanan dükkanlar ile eşyanın kıymetinin ne kadar olduğu ve ne kadarının sigortalı olduğu hakkında bilgi verilmesi.

EK-3: (devam) 1909 Çarşı Yangını Sonrası Yazışmalar

Belge: 9

BOA, TFR. 1.A. Dosya No: 39/1

Tarih: 1 Ağustos 1324

Sadrazam Kamil Paşa'nın Rumeli Müfettişliğine Gönderdiği Telgraf

Rumeli'nde büyük bir yangının meydana geldiği doğru ise durumun bildirilmesi.

Le 190
وصول نومروسی
N° d'arrivée
دقیقه ساعت
h. m. du
ارسالی
Réexpédié
مأمورک امضاسی
Signature de l'Employé

نمونه ۱

Le 190
واسطه سبله
Transmis par
دقیقه ساعت
h. m. du
بدأ مخابره
Commencé à
ختم مخابره
Fini à
مأمورک امضاسی
Signature de l'Employé

L'état n'accepte aucune responsabilité
à raison du service de la télégraphie.

De Pour
عن فریاد شاطلی

محل نومروسی	عدد کلمات	غروب	محل تاریخ	ساعت	دقیقه	روز و شب	طریق	اشارات مخصوصه
N° du dépôt	Nombre de mots	Group	Date du dépôt	Heures	Minutes	Matin ou soir	Voies	Indications non taxés
۱۰۰	۲۰			۲	۲۵			

روم ایلیه سبله
روم ایلیه بیوک برجه روم کندی خبری کجج ایه کینه اشعار
صد اعظم
کامل
تذکره
۱۰

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : İBRAHİMGİL, Ammar
 Uyruğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 21.07.1986, Gostivar / YUGOSLAVYA
 Medenî hali : Bekâr
 Telefon : 0534-282-8040
 e-Posta : ammaribrhimgil@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi / Mimarlık Fakültesi / Mimarlık Bölümü	Devam ediyor
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi / Mimarlık Fakültesi / Mimarlık Bölümü	2012
Lisans	Gazi Üniversitesi / Mimarlık Fakültesi / Mimarlık Bölümü	2009

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018-Halen	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2012-2018	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2010-2012	Ankara Büyükşehir Belediyesi	Uzman Mimar

Yabancı Dil

İngilizce, Boşnakça

Yayınlar

İbrahimgil, A. (2017). Selânik'te Kiliseden Camiye Sonra Tekrar Kiliseye Dönüştürülen Mabetler., Ö. Sağıroğlu (Editör), *Prof. Dr. Işık Aksulu'ya Armağan*, Ankara: Nobel Yayıncılık

İbrahimgil, M.Z., İbrahimgil, A. (2017). Filibe'de Osmanlı Vakıf Eserleri. Ö. Sağıroğlu (Editör), *Prof. Dr. Işık Aksulu'ya Armağan*, Ankara: Nobel Yayıncılık

GAZİ GELECEKTİR..